Biblioteca Polirom

Isaac Babel

„Am inventat un nou gen literar: acela al tăcerii depline."

Armata de cavalerie

Povestiri din Odesa

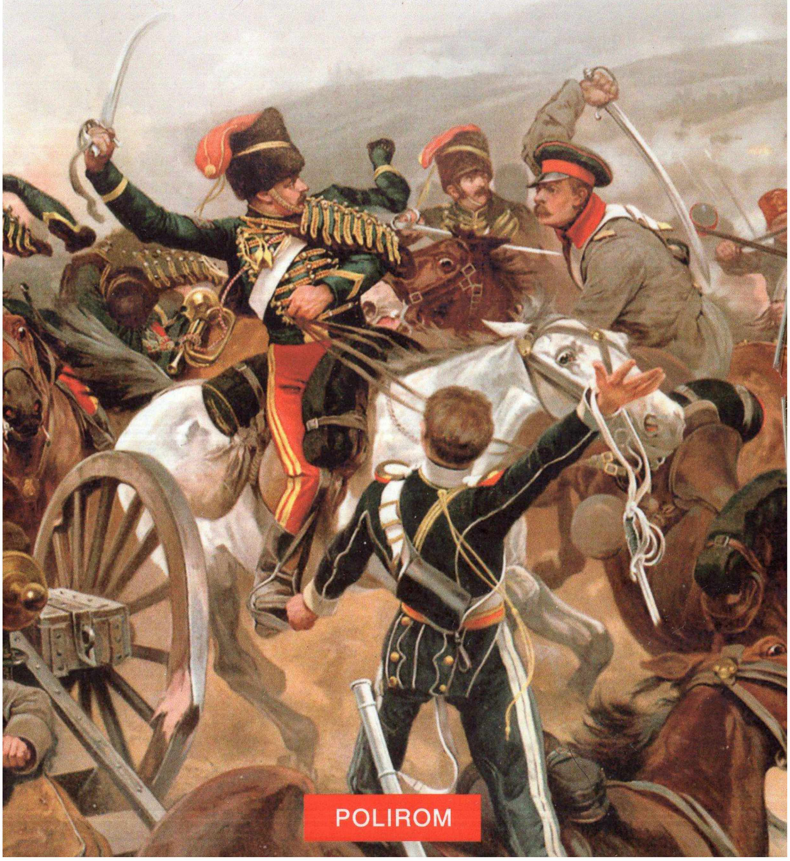

POLIROM

Isaac Babel

Armata de cavalerie

Povestiri din Odesa

Traducere și note de Victor Kernbach

Ediția a II-a

POLIROM
2012

Colecția BIBLIOTECA POLIROM este coordonată
de Bogdan-Alexandru Stănescu.

Isaak Babel, *Konarmia. Odesskie rasskazja*

© 2012 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvîrșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: Richard Caton Woodville (1856-1927), *Cavaleria ușoară în ajutorul artileriei, 25 octombrie 1854*, 1897

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:
BABEL, ISAAC
Armata de cavalerie; Povestiri din Odesa / Isaac Babel; trad. din lb. rusă și note de Victor Kernbach. – Iași: Polirom, 2012

ISBN print: 978-973-46-2931-2
ISBN ePub: 978-973-46-3118-6
ISBN PDF: 978-973-46-3119-3

I. Kernbach, Victor (trad.)

821.161.1-32=135.1

Printed in ROMANIA

ISAAC BABEL (Isaac Emmanuilovici Babel, 1894-1941) s-a născut în ghetoul evreiesc din Odesa. Urmează cursurile liceului comercial din Odesa, completate în cadrul familiei cu studiul religiei și culturii iudaice. Își descoperă devreme pasiunea pentru literatura franceză, limbă în care redactează, la 15 ani, primele sale încercări literare. Continuă studiile economice la Kiev, iar după ce le finalizează, se mută la Petrograd, unde se hotărăște să devină scriitor. Respins inițial de editori, este îndrumat de Maxim Gorki către activități care să-l ajute să cunoască temeinic viața. Babel schimbă astfel mai multe meserii, îndeplinește diverse funcții, este inclusiv ostaș al Armatei întîi de cavalerie conduse de S.M. Budionnîi, în războiul împotriva Poloniei. În 1926 publică volumul *Armata de cavalerie*, tradus ulterior în peste 20 de limbi. Autorul se face cunoscut și ca scenarist și autor dramatic; în 1931 apar *Povestirile din Odesa*, iar peste cinci ani un volum conținînd, alături de texte deja cunoscute, alte noi nuvele. Denunțat în 1939 de Nikolai Ejov, șeful NKVD, pentru a-l fi denigrat pe Stalin, Isaac Babel este închis, torturat și împușcat în 1941, în urma smulgerii mărturisirii „crimelor" săvîrșite.

Volumul de față grupează integral povestirile din *Armata de cavalerie*, parțial ciclul odesit și alte cîteva texte. Prospețimea privirii auctoriale, alături de poeticitatea textelor – Isaac Babel este un rafinat stilist –, participă la conturarea unor personaje complexe, veridice. Prin fața cititorului se perindă cavaleriști (comandanți, comisari, simpli soldați), țărani, clerici, hoți, negustori, cu toții plini de viață, departe de orice schematism și ostentație. Prin intermediul unor scrisori trimise de pe front, al unor frînturi din zilele de groază, de acalmie ori de pregătire de luptă, dar și prin decuparea unor scene de viață din mediul evreiesc ori din propriul trecut, autorul se descoperă ca pictor ce poate cuprinde în cîteva trăsături de penel, subtil, comic și tragic, destine și înțelepciune, omenescul din om.

Armata de cavalerie

Trecerea rîului Zbruci

Comandantul Diviziei 6 raportă că Novograd Volînskul a fost ocupat azi în zori. Statul-major părăsi Krapivno și coloana noastră de transport se întinse într-o ariergardă plină de larmă, în lungul șoselei dintre Brest și Varșovia, construită de Nicolae I pe temelia osemintelor țărănești.

În jurul nostru dau în floare cîmpuri de maci purpurii, vîntul de amiază se joacă în secara pîrguită, iar hrișca virginală se ridică la orizont aidoma zidului unei mănăstiri depărtate. Liniștitul rîu Volîn șerpuiește, Volînul se duce de lîngă noi să se afunde în ceața de mărgăritar a crîngurilor de mesteceni, se strecoară printre măguri înflorite și își încurcă brațele părăsite de puteri în tufele de hamei. Soarele portocaliu se rostogolește pe cer ca o căpățînă retezată, o lumină dulce se aprinde în strîmtorile dintre nori, iar stindardele asfințitului fîlfîie deasupra capetelor noastre. Mirosul sîngelui de ieri și al cailor uciși picură în răcoarea serii. Înnegritul Zbruci lărmuiește și-și încovoaie buclele înspumate ale pragurilor. Podurile sînt dărîmate și trecem rîul prin vad. Luna zace măreață pe valuri. Spinările cailor intră în apă de tot și torente sonore mustesc printre sutele de picioare de cai. Cineva se îneacă, blestemînd de Maica Precista cu glas răsunător. Rîul e presărat cu pătratele negre ale căruțelor, e plin de vuiet, de șuier și cîntece, care zguduie văzduhul pe deasupra șerpilor selenari și a gropilor sclipitoare.

Noaptea tîrziu ajungem la Novograd. În locuința care mi se repartizează, găsesc o femeie gravidă și doi evrei

roșcovani cu gîturi subțirele; al treilea doarme cu pătura trasă peste cap, lipit de perete: în camera unde sînt cazat găsesc dulapurile răvășite, pe dușumea zac zdrențe de blănuri femeiești, fecale de om și cioburi de veselă rituală pe care evreii o folosesc o dată pe an, la Paști.

— Strînge toate astea! îi spun eu femeii. Murdar mai trăiți, oameni buni...

Cei doi evrei se ridică de pe locurile lor. Saltă pe tălpile lor de pîslă și adună cioburile de jos. Saltă în tăcere, ca maimuțele, sau ca japonezii la circ, și gîturile lor se umflă și se răsucesc. Întind pe jos o saltea de puf spintecată și mă culc la perete, alături de cel de-al treilea evreu, cel care doarme. Deasupra culcușului meu se ghemuiește sărăcia sperioasă a casei.

Totul zace ucis de tăcere și numai luna, apucîndu-se cu mîinile vinete de capul rotund, lucios și nepăsător, vagabondează în dreptul ferestrei.

Îmi întind picioarele amorțite și, culcat pe salteaua spintecată, adorm. Îl visez pe comandantul Diviziei 6. Îl văd alergînd călare pe un armăsar voinic după un comandant de brigadă, căruia îi trage două gloanțe în ochi. Gloanțele străpung capul comandantului brigăzii și ochii lui cad amîndoi pe pămînt. „De ce ai întors brigada înapoi?“ îi strigă Savițki, comandantul Diviziei 6, celui rănit, și în aceeași clipă mă deștept din somn fiindcă femeia gravidă umblă cu mîinile pe fața mea.

— Domnule, zice ea, dumneavoastră țipați în somn și vă zbateți. Am să vă mut așternutul în alt colț, ca să nu-l mai loviți pe tata...

Femeia își ridică de pe dușumea picioarele slabe și burta rotundă, și trage pătura de pe omul adormit. Bătrînul zace acolo mort, întins pe spate. Beregata îi e sfîșiată, fața despicată în două și-i atîrnă în barbă un cheag de sînge vînăt, ca o bucată de plumb.

— Domnule, îmi spune evreica scuturînd salteaua, l-au tăiat polonezii. Și el se tot ruga de dînșii și le spunea: „Omorîți-mă în curtea din dos, să nu mă vadă fiică-mea cum mor". Dar ei au făcut ce-au avut nevoie să facă... și el a murit în odaia asta și s-a gîndit la mine... Și aș vrea să pot știi, spuse femeia deodată cu o putere cumplită în glas, aș vrea să pot știi unde mai găsiți pe tot pămîntul un tată ca al meu...

O biserică în Novograd

M-am dus ieri cu un raport la comisarul militar, cantonat în casa unui popă catolic fugar. La bucătărie m-a întîmpinat madam Eliza, menajera iezuitului. Mi-a dat un ceai ca de chihlimbar, cu biscuiți. Biscuiții miroseau a crucifix. Zăcea în ei sucul viclean și mîna parfumată a Vaticanului.

În biserica de lîngă casă mugeau clopotele trase de un paracliser scos din minți. Era o seară plină de stele de iulie. Scuturîndu-și firele cărunte, madam Eliza mă tot îmbia amabilă cu biscuiți, și m-am desfătat din plin cu hrana iezuiților.

Bătrîna poloneză îmi spunea „domnule", în prag stăteau în poziție de drepți niște bătrîni cărunți cu urechile osificate și undeva în amurgul șerpesc se încolăcea o sutană de călugăr. Abatele fugise, dar își lăsase ajutorul: pe domnul Romuald.

Eunuc fonf cu trup de uriaș, Romuald ne numea „tovarăși". Își purta pe hartă degetul galben, arătîndu-ne cercurile înfrîngerii poloneze. Apucat de un extaz răgușit, număra rănile patriei sale. Fie ca blînda uitare să înghită amintirea lui Romuald, cel care ne-a trădat fără regret și a fost împușcat în treacăt. În seara aceea însă, sutana lui strîmtă fluturase lîngă toate portierele, măturase cu furie toate drumurile și le zîmbise maliții tuturor amatorilor de rachiu. În seara aceea, umbra călugărului se furișase întruna pe urmele mele. Acest pan Romuald ar fi ajuns fără îndoială episcop, de n-ar fi fost spion.

Am băut cu el rom; răsuflarea unei rînduieli nevăzute tresălta sub dărîmăturile casei abatelui și ispitele lui, furișate hoțește, m-au lăsat fără puteri. O, crucifixuri mărunte ca talismanele de curtezană, ca pergamentul bulelor papale, ca atlazul scrisorilor unei femei, care au mucezit în mătasea albastră a vestei!...

Te zăresc de aici, monah sperjur în sutană liliachie, îți văd mîinile grăsulii, îți văd sufletul, gingaș și neîndurător ca un suflet de pisică, văd rănile Dumnezeului tău, mustind de sămînță, de mireasma veninului care îmbată fecioarele.

Am băut rom amîndoi, așteptîndu-l pe comisarul militar care parcă nu mai avea de gînd să se întoarcă de la statul-major. Romuald s-a prăbușit într-un colț, adormind. Iată-l, doarme și tresare, iar dincolo de geam, în parc, se revarsă o alee sub patima neagră a cerului. Trandafiri însetați se leagănă în beznă. În bolți ard fulgere verzi. Sub un mal rîpos zace un cadavru despuiat. Și luciul lunii curge ca un șipot peste picioarele moarte, desfăcute în lături.

Iată Polonia, iată durerea trufașă a Rzeczpospolitei[1]! Și eu, veneticul sosit prin forță, desfac salteaua păduchioasă pe lespezile bisericii părăsite de slujitorul ei și-mi pun drept căpătîi niște infolii în care se află tipărite osanale pentru nobilul și prealuminatul șef al tuturor panilor, Józef Piłsudski[2].

Hoarde sărmane împînzesc străvechile tale orașe, o, Polonie, deasupra lor tună cîntecul unirii tuturor robilor, și vai de tine, Rzeczpospolita, vai ție, conte Radziwill, și

1. *Rzeczpospolita* (în ploneză, în orig., însemnînd „republică"), numele tradițional al statului polonez.
2. Om politic (1867-1935), șeful statului polonez (1918-1922), apoi dictator al Poloniei (1926-1935).

ție, conte Sapieha[1], voi care v-ați ridicat pentru răstimpul unui ceas!...

Comisarul meu tot n-a venit. Îl caut la statul-major, în parc, în biserică. Ușile bisericii sînt date de perete. Cînd intru, două cranii de argint se aprind întru întîmpinarea mea pe capacul unui sicriu sfărîmat. Înspăimîntat, mă reped jos, în subsol. De acolo, o scară de stejar duce înăuntrul altarului. Și zăresc mulțime de flăcări alergînd în înălțimi, pe tîmpla bolții. Îl văd pe comisar, pe șeful secției speciale, și văd cazaci cu lumînări în mîini. Ei toți răspund slabului meu strigăt și mă scot afară din subsol.

Țestele acelea, care nu erau decît sculpturi de catafalc bisericesc, nu mă mai înspăimîntă, și acum, toți laolaltă, continuăm perchiziția, fiindcă era vorba de o perchiziție, începută după ce în locuința abatelui s-au găsit mormane de echipament militar.

Risipind sclipiri din capetele de cai brodate pe mînecile vestoanelor noastre, schimbînd șoapte și zăngănindu-ne pintenii, ne învîrtim prin clădirea sonoră, cu ceara care ni se topește în mîini. Precistele împodobite cu pietre prețioase ne ațin calea cu irișii lor trandafirii, ca de șoareci, văpaia se zbate între degetele noastre și umbre pătrate se chircesc pe statuile Sfîntului Petru, Sfîntului Francisc, Sfîntului Vincențiu, pe obrăjorii lor rumeni și pe bărbile crețe, vopsite în carmin.

Dam tîrcoale și căutăm. Sub degetele noastre sar bumbi de os și se desfac icoane tăiate în două, deschizîndu-ne drum spre subsoluri și peșteri căptușite cu mucegai. Biserica aceasta e străveche și plină de taine. Ascunde în zidurile

1. Radziwill și Sapieha, familii aristocratice cu înalte funcții în statul feudal polono-lituanian. Citînd aceste nume, scriitorul se referă la toți apărătorii feudalității din Polonia.

ei lustruite uși secrete, firide și canaturi care se deschid larg, fără zgomot.

O, abate nerod, care ai agățat de cuiele Mîntuitorului sutienele enoriașelor tale! Dincolo de ușile împărătești, am găsit o valiză cu monede de aur, un sac de catifea cu bilete de bancă și cutii ale giuvaiergiilor parizieni cu inele de smarald.

După aceea am numărat banii în odaia comisarului militar. Stîlpi de monede de aur, covoare de bancnote, vîntul suflînd în rafale asupra văpăii lumînărilor, demența din ochii de cioară ai doamnei Eliza, rîsul tunător al lui Romuald și urletul nesfîrșit al clopotelor trase de pan Robacki, paracliserul scos din minți.

În lături, mi-am zis mie însumi, în lături din fața acestor madone care fac cu ochiul, amăgite de soldați...

Scrisoarea

Iată scrisoarea trimisă acasă, pe care mi-a dictat-o Kurdiukov, un băiat de la serviciul nostru de expediție. Scrisoarea nu merită uitare. Am copiat-o fără să înfloresc nimic și o reproduc textual, fără nici o schimbare.

„Dragă mamă Evdokia Feodorovna. În primele rînduri ale acestei scrisori mă grăbesc să te înștiințez că, mulțumesc lui Dumnezeu, mă aflu sănătos-voinic, ceea ce doresc să aud același lucru și de la dumneata. Și tot așa mă închin dumitale adînc cu fața pînă-n pămînt..."

(Urmează enumerarea rudelor, nașilor, cumetrilor. Să lăsăm asta la o parte. Să trecem la alineatul al doilea.)

„Scumpă mamă Evdokia Feodorovna Kurdiukova, mă grăbesc să-ți scriu că mă aflu în Armata Roșie de cavalerie a tovarășului Budionnîi și tot aici este și cumătrul dumitale Nikon Vasilici, care este în momentul de față erou roșu. Dumnealui m-a luat la serviciul de expediție al Secției politice, unde ducem pe poziții broșuri și ziare – „Izvestia" Comitetului Executiv Central din Moscova, „Pravda" din Moscova și scumpa noastră gazetă necruțătoare „Cavaleristul roșu", pe care fiecare ostaș din linia întîi dorește a o citi, după aceea tăind cu suflet eroic ticăloasa șleahtă, și o duc și eu foarte excelent pe lîngă Nikon Vasilici.

Scumpă mamă Evdokia Feodorovna. Trimite-mi ce poți după puterile și posibilitățile dumitale. Te rog să tai porcul cel tărcat și să-mi trimiți un pachet la Secția politică a tovarășului Budionnîi, ca să-l primesc eu, Vasili Kurdiukov. În fiecare noapte mă culc să mă odihnesc pe nemîncate și fără nici un fel de haine, astfel că mi-e tare frig. Scrie-mi o scrisoare despre Stiopa al meu, dacă-i viu ori ba, te rog să ai grijă de el și scrie-mi despre el dacă se mai împiedică ori i-a trecut, și tot astfel cu privire la mîncărimea de la picioarele dinainte, și dacă l-ați potcovit sau nu. Te rog, dragă mamă Evdokia Feodorovna, spală-i neapărat picioarele dinainte cu săpunul pe care l-am lăsat după icoană, iar dacă tata a distrus săpunul, cumpără de la Krasnodar, și Dumnezeu n-are să te lase. Pot să vă mai descriu de asemenea că acilea țara este foarte săracă, țăranii se pitesc cu caii lor în păduri fugind de vulturii noștri roșii, grîul se vede că e puțin și este tare mărunt, noi rîdem de el. Gospodarii seamănă secară și tot astfel ovăz. Aci crește pe araci hameiul, așa că vine la fix; din hamei se face rachiu.

În rîndurile de-al doilea din această scrisoare mă grăbesc să-ți scriu de tata, anume că dumnealui l-a căsăpit pe frate-meu Feodor Timofeici Kurdiukov, să tot fie un an de-atunci. Brigada noastră roșie a tovarășului Pavlicenko înainta spre orașul Rostov, cînd în rîndurile noastre a avut loc o trădare. Iar tata era în vremea aceea la Denikin, în calitate de comandant de companie. Oamenii care l-au văzut ziceau că dumnealui purta asupra sa dicorățiile, ca pe timpurile vechiului regim. Și în cazul acelei trădări, ne-au luat pe toți prizonieri și frate-meu Feodor Timofeici s-a nemerit față în față cu tata. Și tata unde începu să-l căsăpească pe Fedea, zicîndu-i: pramatie, javră roșie, porc de cîine și altele,

și l-a căsăpit pînă s-a făcut noapte și nu l-a lăsat pînă ce frate-meu nu și-a dat sufletul. Eu ți-am scris atunci o scrisoare, cum Fedea al dumitale zace fără barem o cruce la căpătîi. Dar tata m-a prins cu scrisoarea și mi-a spus: voi sînteți feciorii mă-tii, sînteți carne din carnea ei, feciori de tîrfă, că eu am umflat-o pe mă-ta cu burta la nas și-am s-o umflu și de-acu' înainte, că viața mea s-a dus, am să-mi stîrpesc întru dreptate sămînța, și altele. Am pătimit atuncea de la dumnealui, ca Mîntuitorul Iisus Hristos. Atîta că am fugit în grabă de la tata și m-am alipit de unitatea mea a tovarășului Pavlicenko. Și brigada noastră a primit ordin să meargă în orașul Voronej să-și completeze efectivul, și acolo am primit completări, de asemenea cai, ranițe, nagane și tot ce aparținea de noi. Despre Voronej pot ca să-ți scriu, scumpă mamă Evdokia Feodorovna, că e un orășel foarte excelent, să tot fie nițel mai mare decît Krasnodarul, oamenii sînt acilea tare frumoși, iar gîrla e bună pentru a face baie. Ne-au dat pîine cîte două funturi pe zi, carne jumătate de funt și zahăr îndeajuns, astfel că la deșteptare beam ceai dulce, la cină la fel și de foame uitam, iar la amiază mă duceam la frate-meu Semion Timofeici după clătite sau carne de gîscă și după aia mă culcam să mă odihnesc. În vremea aceea, pe Semion Timofeici pentru corajul lui tot regimentul a dorit să-l aibă comandant și a sosit de la tovarășul Budionnîi astfel de ordin, și dînsul a primit doi cai, echipament prima, o șaretă pentru boarfe și separat de asta Ordinul Drapelul Roșu, iar eu mă socoteam pe lîngă el ca frate. Acu', care vecin s-o apuca să te jignească cu ceva, Semion Timofeici poate foarte bine să-l căsăpească. Apoi începurăm să alungăm pe generalul Denikin, am căsăpit mii dintre ei și i-am aruncat în Marea Neagră, numai că tata nu s-a văzut nicăieri, și Semion Timofeici l-a tot căutat pe toate pozițiile, fiindcă îi era tare dor de

frate-su Fedea. Numai că, dragă mamă, după cum știi și dumneata de tata ce fire încăpățînată e, cu nerușinare și-a vopsit barba din roșie în neagră ca pana corbului și umbla prin orașul Maikop în civil, așa că nici un locuitor de acolo habar n-avea că ăsta a fost ăl mai al dracului jăndar sub vechiul regim. Atîta că de adevăr nu scapi nici în gaură de șarpe, și cumătrul dumitale Nikon Vasilici l-a văzut din întîmplare în casa unui cetățean și i-a scris lui Semion Timofeici o scrisoare. Noi am sărit pe cai și am gonit vreo două sute de verste, adică eu, frate-meu Senka și cine a mai vrut dintre băieții din staniță.

Și ce crezi că am văzut în orașul Maikop? Am văzut că spatele frontului nu ține deloc cu frontul și peste tot în orașul ăla e numa' trădare și e plin de ovrei, ca și sub vechiul regim... Și Semion Timofeici s-a încontrat grozav în orașul Maikop cu ovreii, care nu-l lăsau dintre ei pe tata și l-au băgat la zdup, punînd lacăt la ușă, zicînd că a venit ordin să nu-i căsăpească pe prizionieri, adică o să-l judecăm noi, n-aveți grijă, ce-i al lui e pus deoparte. Numai că, vezi, Semion Timofeici o ținea pe-a lui și le-a arătat că el e comandant de regiment și are de la tovarășul Budionnîi toate ordinele Drapelului Roșu, și i-a amenințat că-i căsăpește pe toți care se pun de-a curmezișul pentru persoana tatii și nu-l dau în vileag, și tot astfel au amenințat și băieții din staniță. Și numai cît a pus laba Semion Timofeici pe tata, unde n-a început să-i care în șale și i-a rînduit în curte pe toți ostașii, cum scrie la regulament. Și atunci Senka i-a zvîrlit niște apă în barbă și Timofei Rodionîci, adică tatii, și din barbă a început să curgă vopseaua. Și Senka uite ce l-a întrebat pe Timofei Rodionîci:

— Te simți bine, tată, în mîinile mele?

— Nu, i-a răspuns tata, nu mă simt bine.

Atunci Senka l-a întrebat:

— Dar Fedea, cînd l-ai căsăpit, s-a simțit bine în mîinile dumitale?

— Nu, i-a răspuns tata, nu s-a simțit bine Fedea.

Atunci Senka l-a întrebat:

— Ia spune, tată, te-ai gîndit că n-are să fie bine nici de dumneata?

— Nu, i-a răspuns tata, nu m-am gîndit că n-are să fie bine de mine.

Atunci Senka s-a întors cu fața la oameni și a spus:

— Uite ce gîndesc eu, că dacă or pune ai voștri laba pe mine, n-or să mă cruțe. Așa că, tată, acuma o să-ți punem capăt și dumitale...

Și Timofei Rodionîci a prins atunci să-l ocărască pe Senka cu nerușinare și de mamă, și de născătoare și să-i dea la moacă, și Semion Timofeici m-a trimis afară din curte, așa că, scumpă mamă Evdokia Feodorovna, nu pot să-ți descriu cum i-au pus capăt tatii, pentru că m-au trimis afară din curte.

Dupe aia ne-a trimis în cantonament în orașul Novorossiisk. Despre acest oraș pot ca să-ți scriu că dincolo de el nu este nici un fel de pămînt, decît numai apă, adică Marea Neagră, și noi am rămas acolo pînă în luna mai, cînd am pornit pe frontul polonez, și acum tot scuturăm șleahta, de-i vai de capul ei.

Rămîn al dumitale iubitor fiu Vasili Timofeici Kurdiukov. Mamă, ia seama la Stiopka, și Dumnezeu n-are să te lase."

Iată scrisoarea lui Kurdiukov, în care n-am schimbat nici un cuvînt. Cînd am isprăvit, el și-a luat foaia scrisă și și-a băgat-o în sîn, de-a dreptul pe piele.

— Kurdiukov, l-am întrebat eu pe flăcău, taică-tău a fost om rău?

— Tata a fost un dulău, mi-a răspuns el posomorît.

— Dar maică-ta e mai cumsecade?

— Mama, ce să zic, e femeie de treabă. Dacă vrei să vezi, uite familia noastră...

Și mi-a întins o fotografie îndoită. În poză se afla Timofei Kurdiukov, un jandarm rural lat în spete, cu un chipiu de uniformă pe cap și cu barba pieptănată, imobil, fălcos, cu niște ochi spălăciți și lipsiți de expresie, cu sclipiri fixe. Alături de el, într-un jilț de bambus, ședea o țărancă mărunțică la trup, într-o bluză largă, cu niște trăsături șterse, ofilite și pline de sfiiciune. Iar la perete, pe acest jalnic fundal de atelier fotografic provincial cu flori și porumbei, se înălțau doi flăcăi, monstruos de uriași, cu înfățișare neroadă, cu fața lată, cu ochi holbați, încremeniți ca la instrucție: erau cei doi frați Kurdiukov – Feodor și Semion.

Comandantul rezervei de cai

Satul e plin de vaiet. Cavaleria distruge grîul și schimbă caii. În locul istovitelor mîrțoage, cavaleriștii iau caii de muncă. Vinovat nu e nimeni. Fără cai nu poate fi nici armată.

Dar asta nu-i încălzește pe țărani. Țăranii se îngrămădesc întruna în fața clădirii statului-major.

Ei trag de funii niște biete animale care se împotrivesc sau alunecă, slăbite de puteri. Rămași fără cai, țăranii încep să simtă în ei un aflux de îndrăzneală amară și, știind că îndrăzneala aceasta nu va dura mult, se grăbesc să spună vorbe de ocară, chiar dacă fără nici o nădejde, comandanților, lui Dumnezeu și soartei lor sărmane.

J., șeful statului-major, stă în prag, îmbrăcat în uniformă după toate regulile. Lăsîndu-și în jos pleoapele inflamate, ascultă cu aparentă luare-aminte plîngerile țăranilor. Dar atenția lui nu e decît o metodă. Ca orice lucrător cu o bună instrucție dar istovit, el știe să-și întrerupă cu desăvîrșire, în clipele sterile, orice activitate a creierului. În aceste rare clipe de fericită opacitate, șeful statului-major al nostru își mai pune în ordine mașina uzată.

Tot așa și acum, cu țăranii.

În acompaniamentul liniștitor al rumorii lor incoerente și deznădăjduite, J. urmărește ca un spectator zarva aceea plină de moliciune din creier, care prevestește claritatea și energia gîndirii. Așteptînd pauza necesară, el surprinde ultima lacrimă de țăran, se răstește pe un ton autoritar și se retrage la statul-major, să lucreze.

De astă dată nu era nevoie nici măcar să se răstească. În clipa aceea veni în galop pînă la pridvor, călare pe un cal ca focul, de rasă anglo-arabă, Diakov, un fost atlet de circ, iar acum comandant al rezervei de cai, un bărbat roșu la față, cu mustața căruntă, îmbrăcat cu o manta neagră de ploaie și cu lampasuri argintii în lungul șalvarilor săi roșii.

— Binecuvîntare de egumen preacinstitelor tîrfe! răcni el, cabrîndu-și calul din mers, și în aceeași clipă chiar sub scările lui se prăvăli o biată iepșoară jigărită, dintre caii schimbați de cazaci.

— Uite, tovarășe șef! zbieră țăranul lovindu-și nădragii cu palmele. Uite ce dau ai voștri la ai noștri. Văzuși ce ne dau? Fă-ți treaba cu mîrțoaga asta, dacă poți...

— Păi, pentru calul ăsta, începu Diakov cu glas răspicat și autoritar, pentru calul ăsta, stimate prietene, ai tot dreptul să capeți la rezerva de cai cincisprezece mii de ruble, iar dacă acest cal ar fi ceva mai vioi, în cazul ăsta ai putea obține pe el la rezerva de cai, dragă prietene, suma de douăzeci de mii de ruble. Dar că acest cal a căzut încă nu înseamnă nimic. Dacă un cal cade și se ridică, înseamnă că-i cal; numai cînd, ca să zic așa, nu se mai ridică, atunci nu mai poți spune că e cal. Dar fiindcă veni vorba, iepșoara asta grozavă o fac eu acuși să se ridice...

— Doamne, Maică preamilostivă! făcu țăranul dînd deznădăjduit din mînă. Unde mai poate, sărmana, să se ridice... Ea, biata, e gata să piară...

— Jignești calul, cumetre! îi răspunse Diakov cu convingere adîncă. Hulești pe Dumnezeu, cumetre, nu alta! mai adăugă el și trupul lui zvelt de atlet sări îndemînatic din șa. Întinzîndu-și picioarele superbe, prinse la genunchi cu cîte o curelușă, sprinten și elegant, ca pe scenă, el porni spre animalul ce-și dădea duhul. Biata făptură își

aținti cu tristețe ochii adînci asupra lui Diakov și îi linse din palma zmeurie o poruncă nevăzută. Și în aceeași clipă, iapa istovită simți ațintindu-se asupră-i o putere de om priceput, pe care o emana acest cărunt, înfloritor și brav Romeo. Mișcîndu-și botul și lunecînd cu picioarele care i se frîngeau, simțind gîdilatul nerăbdător și autoritar al șfichiului pe burtă, mîrțoaga se ridică încet și cu luare-aminte în picioare. Și atunci am văzut cu toții cum mîna subțire, ieșind din mîneca fluturîndă, începu să bată ușor coama murdară, în timp ce biciul se lipi cu suspin de șoldurile însîngerate. Tremurînd din tot trupul, mîrțoaga stătea pe cele patru picioare ale sale, neluîndu-și de la Diakov ochii ei de cîine, sperioși și tot mai îndrăgostiți.

— Prin urmare e cal! îi spuse Diakov țăranului, apoi adăugă cu blîndețe: Și te mai plîngeai, iubite prietene...

Aruncîndu-i însoțitorului dîrlogii, comandantul rezervei de cai păși dintr-o săritură peste cele patru trepte și, fluturîndu-și mantia de operetă, dispăru în clădirea statului-major.

Domnul Apolek

Viața încîntătoare și înțeleaptă a domnului Apolek mi s-a suit la cap, ca un vin vechi. La Novograd-Volînski, în orașul dărîmat în grabă, printre ruinele răscolite soarta mi-a aruncat la picioare o evanghelie ascunsă lumii. Și atunci, înconjurat de strălucirea candidă a nimburilor, am făcut legămînt să urmez pilda domnului Apolek. Iar dulceața urii meditative, disprețul amar față de cîinii și porcii omenirii, focul tăcutei și extaticei răzbunări le-am adus prinos noului legămînt.

În apartamentul preotului catolic fugar din Novograd, sus de tot pe perete era o icoană. Și pe ea inscripția: „Tăierea capului Sfîntului Ioan". Fără să mă îndoiesc o clipă, am recunoscut în Ioan figura unui om pe care-l văzusem cîndva.

Țin minte că între zidurile drepte și luminoase domnea tăcerea păienjenită a unei dimineți de vară. În partea de jos a tabloului, soarele proiectase o rază directă în care roia praful scînteietor. Din adîncul vînăt al firidei pogora asupră-mi, de-a dreptul, silueta prelungă a lui Ioan. O mantie neagră atîrna solemn pe trupul acesta neînduplecat, dezgustător de slab. În copcile rotunde ale mantiei sclipeau stropi de sînge. Capul lui Ioan era retezat pieziș de pe gîtul sfîșiat. Acest cap zăcea pe o tipsie de lut, ținută cu putere de niște degete mari și galbene ale unui oștean. Fața mortului mi s-a părut cunoscută. M-a străbătut presimțirea unei taine. Pe tipsia de lut zăcea

un cap de mort, zugrăvit după chipul domnului Romuald, ajutorul abatelui fugar. Din gura lui rînjită, sclipind de solzi vii, atîrna trupul mărunt al unui șarpe. Capul mic al șarpelui, de o culoare gingaș trandafirie, plin de însuflețire, nuanța puternic fondul profund al mantiei.

M-am minunat de arta pictorului, de sumbra lui născocire. Cu atît mai uimitoare mi s-a părut a doua zi Maica Domnului cea cu obrajii îmbujorați, care atîrna deasupra patului conjugal al doamnei Eliza, menajera bătrînului abate. Ambele pînze purtau pecetea aceluiași penel. Fața cărnoasă a Maicii Domnului era un portret al doamnei Eliza. Și astfel m-am apropiat de dezlegarea tainei icoanelor din Novograd. Firul tainei ducea în bucătăria doamnei Eliza, unde se strîngeau în seri înmiresmate umbrele bătrînei Polonii a robilor, cu pictorul nebun în frunte. Dar să fi fost într-adevăr nebun acest domn Apolek, care populase cu îngeri satele din apropierea orașului și-l ridicase la rangul de sfînt pe șchiopul Janek, un evreu botezat?

Venise aici cu orbul Gotfried, acum treizeci de ani, într-o zi oarecare de vară. Cei doi prieteni, Apolek și Gotfried, s-au oprit în fața cîrciumii lui Szmerel, aflată pe șoseaua Rovno, la două verste de marginea orașului. Apolek avea în mîna dreaptă o lădiță cu vopsele, iar cu stînga îl conducea pe armonistul orb. Pasul cîntător al ghetelor lor nemțești, ferecate cu ținte, răsuna plin de liniște sufletească și de speranță. Pe gîtul subțire al lui Apolek atîrna un fular de culoarea canarului, iar în pălăria tiroleză a orbului se legănau înfipte trei pene ca ciocolata.

Intrînd în cîrciumă, nou-veniții și-au așezat pe tăblia ferestrei vopselele și armonica. Pictorul și-a desfășurat de la gît fularul, interminabil ca panglica unui scamator

de bîlci. Apoi a ieșit în curte, s-a dezbrăcat în pielea goală și și-a turnat apă rece ca gheața pe trupul trandafiriu, slab și pipernicit. Nevasta lui Szmerel le-a adus oaspeților rachiu de stafide și o strachină de chiftele de carne cu crupe. Punîndu-și burta la cale, Gotfried și-a rezemat armonica de genunchii ascuțiți. Apoi a oftat, și-a dat capul pe spate și și-a mișcat degetele slăbănoage. Sunetele cîntecelor din Heidelberg au prins a răsuna între pereții crîșmei evreului. Cu o voce tremurătoare, Apolek îi ținea orbului isonul. Părea ca și cînd s-ar fi adus în cîrciuma lui Szmerel orga bisericii Sfînta Indehilda și la această orgă s-ar fi așezat alături muzele, cu fulare pestrițe plușate și încălțate cu ghete nemțești potcovite.

Oaspeții au cîntat pînă la apusul soarelui, apoi și-au strîns vopselele și armonica în niște saci de pînză groasă, iar pan Apolek, înclinîndu-se adînc, i-a înmînat Brainei, nevasta cîrciumarului, o foaie de hîrtie.

— Stimată doamnă Braina, i-a spus el, primește din partea unui pictor rătăcitor, botezat cu numele creștinesc de Apolinarie, acest portret al domniei-tale, ca semn al preaplecatei noastre recunoștințe și drept mărturie a admirabilei dumitale ospitalități. Dacă Domnul nostru Iisus Hristos îmi va lungi zilele și-mi va întări arta, mă voi întoarce spre a zugrăvi în culori portretul acesta. Părului domniei-tale îi vor sta bine mărgăritarele, iar pe piept vom adăuga un colan de smarald...

Pe foaia de hîrtie nu prea mare era desenată cu creion roșu, un creion roșu și moale ca lutul, fața rîzătoare a doamnei Braina, încadrată de bucle arămii.

— Banii mei! răcni Szmerel, văzînd portretul soției.

El înșfăcă un băț și se năpusti în urmărirea mușteriilor. Dar pe drum Szmerel își aduse aminte de trupul

trandafiriu al lui Apolek, cînd își turnase apă rece pe trup, revăzu soarele din curtea sa și auzi din nou sunetul discret al armonicii. Și atunci sufletul cîrciumarului se tulbură și, lepădîndu-și bățul, omul se întoarse acasă.

A doua zi dimineața, Apolek îi înfățișă abatelui din Novograd diploma sa de absolvire a Academiei din München și înșiră în fața lui douăsprezece tablouri cu subiecte luate din *Sfînta Scriptură*. Aceste tablouri erau pictate în ulei pe plăci subțiri din lemn de chiparos. Părintele văzu pe masa lui purpura arzătoare a mantiilor, strălucirea cîmpiilor de smarald și macaturile înflorate aruncate peste șesurile Palestinei.

Sfinții domnului Apolek, toată această adunătură de moșnegi triumfători și săraci cu duhul, cu bărbi cărunte, cu fețe roșii, erau înghesuiți într-un torent de mătăsuri și de amurguri magnifice.

Domnul Apolek primi chiar în ziua aceea comanda să zugrăvească biserica cea nouă. Și la un pahar de benedictină, părintele grăi către Apolek:

— Sancta Maria, zise el, iubite domnule Apolinarie, de pe ce tărîmuri minunate s-a pogorît printre noi atît de îmbucurătorul dumitale har?...

Apolek lucră cu osîrdie și numai după o lună biserica cea nouă se umplu de behăitul turmelor, de aurul colbăit al asfințiturilor și de ugerele gălbui ale vacilor. Bivoli cu pielea roasă se mișcau greoi cu jugurile pe grumaji, cîini cu boturi trandafirii alergau în fruntea turmei, iar în leagănele atîrnate de trunchiuri drepte de palmieri se legănau prunci dolofani. Un leagăn era înconjurat de zdrențele castanii ale franciscanilor. Mulțimea de magi era împestrițată de o puzderie de chelii lucioase și de riduri, însîngerate ca niște răni. În mulțimea magilor, pîlpîia într-un surîs viclean de vulpe fețișoara de babă

a lui Leon al XIII-lea[1], iar însuși abatele din Novograd, petrecînd printr-o mînă niște mătănii chinezești sculptate, cu cealaltă mînă, liberă, binecuvînta pe Iisus cel nou-născut.

Claustrat în scaunul său de lemn, Apolek s-a tîrît cinci luni de-a lungul pereților, cupolei și stranelor.

— Ai o slăbiciune pentru figurile cunoscute, iubite domnule Apolek! îi spuse o dată abatele, recunoscîndu-se pe sine în chipul unuia din magi, și pe domnul Romuald în capul tăiat al lui Ioan.

Bătrînul pater zîmbi și-i trimise un pocal de coniac pictorului care lucra tocmai sub cupolă.

După aceea, Apolek sfîrși Cina cea de taină și Alungarea cu pietre a Mariei din Magdala. Într-o duminică, dezveli pereții pictați. Cetățenii de vază, invitați de abate, recunoscură în apostolul Pavel pe Janek, evreul șchiop convertit la creștinism, iar în Maria Magdalena pe tînăra evreică Elka, fiică a unor părinți necunoscuți și mamă a mai multor copii din flori. Cetățenii de vază porunciră să fie acoperite nelegiuitele chipuri. Abatele proferă amenințări împotriva hulitorului de Dumnezeu. Dar Apolek nu acoperi zidurile zugrăvite.

Așa începu nemaipomenitul război între corpul puternic al bisericii catolice, pe de o parte, și nepăsătorul iconar, pe de alta. Războiul acesta dură trei decenii, întîmplarea fu cît pe-aci să-l ducă pe blajinul chefliu la întemeierea unei noi erezii. Iar atunci el ar fi devenit cel mai original și hazliu luptător dintre toți pe care i-a cunoscut vreodată vicleana și furtunoasa istorie a bisericii romane, un luptător care străbătea într-o stare de fericită beție pămîntul, cu doi șoareci albi în sîn și cu un mănunchi de pensule din cele mai subțiri în buzunar.

---

1. Papa Leon al XIII-lea (1878-1913) a dus o politică de conciliere cu rînduielile laice statornicite de regimul republican din Franța.

— Cincisprezece zloți pentru Maica Domnului, douăzeci și cinci pentru Sfînta familie și cincizeci de zloți pentru Cina cea de taină cu zugrăvirea chipului tuturor rudelor clientului. Dușmanul clientului poate fi înfățișat în chipul lui Iuda Iscarioteanul, iar pentru asta se mai adaugă zece zloți! așa îi vestea Apolek pe țăranii din împrejurimi, după ce fu alungat din biserica în construcție.

Nu ducea lipsă de comenzi. Iar cînd peste un an de zile, răspunzînd disperatelor chemări ale abatelui din Novograd, sosi o comisie din partea episcopului de la Jitomir, ea găsi pînă și în cele mai sărmane și împuțite bordeie aceste monstruoase portrete de familie, nelegiuite, naive și pitorești. Iosifi cu pletele cărunte pieptănate cu cărare la mijloc, Iisuși sulemeniți, Marii rurale, mame a mulți copii, așezate cu genunchii crăciți. Toate aceste icoane erau atîrnate la loc de cinste și înconjurate de cununi împletite din flori de hîrtie.

— El v-a trecut printre sfinți încă din viață! strigă vicarul de Dubno și Novo Konstantinov, răspunzînd gloatei care-i luase apărarea lui Apolek. El v-a înconjurat de harurile nerostite ale sfinției, pe voi, care ați căzut de trei ori în păcatul neascultării, voi, tainici rachieri, cămătari fără inimă, făcători de terezii mincinoase și vînzători ai nevinovăției fiicelor voastre!

— Sanctitatea Voastră, îi spuse atunci vicarului Witold cel șchiop, paznic de cimitir și achizitor de lucruri furate, în ce află Domnul Dumnezeu cel preamilostiv adevărul și cine-i în stare să spună asta norodului cu mintea întunecată? Nu e oare mai mult adevăr în zugrăvelile domnului Apolek, care a mulțumit mîndria noastră, decît în cuvintele Sanctității Voastre, pline de hulă și de furie boierească?

Strigătele mulțimii îl puseră pe vicar pe fugă. Starea de spirit din suburbii amenința securitatea slujitorilor

bisericii. Pictorul invitat în locul lui Apolek nu s-a putut hotărî să șteargă imaginea Elkăi și a șchiopului Janek. Ei pot fi văzuți și acum în tinda laterală a bisericii din Novograd: Janek, înfățișat ca apostolul Pavel, un șchiop sperios cu o barbă neagră cîlțoasă, un renegat al satului, și ea, femeia desfrînată din Magdala, slăbănoagă și scoasă din minți, cu trupul dănțuitor și cu obrajii scofîlciți.

Lupta cu abatele dură trei decenii. Apoi revărsarea căzăcească îl alungă pe bătrînul călugăr din parfumatul său cuib de piatră, iar Apolek – o, vicisitudini ale soartei! – se instală în bucătăria doamnei Eliza. Și iată că eu, oaspete de o clipă, sorb în fiecare seară din vinul conversației lui.

Conversație, dar despre ce? Despre timpurile romantice ale șleahticilor, despre furia fanatismului muieresc, despre pictorul Luca della Robbia[1] și despre familia dulgherului din Betleem.

— Am ceva de spus domnului furier... îmi șopti Apolek în taină înainte de cină.

— Da, răspund eu, da, Apolek, te ascult...

Dar paracliserul bisericii, domnul Robacki, un ins aspru și cenușiu, osos și clăpăug, șade prea aproape de noi. El își întinde în fața noastră pînzele decolorate ale tăcerii și ostilității.

— Trebuie să-i spun domnului furier, rostește Apolek în șoaptă și mă trage într-un ungher, că Iisus, fiul Mariei, era însurat cu Debora, o fată din Ierusalim, de neam fără vază...

— Vai de omul acesta! strigă domnul Robacki cu deznădejde. Omul acesta nu va muri în așternutul său... Oamenii îl vor ucide pe omul acesta...

---

1. Pictor și sculptor florentin (1400-1482).

— După cină, fosnește glasul prăbușit al lui Apolek, după cină, dacă domnul furier va binevoi...

Firește, binevoiesc. Incendiat de începutul poveștii lui Apolek, mă plimb prin bucătărie și aștept ora sacramentală. Iar dincolo de fereastră stă noaptea, ca o columnă neagră. Dincolo de fereastră, grădina vie și întunecată stă împietrită. Cărarea spre biserică se scurge sub lună ca un torent strălucitor de lapte. Pământul s-a desfășurat într-o sclipire înnegurată, iar colierele fructelor luminoase atîrnă pe tufe. Parfumul crinilor e curat și tare ca spirtul. Veninul acesta proaspăt se infiltrează în respirația grasă, sporovăitoare, a plitei și mortifică mireasma rășinoasă a lemnelor de brad, împrăștiate prin bucătărie.

Cu o lavalieră trandafirie și cu niște pantaloni trandafirii lustruiți, Apolek se tot învîrte în colțișorul lui, ca un animal blînd și grațios. Masa lui e pătată de clei și vopsele. Moșneagul lucrează cu mișcări mărunte și dese; din colțul lui se aude o vibrație ușoară și melodică. O produce bătrînul Gotfried, cu degetele sale tremurînde. Orbul șade nemișcat în lumina galbenă, uleioasă a lămpii. Plecîndu-și fruntea pleșuvă, el ascultă nesfîrșita muzică a orbirii lui și bolboroseala lui Apolek, eternul său prieten.

— ... Și tot ce și evanghelistul Marcu, și evanghelistul Matei îi spun domnului furier și popii nu este adevăr... Dar adevărul poate fi dezvăluit domnului furier, căruia eu sînt gata să-i fac pentru cincizeci de mărci portretul, ca să semene cu fericitul Francisc pe un fond de verdeață și cer. Sfîntul Francisc n-a fost cineva de rînd. Și dacă domnul furier are în Rusia o logodnică... Femeilor le place fericitul Francisc, deși nu chiar tuturor femeilor, domnule...

Așa a început acolo, în colțișorul mirosind a brad, istorisirea căsătoriei lui Iisus cu Debora. Fata, după cum zicea Apolek, ar fi avut un logodnic. Logodnicul ei era

un tînăr israelit care se îndeletnicea cu negoțul de colți de elefant. Dar pentru Debora noaptea nunții s-a sfîrșit cu uimire și lacrimi. Cînd și-a văzut bărbatul apropiindu-se de așternutul ei, femeia a fost cuprinsă de frică. Gîtlejul i s-a zbuciumat în sughițuri. Ea vărsă tot ce mîncase la ospățul nupțial. Rușinea căzu asupra Deborei, tatălui ei, mamei și asupra întregului ei neam. Mirele o părăsi, bătîndu-și joc de ea, și chemă toți oaspeții. Atunci Iisus, văzînd chinul femeii care-și dorea un bărbat și se temea de el, se îmbrăcă în veșmînt de mire și, plin de compătimire, se împreună cu Debora care zăcea în băltoaca propriei sale vărsături. Apoi ea se duse la oaspeți, triumfînd zgomotos ca o femeie care se mîndrește cu căderea ei. Și doar Iisus stătu deoparte. O sudoare ca de moarte se ivi pe trupul lui, albina durerii îi înțepă inima. Nebăgat în seamă de nimeni, el ieși din sala ospățului și se duse departe, într-o țară pustie, la răsărit de Iudeea, unde-l aștepta Ioan. Și Debora născu pe întîiul ei prunc...

— Și unde-i el? strigai eu.

— L-au ascuns popii, rosti Apolek cu importanță și-și apropie un deget ușor și înfrigurat de nasul său de bețiv.

— Domnule pictor! strigă deodată Robacki, sculîndu-se din beznă, și urechile lui cenușii se mișcară. Ce tot vorbești? Asta este cu neputință...

— Ba așa e, chiar așa! zise Apolek chircindu-se și înșfăcîndu-l pe Gotfried. Așa e, așa e, domnule...

Îl tîrî pe orb spre ieșire, dar în drum se opri o clipă și mă îmbie cu degetul.

— Fericitul Francisc, spuse el în șoaptă, făcîndu-mi cu ochiul, cu o pasăre pe braț, porumbel sau sticlete, cum va binevoi domnul furier...

Apoi dispăru cu orbul, eternul său prieten.

— Vai, ce prostie! rosti atunci Robacki, paracliserul. Omul acesta nu va muri în așternutul său...

Domnul Robacki deschise gura mare, căscînd ca o mîță. Eu îmi luai rămas-bun și mă dusei să mă culc, acasă, la evreii mei zdrențăroși.

Prin oraș rătăcea, fără căpătîi, luna. Și am umblat laolaltă cu ea, încălzind în mine visuri irealizabile și cîntece difuze.

Soarele Italiei

Am stat aseară din nou în camera de serviciu, la *pani*[1] Eliza, sub o cunună caldă de ramuri de brad. Am stat lîngă soba caldă, vie, care mormăia întruna, apoi m-am întors acasă la mine, prin noaptea adîncă. Jos, în fundul rîpei, tăcutul Zbruci își dădea de-a dura valul de sticlă fumurie.

Orașul ars, cu coloanele lui surpate și cu scoabele înfipte în pămînt, ca niște răutăcioase degete mezine de babă, mi se părea înălțat în văzduh, confortabil și nemaipomenit, ca un vis. Luciul nud al lunii se revărsa peste el cu putere neistovită. Mucegaiul jilav al ruinelor se colora ca marmura unei bănci de operă. Și eu așteptam cu sufletul tulburat ieșirea din nori a lui Romeo, a unui Romeo de atlaz, care să cînte dragostea, în timp ce în culise un electrician posac ține degetul pe întrerupătorul lunii.

Curgeau pe lîngă mine drumuri albastre, ca niște șipote de lapte țîșnite din mai mulți sîni. Întorcîndu-mă acasă, mă îngrozeam la gîndul întîlnirii cu Sidorov, vecinul meu, care în toate nopțile își lăsa asupră-mi laba păroasă a melancoliei lui. Din fericire, în noaptea asta sfîșiată de laptele lunii, Sidorov n-a lepădat nici o vorbă. Înconjurat de cărți, el scria. Pe masă fumega gîrbovă o lumînare – acest rug funest al visătorilor. Eu ședeam mai la o parte, moțăind, dar visele se zbenguiau în jurul meu ca niște

1. Doamnă (în poloneză, în orig.).

pisoi. Și abia noaptea tîrziu m-a trezit ordonanța, venită să-l cheme pe Sidorov la comandament. Au plecat împreună. Am alergat atunci spre masa la care scrisese Sidorov și i-am răsfoit cărțile. Era un manual pentru învățarea limbii italiene fără profesor și mai erau niște imagini ale Forului Roman și un plan al Romei, în întregime hașurat de cruci și puncte. M-am aplecat asupra unei foi scrise și, cu inima strînsă, frîngîndu-mi degetele, am citit scrisoarea străină. Ucigaș melancolic, Sidorov sfîșie atunci vata trandafirie a închipuirii mele și mă cără prin coridoarele judecății tefere a demenței lui. Scrisoarea începea de la pagina a doua, și nu m-am încumetat să caut începutul:

„... un plămîn mi-e străpuns și m-am țicnit nițeluș sau, cum zice Serghei, mi-a cam luat-o mintea la vale. Că doar n-o să-mi ies de tot din minți, din mințile astea tîmpite. Dar să lăsăm gluma și să trecem la ordinea de zi, prietenă Viktoria...

Am făcut campania de trei luni de zile a lui Mahno[1], o șarlatanie obositoare și nimic mai mult... Și numai Volin a mai rămas acolo. Volin își pune odăjdii de apostol și se cațără în sus, să ajungă un Lenin al anarhiștilor. E îngrozitor. Iar tătucul[2] îl ascultă, își mîngîie sîrma prăfuită a pletelor sale și-și strecoară printre dinții putrezi zeflemeaua lui țărănească. Și nu mai știu acum dacă în toate astea se află și vreun grăunte autentic de anarhie și dacă vă vom tăia nasurile voastre satisfăcute, ceceiști improvizați dintr-un CC improvizat, *made in* Harkov, această capitală improvizată. Bravilor

1. N.I. Mahno (1884-1934), capul mișcării anarhiste contrarevoluționare a păturilor înstărite din satele Ucrainei în anii 1918-1921.
2. Apelativ dat lui Mahno de către partizanii săi.

voștri flăcăi nu le mai place acum să-și aducă aminte de păcatele tinereții lor anarhiste și-și rîd de ele de la înălțimea înțelepciunii de stat, dracul să-i pieptene...

După aceea am nimerit la Moscova. Cum am nimerit eu la Moscova? Băieții și-au bătut joc de cineva în privința rechiziției și în altele. Eu, ca un papă-lapte ce sînt, i-am sărit în apărare. M-au luat în răspăr, și bine mi-au făcut. Rana era un fleac, însă la Moscova, vai, Viktoria, la Moscova nenorocirile m-au împietrit. La spital infirmierele îmi aduceau în fiecare zi cîte un strop de terci. Strînse de hamul veneratiei, ele aduceau terciul ăsta pe o tavă mare, și am început să urăsc terciul ăsta de șoc, ca și aprovizionarea peste plan și planificata Moscovă. M-am întîlnit apoi la Soviet cu o mînă de anarhiști. Sînt ori niște sclivisiți, ori niște babalîci pe jumătate țicniți. M-am băgat și în Kremlin, cu un plan de muncă adevărată. M-au mîngîiat pe creștet și mi-au făgăduit să mă facă pe undeva adjunct, dacă am să mă cuminț esc. Dar nu m-am cuminț it. Și mai departe? Mai departe, a fost frontul, Armata de cavalerie și soldățimea, mirosind a sînge crud și a rămășițe pămîntești de oameni.

Salvează-mă, Viktoria. Înțelepciunea politică mă scoate din minți, urîtul mă îmbată. Dacă n-ai să mă ajuți, am să crăp așa, fără nici un plan. Cine ar vrea ca un oștean să crape așa de neorganizat? Doar nu ești dumneata aceea, Viktoria, logodnică ce n-ai să fii niciodată soție. Uite și sentimentalismul, dă-l în aia a mă-sii...

Și acum să trecem la fapte. Mi s-a urît în armată. Din cauza rănii, nu pot umbla călare, prin urmare nu pot nici să lupt. Folosește-te de influența dumitale, Viktoria, ca să fiu trimis în Italia. Limba m-am și apucat s-o învăț și peste două luni am să pot vorbi

italienește. În Italia pămîntul fumegă. Multe sînt gata la ei. Lipsesc doar vreo două focuri de armă. Unul din ele am să-l produc eu. Regele de-acolo trebuie trimis la strămoși. Lucrul ăsta e foarte important. Regele lor e un nene de treabă, se joacă de-a popularitatea și se fotografiază împreună cu socialiștii domestici pentru revistele destinate lecturii în familie.

La CC, la Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe, să nu vorbești nici de focul de armă, nici de regi. Or să te laude și-or să fonfăie: „E un romantic". Spune-le pur și simplu așa: e bolnav, furios, beat de melancolie, vrea soarele Italiei și banane. Doar merit și eu atîta lucru, ori poate nu merit? Să mă tratez, asta-i tot. Și dacă nu, atunci să mă trimită la Ceka din Odesa... Acolo e foarte bine și...

Ce tîmpit scriu, nedemn și tîmpit, prietenă Viktoria.

Italia mi-a pătruns în inimă ca o revărsare de ape. Gîndul la țara asta pe care n-am văzut-o niciodată e pentru mine duios ca numele unei femei, ca numele dumitale, Viktoria..."

Am citit scrisoarea, apoi m-am culcat în așternutul meu bătucit și murdar, dar somnul nu mi se lipea de gene. De partea cealaltă a peretelui plîngea din inimă evreica gravidă, iar huiduma ei de soț îi răspundea cu o mormăială plină de gemete. Cei doi își aduceau aminte de lucrurile de care fuseseră prădați și se înfuriau unul pe altul pentru lipsa lor de perspicacitate. Apoi, la revărsatul zorilor, s-a întors și Sidorov. Pe masă se sufoca lumînarea arsă. Sidorov scoase din carîmb alt căpețel de lumînare și, dus pe gînduri ca niciodată, strivi cu el fitilul. Odaia noastră era întunecată și sumbră, totul în ea răspîndea putoarea jilavă a nopții, și numai fereastra plină de văpaia lunii sclipea ca o mîntuire.

Vecinul meu agasant veni și își ascunse scrisoarea. Apoi se gîrbovi la masă și deschide albumul cu vederi din Roma. Cartea fastuoasă, cu margini aurite, îi privea de pe masă fața măslinie, fără expresie. Deasupra spinării lui rotunde luceau ruinele crenelate ale Capitoliului și arena circului, luminată de asfințit. Tot aici era o fotografie a familiei regale, pusă ca zălog între foile mari de hîrtie cerată. Pe o filă smulsă dintr-un calendar era înfățișat afabilul și pirpiriul rege Victor-Emanuel împreună cu soția lui cea cu păr negru, cu prințul moștenitor Umberto și cu o întreagă prăsilă de prințese.

... Și iată noaptea, plină de răsunete îndepărtate și apăsătoare, iată un pătrat de lumină în întunericul jilav, și într-însul fața cadaverică a lui Sidorov – o mască fără viață, spînzurînd deasupra flăcării galbene a lumînării.

Ghidale

În fiecare ajun de sîmbătă mă chinuie tristețea densă a amintirilor. Cîndva, în serile acestea, bunicul meu mîngîiase cu barba lui îngălbenită tomurile lui Ibn-Ezra[1]. O bătrînă cu bonețică de dantelă descînta cu degetele ei noduroase pe lîngă lumînarea sabatului și plîngea duios. Inima mea de copil se legăna în acele seri, ca o corăbioară pe valuri vrăjite.

Rătăcesc prin Jitomir și caut o stea sfioasă. Alături de o sinagogă străveche, lîngă zidurile ei galbene și nepăsătoare, evrei bătrîni vînd cretă, albăstreală de rufe și fitiluri. Sînt evrei cu bărbi de profeți, cu zdrențele patimilor pe piepturile lor scobite...

Iată, am dinaintea mea piața și moartea pieței. Sufletul gras al belșugului a fost ucis. Lacăte mute atîrnă în belciuge și granitul caldarîmului e curat ca o chelie de mort. Stea sfioasă, ea clipește și se stinge...

Norocul a venit la mine mai tîrziu, norocul mi-a venit chiar înainte de apusul soarelui. Dugheana lui Ghidale stătea pitită în șirurile de prăvălii închise. Spune-mi, Dickens, unde a fost umbra ta în seara aceea? Ai fi văzut în dugheana asta de antichități niște pantofi aurii și odgoane de corăbii, o busolă străveche și un vultur împăiat, un

1. Moise Ibn-Ezra (1055-1139), poet evreu, printre creațiile căruia un loc de seamă îl ocupau versurile cu conținut religios, multe intrate în liturghia sinagogală.

Winchester de vînătoare cu data „1810“ gravată pe el și o cratiță spartă.

Bătrînul Ghidale, micul patron cu ochelari fumurii și surtuc verde care atinge podeaua, se plimbă împrejurul comorilor sale în pustietatea trandafirie a serii. Își freacă mînuțele albe, își ciupește bărbuța roșcovană și, plecîndu-și fruntea, ascultă glasuri tainice pogorîte asupra lui.

Dugheana asta este ca o cutiuță a unui băiețaș curios și grav care va deveni profesor de botanică. În dugheana aceasta sînt și nasturi, e și un fluture mort. Pe micul ei patron îl cheamă Ghidale. Toată lumea a plecat din piață, Ghidale însă a rămas. El se strecoară prin labirintul de globuri geografice, de cranii și flori artificiale, scutură totul cu un pămătuf din pene de cocoș și suflă praful de pe florile moarte.

Ne-am așezat pe niște butoaie de bere. Ghidale își înfășoară pe deget și-și desfășoară barba rară. Jobenul lui se clatină deasupra noastră, ca un turnuleț negru. Șuvoaie de aer cald curg pe lîngă noi. Cerul își schimbă culorile. Un sînge delicat curge de-acolo, de sus, dintr-o sticlă răsturnată, și mă simt cuprins de un miros ușor de putreziciune.

— Revoluția?... Să-i spunem „da“, dar parcă poți să-i spui sîmbetei „nu“? începe Ghidale și mă strînge în curelele de mătase ale ochilor săi fumurii. „Da“ îi strig eu revoluției, uite, așa îi strig – „da“, însă ea se ascunde de Ghidale și-și trimite înainte numai focurile de armă...

— În ochii închiși nu intră soarele, îi răspund eu bătrînului, dar noi vom descoase ochii închiși...

— Leahul mi-a închis ochii, îmi spune în șoaptă sugrumată Ghidale. Leahul e un cîine rău. El îl ia pe evreu și-i smulge barba, ah, cîinele! Și uite că acum e bătut cîinele cel rău. Asta-i minunat, asta-i revoluție! Și după aceea, cel care l-a bătut pe leah îmi zice: „Înregistrează-ți

gramofonul, Ghidale...", „Mie îmi place muzica, doamnă", îi răspund eu revoluției. „Nu știi tu ce-ți place, Ghidale; eu am să trag în tine și atunci ai să afli, iar eu nu pot să nu trag, pentru că eu sînt revoluția..."

— Ea nu poate să nu tragă, Ghidale, îi spun eu moșneagului, pentru că ea este revoluția...

— Dar leahul trăgea, duiosul meu domn, pentru că el era contrarevoluția. Dumneavoastră trageți pentru că sînteți revoluția. Dar revoluția este o plăcere. Și plăcerea nu îngăduie să vadă orfani în casă. Faptele bune le face omul bun. Revoluția este o faptă bună făcută de oameni buni. Dar oamenii buni nu ucid. Prin urmare revoluția o fac oamenii răi. Dar și leșii sînt oameni răi. Atunci cine poate să-i spună lui Ghidale unde-i revoluția și unde-i contrarevoluția? Am învățat cîndva *Talmudul*; îmi plac comentariile lui Rachi[1] și cărțile lui Maimonide[2]. Și mai sînt la Jitomir oameni care pricep. Și uite noi, toți oamenii învățați, cădem cu fața la pămînt și strigăm într-un glas: amar de noi, unde-i dulcea revoluție?...

Bătrînul tăcu. Și amîndoi văzurăm întîia stea făcîndu-și loc de-a lungul Căii Laptelui.

— Răsare sabatul! rosti cu importanță Ghidale. Evreii trebuie să se ducă la sinagogă... Domnule tovarăș, adăugă el sculîndu-se, și jobenul ca un turnuleț negru i se clătină pe cap, aduceți la Jitomir olecuță de oameni buni. Vai, ăștia lipsesc din orașul nostru, vai, lipsesc! Aduceți oameni

1. Rabin francez (1040-1105), pe adevăratul său nume Rabbi Salomon Itzhaki, reputat comentator al *Talmudului*.
2. Moșe ben Maimon Maimonide (1135-1204), filosof și medic evreu, rabin. A sistematizat dogmele mozaismului, căutînd totodată să le clarifice cu ajutorul filosofiei aristotelice. Opera sa *Călăuza șovăielnicilor* (1190), care deține un rol important în cadrul filosofiei ebraice și arabe, a influențat scolastica tîrzie.

buni și noi o să le dăm toate gramofoanele. Noi nu sîntem întunecați la minte. Internaționala... știm noi ce-i aia Internațională. Și eu vreau o Internațională de oameni buni, vreau ca fiecare suflet să fie luat în evidență și să capete cîte o rație de categoria întîi. Uite, suflete, poftim, ia și mănîncă, te rog, să ai plăcere de viața ta. Internaționala, domnule tovarăș, nu știți dumneavoastră cu ce se mănîncă...

— Se mănîncă cu praf de pușcă, i-am răspuns eu bătrînului, și cu sîngele cel mai bun...

Și iată că tînărul sabat s-a ridicat din genunea albastră în jilțul lui.

— Ghidale, zic eu, azi e vineri și a înserat. Unde s-ar putea face rost de o turtă evreiască, de un pahar de ceai evreiesc, cu puțin din dumnezeul ăsta scos la pensie, în paharul de ceai?...

— Nu este așa ceva, îmi răspunde Ghidale, agățînd lacătul pe chițimia lui. Nu este. Este alături un han, făceau acolo negoț niște oameni buni, dar acum nu se mai mănîncă la hanul acela, acum se plînge...

El își încheie surtucul verde cu cei trei nasturi de os. Se scutură cu pămătuful de pene de cocoș, își turnă apă în palmele moi și plecă, mărunt, singuratic, visător, cu jobenul negru în cap și cu o enormă carte de rugăciuni la subsuoară.

Vine sabatul. Ghidale, fondatorul unei Internaționale irealizabile, s-a dus la sinagogă să se roage.

Întîia mea gîscă

Savițki, comandantul Diviziei 6, se sculă în picioare văzîndu-mă și mă minunai de frumusețea corpului său gigantic. Se sculă și apoi, cu purpura pantalonilor săi de călărie, cu șăpcuța lui zmeurie dată pe-o sprînceană, cu decorațiile sale bătute pe piept, tăie încăperea în două, cum taie cerul un stindard. Mirosea a parfum și a răcoare dulceagă de săpun. Picioarele lui lungi păreau niște fete, ferecate pînă la umeri în botfori strălucitori.

Îmi zîmbi, izbi cu cravașa în masă și trase mai aproape un ordin, care abia fusese dictat de șeful statului-major. Era ordinul adresat lui Ivan Cesnokov, de a porni cu regimentul ce i-a fost încredințat în direcția Ciugunov-Dobrîvodka și, luînd contact cu inamicul, de a-l nimici pe acesta...

„...Care nimicire – începu să scrie comandantul diviziei, mîzgălind toată foaia – o dau ca sarcină pe răspunderea aceluiași Cesnokov pînă la măsura capitală, pe care îl voi și lichida pe loc, fapt de care, tovarășe Cesnokov, lucrînd cu mine pe front nu de azi-de ieri, puteți fi sigur că așa va fi..."

Comandantul Diviziei 6 își puse sub ordin iscălitura cu înfloriturі, aruncă hîrtia curierilor, apoi își îndreptă spre mine ochii cenușii în care juca voioșia.

Îi întinsei delegația prin care eram trimis să lucrez la statul-major al diviziei.

— Să dați ordin de zi! spuse comandantul diviziei. Să dați ordin de zi și să-l băgați în porție la toate plăcerile, afară de cea din față. Știi carte?

— Știu, îi răspunsei eu, pizmuind fierul și floarea acestei tinereți; sînt candidat în științe juridice de la Universitatea din Petersburg...

— Ești un soi de *kinderbalsam*, văd eu! răcni el, rîzînd. Și mai ai și ochelari pe nas. Și ce pirpiriu!... Vă tot trimite încoace, fără să ne întrebe pe noi, și-aici vă omoară din cauza ochelarilor. Rămîi cu noi, ce zici?

— Rămîn, îi răspunsei eu și, în tovărășia cartiruitorului, plecai spre sat să-mi caut un adăpost pentru noapte.

Cartiruitorul îmi ducea pe umăr lădița de campanie, în fața noastră se întindea o uliță de sat, rotundă și galbenă ca o tărtăcuță, iar soarele muribund își dădea în ceruri duhul trandafiriu.

Ne apropiarăm de o căsuță cu cununi zugrăvite pe ea; cartiruitorul se opri și-mi spuse deodată cu un zîmbet vinovat:

— Mare dandana și cu ochelarii ăștia la noi, naiba știe cum să-i mai pui capăt! Să fie omul tobă de carte, că aici îi iese toată cartea pe nas. Dar ia să-ți bați joc de vreo cucoană, de cea mai curată, atunci toți ostașii te iau de bun...

Cum era cu lădița mea pe umăr, el se fîstîci și veni foarte aproape de mine, apoi sări în lături disperat și intră fuga în cea dintîi curte. Cazacii ședeau acolo pe fîn și se bărbiereau unul pe altul.

— Uite, băieți, zise cartiruitorul și-mi puse pe pămînt lădița de campanie, conform ordinului tovarășului Savițki, sînteți obligați să-l primiți pe omul ăsta la voi în cantonament; și fără măgării, fiindcă omul ăsta este sinistrat din punct de vedere științific...

Roșind pînă-n vîrful urechilor, cartiruitorul plecă fără a-și mai întoarce capul. Eu îmi dusei mîna la cozoroc și-i salutai pe cazaci. Un flăcău tinerel, cu părul ca fuiorul de in atîrnîndu-i drept, și frumos la chip cum sînt oamenii din Riazan, veni lîngă lădița mea, o înșfăcă și o zvîrli

peste poartă. Apoi se întoarse cu fundul spre mine și, cu o deprindere deosebită, începu să producă zgomote rușinoase.

— Tun de calibru două zeruri! îi strigă un cazac ceva mai în vîrstă și izbucni în rîs. Mai trage-i o rafală.

Flăcăul își consumă toată știința lui modestă, apoi se îndepărtă. După aceea, tîrîndu-mă pe pămînt, mă apucai să-mi adun manuscrisele și rufele găurite, răsturnate din lădiță. Le-am strîns și mi le-am dus într-un alt colț al curții. Lîngă casă, pe niște cărămizi era un cazan în care fierbea niște carne de porc, fumegînd, așa cum scoate fum în depărtare casa părintească din sat, amestecînd în mine foamea cu o singurătate fără seamăn. Îmi acoperii lădița cu fîn, îmi făcui din ea căpătîi și mă culcai pe pămînt, să citesc în „Pravda" cuvîntarea lui Lenin de la Congresul al doilea al Kominternului. Soarele cădea peste mine de după măgurile crenelate, cazacii umblau peste picioarele mele, flăcăul acela își rîdea de mine întruna, iar rîndurile dragi veneau spre mine pe un drum spinos și nu puteau ajunge la mine. Atunci am dat la o parte ziarul și m-am dus la gazdă, care mîna vîrtelnița pe prispă.

— Femeie, i-am spus, trebuie să halesc ceva...

Baba își ridică spre mine globii lăbărțați ai ochilor pe jumătate orbi, apoi și-i lăsă iarăși în jos.

— Tovarășe, spuse dînsa după o clipă de tăcere, toate astea mă fac să vreau să mă spînzur.

— Dumnezeul și sufletul mă-tii! bodogănii eu cu ciudă și-i repezii babei un pumn în piept. Nu-i chip să se înțeleagă omul cu voi...

Și făcînd stînga-mprejur, zării o sabie a nu știu cui, care zăcea în apropiere. O gîscă gravă și severă se legăna prin curte, curățindu-și fără grijă penele. Am ajuns-o dintr-o săritură și am lipit-o de pămînt, iar capul gîștei trosni sub cizma mea, trosni și se revărsă. Gîtul alb se tăvăli prin găinați și aripile se ridicară deasupra păsării ucise.

— Dumnezeul și sufletul mă-tii! spusei eu scormonind cu sabia în măruntaiele gîștei. Frige-mi gîsca asta, babo!

Bătrîna, sticlindu-și ochii pe jumătate orbi și ochelarii, ridică pasărea de jos, o înfășură în șorț și o duse la bucătărie.

— Tovarășe, zise ea după o clipă de tăcere, aș vrea să mă spînzur! apoi închise ușa după sine.

Iar în curte cazacii se și așezaseră în jurul ceaunului lor. Ședeau nemișcați, drepți, ca niște pontifi, fără să se uite la gîsca mea.

— Flăcăul ăsta e isteț, vorbi despre mine unul dintre ei și, făcînd cu ochiul, duse la gură o lingură de ciorbă de varză.

Cazacii începură să mănînce cu eleganța sobră a țăranilor care se respectă unii pe alții, în vreme ce eu, ștergînd sabia pe nisip, ieșii pe poartă, apoi intrai din nou, tînjind. Deasupra curții atîrna luna, ca un cercel ieftin.

— Frățioare! îmi spuse deodată Surovkov, cel mai în vîrstă dintre cazaci, vino de mănîncă aci cu noi, pînă s-o frige gîsca ta...

Scoase din carîmbul cizmei o lingură pe care o avea de rezervă și mi-o oferi. Sorbirăm împreună ciorba improvizată și mîncarăm carnea de porc.

— Ce scrie la ziar? mă întrebă flăcăul cu păr ca fuiorul de in, făcîndu-mi loc.

— Lenin scrie în ziar, spusei eu scoțînd din buzunar „Pravda", Lenin scrie că ne lipsesc multe...

Și le-am citit cazacilor cuvîntarea lui Lenin cu voce tare, ca un surd triumfător.

Amurgul mă înveli în răcoarea înviorătoare a cearșafurilor lui vesperale, seara își lipi palmele materne de fruntea mea în flăcări.

Citeam și triumfam, și pîndeam, triumfînd, curba tainică a dreptei leniniste.

— Adevărul toate nările le gîdilă, spuse Surovkov, după ce sfîrșii de citit, numai că nu știi cum să-l scoți din

grămadă, pe cîtă vreme Lenin îl ciugulește de-a dreptul, ca găina grăunțele.

Iată ce a spus despre Lenin Surovkov, comandant de pluton al escadronului de gardă. După aceea ne-am dus cu toții să ne culcăm în fîn. Am dormit acolo șase inși, încălzindu-ne unul pe altul, cu picioarele încîlcite, sub acoperișul găurit prin care se scurgeau stelele.

Am visat, și am văzut femei în vis, și numai inima mea înroșită de omor mă durea și se prelingea mereu.

Rabbi

— ... Totul e supus morții. Viața veșnică e sortită numai mamei. Și cînd mama nu mai este printre cei vii, ea lasă în urma ei o amintire pe care nimeni n-a îndrăznit încă s-o întineze. Amintirea mamei hrănește în noi compătimirea, așa cum oceanul, nemărginitul ocean hrănește rîurile care străbat universul...

Cuvintele acestea îi aparțin lui Ghidale. El le-a rostit cu importanță. Seara care se stingea îl înconjurase cu fumul trandafiriu al tristeții sale. Bătrînul a grăit:

— În clădirea de patimi a hasidismului[1] sînt smulse ferestrele și ușile, dar ea este nemuritoare, ca sufletul mamei... Chiar și cu orbitele scurse, hasidismul tot mai stă la răspîntia vînturilor istoriei.

Așa a spus Ghidale și apoi, după ce s-a rugat în sinagogă, m-a dus la rabbi Motală, la ultimul rabin din dinastia Cernobîlului.

Am urcat strada principală împreună cu Ghidale. Bisericile catolice albe străluciră în depărtări, ca niște lanuri de hrișcă. După un colț de stradă gemu roata unui tun. Două ucrainence gravide ieșiră la poartă, sunîndu-și salbele, și se așezară pe bancă. O stea sfielnică se aprinse în toiul luptei portocalii a asfințitului și liniștea, liniștea

1. Hasidism, curent apărut în iudaism în prima jumătate a secolului al XVIII-lea în rîndurile populației evreiești din Volînia, Podolia și Galiția.

sîmbetei, se așează pe acoperișurile strîmbe ale ghetoului din Jitomir.

— Aici, spuse Ghidale în șoaptă, și-mi arătă o casă prelungă, cu frontonul spart.

Intrarăm într-o odaie de piatră, goală ca o morgă. Rabbi Motală ședea la o masă, înconjurat de posedați și de mincinoși. Avea pe cap o căciulă de sobol și pe trup un halat alb, încins peste mijloc cu o funie. Rabinul ședea cu ochii închiși și-și scărmăna cu degetele osoase puful galben al bărbii.

— De unde a venit evreul? întrebă el, ridicîndu-și puțin pleoapele.

— De la Odesa, răspunsei eu.

— Binecuvîntat oraș, spuse rabinul. Steaua surghiunului nostru, fîntîna robită a nenorocirilor noastre!... Cu ce se îndeletnicește evreul?

— Transpun în versuri peregrinările lui Herșală Ostropoler.

— Măreață operă, șopti rabbi și închise ochii. Șacalul geme cînd e flămînd, fiecare nerod are destulă prostie în el spre a se lăsa pradă tristeții și numai cel înțelept sfîșie cu rîsul lui perdeaua existenței... Ce a învățat evreul?

— Biblia.

— Ce caută evreul?

— Veselie.

— Reb Mordhă, spuse țadicul[1], scuturîndu-și barba, să se așeze tînărul la masă și să mănînce în seara aceasta de sîmbătă laolaltă cu ceilalți evrei, să se bucure că e viu și nu mort, să bată din palme cînd vecinii lui dănțuiesc, să bea vin dacă i se va da vin...

Și reb Mordhă veni repede lîngă mine, el, vechiul măscărici cu pleoapele întoarse pe dos, moșneguțul ghebos, înalt cît un băiat de zece ani.

---

1. Țadic – înțelept.

— Vai, dragul și tînărul meu prieten, spuse zdrențărosul reb Mordhă făcîndu-mi cu ochiul. Vai, cîți nătărăi bogați am cunoscut la Odesa, cîți cerșetori înțelepți am cunoscut la Odesa! Așază-te la masă, tinere, și bea vinul pe care n-are să ți-l dea nimeni...

Ne așezarăm cu toții alături: posedați, mincinoși și gură-cască. Într-un colț suspinau deasupra cărților de rugăciuni evrei spătoși, aducînd cu niște pescari ori apostoli. Îmbrăcat cu surtucul său verde, Ghidale moțăia la perete, ca o păsărică pestriță. Și văzui deodată un tînăr la spatele lui Ghidale, un tînăr cu chipul lui Spinoza, cu fruntea magnifică a lui Spinoza și cu o față veștedă de călugăriță. Fuma și tresărea ca un fugar readus la închisoare după goana în urma căreia a fost prins. Zdrențărosul Mordhă se furișă la spatele lui, îi smulse țigara din gură și se repezi spre mine.

— Ăsta-i Ilie, fiul lui rabbi, horcăi Mordhă și își apropie de mine carnea sîngerîndă a pleoapelor sale sfîșiate. E un fiu blestemat, ultimul fiu, fiul rătăcit...

Și Mordhă îl amenință pe tînăr cu pumnul și-l scuipă în față.

— Fie Domnul binecuvîntat! răsună atunci glasul lui rabbi Motală Brațlavski, și bătrînul frînse pîinea cu degetele lui monahale. Binecuvîntat fie Dumnezeul lui Israel, care ne-a ales pe noi dintre toate popoarele pămîntului...

Rabinul binecuvîntă mîncarea, și ne așezarăm la masă. Dincolo de geam nechezau caii și strigau cazacii. Pustietatea războiului căsca la fereastră. Fiul rabinului fuma țigară după țigară în liniștea din jur și printre rugăciunile celorlalți. Cînd cina luă sfîrșit, eu mă ridicai cel dintîi.

— Dragul meu, care ești așa de tînăr, murmură Mordhă la spatele meu și mă smuci de curea, dacă n-ar fi pe lume nimeni decît bogătașii cei răi și cerșetorii vagabonzi, cum ar mai putea să trăiască oamenii sfinți?

Îi dădui bani moșneagului și ieșii pe stradă. Mă despărții de Ghidale și plecai acasă, la gară. Acolo, la gară, în trenul de agitație al Armatei 1 de cavalerie, mă aștepta luciul sutelor de lumini, luciul fermecat al stației de radio, fuga îndîrjită a mașinilor din tipografie și articolul neterminat pentru „Cavaleristul roșu".

Drum spre Brodî

Sînt trist pentru albine. Le nimicesc armatele beligerante, în Volînia nu mai sînt albine.

Noi am pîngărit stupii. I-am otrăvit cu sulf și i-am sfărîmat cu praf de pușcă. Cîrpele fumegînde răspîndeau duhoare în sacrele republici ale albinelor. Murind, ele zburau încet și zumzăiau abia auzit. Rămași fără pîine, noi ne făceam rost de miere cu săbiile. În Volînia nu mai sînt albine.

Cronica crimelor cotidiene mă sufocă neîncetat, ca o boală de inimă. Ieri a fost ziua primului măcel de la Brodî. Rătăciți pe pămîntul albastru, noi nu bănuiam nimic, nici eu, nici Afonka Bida, prietenul meu. Cailor li se dăduseră de dimineață grăunțe. Secara era înaltă, soarele minunat și sufletul, nemeritînd acest cer strălucitor care-și lua zborul, era însetat de dureri domoale.

— Povestesc muierile prin staniță de albine și de simțirea lor sufletească, începu comandantul de pluton, prietenul meu. Spun fel de fel de lucruri. Că l-au supărat oamenii pe Hristos ori că nu l-or fi supărat, despre asta o să se dumirească lumea cu trecerea vremii. Numai că uite ce zic muierile prin stanițe, că Hristos se întristează de urît pe cruce. Și că vin la el tot soiul de gîze, ca să-l chinuiască! Și Hristos se uită la ele cu ochii lui și i se întristează sufletul. Atîta că gîzele astea fără număr nu-i zăresc ochii. Și tot așa mai zboară și albina în jurul lui Hristos. „Dă-i la cap, îi strigă albinei gîzele, dă-i la cap pe răspunderea

noastră!..." „Nu pot, zice albina ridicîndu-și aripile deasupra lui Hristos, nu pot, că el e din clasa dulgherilor!..." Trebuie s-o înțelegi pe albină! încheie Afonka, comandantul meu de pluton. Să mai rabde ea nițel, albina. Că doar și pentru ea ne batem...

Și dînd din mînă, Afonka prinse a cînta. Era un cîntec cu un armăsar șarg; și opt cazaci – plutonul lui Afonka – începură să-i țină isonul.

— Armăsarul șarg, pe nume Djighit, era al esaulului[1] care s-a îmbătat cu votcă de ziua Tăierii capului Sfîntului Ioan. – Așa cînta Afonka, întinzîndu-și vocea ca o strună și luptînd cu somnul. – Djighit era un cal credincios, iar esaulul, în zilele de sărbătoare, nu cunoștea margini în dorințele sale. De ziua Tăierii capului primiseră cinci ocale. După a patra oca, esaulul încălecă și se porni să mîne calul spre cer. Urcușul a fost greu, lung, dar Djighit era un cal credincios. Ajunseră ei în cer, și acolo esaulul vru să bea și cea de-a cincea oca. Dar aceea rămăsese pe pămînt. Atunci esaulul plînse pentru zădărnicia sforțărilor lui. El plîngea, iar Djighit dădea din urechi, privindu-și stăpînul...

Astfel cînta Afonka, aci zăngănindu-și vocea, aci ațipind. Cîntecul plutea ca fumul. Și noi ne îndreptam în întîmpinarea asfințitului. Rîurile lui în clocot se scurgeau pe ștergarele înflorate ale ogoarelor țărănești. Tăcerea se făcea trandafirie.

Pămîntul zăcea tolănit ca o spinare de pisică, împăroșată de blana luminescentă a grînelor. Pe un deal se cocîrja cătunul Klekotov, cu casele lui de lut. Dincolo de măgură ne aștepta vedenia cadavericului și crenelatului Brodî. Dar la Klekotov o detunătură plesni văzduhul cu răsunet, drept în fața noastră. De după o casă scoaseră

1. Grad în trupele de cazaci, înainte de Revoluție.

capul doi soldați polonezi. Caii lor erau legați de stîlpi. Pe coama dealului urca în grabă o baterie ușoară a inamicului. Gloanțele împînziră drumul.

— Galop! spuse Afonka.

Și pornirăm în goană.

Vai, Brodî! Mumiile patimilor tale strivite au suflat asupră-mi veninul lor imbatabil. Am și simțit răceala morții în orbitele inundate de lacrimile care se răceau. Și iată că galopul săltăreț mă duce departe de piatra știrbită a sinagogilor tale...

Lecție despre taceankă[1]

Mi-a fost trimis de la statul-major un vizitiu sau, după cum se obișnuiește a se spune la noi, un conductor de căruță. Îl cheamă Grișciuk. Are treizeci și nouă de ani.

A stat cinci ani prizonier la nemți, iar acum cîteva luni a evadat, a străbătut Lituania, nord-vestul Rusiei, a ajuns în Volînia și la Belevo a fost prins de cea mai stupidă comisie de mobilizare din lume și trimis să-și facă serviciul militar. Pînă în județul Kremeneț, unde s-a născut, Grișciuk mai avea doar cincizeci de verste, în județul Kremeneț are nevastă și copii. N-a mai fost pe-acasă de cinci ani și două luni. Comisia de mobilizare l-a făcut conductor de căruță la mine, și am încetat să mai fiu un paria printre cazaci.

Sînt posesorul unei astfel de brișți și al unui vizitiu în ea. Taceanka! Acest cuvînt a devenit baza triunghiului pe care se bizuie obiceiul nostru: a tăia cu sabia – taceanka – sîngele...

Cea mai ordinară brișcă popească, brișcă de asesor, dobîndind celebritate dintr-un capriciu al războiului civil, a ajuns să fie un cumplit mijloc mobil de luptă, a dat naștere unei noi strategii și unei noi tactici, a schimbat chipul obișnuit al războiului și a născut eroi și genii de taceankă. Așa e bunăoară Mahno, care a făcut din taceankă axul strategiei lui viclene și misterioase, desființînd infanteria,

1. În timpul războiului civil, căruță ușoară, cu arcuri, pe care era montată o mitralieră.

artileria, ba chiar și cavaleria, și care, în locul tuturor acestor namile greoaie, a montat pe brișt ile lui trei sute de mitraliere. Așa e Mahno, multilateral ca natura. Căruțele cu fîn, rînduite în dispozitiv de luptă, pun stăpînire pe orașe. Un cortegiu de nuntă, ajungînd în fața unui comitet executiv de plasă, deschide un foc concentric și un popă pirpiriu, care a desfășurat deasupra capului său steagul negru al anarhiei, cere autorităților să-i fie predați burghezii, să-i fie predați proletarii, să i se dea vin și muzică.

Armata de brișt i are o nemaipomenită capacitate de manevră.

Budionnîi a demonstrat același lucru nu mai rău decît Mahno. O astfel de armată e greu de decimat și e absurd să te gîndești la a o prinde. Mitraliera îngropată sub o claie de fîn, taceanka dusă sub un șopron țărănesc încetează a mai fi unități militare. Aceste elemente bine ascunse, termeni bănuiți, dar insesizabili ai totalului, indică în ultima analiză structura satului ucrainean de pînă mai ieri – fioros, rebel și hrăpăreț. O atare armată, cu muniția vîrîtă prin colțuri, Mahno e în stare s-o pună într-o singură oră pe picior de război; iar pentru a o demobiliza îi trebuie și mai puțin timp.

La noi, în cavaleria regulată a lui Budionnîi, taceanka nu domnește cu atîta exclusivitate, dar toate grupele noastre de mitraliori nu se deplasează decît cu brișt ile. Spiritul inventiv al cazacilor deosebește două genuri de brișt i: coloniste și asesoriale. De fapt, nici nu e născocire, ci o diviziune cu existență reală.

În brișt ile asesoriale – aceste căruțe hodorogite, înjghebate fără dragoste și fără spirit inventiv – se hurducase prin stepele bogate în grîu ale Kubanului funcționărimea mizeră cu nasuri stacojii, o mînă de oameni cu ochii cîrpiți de nesomn, grăbindu-se la autopsii și instrucții, iar brișt ile coloniste au venit la noi din cîmpiile Volgăi, de prin părțile

Samarei și ale Uralului, din coloniile germane. Spetezele largi de stejar ale briștilor coloniste sînt împestrițate de o pictură gospodărească, înfățișînd puhave ghirlande trandafirii de flori nemțești. Fundul solid al briștilor este ferecat în fier. Trăsurica e așezată pe neuitatele ei arcuri. În arcurile acestea simt ardoarea multor generații care acum se zbat pe lungile drumuri de țară ale Volîniei.

Încerc simțămîntul de extaz al omului căruia îi aparține un lucru întîia oară. În fiecare zi, după-amiază, înhămăm. Grișciuk scoate caii din grajd. Caii se îngrașă de la o zi la alta. Descopăr acum, cu bucurie și mîndrie, un luciu mat pe crupa lor țesălată. Le masăm cailor picioarele umflate, le tundem coamele și le aruncăm pe spinări hamurile căzăcești, adică o rețea încurcată și scorojită de curele subțiri, după care ieșim din curte la trap. Grișciuk șade pe capră pieziș; scaunul meu e acoperit cu o scoarță colorată și cu fîn mirosind a parfum și a seninătate. Roțile mari scîrțîie pe albul nisip grăunțos. Pătrate de maci înfloriți colorează pămîntul, iar pe măguri sclipesc biserici catolice în ruină. Sus, deasupra drumului, într-o firidă spartă de o ghiulea, se înalță statuia cafenie a Sfintei Ursula, cu brațele rotunde și goale. Și străvechile slove înguste împletesc un lanț strîmb pe aurul înnegrit al frontonului... „Întru slava lui Iisus și a Maicii Domnului..."

Tîrgușoare evreiești fără viață stau lipite pe lîngă conacele panilor. Pe zidurile împrejmuitoare de cărămidă sclipește profeticul păun, spectru impasibil al spațiilor albastre. Pitită după cocioabele risipite în jur, s-a proptit în pămîntul sărman o sinagogă, oarbă, știrbă, rotundă ca o pălărie de hasid. Evrei cu umeri înguști stau melancolici la răspîntii. Și în amintire prinde contur imaginea evreilor din sud, burtoși, joviali, spumegoși ca un vin ieftin. Nici o asemănare cu trufia amară a acestor spinări deșirate și osoase, a acestor bărbi galbene și tragice. În

trăsăturile lor strădalnice, tăiate chinuit, nu este nici grăsime, nici pulsație caldă a sîngelui. Mișcările evreului galițian sau ale celui din Volînia sînt nestăpînite, violente, jignesc bunul gust, dar forța durerii lor e plină de măreție sumbră și disprețul ascuns pentru pani nu are margini. Privindu-i, am înțeles istoria pătimașă a acestui ținut mărginaș, am priceput povestirile despre talmudiștii care țineau cîrciumi în arendă, despre rabinii care se îndeletniceau cu camătă, despre fetele pe care le siluiau soldații polonezi și din pricina cărora se împușcau magnații Poloniei.

Moartea lui Dolgușov

Perdeaua de foc a bătăliei se apropia de oraș. La amiază trecu în zbor pe lîngă noi în dulama lui neagră Koroceaev, comandantul Diviziei 4, cel căzut în dizgrație și care lupta acum de unul singur, căutîndu-și moartea. Îmi strigă din fugă:

— Comunicațiile noastre sînt rupte, Radziwillow și Brodî sînt în flăcări!...

Și plecă în galop mai departe, cu dulama în vînt, negru tot, cu ochi de tăciune.

Pe cîmpia netedă ca o scîndură, avea loc regruparea brigăzilor. Soarele se rostogolea într-un nor de pulbere stacojie. Răniții mîncau prin șanțuri. Surorile de caritate stăteau tolănite în iarbă și cîntau în surdină. Cercetașii lui Afonka răscoleau cîmpul, căutînd morți și echipament militar. Afonka trecu la doi pași de mine și-mi spuse fără a mai întoarce capul:

— Ne-au dat la moacă. E clar ca bună ziua. S-ar zice că de la comandantul diviziei se trage; acu-l schimbă. Ostașii cam au îndoieli...

Polonezii ajunseseră la liziera pădurii, la vreo trei verste de noi, și-și instalaseră mitralierele pe undeva pe-aproape. Acum scheaună și scîncesc gloanțele. Tînguirea lor crește și ajunge insuportabilă. Gloanțele se reped în țărînă și o răscolesc, tremurînd de nerăbdare. Comandantul de regiment Vîtiagaicenko, sforăind în arșița amiezii, a strigat deodată prin somn și s-a trezit. A sărit apoi pe cal și s-a

dus la escadronul din capul coloanei. Avea fața boțită, toată numai dungi roșii de pe urma somnului incomod, iar buzunarele îi erau pline de prune.

— Drăcia dracului! se răsti el scuipînd un sîmbure. Porcăria naibii. Timoșka, dă drumul la steag!

— O luăm din loc, sau cum? îl întrebă Timoșka scoțînd lancea steagului din scări și desfășurînd apoi drapelul pe care era desenată o stea și scria ceva despre Internaționala a III-a.

— Om vedea noi mai încolo! spuse Vîtiagaicenko, apoi răcni sălbatic: Fetelor, sus pe cai! Comandanți de escadroane, adunați oamenii!...

Gorniștii sunară alarma. Escadroanele se rînduiră în coloană de marș. Un rănit se tîrî afară din șanț și, acoperindu-și fața cu palma, îi spuse lui Vîtiagaicenko:

— Taras Grigorievici, eu sînt delegat. Se vede treaba, cum s-ar spune, că rămînem aici...

— Las' că vă descurcați voi... bolborosi Vîtiagaicenko făcîndu-și calul să cabreze.

— Ne cam bate gîndul, Taras Grigorievici, că n-o să ne prea descurcăm, îi strigă din urmă rănitul.

— Nu te mai tîngui! răspunse Vîtiagaicenko peste umăr. Nu vă las eu... – și dădu comanda de marș.

În aceeași clipă răsună glasul plîngăreț, ca de muiere, al lui Afonka Bida, prietenul meu.

— Nu ne trece de pe loc de-a dreptul la trap, Taras Grigorievici, că pînă acolo sînt cinci verste de alergat. Cum mai șarjăm cînd avem caii obosiți?... N-are rost asta! Las' că apuci s-ajungi la scuturat perele de Sîntămărie...

— La pas! comandă Vîtiagaicenko fără să-și ridice privirea.

Regimentul plecă.

— Dacă povestea cu comandantul diviziei e așa cum s-a auzit, spuse Afonka în șoaptă, încetinind pasul, dacă l-or debarca, s-a zis cu el, parapanghelos. Aia e!

Îi dădură lacrimile. M-am uitat uimit la Afonka. Flăcăul se răsuci ca o sfîrlează, își luă căciula, își drese glasul, chiui și plecă în goană.

Grișciuk cu taceanka lui absurdă și cu mine am rămas singuri și ne-am tot învîrtit de colo-ncoace pînă seara între zidurile arzînde. Statul-major al diviziei dispăruse. Unitățile străine nu ne primeau. Regimentele intrară în Brodî și fură respinse în urma unui contraatac. Ajunserăm lîngă cimitirul orașului. Un detașament polonez sări dintre morminte și, ducînd puștile la ochi, începu să tragă în noi. Grișciuk întoarse caii. Taceanka porni să urle din tuspatru roțile ei.

— Grișciuk! am strigat eu prin șuier și vînt.

— Ce mai joacă, îmi răspunse el trist.

— S-a zis cu noi! am exclamat eu, cuprins de extazul morții. S-a zis cu noi, taică!

— La ce s-or mai fi ostenind muierile? răspunse el cu și mai multă tristețe. La ce se mai pețesc oamenii și se cunună, pentru ce mai joacă pe la nunți cumetrii...

O coadă trandafirie străluci pe cer și se stinse. Calea Laptelui își făcu loc printre stele.

— Mă umflă rîsul, spuse Grișciuk cu amărăciune și arătă cu biciul înspre un om așezat la marginea drumului, mă umflă rîsul cînd mă gîndesc pentru ce se ostenesc muierile.

Omul care ședea la marginea drumului era Dolgușov, telefonistul. Ședea cu picioarele rășchirate și se uita țintă la noi.

— Uite ce, zise Dolgușov cînd ne-am apropiat de el, eu sînt pe ducă... Pricepi?

— Pricep, răspunse Grișciuk oprind caii.

— Trebuie să prăpădiți un cartuș cu mine, mai spuse Dolgușov.

Ședea sprijinit de un copac. Cizmele îi stăteau țepene, aruncate în lături. Fără să-și ia ochii de la mine, își ridică

grijuliu cămașa. Pîntecele îi era sfîșiat, mațele îi cădeau pe genunchi și i se vedeau bătăile inimii.

— Dacă vine șleahta, își bate joc de mine. Uite actele, scrie-i maică-mii ce și cum...

— Ba nu, îi răspunsei eu și dădui pinteni calului.

Dolgușov își întinse pe pămînt palmele vinete și le examina cu neîncredere...

— Fugi? mormăi el, alunecînd în jos. Fugi, cîine...

Simțeam cum îmi curge sudoarea pe trup. Mitralierele țăcăneau tot mai repede, cu îndărătnicie isterică. Afonka Bida galopa spre noi, înconjurat de nimbul asfințitului.

— Îi scărmănăm și noi cît putem, ne strigă el vesel. Ce-i cu bîlciul ăsta la voi?

I l-am arătat pe Dolgușov și m-am depărtat.

Cei doi au vorbit scurt. N-am auzit ce și-au spus. Dolgușov îi întinse comandantului de pluton carnetul. Afonka și-l vîrî în carîmbul cizmei și-l împușcă pe Dolgușov în gură.

— Afonea, am spus eu zîmbind jalnic și mi-am adus calul lîngă cazac, uite, vezi, eu n-am fost în stare.

— Pleacă de-aici, îmi răspunse el pălind, te omor! Vă doare de-ai noștri pe voi ăștia, ochelariștii, cum o doare pe mîță de șoarece...

Și armă trăgaciul.

Am pornit la pas, fără să mă uit înapoi, simțind pe șira spinării fiorul rece al morții.

— Ia vezi! răcni în spatele meu Grișciuk. Lasă prostiile!

Și-l apucă pe Afonka de mînă.

— Neam de stîrpitură! strigă Afonka. Las' că nu scapă el de mîinile mele...

Grișciuk mă ajunse la cotitură. Afonka nu mai era cu el. Plecase în altă parte.

— Vezi, Grișciuk, i-am spus eu, azi l-am pierdut pe Afonka, primul meu prieten...

Grișciuk scoase de sub șa un măr cu coaja încrețită.

— Mănîncă, îmi zise. Ia și mănîncă, te rog...

Comandantul Brigăzii 2

Budionnîi, cu pantalonii lui roşii cu lampasuri argintii, stătea lîngă un copac. Adineaori fusese ucis comandantul Brigăzii 2. În locul lui, comandantul armatei îl numise pe Kolesnikov.

Cu o oră înainte, Kolesnikov era comandant de regiment. Cu o săptămînă înainte, Kolesnikov fusese comandant de escadron.

Noul comandant de brigadă era chemat la Budionnîi. Comandantul armatei îl aştepta lîngă un copac. Kolesnikov veni însoţit de Almazov, comisarul său.

— Ne încolţesc javrele, spuse comandantul armatei, cu surîsul său sclipitor. Învingem sau crăpăm. Altminteri nu se poate. Ai înţeles?

— Am înţeles, răspunse Kolesnikov, holbînd ochii.

— Şi dacă fugi, te împuşc, mai spuse comandantul armatei, zîmbi şi apoi îşi mută privirea spre şeful secţiei speciale.

— Ordonaţi! spuse şeful secţiei speciale.

— Învîrte-te, Roată[1]! strigă vioi un cazac.

Budionnîi se întoarse brusc pe călcîie şi-l salută pe noul comandant de brigadă. Acesta îşi răşchiră în dreptul cozorocului cele cinci degete roşii de copilandru, îl trecură sudorile, apoi plecă peste pămîntul arat de curînd. Caii îl aşteptau la o depărtare de o sută de stînjeni. Omul

1. Joc de cuvinte, întemeiat pe rădăcina numelui Kolesnikov: *koleso* înseamnă roată.

merse cu capul în jos, mișcîndu-și enervant de încet picioarele lungi și strîmbe. Văpăile asfințitului se revărsaseră deasupra lui, zmeurii și neverosimile, ca apropierea morții.

Și deodată, pe pămîntul întins, pe cîmpiile răscolite, arătîndu-și toată goliciunea lor galbenă, nu mai văzurăm nimic, decît spinarea îngustă a lui Kolesnikov, brațele lui legănîndu-se și capul cu bărbia în piept, acoperit de o caschetă cenușie.

Însoțitorul îi aduse calul.

Sări în șa și galopă spre brigada lui, fără să se mai uite îndărăt. Escadroanele îl așteptau în șosea, lîngă șleaul spre Brodî.

La urechile noastre ajunseră niște urale ca un geamăt, sfîșiate de vînt.

Ducîndu-mi binoclul la ochi, l-am văzut pe comandantul brigăzii răsucindu-se în șa în norii deși de praf.

— Kolesnikov și-a dus brigada la atac, spuse observatorul care ședea în copac, deasupra capetelor noastre.

— E-n regulă! făcu Budionnîi, apoi își aprinse o țigară și închise ochii.

Uralele încetară. Canonada se sufocă și ea. Un șrapnel se sparse fără nici un rost deasupra pădurii. Și apoi auzirăm tăcerea măreață a șarjei de cavalerie.

— E băiat inimos, spuse comandantul armatei sculîndu-se în picioare. Caută glorie. Cred că are s-o scoată la capăt.

Și ordonînd să-i fie aduși caii, Budionnîi plecă spre locul unde se dădea lupta. Statul-major porni după el.

Am avut prilejul să-l văd pe Kolesnikov în aceeași seară, o oră după ce polonezii fuseseră zdrobiți. Mergea în fruntea brigăzii lui, singur, pe un armăsar șarg, și moțăia în șa. Mîna dreaptă îi atîrna într-o eșarfă. La zece pași depărtare de el, un cazac călare ducea drapelul desfășurat. Escadronul din capul coloanei cînta alene cuplete deșănțate. Prăfuită și interminabilă, brigada se tîra ca

un șir de care țărănești ce se duc la tîrg. În coadă gîfîiau fanfarele obosite.

În seara aceea, am văzut în ținuta lui Kolesnikov nepăsarea lui de han tătar atotputernic și am recunoscut școala vestitului Kniga, a autoritarului Pavlicenko și a fermecătorului Savițki.

Saşka Hristos

Îl chema Saşka şi îl porecliseră Hristos pentru blîndeţea lui. Era ciobanul obştei din staniţă şi nu mai făcuse munci grele de la paisprezece ani, adică de cînd se îmbolnăvise de o boală lumească. Lucrurile s-au petrecut astfel:

Tarakanîci, tatăl vitreg al lui Saşka, plecase să ierneze în oraşul Groznîi şi acolo se alăturase unui artel. Artelul se alcătuise cu spor din nişte ţărani de prin părţile Riazanului. Tarakanîci lucra pentru ei dulgherie, aşa că nu ducea lipsă de nimic. Cum nu mai prididea cu lucrul, îi scrise băiatului chemîndu-l la sine, să-i fie ucenic: staniţa avea să se descurce o iarnă şi fără Saşka. Saşka lucră pe lîngă tată-său vitreg o săptămînă. Cînd veni sîmbăta, lăsară lucrul şi se aşezară să bea ceai. Era în octombrie, aerul era însă călduţ. Deschiseră fereastra şi încălziră a doua oară samovarul. O cerşetoare tot dădea tîrcoale pe la ferestre. Ea bătu în cercevea şi le spuse:

— Bună ziua, ţărani venetici. Ia căutaţi la starea în care mă aflu.

— Ce stare? zise Tarakanîci. Intră, sărmano.

Cerşetoarea se mai foi pe după perete, apoi năvăli în casă. Veni lîngă masă şi li se închină pînă la pămînt. Tarakanîci îi smulse basmaua din cap, aruncă basmaua asta în lături şi o scărpină pe femeie în cap. Cerşetoarea avea părul sur, cărunt, încîlcit tot şi plin de colb.

— Ptiu, ce mai ţăran dat naibii şi ce voinic! zise ea. Parcă-ai fi la bîlci... Rogu-vă, nu vă fie scîrbă de o biată bătrînă! adăugă ea în şoaptă grăbită şi se cocoţă pe laviţă.

Tarakanîci se culcă cu ea. Cerșetoarea își tot lăsa capul pe umăr și rîdea.

— Dete și biata babă de ploaia norocului! rîdea dînsa. Am să scot două sute de puduri de pe-o desetină...

Spunînd acestea, îl zări pe Saşka; băiatul ședea la masă și bea ceai, fără să ridice ochii la fața lumii acesteia.

— E flăcăul tău? îl întrebă ea pe Tarakanîci.

— Ca și al meu, îi răspunse Tarakanîci. E al nevestei.

— Uite ce ochișori a holbat băiețașul, zise muierea. Ei, hai, vino-ncoa'.

Saşka veni lîngă ea și se alese cu o boală lumească. Dar nu se gîndi atunci la boala lumească. Tarakanîci îi dete cerșetoarei oasele rămase de la masă și un pitac de argint, foarte lucios.

— Să-l freci cu nisip, cuvioaso, îi spuse Tarakanîci, că are să lucească și mai tare. De-l vei hărăzi bunului Dumnezeu într-o noapte întunecoasă, are să-ți lumineze calea în loc de lună.

Cerșetoarea își legă basmaua, își luă ciolanele și se duse. Iar după două săptămîni țăranii pricepură limpede totul. Boala lumească îi chinui mult. Toată iarna se căzniră cu ea, încercînd să și-o tămăduiască cu buruieni. Și primăvara plecară în staniță, la munca lor țărănească.

Stanița era departe, cale de nouă verste de drumul de fier. Tarakanîci și Saşka trecură peste cîmpuri. Pămîntul zăcea îmbibat de umezeala lunii aprilie. În gropile negre sclipeau smaralde. Fîșiile verzi însăilaseră țărîna cu îndemînatice cusături. Pămîntul mirosea acru, ca o muiere de soldat în zori de zi. Întîile turme coborau de pe gorgane, iar mînjii se zbenguiau în lărgimile albastre ale zării.

Tarakanîci și Saşka mergeau pe cărări furișate.

— Lasă-mă, Tarakanîci, să mă bag cioban la obște, zise Saşka.

— Ce-ți veni?

— Nu mai pot răbda să văd că ciobanii au parte de-o viață așa de bună.

— Nu-ți dau voie, spuse Tarakanîci.

— Lasă-mă, Tarakanîci, pentru numele lui Dumnezeu, repetă Saşka. Toți sfinții s-au ridicat dintre păstori.

— Saşka-sfîntul, izbucni în rîs tată-său vitreg, s-a pricopsit cu un sifilis de la născătoarea de Dumnezeu.

Trecură cotul rîului la Podul Roşu, străbătură un crîng, o pajiște și văzură crucea bisericii din staniță.

Muierile se mai învîrteau prin grădinile de zarzavat, iar cazacii, așezați între niște tufe de liliac, beau votcă și cîntau. Pînă la casa lui Tarakanîci mai rămăsese ca la o jumătate de verstă.

— Dă, Doamne, să fie totul bine, spuse el și-și făcu cruce.

Se apropiară amîndoi de casă și se uitară pe fereastră. În casă nu era nimeni. Mama lui Saşka mulgea vaca în grajd. Cei doi se strecurară tiptil. Tarakanîci începu să rîdă și strigă drept în spatele femeii:

— Motia, Înălțimea Voastră, pune de cină pentru oaspeți...

Femeia se întoarse, tresări, apoi fugi din grajd și începu să alerge prin curte. După aceea veni înapoi la locul ei și se aruncă la pieptul lui Tarakanîci plîngînd și zbătîndu-se.

— Uite-o cum dă buzna, toanta! zise Tarakanîci și o îndepărtă cu un gest gingaș. Adă copiii să-i văd...

— Au plecat copiii din ograda noastră, răspunse femeia, albă ca varul, apoi prinse a alerga din nou prin curte pînă căzu jos. Aoleu, Alioşenka, răcni ea sălbatic, s-au dus copilașii noștri cu picioarele înainte...

Tarakanîci făcu un semn de lehamite cu mîna și se duse pe la vecini. Vecinii îi povestiră că Dumnezeu luase și băiatul, și fata săptămîna trecută, după ce au zăcut de tifos. Motia i-a scris, însă pesemne că el n-a apucat să primească scrisoarea. Tarakanîci se întoarse în casă. Muierea lui făcea focul în sobă.

— O făcuși, Motia! spuse Tarakanîci. Bucăți ar trebui să te tai.

Bărbatul se așeză la masă și se întristă adînc; rămase astfel trist mîncînd carne și bînd votcă, pînă-l apucă somnul, fără să se mai ducă să-și vadă gospodăria... Sforăia la masă, se trezea, apoi începea din nou să sforăie. Motia făcu patul pentru ea și pentru bărbatu-său, iar așternutul lui Sașka îl puse mai la o parte. Suflă în lampă și se culcă cu bărbatu-său. Sașka se tot răsuci în așternutul de paie din ungherul său; ochii îi ținea deschiși, nu dormea, și vedea ca prin vis odaia, o stea la geam, marginea mesei și hamurile de sub patul maică-sii. Silnica nălucire îl biruia și băiatul se supunea gîndurilor, bucurîndu-se de acest vis petrecut aievea. I se năzărea că atîrnau din cer două șnururi de argint, răsucite într-o funie groasă, de care era agățat un leagăn, un leagăn de lemn de trandafir, cu înfloriturî. Îl vedea legănîndu-se sus deasupra pămîntului și totodată departe de cer, iar șnururile de argint se mișcau strălucind. Sașka stătea lungit în leagăn, și aerul adia în jurul lui. Sonor ca o muzică, aerul venea de pe cîmpii și în grînele necoapte înflorea curcubeul.

Sașka se bucura de visul său văzut aievea, și închise ochii ca să nu mai zărească hamurile de sub patul maică-sii. Auzi apoi un gîfîit în așternutul ei și se gîndi că Tarakanîci frămînta carnea Motiei.

— Tarakanîci, zise el cu glas tare, am o treabă cu dumneata.

— Ce treburi poți avea noaptea? răspunse Tarakanîci supărat. Dormi, pacoste!...

— Pe crucea mea că am o treabă, răspunse Sașka. Ieși puțin pînă afară.

Iar în curte, sub steaua aceea nestinsă, Sașka îi spuse lui taică-său vitreg:

— Nu-ți bate joc de mama, Tarakanîci, că dumneata ai sîngele stricat.

— Da' firea mi-o cunoști tu mie, hai? îl întrebă Tarakanîci.

— Firea ți-o știu eu, da' ia spune, n-ai văzut dumneata ce trup are mama? Și picioarele i-s curate, și pieptul îi e curat. Nu-ți bate joc de ea, Tarakanîci. Sîngele nostru-i stricat.

— Băiete dragă, îi răspunse tată-său vitreg, fugi mai bine de vărsare de sînge și de firea mea. Ține gologanul ăsta și dormi pînă dimineață, ca să te trezești...

— Gologanul dumitale nu-mi ține de cald, bolborosi Saşka, lasă-mă să mă bag cioban la obște...

— Asta nu-ți dau voie s-o faci, spuse Tarakanîci.

— Lasă-mă să mă fac cioban, îngăimă Saşka, altminteri îi spun mamei ce-i cu noi. De ce să sufere ea cu trupul ei care-l vezi cum e...

Tarakanîci îi întoarse spatele, se duse în magazie și aduse toporul.

— Preasfinte, rosti el în șoaptă, nu-i trebuie omului mult... Ascultă, Saşka, bucăți te fac...

— N-ai să mă faci bucăți pentru o muiere, spuse băiatul cu glas abia șoptit și se aplecă spre tată-său vitreg. Știu că ți-e milă de mine, așa că lasă-mă să mă fac cioban...

— Du-te dracului! spuse Tarakanîci și zvîrli toporul. Du-te și fă-te cioban.

Se întoarse în casă și dormi cu nevastă-sa pînă în zori.

Dimineața, Saşka se duse la cazaci să se bage cioban la ei și de-atunci trăi pe seama obștii. Îi merse vestea în tot ținutul pentru curăția lui sufletească, iar stănicerii îl porecliră „Saşka Hristos". Astfel, trăi liniștit ca păstor pînă-i veni sorocul să-l ia la armată. Țăranii bătrîni, care erau mai răi de gură, veneau la el pe pajiște să pălăvrăgească, iar muierile alergau la Saşka să mai răsufle după aprigele apucături ale bărbaților, fără să se supere pe Saşka pentru dragostea și pentru boala lui. Ordinul

de chemare îi veni lui Saşka în cel dintîi an de război. Flăcăul stătu la război patru ani şi se întoarse în staniţă tocmai în răstimpul cînd albii îşi făceau acolo de cap. Saşka fu îmboldit să se ducă în staniţa Platovskaia, unde se forma un detaşament împotriva albilor. Un vagmistru înaintat în grad pentru meritele sale, anume Semion Mihailovici Budionnîi, conducea treburile în detaşamentul acesta şi mai erau pe lîngă el trei fraţi: Emelian, Lukian şi Denis. Saşka se duse la Platovskaia, iar acolo i se hotărî soarta. Făcu parte, pe rînd, din regimentul lui Budionnîi, din brigada, din divizia lui şi din Armata 1 de cavalerie. El luă parte la luptele pentru salvarea eroicului Tariţîn, se uni cu Armata 10 a lui Voroşilov, se bătu la Voronej, lîngă Kastornaia şi la Podul Generalilor de pe Doneţ. La campania poloneză Saşka luă parte ca vizitiu, pentru că fusese rănit şi era considerat invalid.

Aşa s-au petrecut lucrurile. Nu demult am legat cunoştinţă cu Saşka Hristos şi mi-am mutat lădiţa în căruţa lui. Nu o dată am întîmpinat zorile amîndoi şi am însoţit pe drumul lor asfinţiturile. Şi cînd voia întîmplării din lupte ne aducea pe unul alături de celălalt, ne aşezam seara pe cîte o prispă strălucind în razele lunii ori fierbeam ceaiuri în codri, într-o gamelă murdară de funingine sau dormeam alături pe cîmpiile cosite, legîndu-ne de picior calul flămînd.

Povestea vieții lui Pavlicenko Matvei Rodionîci

Concetățeni, tovarăși, frații mei de sînge! Luați cunoștință, în numele omenirii, de povestea vieții generalului roșu Matvei Pavlicenko. A fost cioban generalul acesta, cioban la conacul Lidino, la boierul Nikitinski, și păștea porcii boierului pînă cînd i-a dat viața o tresă pe epoleți, iar de-aci încolo, avînd acea tresă, Matiuşka începu să dùcă la păscut vitele cornute. Și, cine știe, de s-ar fi născut Matvei Rodionîci al nostru în Australia, lucru foarte cu putință, dacă nu s-ar fi ridicat și pînă la elefanți, dacă n-ar fi păscut elefanții Matiuşka, să nu fi fost necazul acesta al meu că n-au de unde să se ivească elefanți în gubernia noastră Stavropol. Prin părțile acestea ale noastre, întinse cum sînt, ale Stavropolului, drept să vă spun, altă vită mai mare decît bivolul nu se află. Iar pentru omul sărac, bivolul nu-i mare scofală, că rusului îi e lehamite să-și bată joc de bivoli; nouă, sărmanilor, să ne dai un căluț chiar cu tărășenie fără capăt, un căluț, ca să-i iasă sufletul pe brazdă odată cu coastele.

Și așa, vasăzică, îmi pasc eu vitele mele cornute, m-am înconjurat din toate părțile de vaci, duhnesc tot a lapte, put ca un uger ciopîrțit, în jurul meu umblă, după rînduială, tăurașii, niște tăurași cenușii, de culoarea șoarecelui. De jur-împrejurul meu totu-i slobod peste cîmpuri, iarba foșnește cît e lumea de largă, cerul se deschide deasupra mea, e ca o armonică întinsă, iar cerul în gubernia Stavropol,

măi băieți, e uneori cît se poate de albastru. Și-mi pasc, care vasăzică, vitele în felul ăsta, stau de mă întrec cu vîntul zicînd din fluier ca să mă aflu în treabă, pînă ce-mi spune un moșneag așa:

— Ia să te înfățișezi tu, Matvei, zice, la Nastia.

— De ce? zic. Ori poate dumneata, moșule, mă cam iei peste picior?...

— Ba înfățișează-te, zice, că te dorește.

Și așa, vasăzică, mă înfățișez la ea.

— Nastia! zic eu și parcă mi se întunecă sîngele în vine. Nastia, zic, nu cumva dumneata mă iei în rîs?

Nastia însă nu mă lasă nici s-o aud ce mi-ar spune și se pune pe fugă și fuge de mine din răsputeri, și alerg și eu după ea pînă ajungem amîndoi pe pajiște, mai mult morți decît vii, roșii la față și cu sufletul la gură.

— Matvei, îmi spune atunci Nastia, e a treia duminică de cînd au fost viiturile de primăvară, de s-au dus pescărițele spre mal, atunci te-ai dus și dumneata cu ele și mergeai cu capul în jos. Spune, Matvei, de ce umblai cu capul în jos, ori poate ți se strînge inima de la vreun gînd? Răspunde la ce te-ntreb...

Și uite ce-i răspund eu:

— Nastia, zic, n-am ce să-ți răspund, capul meu nu-i pușcă, n-are nici cătare, nici înălțător, pe cîtă vreme inima mea, cum știi și dumneata, Nastia, e pustie, nu-i nimic într-însa, decît că-i îmbibată de lapte, și-i cumplit lucru cum duhnesc eu a lapte...

Și văd că Nastia se prăpădește de rîs la auzul spuselor mele.

— Pe crucea mea, își dă ea drumul și rîde cu hohote, rîde cît o ține gura, de răsună stepa, ca și cînd ar bate-n tobă. Pe crucea mea, zice, dumneata faci cu ochiul la domnișoare...

Și vorbind cîtăva vreme tot prostii de-alde astea, în scurt timp ne-am căsătorit. Și așa Nastia și cu mine am

prins a trăi laolaltă, cum ne-a dus capul și pe noi, că de dus ne ducea capul. Ardeam amîndoi de dogoare cît era noaptea de mare, ne era cald și iarna, și umblam despuiați în nopțile cele lungi de iarnă și ne sfîșiam pielea unul de pe altul. O duceam grozav de bine, pînă cînd a venit într-o zi moșneagul a doua oară.

— Matvei, zice el, deunăzi boierul ți-a pipăit nevasta prin toate părțile, așa că să știi că are să-și facă el, boierul, cheful cu ea...

Da' eu de colo:

— Nu se poate, zic, nu, și să mă ierți, moșule, dacă aici îți rămîne pielea.

Așa că moșneagul, bun înțeles, și-a luat numaidecît tălpășița de lîngă mine, iar eu am străbătut cu picioarele mele în ziua aia douăzeci de verste de pămînt, și către seară m-am înființat la conacul Lidino, la Nikitinski, boierul meu cel vesel. El ședea într-o odaie, și era bătrîn tare; ședea acolo și-și desfăcea trei șei, una englezească, una de dragon și alta de cazac. Iar eu stam înfipt în ușa lui, și am stat așa un ceas de vreme, ca o buruiană netrebuincioasă, și degeaba. În cele din urmă îmi aruncă și el o privire.

— Ce poftești? zice.

— Vreau să mă socotesc.

— Ai temei împotriva mea?

— Temei n-am, însă vreau să mă socotesc.

Atunci, el își abătu ochii aiurea, adică o-ntoarse din uliță în hudiță, așternu pe dușumea niște cioltare[1] zmeurii, și erau mai zmeurii cioltarele lui decît steagurile țarului; apoi se ridică moșneagul în picioare pe ele și se umflă în pene ca un cocoș.

— Cine vrea să fie slobod, slobod să fie! zice și se tot umflă în pene. Pe mumele voastre, creștini pravoslavnici,

1. Cioltar – pătură care se pune peste cal.

eu pe toate le-am aranjat, așa că poți să-ți primești socoteala, atîta numai să-mi spui, Mitiușa prietene, n-oi fi avînd tu vreun fleac de datorie la mine?

— Hă-hă, răspund eu, năstrușnic mai ești dumneata, boierule, să mă trăsnească Dumnezeu dacă nu-i așa, zău, tare năstrușnic! Eu s-ar cuveni să mai primesc de la dumneata...

— Tu să primești? mîrîie boierul meu și-mi dă brînci de cad în genunchi, și mă frămîntă cu picioarele, și mă atinge la moacă în numele Tatălui, al Fiului și-al Sfîntului Duh. Tu să primești? zice. Da' de jug ți-ai uitat, că anul trecut mi-ai spart jugul de la tauri? Spune-mi, unde se află jugul meu?

— Jugul am să-l dau îndărăt, îi răspund eu boierului și-mi ridic ochii mei curați către el și stau în fața lui în genunchi mai jos decît tot pămîntul. Am să dau jugul, dar nici dumneata nu mă sugruma cu datoriile, moșnege, ci mai păsuiește-mă nițel...

Și ce să vedeți, măi flăcăi din Stavropol, consătenii mei, tovarășii, fraților, cinci ani de zile a așteptat boierul să-mi plătesc datoriile, cinci ani prăpădiți degeaba m-au prăpădit pe mine, pînă cînd a venit oaspete în casa mea, a prăpăditului, anul nouă sute opșpe. Și a venit călare pe armăsari vioi, pe căluții lui cabardini. Ducea după el un șir lung de căruțe și fel de fel de cîntece. Și, ce să vă spun, ce mai an fu și anul ăla nouă sute opșpe!... Oare să nu mai petrec cu tine încă o dată, sîngele meu, tu, an o mie nouă sute opșpe?... Ți-am cîntat cîntecele, ți-am băut vinul, ți-am înscăunat dreptatea; și nu ne-au rămas de la tine decît furieri. Și, of, of, ce să mai spun! Nu furierii erau cei care zburau în zilele acelea prin Kuban și slobozeau la ceruri sufletul generalilor numai de la un pas distanță. Matvei Rodionîci zăcuse atunci scăldat în sînge lîngă Prikumsk și n-avea Matvei Rodionîci decît

cinci verste, ultima etapă, pînă la conacul Lidino. Și m-am dus acolo singur, fără detașament, și cînd am intrat în odaie, am intrat liniștit. Comisia pentru pămînturi ședea acolo și Nikitinski îi tot servea cu ceai și se gudura pe lîngă oameni, dar, văzîndu-mă pe mine, făcu fețe-fețe, eu însă mi-am scos căciula.

— Bună ziua, le spusei eu oamenilor, bună ziua. Bucuros de oaspeți, boierule, sau cum alta are să fie?

— Are să fie bine, civilizat, îmi răspunse atunci unul din oameni care, cum am băgat de seamă după vorbă, era hotarnic; are să fie bine, civilizat, numai că dumneata, tovarășe Pavlicenko, ai venit în goană, după cum se vede, de departe, și aspectul îți este plin de noroi. Noi, comisia pentru pămînturi, ne îngrozim pentru un astfel de aspect. Ce s-a întîmplat cu dumneata?

— Uite ce, le răspunsei eu, voi sînteți comisie pentru pămînturi și aveți inimă de piatră: așa este aspectul meu pentru că un obraz îmi arde de cinci anișori, arde în tranșee, arde pe lîngă muiere, are să ardă și la Judecata de Apoi. La Judecata de Apoi, le zisei eu și mă uitai la Nikitinski ca și cînd m-aș fi înveselit, da' lui i se întunecase și văzul, numai bulbii ochilor i se vedeau la mijlocul feței, ca și cînd l-ar fi țintit cineva cu niște bile, acolo, pe poziții, și cu bilele alea ale lui de cristal îmi tot făcea cu ochiul, parcă vesel și el, da' tare cumplit.

— Matiușa, zise el, noi doi ne cunoaștem nu de azi, de ieri, și uite și soția mea, Nadejda Vasilievna, care după urma vremurilor ce-au venit și-a ieșit din minți, s-a purtat bine cu tine, dintre toți tu, Matiușa, o respectai pe ea mai tare, pe Nadejda Vasilievna, și oare n-ai dori tu s-o vezi, de cînd nu se mai bucură, biata, de lumina minții?

— Se poate, zic eu și am intrat amîndoi într-altă odaie, și acolo el a început să-mi tot ia mîinile în mîinile lui, ba mîna dreaptă, ba pe cea stîngă.

— Matiușa, zice el, se află soarta mea în mîinile tale ori ba?

— Ba nu, zic eu, și mai lasă-te de vorbele astea. Dumnezeu s-a lepădat de noi, slugoii; ursita ne ia cu arcanul, viața ne fuge ca gologanul, așa că mai lasă-te de iordane și ascultă ici, dacă vrei, scrisoarea lui Lenin.

— O scrisoare pentru mine, pentru Nikitinski? face el.

— Pentru dumneata, zic eu și scot cartea cu decretele și citesc de pe-o foaie albă, măcar că nu știu carte neam. „În numele poporului, citesc eu, și pentru întemeierea vieții luminoase din viitor, ordon lui Pavlicenko Matvei Rodionîci să suprime viața la diferiți oameni, conform cu hotărîrea dînsului...“ Uite, zic, vezi, asta e scrisoarea lui Lenin către dumneata...

Da' el de colo: nu!

— Nu, zice, nu, Matiușa, o fi ea viața noastră dată în seama dracului și s-o fi ieftinit el, sîngele, în statul pravoslavnic al Rusiei, da' tu, cît sînge ți se cuvine să capeți, tot ai să capeți, și ochii mei muritori ai să-i uiți, și n-ar fi mai bine să-ți arăt tainița mea?

— Arat-o, zic, poate are să fie mai bine.

Și iarăși ne-am dus amîndoi prin odaie și am coborît în pivnița de vinuri și acolo el a tras la o parte o cărămidă și a scos de sub cărămida aia un sipețel. Erau acolo inele, în sipețelul ăla, erau salbe, dicorății și o icoană bătută în mărgăritare. El mi-a aruncat sipețelul în brațe și a încremenit.

— Al tău e, zice, stăpînește tu, Matvei, sfînta sfintelor lui Nikitinski și du-te de-aici în vizuina ta de prin părțile Prikumskului.

Atuncea l-am luat de piept, l-am apucat de beregată, l-am tras de păr.

— Ce să fac eu cu obrazul meu, zic, cum rămîne cu obrazul meu, oameni buni?

Și-atunci a început să rîdă el singur de sine, da' cam tare, și n-a mai căutat să se smulgă din mîinile mele.

— Suflet de șacal, zice și nu cată să se apere, eu vorbesc cu tine ca și cu un ofițer al Imperiului Rus, și voi, mîrlanilor, ați supt lapte de lupoaică. Haide, împușcă-mă, porc de cîine ce ești...

Da' eu n-am stat să trag în el, că nu eram deloc dator să trag într-însul, doar că l-am tîrît sus, în salon. Acolo în salon Nadejda Vasilievna, cu totul ieșită din minți, se plimba cu sabia goală și se uita în oglindă. Și cînd l-am tîrît pe Nikitinski în salon, Nadejda Vasilievna s-a repezit să se așeze în jilț, și avea în cap o coroană de catifea împodobită cu pene, și numaidecît s-a așezat vioaie în jilț și mi-a dat onorul cu sabia. Și atunci l-am călcat în picioare pe boierul meu Nikitinski. O oră l-am tot călcat, ori poate că mai bine de-o oră, și în răstimpul acela am aflat de-a binelea ce-i și viața asta. Cu arma, ca să spun așa, poți doar să scapi de-un om; să-l împuști înseamnă să-l ierți, și pe tine să te ușurezi de povară ca un ticălos, că focul de armă n-ajunge la suflet, unde-o fi în om și sufletul ăla și cum o fi arătînd. Eu însă de multe ori nu mă cruț pe mine, și pe vrăjmaș îl calc în picioare cîte o oră și mai bine de-o oră, că am dorința să aflu cum e viața și cam cum se arată a fi...

Cimitirul din Kozin

Un cimitir într-un tîrgușor evreiesc. Asiria și descompunerea enigmatică a Orientului, pe cîmpiile năpădite de buruieni ale Volîniei.

Pietre cenușii roase de vreme, cu inscripții vechi de trei secole. Tăietură grosolană de altoreliefuri săpate în granit. Imaginea unui pește și a unei oi deasupra unui cap de mort. Chipuri de rabini cu căciuli de blană. Rabinii sînt încinși cu cîte o curea peste șoldurile înguste. Sub fețele fără ochi, liniile vălurite, de piatră, ale bărbilor crețe. Mai la o parte, sub un stejar despicat de trăsnet se află cavoul rabinului Azriel, ucis de cazacii lui Bogdan Hmelnițki[1]. Patru generații zac în această criptă, sărmană ca locuința unui sacagiu, și lespezile, înverzitele lespezi, le cîntă amintirea într-o rugăciune de beduin:

„Azriel, fiul lui Anania, gura lui Iehova.

Ilie, fiul lui Azriel, creierul care s-a luat la luptă cu uitarea.

Volf, fiul lui Ilie, prințul răpit Torei într-a nouăsprezecea primăvară.

Iuda, fiul lui Volf, rabin al Cracoviei și al Pragăi.

O, moarte, o, hrăpăreață, o, furule lacom, de ce nu ne-ai cruțat măcar o dată?"

1. Zinovi Bogdan Mihailovici Hmelnițki (1595-1657), om de stat și diplomat, hatman al Ucrainei (1648-1657). Sub conducerea sa, armatele cazăcești au înfrînt la Apele Galbene, la Corsun (1648), la Batog (1652) și în alte bătălii armatele panilor polonezi.

Prișcepa

Mă strecor spre Leșniuv, unde se află statul-major al diviziei. Însoțitorul meu, ca și pînă acum, e tot Prișcepa, un tînăr din Kuban, un mitocan care nu te obosește, un fost comunist exclus din partid, un viitor negustor de boarfe vechi, un sifilitic nepăsător și un palavragiu domol. Poartă o haină cercheză de culoarea zmeurei, făcută din postav subțire, și o glugă pufoasă, dată pe spate. Pe drum îmi povestește despre el...

Acum un an, Prișcepa fugise de la albi. Drept răzbunare, albii îi luaseră în locul lui, ca ostatici, părinții, pe care îi uciseră la serviciul lor de contraspionaj. Pe avere puseseră mîna vecinii. După ce albii au fost alungați din Kuban, Prișcepa s-a întors în stanița lui de baștină.

Era dimineață, în zori; somnul țărănesc ofta în zăpușeala acrită. Prișcepa pregăti căruța militară și se duse prin staniță să-și adune gramofoanele, donițele pentru cvas și ștergarele brodate de maică-sa. Ieși în uliță într-o bundă neagră, cu un pumnal cu lama curbă vîrît la brîu; căruța se tîra după el. Prișcepa umbla de la un vecin la altul și amprentele însîngerate ale tălpilor lui se înșirau pe urmele sale. În casele în care cazacul găsea lucrurile maică-sii sau vreun ciubuc de-al lui tată-său, lăsa babe înjunghiate, cîini spînzurați deasupra fîntînilor, icoane mînjite cu găinaț. Fumîndu-și lulelele, stănicerii îi urmăreau posomorîți calea. Cazacii tineri se împrăștiaseră prin stepă și țineau răboj. Răbojul sporea, dar stanița tăcea deocamdată.

Isprăvind, Prișcepa se întoarse în casa părintească pustiită. Așeză pe la locurile ei mobila spartă, așa cum ținea minte că stătuse în copilăria lui, apoi trimise pe cineva după votcă. Încuiat în casă, bău două zile și două nopți, cîntă, plînse și tăie mesele cu sabia.

În noaptea a treia, toată stanița văzu fum deasupra casei lui Prișcepa. Ars și zdrențăros, clătinîndu-se din picioare, el scoase vaca din staul, îi băgă țeava revolverului în bot și trase. Pămîntul fumega sub el, un rotogol albăstrui de flăcări izbucni pe horn și se topi în văzduh, iar în grajd mugi jalnic un juncan părăsit. Incendiul strălucea ca o înviere. Prișcepa dezlegă calul, sări în șa, aruncă în foc o șuviță din părul său și se făcu nevăzut.

Istoria unui cal

Savițki, comandantul diviziei noastre, îi luase cîndva lui Hlebnikov, comandantul escadronului unu, armăsarul lui alb. Era un cal arătos, însă cu forme crude, care mi se păruseră atunci cam greoaie. Hlebnikov căpătase în schimb o iapă murgă de rasă destul de bună, cu trap lin. Totuși, el n-avea ochi să vadă iapa. Însetat de răzbunare, își aștepta ceasul, care într-o bună zi veni.

După insuccesele din iulie, cînd Savițki fu înlocuit și trimis la rezerva din spatele frontului, Hlebnikov scrise la statul-major al armatei o cerere să-i fie restituit calul. Șeful de stat-major puse pe cerere această rezoluție: „A se reîntoarce sus-arătatul armăsar în situația inițială", iar Hlebnikov, triumfător, străbătu atunci o sută de verste pentru a-l găsi pe Savițki, care se afla pe atunci la Radziwillow, în orășelul acela schilodit ce aducea cu o mahalagioaică în zdrențe. Trăia în singurătate comandantul de divizie scos din funcție, pe care lingăii din statele-majore se făceau că nu-l mai recunosc. Lingăii din statele-majore vînau orice surîs al comandantului armatei, ca și cînd ar fi găsit în el pui fripți, și acum, căciulindu-se pe la alții, îi întorceau spatele gloriosului comandant de divizie.

Stropit din belșug cu parfum și semănînd cu Petru cel Mare, trăia în dizgrație, cu căzăcița Pavla, pe care i-o suflase unui intendent evreu, împreună cu douăzeci de cai pursînge, pe care noi îi socoteam drept proprietatea lui personală. În curtea lui, soarele se încorda și se chinuia

din pricina razelor sale oarbe, mînjii din curtea lui sugeau vijelios la țîța mamelor, iar grăjdarii cu spinările ude vînturau ovăzul în vînturători decolorate. Rănit de adevăr și călăuzit de dorul răzbunării, Hlebnikov venea spre curtea baricadată.

— Persoana mea vă este cunoscută? îl întrebă el pe Savițki, care stătea culcat în fîn.

— Parcă te-am mai văzut, îi răspunse Savițki căscînd.

— Atunci primiți rezoluția șefului de stat-major, rosti Hlebnikov cu fermitate, și vă rog, tovarășe rezervist, să vă uitați la mine oficial...

— Se poate, mormăi Savițki împăciuitor, apoi luă hîrtia și se porni s-o citească fără grabă. După aceea o chemă pe căzăcița Pavla, care tocmai se pieptăna la umbră, sub șopron.

— Pavla, spuse el, văd că te piepteni, dragă Doamne, de cum ai făcut ochi... Mai bine te-ai îngriji de samovar...

Căzăcița își puse pieptenele deoparte și, luîndu-și cu mîinile părul, și-l azvîrli pe spate.

— Văd că azi te legi de mine întruna, Konstantin Vasilievici, rosti ea cu un zîmbet leneș, însă autoritar. Ba-ți trebuie cutare, ba cutare...

Și se îndreptă spre comandantul diviziei, călcînd cu ghetele-i înalte și purtîndu-și sînii ridicați, care se mișcau ca un animal într-un sac.

— Toată ziua te legi de mine, repetă femeia radiind, și-i încheie comandantului de divizie cămașa pe piept.

— Ba cutare vreau, ba cutare! rîse comandantul de divizie sculîndu-se, apoi îi cuprinse Pavlei umerii moi și-și întoarse spre Hlebnikov fața brusc încremenită.

— Sînt încă viu, Hlebnikov, spuse el îmbrățișîndu-și căzăcița. Mai mă ascultă picioarele și caii mei mai fug, mîinile mele or să te găsească și tunul meu se încălzește de la trupul meu...

Și luînd revolverul ce-l avea vîrît în pantaloni de-a dreptul pe pîntecul gol, se apropie de comandantul escadronului unu.

Acesta se întoarse pe călcîie, pintenii lui suspinară și el ieși din curte ca un curier căruia i s-a înmînat o ștafetă, străbătînd din nou o sută de verste ca să-l găsească pe șeful statului-major, care însă îl alungă zicînd:

— Chestiunea dumitale, comandante, s-a rezolvat. Eu ți-am restituit armăsarul, și apoi am destulă bătaie de cap și fără dumneata...

Șeful de stat-major nu mai stătu să-l asculte pe Hlebnikov și în cele din urmă i l-a redat escadronului unu pe comandantul fugit. Hlebnikov lipsise o săptămînă încheiată. Între timp, noi am fost mutați în bivuac, prin pădurile din jurul orașului Dubno. Ne-am întins corturile acolo și am dus-o bine. Hlebnikov s-a întors, mi-aduc aminte, într-o duminică dimineața, pe data de douăsprezece. Mi-a cerut hîrtie mai multă și cerneală. Cazacii i-au netezit o buturugă, iar el își puse revolverul și hîrtiile pe buturuga aceea și scrise pînă seara, mîzgălind o mulțime de foi.

— Curat Karl Marx, îi spuse seara comisarul militar al escadronului. Ce tot scrii acolo, naiba să te ia?

— Descriu fel de fel de idei conform cu jurămîntul, răspunse Hlebnikov și-i întinse comisarului militar o declarație prin care anunța că iese din partidul comunist al bolșevicilor.

„Partidul comunist – scria în această declarație – a fost întemeiat, cum bănuiesc, întru bucurie și pentru dreptate fără margini și de asemenea trebuie să cate și la cei mai mici. Acum am să mă refer la armăsarul alb pe care l-am luat de la niște țărani neînchipuit de plini de spirit contrarevoluționar, avînd el aspect slăbănog, și mulți tovarăși rîdeau fără sfială de acest aspect, dar eu

am avut forță să rabd rîsul plin de cruzime și, cu dinții strînși pentru cauza comună, am îngrijit armăsarul pînă la dorita schimbare, deoarece eu sînt iubitor, tovarăși, de cai suri, și am depus pentru ei forțele mele rămase în mică cantitate după urma războiului imperialist și civil, și sus-arătații armăsari simt cînd sînt pe mîna mea, și eu de asemenea pot să simt nevoia lui necuvîntătoare și ce altele îi mai trebuie, dar nejusta iapă murgă nu-mi face trebuință, eu nu pot s-o simt și nu pot s-o suport, ceea ce pot confirma toți tovarășii, numai de n-ar ieși dintr-asta vreo nenorocire. Și iată că partidul nu-mi poate reîntoarce, conform cu rizoluția, ceea ce-i al meu, astfel că n-am altă ieșire decît ca să scriu această declarație cu lacrimi în ochi, care nu cadrează la un ostaș, însă curg fără încetare și-mi frig inima, biciuindu-mi această inimă pînă la sînge..."

Iată ce scria Hlebnikov în declarația lui, pe lîngă multe altele. A scris la declarația aceea toată ziua și a făcut-o peste măsură de lungă. Comisarul militar și cu mine ne-am spart capul cu ea mai bine de un ceas și, în cele din urmă, am descifrat-o pînă la sfîrșit.

— Ce mai dobitoc, spuse comisarul militar, rupînd hîrtia. Vino la noi după cină și ai să ai cu mine o discuție.

— N-am eu nevoie de discuția ta, răspunse Hlebnikov tresărind; m-ai jucat cum ai vrut, comisare!

Stătea cu palmele întinse pe vipușcă, tremurînd, fără să se clintească din loc, și se uita în toate părțile ca și cînd ar fi ales pe care drum s-o ia la fugă. Comisarul militar se apropie de el piept în piept, dar îl scăpă. Hlebnikov se smuci și o luă la fugă din răsputeri.

— M-ai jucat! răcni el sălbatic și, cocoțîndu-se pe buturugă, începu să-și rupă haina de pe el și să-și zgîrie pieptul. Dă-i, Savițki, zbieră el căzînd la pămînt, trage pe loc!

L-am tîrît cu toții în cort, ajutați de cazaci. I-am făcut un ceai și i-am răsucit niște țigări. Omul fuma, dar tremura din tot corpul. Și abia către seară s-a potolit comandantul nostru. De aiurita sa declarație n-a mai pomenit nimic, dar peste o săptămînă a plecat la Rovno, și-a făcut rost de un certificat de la comisia medicală și a fost lăsat la vatră, ca invalid rănit de șase ori.

Așa am rămas noi fără Hlebnikov. Am fost foarte întristat, fiindcă Hlebnikov era un om liniștit, semănînd la fire cu mine. În escadronul nostru numai el avea samovar. În zilele de acalmie beam amîndoi ceai. Ne tulburau aceleași patimi. Priveam amîndoi lumea ca pe o luncă în mai, ca pe o luncă prin care trec cai și femei.

Konkin

Noi fărîmițam șleahta dincolo de Belaia Țerkov. Loveam în ea cum se cuvine, de se îndoiau și copacii. Eu m-am ales de dimineață cu un semn, dar mă dezlănțuiam mai departe, binișor, ca să zic așa. Mi-aduc aminte că ziua dădea spre amurg. Mă rătăcisem de comandantul brigăzii, din proletariat se luaseră după mine ca la cinci căzăcei mari și lați. Jur-împrejur, se tăiau unii pe alții piept la piept, ca popa cu preoteasa; din mine picura sîngele, nițel cîte nițel, calul meu se scăpa pe el... Într-un cuvînt, ce mai la deal la vale, aia era.

Eu și cu Spirka Zabutîi am ieșit dincolo de pădurice, mai depărtișor, cînd colo, ce să vezi, o aritmetică pe cinste... La vreo trei sute de stînjeni, să nu fi fost mai mult, parcă-parcă se zărea în nori de praf statul-major, ori poate că era o coloană de căruțe. Dacă era statul-major, foarte bine, iar de căruțe nici să nu mai vorbim! Că zdrențele de pe băieți nu mai erau bune de nimic, aveau niște cămăși, mamă-mamă, de li se vedeau toate alea.

— Zabutîi, îi spun eu lui Spirka, mama ta așa și pe dincolo, îți dau cuvîntul ca la un vorbitor înscris la cuvînt, vezi tu, ăsta-i statul-major al lor care se cară...

— Mare scofală că-i statul-major, zice Spirka, nu vezi, noi sîntem doi și ei opt...

— Mi se fîlfîie de ei, mă Spirka, zic eu, că tot am să le spurc odăjdiile... Să murim pentru un castravete murat și pentru revoluția mondială...

Și dă-i drumul. Erau opt săbii,ăia. Pe doi i-am luat din zbor, de la rădăcină. Pe-al treilea văd că Spirka îl duce la statul-major al lui Duhonin[1] să-i controleze actele. Iar eu ochesc asul. Avea lampasuri zmeurii, măi băieți, asul ăla, ceas de aur cu lanț la brîu. L-am împins spre fermă. Și ferma aia de-acolo era plină de meri și de vișini. Calul de sub asul ăla al meu, taman ca fata negustorului, da' tot a obosit și s-a oprit. Atunci domnul general aruncă dîrlogii și unde începe să mă măsoare cu mauserul pînă-mi face o gaură în picior.

„Bine, zic eu, ai să fii al meu cu cracii în lături..."

Și unde mă înfurii odată și-l aranjez pe căluț cu două gloanțe unul după altul. Păcat de bietul cal. Era bolșevic calul ăsta, adevărat bolșevic. Roșcovan, ca gologanul, coada înfoiată și piciorul încordat ca o strună. Mă gîndeam eu să i-l duc de viu lui Lenin, da' n-am izbutit. Am lichidat căluțul. S-a prăbușit bietul cal ca o mireasă și s-a deplasat și asul meu din șa. A apucat-o în lături, apoi s-a mai întors o dată și mi-a mai străpuns talia cu un glonț. Am, carevasăzică, trei destincții pentru faptele mele în contra inamicului.

„Doamne Iisuse, zic eu în gîndul meu, ăsta e-n stare să mă și omoare de tot, așa, ca din greșeală..."

Și numaidecît am și fost lîngă el, da' ăla își și scosese sabia și obrajii i se scăldau în lacrimi, niște lacrimi albe, ca laptele de femeie.

— Al meu e ordinul Drapelul Roșu! zbier eu. Predă-te, luminăția-ta, cîtă vreme mai sînt eu viu!...

---

1. N.N. Duhonin (1876-1917), general țarist, contrarevoluționar; în timpul Guvernului provizoriu, a fost șeful statului-major al comandantului suprem al armatei. După căderea Guvernului provizoriu, a încercat să organizeze o rebeliune împotriva Puterii sovietice. A fost ucis de soldații răsculați împotriva lui. Expresia „a duce la statul-major al lui Duhonin" echivalează aici cu condamnarea la moarte.

— Nu pot, domnule, răspunde bătrînul, că ai să mă spinteci...

Iar Spiridon tocmai atuncea iese și el în fața mea, ca din pămînt. Fața lui era toată numai spumă și ochii îi atîrnau din mutră ca pe niște ațe.

— Vasea, îmi strigă el, te-apucă groaza să afli cîți oameni am achitat eu! Pe cîtă vreme al tău e general, uite ce de fireturi, și aș avea mare dorință să-l achit eu și pe ăsta.

— Du-te la naiba, îi spun eu lui Zabutîi și mă înfurii. Fireturile lui mă costă sînge.

Și-l împing pe general cu iapa mea într-un șopron, unde era niște fîn sau așa ceva. Și era o liniște, și-un întuneric, și-o răcoare acolo!...

— Domnule, zic eu, astîmpără-ți bătrînețile, predă-te pentru numele lui Dumnezeu, și avem să ne odihnim amîndoi, auzi, domnule!...

Iar el gîfîie cu pieptul lipit de perete și-și tot freacă fruntea cu un deget stacojiu.

— Nu poci, zice, că tu ai să mă spinteci, sabia mea n-am să i-o dau decît lui Budionnîi...

Îl vrea pe Budionnîi și pace bună! Vai de mine, măiculiță! Și mă uit și văd că se prăpădește bătrînul.

— Domnule, îi strig eu și plîng și scrîșnesc din dinți, pe cuvîntul meu de proletar că sînt și eu comandant superior. Nu căta că n-am fireturi, da' titlu am. Titlul meu, uite cum îi zice: excentric muzical și ventriloc de salon din orașul Nijni... Orașul Nijni de pe fluviul Volga...

Și atunci a intrat dracul în mine. Ochii generalului au clipit în fața mea ca niște felinare. Și s-a revărsat dinaintea mea o mare roșie. Ciuda mi-a pătruns cu toată sărătura ei în rană, că vedeam că moșneagul nu mă crede. Am strîns din dinți atunci, mă băieți, mi-am supt burta, am tras aer în piept și i-am dat drumul cum s-a pomenit

pe la noi din bătrîni, după obice'ul nostru ostășesc, ca la Nijni-Novgorod, i-am arătat șleahtei ce vasăzică aia că sînt ventriloc.

Bătrînul s-a făcut alb ca varul, s-a luat cu mîna de inimă și s-a așezat în țărînă.

— Acu' îi dai crezare lui Vaska-excentricul, comisarul Brigăzii 3 neînvinse...

— Comisar? zbiară el.

— Comisar, zic eu.

— Comunist? zbiară el.

— Comunist, zic eu.

— Spune-mi în ceasul morții mele, urlă el, acuma la cea din urmă suflare a mea, prietene cazac, ești cu adevărat comunist ori mă minți?

— Sînt comunist, îi spun.

Atunci unde nu-l văd odată pe moșneagul meu că se așază pe pămînt, că pupă nu știu ce iconiță, își frînge sabia în două și-și aprinde în ochi două opaițe, ca două felinare în stepa întunecată.

— Iartă-mă, zice, dar nu pot să mă predau unui comunist! și-mi strînge mîna. Iartă-mă, zice, și taie-mă ostășește...

Povestea asta ne-a istorisit-o cîndva, la o haltă, cu hazul lui dintotdeauna, Konkin, comisarul politic al Brigăzii X de cavalerie, de trei ori cavaler al ordinului Drapelul Roșu.

— Spune, Vaska, și cum te-ai înțeles pînă la urmă cu panul ăla?

— Cum să mă înțeleg cu el... Era tare îngîmfat. M-am mai rugat de el, dar degeaba. Atunci i-am luat actele, cîte le avea, i-am luat mauserul, iar șaua lui șade pînă în ziua de azi sub mine. Și pe urmă odată văd că mă moleșesc tot mai mult, că dă să mă cuprindă un somn cumplit, cizmele mi-erau pline de sînge, așa că, de, nu-mi mai ardea mie de el!...

— Prin urmare l-ați ușurat pe bătrîn?

— Păi, cam așa.

Beresteciko

Ne deplasam de la Hotin la Beresteciko. Ostașii moțăiau în șeile înalte. Cîntecul susura ca un pîrîu care seacă. Leșuri monstruoase zăceau pe milenarele gorgane. Țărani în cămăși albe își scoteau căciulile dinaintea noastră. Dulama comandantului de divizie Pavlicenko flutura deasupra statului-major, ca un steag sumbru. Gluga lui pufoasă era aruncată peste dulamă, iar sabia încovoiată stătea alături.

Trecurăm de gorganele căzăcești și de măgura lui Bogdan Hmelnițki. De după o lespede funerară ieși la iveală un moșneag cu o bandură[1]. Cu glas de copil, moșneagul cîntă despre trecuta slavă căzăcească. Ascultarăm cîntecul tăcuți, apoi ne desfășurarăm stindardele și, în sunetele unui marș tunător, năvălirăm în Beresteciko. Locuitorii tîrgului își zăvorîseră obloanele cu drugi de fier și liniștea, o liniște stăpînă, se așeză pe tronul tîrgului.

S-a nimerit să fiu cartiruit la o văduvă roșcovană, îmbibată de acrul durerii de vădană. Mă spălai după drum și ieșii în stradă. Pe stîlpi erau lipite anunțuri aducînd la cunoștință că Vinogradov, comandantul militar al diviziei, va prezenta seara un raport asupra Congresului al doilea al Kominternului. Chiar în dreptul ferestrelor mele, niște cazaci tocmai îl împușcau pentru spionaj pe un evreu bătrîn cu barbă de argint. Bătrînul țipa strident și căuta să se smulgă din mîinile lor. Atunci Kudrea, din

1. Instrument muzical cu coarde, folosit în Ucraina.

grupa de mitraliori, îi apucă evreului capul și și-l vîrî la subsuoară. Evreul amuți și-și întinse picioarele. Cu mîna dreaptă Kudrea scoase pumnalul și-l înjunghie pe bătrîn cu grijă, ca să nu se stropească. Apoi ciocăni într-un oblon închis.

— Dacă interesează pe cineva, poate să-l ia de-aici, zise el. E voie...

Și cazacii cotiră după colț. M-am luat după ei și am prins a rătăci prin Beresteciko. Populația e alcătuită mai ales din evrei, iar pe la margini s-au așezat niște tăbăcari ruși. Aceștia trăiesc în case curate, albe, cu obloane verzi. În loc de votcă, beau bere sau mied, cultivă tutun în grădinițele de lîngă casă și îl fumează în ciubuce lungi și încovoiate, la fel ca țăranii galițieni.

Tradițiile de viață la Beresteciko se spulberaseră, altădată însă aveau temelii solide aici. Lăstarii copacilor bătrîni de peste trei veacuri tot mai înverzeau prin Volînia, ca un putregai cald al trecutului. Evreii legau aici cu firele profitului pe țăranul rus de panul polonez și pe colonistul ceh de fabrica din Lodz. Erau contrabandiști, cei mai pricepuți de la graniță, și aproape totdeauna apărători ai credinței. Hasidismul ținea într-un prizonierat înăbușitor toată populația aceasta forfotitoare de cîrciumari, vînzători ambulanți și misiți. Băieții în halate tot mai băteau drumul secular spre hederul hasidic, iar babele își duceau ca și pînă atunci nurorile la țadic, cu rugi pătimașe pentru rodnicia pîntecului tinerelor femei.

Evreii de-aici locuiesc în case spațioase, spoite cu alb sau albastru-apos. Mizeria tradițională a acestei arhitecturi durează de secole. În spatele casei se întinde magazia, clădită în cîte două și uneori chiar trei caturi. Soarele nu intră acolo niciodată. Aceste magazii, nespus de sumbre, țin locul curților noastre. Intrări secrete duc în beciuri și în grajduri. În vremuri de război, oamenii își găsesc

adăpost în aceste catacombe, scăpînd de gloanțe și prădăciuni. Multe zile în șir, aici se adună murdării de om și bălegar de vite. Tristețea și groaza umplură catacombele de o duhoare iute și de acreala dospită a excrementelor.

Beresteciko pute cu consecvență pînă în ziua de azi, iar fiecare om de-aici răspîndește un miros de scrumbie putredă. Tîrgul duhnește în așteptarea unei ere noi și în loc de oameni pe ulițele lui umblă schemele decolorate ale năpastelor din preajma frontierei. Spre sfîrșitul zilei, mi s-a făcut lehamite de el și m-am dus dincolo de marginea tîrgului, am urcat dealul și am pătruns în castelul devastat al conților Racziborski, recenții stăpîni ai acestui loc.

Asfințitul lin a făcut iarba de lîngă castel să pară albastră. Deasupra lacului a răsărit luna, verde ca o șopîrlă. De la fereastră văd domeniile conților Racziborski, luncile și plantațiile de hamei, ascunse sub panglicile de moar ale amurgului.

În castel trăise înainte o contesă nonagenară țicnită, cu fiul ei. Îi tot scotea ochii lui fiu-său că n-a dăruit moștenitori spiței neamului pe cale de a se stinge și țăranii mi-au povestit că bătrîna contesă își bătea odrasla cu un bici de surugiu.

Jos pe platou se ținea o adunare. Veniseră țăranii, evreii și tăbăcarii din suburbie. Pe deasupra tuturor pluti aprins glasul extaziat al lui Vinogradov și zăngănitul pintenilor lui. Vorbea despre Congresul al doilea al Kominternului, în timp ce eu rătăceam pe sub zidurile unde nimfe cu ochii scoși își încing hora străveche. Apoi am găsit într-un colț, pe dușumeaua roasă, un petec de scrisoare îngălbenită. Sta scris acolo cu cerneală decolorată:

„Berestetchko. 1820. Paul, mon bien aimé, on dit que l'empereur Napoléon est mort, est-ce vrai? Moi,

je me sens bien, les couches ont été faciles, notre petit héros achève sept semaines..."[1].

Jos, glasul comisarului militar al diviziei nu mai conteneşte. Caută să-i convingă pătimaş pe micii burghezi nedumeriţi şi pe evreii zdrenţăroşi:

— Voi sînteţi puterea. Tot ce-i aici e al vostru. Nu mai sînt pani. Trec la alegerea Comitetului Revoluţionar...

1. Beresteciko. 1820. Paul, dragul meu, se spune că împăratul Napoleon ar fi murit, să fie oare adevărat? Eu mă simt bine, naşterea a fost uşoară, iar micuţul nostru viteaz împlineşte şapte săptămîni (în fr., în orig.).

Sarea

„Dragă tovarășe redactor-șef. Vreau să vă scriu despre femeile inconștiente, care ne sînt dăunătoare. Ne punem nădejdea în dumneavoastră, care cutreierînd fronturile războiului civil și făcînd însemnări, n-ați scăpat din vedere vechea stație Fastov ce se află peste nouă mări și nouă țări, într-o țară depărtată, pe alt tărîm, unde, bineînțeles, am fost și eu, am băut și-am mîncat, mustața mi-am udat, numa-n gură nu mi-a intrat. Despre stația sus-arătată am a vă scrie cîte ceva, dar cum spunem noi, oamenii din prostime, scîrnăvia de pe fața pămîntului n-o poți căra nici cu carul. Pentru aceea vă voi descrie cu mîna mea numai ceea ce ochii mei au văzut.

Acu șapte zile a fost o noapte liniștită, pe cinste, cînd emeritul nostru tren al Armatei de cavalerie s-a oprit acolo încărcat cu ostași. Noi toți ardeam de dorința de a contribui la cauza comună și ne îndreptam spre Berdicev. Și deodată observăm că trenul nostru nu se mai urnește din loc, nea Cutare al nostru nu-i mai dă drumul și habar n-avem de ce ne-am oprit. Și într-adevăr, pentru cauza comună a fost o oprire uriașă, deoarece desăgarii, acești dușmani ticăloși printre care se află de asemenea forța nemăsurată a sexului femeiesc, s-au purtat cu tupeu de obrăznicie față de autoritățile căilor ferate. Acești dușmani înrăiți au pus mîna fără frică pe barele de la scări și au început să alerge în trap pe acoperișul de fier al vagoanelor, făcînd zarvă și agitînd spiritele, și în mîinile fiecăruia

figura binecunoscuta sare, ajungînd pînă la cinci puduri de fiecare sac. Dar n-a durat mult triumful capitalului desăgarilor. Inițiativa ostașilor, care s-au dat jos din vagon, a dat posibilitate autorității jignite a celor de la calea ferată să răsufle în voie. Singur numai sexul femeiesc a rămas prin împrejurimi cu desagii lor. Avînd compătimire, ostașii au așezat în vagoane pe unele femei, iar pe altele nu. Tot așa în vagonul nostru al plutonului doi au apărut fățiș două fetișcane, iar după ce s-a auzit primul clopot, văd că vine la noi o femeie impozantă, cu un plod, spunînd:

— Lăsați-mă și pe mine să stau cu voi, dragi cazaci, că de cînd e război mă tot chinuiesc prin gări cu pruncul ăsta de țîță în brațe și acum vreau să am o întîlnire cu soțul, dar din cauza căii ferate nu poți călători deloc și oare nu merit eu, dragi cazaci, atîta lucru din partea voastră?

— Uite, femeie, îi spun eu, cum are să hotărască de comun acord plutonul, așa va fi și soarta dumitale.

Și adresîndu-mă plutonului, le-am arătat că femeia impozantă se roagă să se ducă la soțul ei la destinație și că într-adevăr se află cu ea un copil, așa că ce hotărîre luați, o lăsăm să vie cu noi ori ba?

— Las-o să vie, strigară băieții, că după noi n-o să-i mai trebuiască nici soț!...

— Ba nu, le spun eu băieților destul de politicos, vă ascult cu respect, fraților din pluton, da' însă mă miră că aud din gura voastră vorbe dintr-astea de animale. Adu-ți aminte, pluton, viața voastră și cum și voi ați fost copii la sînul mamelor voastre, așa că în cele din urmă vorba e că nu se cade să vorbiți cum vorbiți...

Și după ce au mai vorbit ei între ei, că adică ce putere de convingere are Balmașov, cazacii i-au dat voie femeii să intre în vagon, la care ea a intrat și dă-i și mulțumește-le. Și fiecare din ei, aprins de adevărul care l-am spus lor, a început a o așeza care mai de care, vorbind toți odată:

— Așază-te, femeie, acilea, în colțișorul ăsta, dezmiardă-ți copilașul cum se cuvine să facă o mamă, că în colțișorul dumitale n-are să se lege nimeni de dumneata și ai să ajungi neatinsă la soțul dumitale după cum dorești, și noi punem bază pe conștiința dumitale că ai să ne crești schimbul de mîine, deoarece ceea ce-i vechi se învechește, iar tineret, după cum se vede, e cam puțin. Noi am văzut destulă jale, femeie, și în timpul serviciului militar în termen și cînd am fost rechemați sub arme, ne-a sugrumat foamea, ne-a ars frigul. Da' dumneata șezi, femeie, în pace, fără să ai prepusuri...

Și cînd a sunat clopotul a treia oară, trenul a pornit. Și o noapte minunată s-a întins, ca un cort. Și în cortul acela erau stele multe. Și ostașii și-au adus aminte de nopțile din Kuban și de steaua cea verde de pe cerul Kubanului. Și gîndurile au zburat ca o pasăre. Iar roțile țăcăneau, țăcăneau întruna...

După o bucată de vreme, cînd noaptea fu înlocuită din postul ei și toboșarii roșii au bătut deșteptarea în tobele lor roșii, cazacii m-au înconjurat venind lîngă mine, dacă au văzut că stau fără somn și mă chinuiesc de urît.

— Ascultă, Balmașov, îmi spun cazacii, de ce ești așa de posomorît și stai așa, fără să dormi?

— Mă închin vouă pînă la pămînt, ostași, zic eu, și vă cer scuze, însă dați-mi voie să schimb două vorbe cu această cetățeancă...

Și cutremurîndu-mă din tot corpul, mă ridic din culcușul meu din care somnul fugise ca lupul de o haită de cîini răi, mă apropii de ea și-i iau din brațe copilul, smulg scutecele de pe el și văd sub scutece un bolovan de sare, cîntărind mai bine de un pud.

— Uite, mă, tovarăși, ce copil enteresant, țîță nu cere, udul nu și-l lasă în poala mă-sii și nici nu tulbură somnul la oameni...

— Iertați-mă, cinstiți cazaci, se băgă femeia deodată în vorba noastră, cu mult sînge rece, nu eu v-am amăgit, năcazurile m-au amăgit pe mine...

— Balmașov are să-ți ierte năcazurile astea, îi spun eu muierii, că pe Balmașov nu-l costă mare lucru. Așa a cumpărat, așa vinde. Da' numai întoarce-te, măi femeie, către cazacii care te-au ridicat în slăvi ca pe o mamă muncitoare din republică. Uită-te la aste două fete care plîng în momentul de față ca niște ființe care au avut de suferit în această noapte. Uită-te la nevestele noastre din Kubanul cel bogat în grîu, care-și irosesc puterea lor femeiască fără bărbați, care și ei sînt stingheri acu și de nevoie și amărăciune siluiesc fetele care trec prin viața lor... Pe cîtă vreme de tine nu s-a atins nimenea, măcar că tu, nemernico, nici nu meriți altceva... Uită-te la Rusia care-i sugrumată de durere...

Și ea ce credeți că-mi spune?

— Cu sarea mea s-a zis, mie nu mi-e frică de adevăr. Nu vă pasă vouă de Rusia, că voi îi apărați pe jidani...

— Nu-i vorba acu de jidani, cetățeancă ticăloasă. Jidanii n-au nici o legătură cu asta. Pe cînd dumneata, cetățeancă murdară la suflet, ești mai contrarevoluționară decît generalul ăla alb care ne amenință cu sabia lui ascuțită de pe calul lui scump... Generalul ăla se vede de pe toate drumurile și oamenii muncii și-au pus în gînd să-l spintece, pe cînd pe dumneata, cetățeancă josnică, cu copiii dumitale enteresanți care nu cer de mîncare și nici nu-și fac nevoile, nimenea nu te vede, te ascunzi ca un purice și sugi, sugi întruna...

Și recunosc într-adevăr că am aruncat-o pe cetățeanca asta jos, din mersul trenului, numai că ea, grosolană cum era, a stat cît a stat, și-a scuturat fustele și s-a dus apoi pe cărarea ei ticăloasă. Și văzînd-o pe muierea asta vie, nevătămată, și Rusia cea nemărginită de jur-împrejurul

ei, și cîmpiile țăranilor fără fir de spic, și pe fetele batjocorite, și pe tovarășii care se duc spre front mulți, dar se întorc puțini, am vrut să sar din vagon și să-mi pun capăt zilelor ori s-o achit pe ea. Dar cazacii m-au compătimit și-au spus:

— Atinge-o cu un foc.

Și luînd din perete pușca cea credincioasă, am curățat fața pămîntului muncitor și a republicii de rușinea asta.

Și noi, ostașii plutonului doi, jurăm în fața dumneavoastră, dragă tovarășe redactor-șef, și în fața voastră, dragi tovarăși din redacție, să ne purtăm fără milă cu toți trădătorii, care ne tîrăsc în prăpastie și vor să întoarcă apa rîului înapoi și să acopere Rusia cu leșuri și cu bălării.

În numele tuturor ostașilor din plutonul doi, Nikita Balmașov, soldat al revoluției."

Seara

O, statut al P.C. din Rusia! Tu ai tras un impetuos drum de fier peste aluatul dospit al nuvelelor rusești. Ai transformat trei inimi deșarte, cu patimi de Iisuși din Riazan, în colaboratori ai „Cavaleristului roșu", le-ai transformat pentru ca să poată compune zilnic un ziar brav, îndrăzneț și plin de veselie brutală.

Galin cel cu albeață la ochi, ofticosul Slinkin, Sîcev cel cu mațele roase se tîrăsc tustrei prin prăfăria stearpă din spatele frontului, străpungînd cu agitația și cu văpaia foilor lor volante frontul chipeșilor cazaci, pe potlogarii din rezervă înregistrați ca tălmaci polonezi și pe fetele trimise pentru refacere de la Moscova la noi, în trenul secției politice.

Gazeta, acest fitil cu dinamită vîrît sub armată, se încheie abia spre căderea nopții. Pe cer se stinge felinarul ponciș al soarelui provincial, luminile tipografiei, zburătăcite care încotro, ard neînfrînate, ca însăși patima mașinii. Și atunci, către miezul nopții, Galin se dă jos din vagon, ca să se cutremure de mușcăturile dragostei lui neîmpărtășite pentru spălătoreasa trenului nostru, Irina.

— Rîndul trecut, zice Galin, îngust în umeri, palid și chior, rîndul trecut, Irina, noi am studiat execuția lui Nicolae-cel-Sîngeros de către proletariatul din Ekaterinburg. Acum o să trecem la alți tirani, care au murit și ei ca niște cîini. Pe Petru al III-lea l-a sugrumat Orlov, amantul nevestei. Pe Pavel l-au sfîșiat curtenii și propria lui odraslă.

Nicolae Ciomag[1] s-a otrăvit, fiu-său a căzut la 1 martie, iar nepotu-său a murit de beție... Ar trebui să știi toate astea, Irina.

Și, ridicîndu-și spre spălătoreasă ochiul gol, plin de adorație, Galin răscolește neobosit cavourile împăraților defuncți. Adus de spate cum e, îl scaldă luna care s-a înfipt acolo sus, ca o aschie obraznică, iar mașinile tipografice țăcănesc undeva foarte aproape de el și postul de radio își iradiază lumina curată. Lipindu-se de umărul bucătarului Vasili, Irina ascultă bolboroseala surdă și stupidă a dragostei și în timp ce deasupra ei, în negrele dulbine cerești, se tîrăsc stelele, spălătoreasa moțăie, își face cruce peste gura umflată și se holbează din cînd în cînd la Galin...

Alături de Irina cască fălcosul Vasili, care disprețuiește omenirea, ca toți bucătarii. Bucătarii au mult de-a face cu carnea animalelor moarte și cu lăcomia celor vii; de aceea caută în politică numai lucrurile care nu au atingere cu ei. La fel și Vasili. Trăgîndu-și nădragii pînă la țîțe, îl întreabă pe Galin despre lista civilă a diferiților regi, despre zestrea fiicei de împărat, apoi spune, căscînd:

— S-a făcut noapte, Arișa. Și mîine-i zi la oameni. Haide să strivim puricii...

Și zicînd acestea, au închis amîndoi ușa bucătăriei, lăsîndu-l pe Galin față-n față cu luna, înfiptă acolo sus, ca o aschie obraznică... În dreptul lunii, pe marginea terasamentului, lîngă iazul adormit, ședeam eu cu ochelarii pe nas, cu furuncule pe gît și cu picioarele bandajate. Digeram în tulburele meu creier poetic lupta dintre clase, cînd veni Galin lîngă mine, cu albeața lui sclipitoare din ochi.

1. Din cauza aplicării în masă a pedepselor corporale în cadrul regimului polițienesc instaurat în timpul domniei sale, Nicolae I a fost poreclit de popor Nicolae Ciomag (în original, *Palkin*).

— Galin, i-am spus eu răpus de tristețe și singurătate, sînt bolnav, cred că mi-a sunat ceasul și am obosit să trăiesc în Armata noastră de cavalerie...

— Ești un papă-lapte, îmi răspunse Galin, și ceasul de pe încheietura slabănoagă a mîinii lui arăta ora unu noaptea. Ești un papă-lapte și noi sîntem ursiți să vă îndurăm pe alde voi, papă-lapte ce sînteți... Noi curățăm pentru voi miezul de găoace. Va mai trece cîtva timp și ai să vezi și dumneata miezul acesta curățat, și atunci ai să-ți scoți degetul din nas și ai să cînți viața nouă într-o proză neobișnuită, dar pînă atunci stai liniștit, papă-lapte ce ești, și nu mai schelălăi pe lîngă noi.

Se apropie mai mult de mine, îmi îndreptă fețele căzute de pe rănile mele rîioase și-și lăsă apoi capul în piept, pieptul lui de pui de găină. Noaptea ne alina tristețile, boarea ușoară ne învăluia ca fusta mamei, iar jos ierburile sclipeau de prospețime și rouă.

Mașinile, vuind în tipografia trenului, scîrțîiră deodată și tăcură, zorile traseră o linie la marginea pămîntului, ușa bucătăriei șuieră și se întredeschise. Patru picioare cu călcîie groase ieșiră la răcoare, și noi văzurăm pulpele iubețe ale Irinei și degetul mare al lui Vasili cu unghia lui strîmbă și neagră.

— Vasiliok, șopti muierea cu o voce strivită, gata să se stingă, du-te matale din patul meu, zurbagiule.

Dar Vasili zvîcni numai din picior și se apropie de ea și mai mult.

— Armata de cavalerie, îmi spuse atunci Galin, Armata de cavalerie este o manevră socială, săvîrșită de C.C. al partidului nostru. Curba revoluției a aruncat în primele rînduri căzăcimea îmbibată de multe prejudecăți, însă C.C., făcînd o mișcare, le va rade cu o perie de fier...

Și Galin vorbi despre educația politică a Armatei 1 de cavalerie. Vorbi îndelung, cu glas înăbușit, cu claritate deplină. Pleoapa i se zbătea deasupra albeții.

Afonka Bida

Ne băteam lîngă Leșniuv. Zidul cavaleriei inamice apărea peste tot. Resortul strategiei poloneze întărite se întindea cu un șuier rău prevestitor. Eram împresurați. Întîia oară de la începutul campaniei am încercat pe pielea noastră tăișul diabolic al loviturilor de flanc și al pătrunderilor în spatele frontului, mușcături ale aceleiași arme care pînă atunci ne servise cu atîta succes.

Frontul de la Leșniuv era menținut de infanterie. De-a lungul gropilor nu prea adînci, săpate strîmb, se aplecau țăranii albineți și desculți al Volîniei. Pedestrimea aceasta a fost smulsă ieri de la coarnele plugului, ca să se formeze o rezervă de infanterie pe lîngă Armata de cavalerie. Țăranii s-au dus bucuroși. S-au bătut cu cea mai mare sîrguință. Violența lor icnită i-a uimit pînă și pe ostașii lui Budionnîi. Ura mujicilor împotriva moșierilor polonezi era clădită pe un material nevăzut, însă temeinic.

În a doua perioadă a războiului, cînd chiotele au încetat să mai acționeze asupra închipuirii inamicului și cînd atacurile cavaleriei asupra dușmanului ascuns în tranșee au devenit imposibile, această infanterie improvizată i-ar fi fost Armatei de cavalerie de cel mai mare folos. Dar mizeria ne-a depășit. Țăranilor li se dăduse cîte o pușcă la trei oameni și cartușe care nu se potriveau la puști. Ideea a trebuit să fie abandonată, iar această autentică miliție populară fu lăsată la vatră.

Să trecem acum la luptele de la Leșniuv. Pedestrașii își făcuseră tranșeele la trei verste de localitate, în fața

frontului lor se plimba un tînăr gîrbov cu ochelari. La șold i se bălăbănea o sabie. Tînărul înainta săltînd, cu un aer nemulțumit, ca și cum l-ar fi strîns cizmele. Acest hatman țărănesc, ales de oameni și iubit de ei, era evreu, un adolescent evreu cam chior, cu față ofilită și concentrată de talmudist. În luptă vădise o vitejie circumspectă și un sînge rece care aducea cu aerul absent al unui visător.

Se apropia ora trei din această zi lungă de iulie. Sclipea în aer păienjenișul spectral al arșiței. Dincolo de măguri străluci dunga festivă a tunicilor și a coamelor de cai împletite cu panglici. Tînărul făcu un semn pregătitor. Lipăind cu opincile lor, țăranii alergară fiecare la locul său, gata de a înfrunta atacul. Dar alarma se dovedi falsă. Pe șoseaua Leșniuvului se iviră escadroanele pestrițe ale lui Maslak. Caii lor slabi, însă vioi, mergeau cu pas întins. Pe lăncile aurite, grele de ciucuri de catifea, în nori înflăcărați de colb, se legănau drapele fastuoase. Călărețiii mergeau cu nepăsare măreață și arogantă. Pifanii lățoși ieșiră din gropile lor și începură să caște gura la eleganța mlădioasă a acestui puhoi care luneca atît de lin.

În fruntea regimentului mergea călare pe un căluț crăcănat de stepă comandantul de brigadă Maslak, cu fața colorată de sîngele său de bețiv și de putregaiul sevelor sale grase. Burta lui, ca un motan uriaș, zăcea pe arcul șeii ferecate în argint. Zărind pïfanii, Maslak se îmbujoră vesel și-l chemă pe comandantul de pluton Afonka Bida. Comandantul de pluton era poreclit la noi. „Mahno", pentru asemănarea lui cu „tătucii". Vorbiră în șoaptă ca la un minut, ei doi, comandantul și Afonka. Apoi comandantul plutonului se întoarse spre escadronul unu, se aplecă puțin și comandă cu glas scăzut: „Ia dîrlogii!". Cazacii trecură, pluton după pluton, la trap. Începură să ațîțe caii, năvălind spre tranșeele din care îi privea, încîntată de asemenea priveliște, mulțimea de pifani.

— Pentru atac, fii gata! cîntă glasul funebru și parcă îndepărtat al lui Afonka.

Horcăind, tușind și desfătîndu-se cu priveliștea, Maslak se dădu mai în lături, iar cazacii se năpustiră la atac. Sărmanii pifani fugiră să scape, dar era prea tîrziu. Bicele căzăcești apucaseră să le atingă zdrențele. Călăreții se roteau prin cîmp învîrtindu-și nagaicele cu o neobișnuită măiestrie.

— De ce vă prostiți? i-am strigat eu lui Afonka.

— Așa, ca să mai rîdem! îmi răspunse el jucînd în șa și trăgînd din niște tufe pe un flăcău care se pitise acolo.

— Ca să rîdem! urlă el din nou, scormonind trupul flăcăului, care nu mai știa ce-i cu el.

Distracția se sfîrși abia cînd Maslak, muiat și magnific, făcu un semn cu mîna sa puhavă.

— Nu căsca, pifane! răcni Afonka și-și îndreptă trufaș din șale trupul pirpiriu. Hai, acum puneți-vă pe prins purici, pifanilor...

Rîzînd între ei, cazacii se adunau din nou în coloană. De pifani, nici urmă. Tranșeele erau goale. Și numai evreul adus de spate stătea în același loc, privindu-i pe cazaci prin ochelarii săi, atent și semeț.

Schimbul de focuri ce se auzea dinspre Leșniuv nu se potolise. Polonezii ne învăluiau. Puteai vedea cu binoclul siluetele răzlețe ale cercetașilor călări. Ieșeau grăbiți din tîrgușor și apoi se prăbușeau undeva, ca niște hopa-mitică. Maslak adună un escadron și-l desfășură de amîndouă părțile șoselei. Deasupra localității Leșniuv se arcuise un cer sclipitor, neînchipuit de pustiu, așa cum e întotdeauna în ceasurile de primejdie. Cu o amărăciune adîncă, dîndu-și capul pe spate, evreul sufla din răsputeri într-o trișcă metalică. Și pedestrimea, biciuita pedestrime, începu să se întoarcă la locurile ei.

Gloanțele zburau cu duiumul înspre noi. Statul-major al brigăzii nimeri în raza rafalelor de mitralieră. Ne

aruncarăm atunci în pădure și prinserăm a ne strecura prin tufanii din dreapta șoselei. Crengi frînte de gloanțe icneau deasupra noastră. Cînd ieșirăm dintre tufani, cazacii nu mai erau acolo. Din ordinul comandantului diviziei, se retrăgeau acum spre Brodî. Numai țăranii se mai oțărau din gropile lor cu rare focuri de pușcă, iar Afonka, rămas în urmă, se zorea să-și ajungă plutonul.

Gonea călare chiar pe marginea drumului uitîndu-se împrejur și adulmecînd văzduhul. Focul slăbi o clipă. Cazacul se gîndi să se folosească de acest răgaz și porni în galop întins. În același moment, un glonte străpunse gîtul calului său. Afonka mai merse vreo sută de pași și dincoace, în rîndurile noastre, calul își îndoi deodată genunchii și se prăbuși la pămînt.

Afonka își trase din scară, fără grabă, piciorul strivit. Apoi se așeză pe vine și scormoni rana cu degetul său arămiu. După aceea se îndreptă din șale și cuprinse cu ochi chinuiți zarea strălucitoare.

— Adio, Stepan, rosti el cu un glas fără expresie, dîndu-se înapoi de lîngă animalul muribund, și i se închină pînă la pămînt. Cum am să mă întorc eu fără tine în stanița liniștită?... Unde să mai pun șaua ta înflorată? Adio, Stepan, repetă el mai tare, apoi glasul i se înecă.

Bida chițcăi ca un șoarece prins și începu să urle. Urletul său clocotitor ajunse la urechile noastre și îl văzurăm pe Afonka bătînd mătănii, ca o muiere cu istericale la biserică.

— ... Ei, ba n-am să mă supun eu sorții, fir-ar ea a dracului! zbieră el luîndu-și deodată mîinile de pe fața palidă; am să măcelăresc fără milă toată șleahta aia ticăloasă! Am să ajung să-i aud oftatul din urmă, să-i aud oftatul și să văd sîngele Născătoarei... Îți făgăduiesc, Stepan, în fața fraților mei stăniceri...

Afonka își culcă fața peste rana deschisă a calului și tăcu. Ațintindu-și asupra stăpînului ochiul său adînc, strălucitor, cu reflexe violete, calul asculta horcăitul sfîșietor al lui Afonka. El își mișca prin țărînă botul căzut, într-o gingașă toropeală, și două șuvițe de sînge, ca două șnururi de rubin, i se scurgeau pe pieptul întins, între mușchii albi.

Afonka stătea fără să se miște. Făcînd pași mărunți cu picioarele-i groase, Maslak se apropie de cal, îi vîrî țeava revolverului în ureche și trase. Afonka sări ca ars și-și întoarse spre Maslak fața pistruiată.

— Ia harnașamentul, Afanasi! îi spuse Maslak cu blîndețe, hai, du-te la unitate...

Și de pe dîmbul unde stăteam, văzurăm cum, încovoiat sub povara șeii, cu fața umedă și roșie ca o bucată de carne vie, Afonka mergea mătăhăind spre escadron, neînchipuit de singur prin pustietatea prăfuită și incendiată a cîmpiei.

Seara tîrziu l-am întîlnit la coloana de transport. Dormea într-un car, laolaltă cu toată avuția lui: săbii, vestoane și monede de aur găurite. Năclăit de sînge închegat, cu gura strîmbată ca de spasmele morții, capul comandantului de pluton zăcea parcă răstignit în scobitura șeii. Alături era așezat harnașamentul calului ucis, îmbrăcămintea complicată și plină de zorzoane a unui armăsar căzăcesc: pieptarul cu ciucuri negri, curelele flexibile pentru coadă, bătute cu pietre multicolore, și frîul încrustat în argint.

Întunericul ne împresura tot mai mult. Coloana de căruțe se învîrtea greoaie pe șleaul către Brodî. Stele modeste se rostogoleau pe căile lactee ale cerului și satele depărtate ardeau în adîncul răcoros al nopții. Orlov, ajutorul comandantului de escadron, și mustăciosul Biținko ședeau și ei acolo, în carul lui Afonka, discutînd despre durerea lui.

— Tocmai de-acasă și-a adus calul, zise mustăciosul Bițenko. Spune, unde mai găsești așa cal?

— Calul e un prieten, îi răspunse Orlov.

— Calul e ca un tată, zise Bițenko oftînd. De cîte ori îți scapă viața! O să se prăpădească Bida fără cal...

Dimineața, Afonka dispăru fără urmă. Luptele de la Brodî au început și s-au sfîrșit. Înfrîngerea lăsă loc unei victorii vremelnice; trăirăm cu toții clipa înlocuirii comandantului de divizie, dar Afonka tot nu se ivi. Și numai tropotul cumplit de prin sate, urma crîncenă și răpitoare a pîrjolului săvîrșit de Afonka ne aduceau mărturia drumului său dificil.

— Își caută un cal, vorbeau despre comandantul de pluton oamenii escadronului, și în necuprinsele seri ale pribegiilor noastre mi-a fost dat să ascult destule istorii despre această surdă și fioroasă căutare.

Ostașii celorlalte unități dădeau de Afonka la zeci de verste de pozițiile noastre. El stătea la pîndă, așteptînd cavaleriști polonezi rătăciți, ori cotrobăia prin păduri, căutînd hergheliile țărănești ascunse acolo. Dădea foc satelor și îi împușca pe primarii polonezi pentru tăinuire. Ajungeau și la urechea noastră ecourile acestei furioase lupte de unul singur, ecourile atacului tîlhăresc al unui lup năpustindu-se singur asupra turmei.

Mai trecu o săptămînă. Amarele evenimente ale zilei făcură să dispară dintre preocupările noastre povestirile despre isprăvile sumbre ale lui Afonka, și „Mahno" începu să fie uitat. Apoi ne ajunse la ureche un zvon, anume că l-ar fi înjunghiat țăranii galițieni pe undeva prin codri. Iar în ziua intrării noastre în Beresteciko, Emelian Budeak din escadronul unu se și duse la comandantul diviziei să-i cerșească șaua cea cu cioltar galben a lui Afonka. Emelian ar fi vrut să iasă la paradă călare pe o șa nouă, dar nu mai avu prilejul.

Noi am intrat în Beresteciko la 6 august. În fruntea diviziei noastre mergea beşmetul[1] asiatic şi cazaca roşie a noului comandant. Levka, un derbedeu turbat, ducea în urma comandantului diviziei o iapă de montă. Marşul militar, plin de prelungi ameninţări, zbura de-a lungul ulicioarelor întortocheate şi mizere. Fundăturile străvechi şi pădurea pitorească de grinzi zugrăvite, şubrede şi tremurătoare, împînzeau tîrgul. Miezul lui, ros de vreme, sufla asupră-ne un iz întristător de putregai. Contrabandiştii şi bigoţii se ferecaseră în sumbrele şi încăpătoarele lor căsuţe de bîrne. Pan Ludomirski, clopotarul cu surtuc verde, fu singurul care ne întîmpină în faţa bisericii catolice.

Trecurăm rîul şi ne afundarăm în slobozia negustorească. Ne apropiam de casa preotului catolic, cînd de după o cotitură ieşi dintr-odată, călare pe un armăsar voinic, Afonka.

— Respectele mele, rosti el cu glas lătrător şi, făcîndu-şi drum cu coatele printre soldaţi, îşi reluă locul în coloană.

Maslak îşi aţinti privirea în depărtarea incoloră şi mîrîi, fără să se întoarcă:

— De unde ai luat calul?

— E-al meu, răspunse Afonka, apoi îşi răsuci o ţigară şi, cu o mişcare scurtă a limbii, o umezi ca s-o lipească.

Cazacii veneau unul după altul la el şi-i dădeau bună ziua. În locul ochiului stîng, pe faţa-i carbonizată lucea respingător o monstruoasă umflătură trandafirie.

Iar a doua zi dimineaţa, Afonka trase un chef. Sparse în biserică racla Sfîntului Valent şi se căzni să cînte la orgă. Era îmbrăcat cu o haină croită dintr-un covor albastru cu un crin brodat în spinare, şi ciufuI asudat şi-l pieptănase peste ochiul scurs.

1. Haină scurtă vătuită.

După-masă își înșeuă calul și trase cu pușca în geamurile sparte ale castelului conților Racziborski. Cazacii stăteau roată în jurul lui... Ridicau coada armăsarului, îi pipăiau picioarele și-i numărau dinții.

— O mîndrețe de cal, spuse Orlov, ajutorul comandantului de escadron.

— E un cal pe cinste, întări mustăciosul Bițenko.

La Sfîntul Valent

Divizia noastră ocupase Beresteciko în urmă cu o seară. Statul-major se instalase în casa preotului Tuzinkiewicz. Travestit în femeie, Tuzinkiewicz fugise din Beresteciko în ajunul sosirii trupelor noastre. Știu despre el atîta, că s-a ocupat de Dumnezeu patruzeci și cinci de ani la Beresteciko și că a fost un popă bun. Cînd locuitorii vor să ne facă să înțelegem asta, ne spun așa: îl iubeau evreii. În timpul lui Tuzinkiewicz, vechea biserică a fost renovată. Reparațiile s-au terminat în ziua împlinirii a trei sute de ani de la construirea ei. Atunci a venit și episcopul din Jitomir. Prelați în sutane de mătase au oficiat un tedeum în fața bisericii. Burtoși și cucernici, stăteau ca niște clopote în iarba înrourată. Din satele învecinate curgeau fluvii de credincioși. Țăranii își îndoiau genunchii, pupau mîinile, iar în ceruri s-au aprins în aceeași zi nouri nemaivăzuți. Steagurile cerești fîlfîiau în cinstea bătrînei biserici catolice, însuși episcopul l-a sărutat pe Tuzinkiewicz pe frunte și l-a denumit tată al tîrgului Beresteciko, *pater Berestecka*.

Povestea asta am auzit-o la statul-major, pe cînd cercetam raportul coloanei noastre de învăluire care executa o recunoaștere pe direcția Lvov, în apropiere de Radzihov. Eu citeam hîrtiile, iar în spatele meu sforăitul furierilor îmi dădea de știre despre viața noastră de pribegie. Mucezi de nesomn, furierii scriau ordine de zi pe divizie, mîncau castraveți și strănutau. M-am eliberat abia către amiază

și, apropiindu-mă de fereastră, am zărit biserica din Beresteciko, măreață și albă. Strălucea în soarele potolit, ca un turn de faianță. Fulgerele amiezii sclipeau pe șoldurile ei smălțuite. Linia lor convexă începea de la verdele străvechi al cupolelor și luneca lin în jos. Vinele trandafirii se descompuneau în piatra albă a frontonului, iar sus de tot erau coloanele subțiri ca niște lumînări.

Apoi auzul îmi fu zguduit de cîntecul orgii, și numaidecît în ușa statului-major se ivi o bătrînă cu părul galben despletit. Umbla ca un cîine cu o labă rănită, învîrtindu-se și lăsîndu-se mereu la pămînt. Pupilele îi erau înecate de unda albă a orbitei și-i picurau lacrimi. Sunetele orgii, aci prelungi, aci grăbite, pluteau spre noi. Zborul lor era greoi, iar urma lor răsuna prelung și jalnic. Bătrîna își șterse lacrimile cu părul ei galben, se așeză pe pămînt și începu să-mi sărute cizmele aproape de genunchi. Orga tăcu, ca apoi să hohotească pe note de bas. O apucai pe bătrînă de mîini și mă uitai în jur. Furierii băteau la mașină, curierii sforăiau din ce în ce mai răsunător, pintenii lor spintecau pîsla de sub tapițeria de pluș a canapelelor. Bătrîna îmi săruta cizmele cu gingășie, îmbrățișîndu-le ca pe un prunc. O tîrîi pînă dincolo de prag și închisei ușa după mine. Biserica se ridicase în fața noastră în toată strălucirea ei orbitoare, ca un decor. Porțile laterale erau deschise și pe mormintele ofițerilor polonezi zăceau tigve de cai.

Intrarăm în curte alergînd, străbăturăm coridorul sumbru și ajunserăm într-o cameră pătrată, clădită ca adaos la altar. Acolo trebăluia Saşka, infirmiera de la Regimentul 31. Ea cotrobăia prin mătăsurile aruncate, nu se știe de cine, pe duşumea. Aroma de mort a brocartului, a florilor veștede, a putregaiului parfumat curgea în nările ei fremătătoare, gîdilîndu-i-le și umplîndu-le de otravă. Apoi intrară în odaie cazacii. Ei izbucniră în rîs, o înșfăcară

pe Saşka de mînă şi-i făcură vînt pe maldărul de pînzeturi şi căni. Trupul Saşkăi, înfloritor şi împuţit, ca şi carnea unei vaci de curînd tăiate, se dezgoli, fusta ridicată îi dezveli picioarele de damă de escadron, nişte picioare zvelte ca de tuci, şi Kurdiukov, băiatul acela prostănac, suindu-se călare pe Saşka şi săltînd ca în şa, se prefăcu a fi cuprins de patimă. Femeia îl zvîrli cît colo şi se năpusti spre uşă. Şi abia atunci, străbătînd altarul, intrarăm şi noi în biserică.

Se scălda în lumină biserica aceasta plină de raze dănţuitoare, de stîlpi aerieni şi de o anume răcoare voioasă. Cum să uit tabloul atîrnat în dreapta catapetesmei, pictat de Apolek? În tabloul acela, doisprezece prelaţi trandafirii îl legănau pe pruncul bucălat Iisus, culcat într-un leagăn împodobit cu panglici. Degetele de la picioarele pruncului erau răşchirate, iar trupul dat cu lacul caldei năduşeli matinale. Copilul părea că se agită, culcat cum era pe spinarea grăsană, toată numai cute, iar cei doisprezece apostoli cu tiare de cardinali se aplecaseră deasupra leagănului. Obrajii le erau atît de grijuliu bărbieriţi, că se făcuseră vineţi. Mantiile ca para focului le stăteau răsfrînte pe burţi. Ochii apostolilor străluceau de înţelepciune, hotărîre şi bucurie, în colţurile gurii fiecăruia rătăcea un surîs subtil, iar pe bărbiile lor duble erau plantaţi negi de văpaie, negi zmeurii, ca ridichea de mai.

În această biserică din Beresteciko exista un punct de vedere propriu, un punct de vedere fermecător asupra chinurilor morţii îndurate de fiii omului. În biserica aceasta, sfinţii care se duceau la moarte arătau spectaculos, ca nişte cîntăreţi italieni pe scenă, iar părul negru al călăilor lucea ca barba lui Holofern[1]. Şi tot aici, deasupra uşilor

1. Temut general al lui Nabucodonosor, asasinat de Iudita în timpul nopţii, pe cînd dormea.

împărătești, am văzut o înfățișare nelegiuită a lui Ioan, aparținînd penelului eretic și extaziat al lui Apolek. În această icoană, Ioan Botezătorul era frumos, avînd acea frumusețe ambiguă și indefinită, pentru care țiitoarele regilor își pierd cinstea pe jumătate pierdută și viața abia înflorită.

La început n-am băgat de seamă urme de distrugere în biserică, sau poate că acestea mi s-au părut neînsemnate. Numai racla Sfîntului Valent era spartă. Zăceau sub ea bucăți de vată putredă și osemintele ridicole ale sfîntului, aducînd mai degrabă cu niște oase de găină. Iar Afonka Bida cînta la orgă. Era beat Afonka, și era barbar și mutilat. Abia în ajun se întorsese la noi cu calul smuls de la țărani. Afonka se căznea cu încăpățînare să prindă pe clapele orgii un marș și cineva se tot ruga de el cu voce somnoroasă: „Lasă-te, Afonea, hai să mîncăm". Dar cazacul nu se lăsa: erau o sumedenie de cîntece în repertoriul lui Afonka. Fiecare sunet era un cîntec și toate sunetele erau rupte unul de altul. Fiecare cîntec, cu refrenul său dens, dura o clipă și apoi se scurgea în alt cîntec... Eu ascultam, priveam în jur și urmele distrugerii nu mi se păreau mari. Nu tot astfel socotea însă pan Ludomirski, clopotarul bisericii Sfîntului Valent și soțul bătrînei oarbe.

Ludomirski se ivi printre noi nu se știe de unde. Intră în biserică cu pași egali și cu capul în piept. Bătrînul nu se hotăra să arunce un giulgiu peste moaștele risipite, deoarece nu-i este îngăduit unui om simplu să se atingă de lucrurile sfinte. Clopotarul se prăvăli pe dalele albastre ale dușumelei și-și înălță capul, iar nasu-i vînăt stătu deasupra lui ca un steag deasupra unui mort. Nasul vînăt tremura deasupra lui și, în clipa aceea, perdeaua de catifea din altar se clătină și, tot clătinîndu-se, lunecă în lături. În adîncul firidei ce se deschise, pe fondul unui cer brăzdat de nori, alerga o siluetă bărboasă într-un contăș portocaliu,

cu picioarele desculțe și cu gura zdrelită și sîngerîndă. Un urlet răgușit ne sfîșie atunci auzul. Omul în contăș portocaliu era urmărit de ură și era gata să fie prins de urmăritori. El își îndoise brațul ca să împiedice o lovitură de care era amenințat, și din braț începu să-i curgă sînge într-un șipot de purpură. Cazacul mărunțel de lîngă mine țipă deodată și se puse pe fugă, măcar că n-avea de cine fugi, de vreme ce silueta din firidă nu era altul decît Iisus Hristos, cea mai neobișnuită înfățișare a lui Dumnezeu din toate cîte văzusem în viața mea.

Mîntuitorul lui pan Ludomirski era un evreu cu părul creț, cu barba în noduri și cu fruntea teșită și plină de cute. Obrajii scofîlciți îi erau vopsiți cu carmin, iar deasupra ochilor strînși de durere se arcuiseră niște sprîncene roșcate.

Gura îi era sfîșiată, arătînd ca o buză de cal; contășul leșesc îi era strîns într-o cingătoare de pietre scumpe și de sub caftan ieșeau niște picioruțe de porțelan vopsite, desculțe și spintecate de cuie argintii.

Pan Ludomirski, în surtucul său verde, stătea sub statuie. Întinse asupra noastră o mînă uscată și ne blestemă. Cazacii holbară ochii și-și zburliră ciufurile galbene ca paiul. Clopotarul bisericii Sfîntul Valent aruncă asupra noastră, cu glas de tunet, anatema în cea mai curată limbă latină. Apoi ne întoarse spatele, căzu în genunchi și îmbrățișă picioarele Mîntuitorului.

Întorcîndu-mă la statul-major, am scris un raport către comandantul diviziei asupra jignirii sentimentului religios al populației locale. Se dădu ordin să se închidă biserica, iar vinovații să fie pedepsiți disciplinar și apoi deferiți tribunalului militar.

Comandantul de escadron Trunov

La amiază aduserăm la Sokal trupul ciuruit de gloanțe al lui Trunov, comandantul escadronului nostru. Fusese ucis dimineața, într-o luptă cu aeroplanele inamice. Toate focurile îl nimeriseră pe Trunov în față, obrajii îi erau numai răni, iar limba îi fusese smulsă. Spălarăm cum puturăm și noi fața mortului, ca să arate mai puțin fioros; așezarăm la căpătîiul sicriului șaua lui caucaziană și-i săparăm un mormînt într-un loc solemn, adică în grădina publică din mijlocul orașului, chiar lîngă gard. Escadronul nostru veni acolo călare, împreună cu statul-major al regimentului și cu comandantul diviziei. Și la ora două după ceasul catedralei, bătrînul nostru tunuleț trase prima salvă. El salută pe comandantul mort cu tot calibrul său de trei țoli, îi dete salutul deplin și noi duserăm sicriul spre groapa deschisă. Sicriul era descoperit și soarele curat de amiază lumina cadavrul lung, gura lui ticsită de dinții sfărîmați, cizmele lustruite, cu călcîiele lipite ca la instrucție.

— Ostași! spuse atunci Pugaciov, comandantul regimentului, uitîndu-se la defunct, și veni la marginea gropii. Ostași! spuse el tremurînd și luînd poziția de drepți. Îl înmormîntăm pe Pașa Trunov, erou mondial, și-i dăm lui Pașa ultimul nostru salut...

Și ridicîndu-și spre cer ochii roșii de nesomn, Pugaciov strigă o cuvîntare despre ostașii morți din Armata 1 de cavalerie, despre această mîndră falangă care bate cu

ciocanul istoriei în nicovala veacurilor viitoare. Pugaciov își strigă cu glas puternic discursul, strîngînd în palmă mînerul sabiei sale încovoiate de cecen și scormonind pămîntul cu cizmele scîlciate, împodobite cu pinteni de argint. După discurs, fanfara intonă *Internaționala* și cazacii își luară rămas-bun de la Paska Trunov. Întregul escadron sări pe cai și trase o salvă în aer, tunulețul de trei țoli schelălăi a doua oară, și trimiserăm apoi trei cazaci să aducă coroana. Cei trei plecară în goană, trăgînd focuri de armă din galop, lăsîndu-se din șei și făcînd acrobații pe cai, și se întoarseră cu brațele pline de flori roșii. Pugaciov presără aceste flori pe mormînt și noi trecurăm unul cîte unul prin fața lui Trunov pentru ultimul sărut. Eu atinsei cu buzele fruntea înseninată, încadrată de șa, apoi plecai în oraș, în Sokalul gotic care zăcea în pulberea vînătă și în tristețea galițiană.

În stînga grădinii se întindea o piață largă, unde se înălțau sinagogi străvechi. Aici evrei în caftane zdrențăroase se certau insultîndu-se unul pe altul. Unii dintre ei, ortodocșii, proslăveau învățătura lui Adasia, rabinul din Belz; din această pricină, asupra ortodocșilor se năpusteau hasidiștii moderați, discipoli ai rabinului Iuda din Guseatino. Evreii discutau în contradictoriu despre Cabală și pomeneau în disputele lor numele lui Ilie, gaonul din Vilna, împilatorul hasidiștilor...

Uitînd de război și de salvele lui, hasidiștii batjocoreau pînă și numele lui Ilie, întîiul preot din Vilna, iar eu, sfîșiat de dorul lui Trunov, mă înghesuiam așijderea printre ei, și pentru ușurarea sufletului meu vociferam laolaltă cu dînșii, pînă cînd am dat cu ochii de un galițian cadaveric și deșirat ca Don Quijote.

Galițianul acesta era îmbrăcat cu o cămașă albă de in, lungă pînă-n călcîie. Era învești mîntat ca pentru înmormîntare sau pentru împărtășanie și trăgea după el de

frînghie o văcuță zburlită. Pe trupul lui gigantic era așezat un cap de șarpe mobil, minuscul și găurit, acoperit cu o pălărie țărănească din paie, cu bor larg, ce se clătina întruna. Jalnica văcuță mergea în urma galițianului, dusă de funie. O purta cu importanță, și cu spînzurătoarea scheletului său lung spinteca strălucirea fierbinte a cerului.

El străbătu cu pași solemni întreaga piață și intră într-o ulicioară strîmbă, îmbîcsită de tot soiul de fumuri grețoase. În căsuțele carbonizate, în bucătăriile mizere trebăluiau cîteva evreice cu sîni incomensurabili semănînd cu niște negrese bătrîne. Galițianul trecu pe lîngă ele și se opri în capătul ulicioarei, la frontonul unei clădiri năruite.

Acolo, în fața frontonului, lîngă o coloană albă și scorojită, ședea un fierar țigan și potcovea niște cai. Țiganul bătea cu ciocanul în copite, scuturîndu-și pletele unsuroase, și fluiera zîmbind. Cîțiva cazaci stăteau cu caii lor în jurul potcovarului. Galițianul meu se apropie de el, îi dădu fără o vorbă vreo duzină de cartofi copți și fără să se uite la nimeni se întoarse de unde a venit. Eu voiseм să mă iau după el, dar mă opri un cazac care-și ținea calul pregătit de potcovire. Numele acestui cazac era Seliverstov. Plecase cîndva de la Mahno și acum făcea parte din Regimentul 33 de cavalerie.

— Liutov, zise el dîndu-mi mîna, tu te agăți de toată lumea, parcă ar sta dracul în tine; măi Liutov, ia spune, de ce l-ai schilodit pe Trunov azi-dimineață?

Și repetînd niște vorbe stupide ale nu știu cui, Seliverstov îmi strigă niște absurdități, ca și cum în dimineața aceea eu l-aș fi bătut pe Trunov, comandantul meu de escadron. Seliverstov îmi reproșa pe toate căile acest lucru, mi-l reproșa față de toți cazacii, însă nimic din toată povestea lui nu era adevărat. Trunov și cu mine, e drept, ne certasem în dimineața aceea, fiindcă Trunov încinsese cu prizonierii o zarvă interminabilă, mă certasem cu el, e drept, însă

el, Paşka, a murit, el nu mai are pe lume nici un judecător, şi eu i-am fost judecătorul cel de pe urmă. Şi uite de ce ne-am certat:

Pe prizonierii de azi i-am luat dis-de-dimineaţă de lîngă staţia Zavodî. Erau zece inşi. N-aveau pe ei decît rufăria în clipa în care i-am prins. Un maldăr de haine zăcea lîngă polonezi: era un şiretlic al lor cu care voiau să ne facă să nu deosebim după îmbrăcăminte ofiţerii de soldaţi. Îşi aruncau ei singuri veşmintele, însă de astă dată Trunov hotărîse să afle adevărul.

— Ofiţerii să iasă înainte! ordonă el, apropiindu-se de prizonieri şi scoţînd revolverul.

Trunov fusese rănit la cap chiar în dimineaţa aceea; avea capul înfăşurat într-o cîrpă şi sîngele picura ca ploaia de pe o căpiţă.

— Zi, care eşti ofiţer! repetă el şi începu să-i împungă pe polonezi cu mînerul revolverului.

Atunci ieşi din mulţime un om slab şi bătrîn, cu oasele văzîndu-i-se pe spinare, cu fălci gălbejite şi cu urechi clăpăuge.

— ... Gata război, spuse bătrînul cu un entuziasm de neînţeles, toţi ofiţer fugit, gata război...

Şi polonezul îşi întinse spre comandantul de escadron mîinile vinete.

— Cinci deget, spuse el hohotind de plîns şi rotindu-şi prin aer mîna veştedă şi uriaşă, cu ieste cinci deget am ţinut familia meu...

Bătrînul se sufocă, începu să se clatine, plînse cu lacrimi fierbinţi şi apoi căzu în genunchi înaintea lui Trunov, însă Trunov îl împinse în lături cu sabia.

— Ofiţerii voştri sînt nişte porci, spuse comandantul de escadron. Ofiţerii voştri au aruncat aici efectele astea... cui i s-or potrivi hainele astea, s-a zis cu ăla, uite, fac proba...

Și îndată comandantul de escadron alese din grămada de zdrențe un chipiu cu tresă și îl puse în capul bătrînului.

— Se potrivește! mormăi Trunov, apropiindu-se și șoptind: E taman pe tine... și-i vîrî prizonierului sabia în beregată.

Bătrînul căzu, zvîcni din picioare, iar din gîtlej îi izbucni un pîrîu spumos de culoarea mărgeanului. Atunci veni lîngă el, sclipind din cercelul atîrnat în ureche și din gîtul său rotund, țărănesc, Andriuṣka Vosmiletov. Andriuṣka îi descheie muribundului nasturii, îl scutură ușurel și începu să-i tragă jos nădragii. Apoi și-i aruncă pe șa, mai luă două tunici din grămadă și după aceea plecă de lîngă noi, jucîndu-se cu cravașa. În clipa aceea, soarele ieși din nori, inundînd cu grabă calul lui Andriuṣka, trapul lui vioi și legănarea nepăsătoare a cozii lui scurte. Andriuṣka mergea pe o potecă înspre pădure, iar acolo, în pădure, stătea coloana noastră de transport, și vizitiii coloanei se hîrjoneau, șuierau și-i făceau lui Vosmiletov semne ca unui mut.

Cazacul apucase să facă jumătate de drum, cînd Trunov, căzut deodată în genunchi, horcăi în urma lui:

— Andrei, spuse comandantul de escadron, uitîndu-se în pămînt; Andrei, repetă el fără să-și mai ridice ochii din pămînt, republica noastră sovietică e încă vie, e prea devreme să se facă împărțeala. Leapădă catrafusele, Andrei!

Dar Vosmiletov nici nu se întoarse măcar. Merse înainte în uimitorul său trap căzăcesc, în timp ce calul lui își tot sălta vioi coada, ca și cum ar fi vrut să se scuture de noi.

— Trădare! bolborosi atunci Trunov și rămase uimit. Trădare! repetă el și, ducîndu-și în grabă carabina la ochi, trase – dar zorit cum era, trase aiurea. De data asta, însă, Andrei se opri. Își întoarse calul către noi, sălță muierește în șa, fața i se făcu roșie și furioasă, iar picioarele prinseră a-i zvîcni.

— Ascultă, măi consătene, răcni el apropiindu-se, dar în aceeași clipă se și liniști la auzul glasului său profund și puternic; vezi, consătene, să nu pun eu mîna pe tine, aia a mă-tii astăzi și mîine!... Ai luat și tu zece șleahtici și cîtamai panică ai stîrnit, pe cîtă vreme noi prindem cîte o sută deodată și nu te chemăm pe tine să ne ajuți... Dacă ești muncitor, apoi fă-ți treaba ta care se cuvine...

După care, aruncînd de pe șa nădragii și cele două tunici, Andriușka fornăi pe nas și, întorcîndu-i spatele comandantului de escadron, se apucă să mă ajute să alcătuiesc lista prizonierilor rămași. Tot frecîndu-se de mine, fornăia neobișnuit de zgomotos. Prizonierii urlau și fugeau de Andriușka, în vreme ce el alerga după dînșii și-i prindea mănunchi, așa cum apucă vînătorul cîte un mănunchi de papură, ca să vadă mai bine cîrdul de păsări zburînd în zori spre rîu.

Ocupîndu-mă de prizonieri, mi-am secat toată rezerva de blesteme și, cu chiu, cu vai, am izbutit să înscriu opt oameni, numărul unităților lor, arma din care făceau parte și am trecut apoi la al nouălea. Acest al nouălea era un băiețandru aducînd a gimnast neamț dintr-un circ bun, un tînăr cu piept alb nemțesc și cu favoriți, purtînd tricou și izmene de flanelă. El își întoarse spre mine cele două țîțe de pe pieptul bombat, își dădu pe spate părul albicios ud de sudoare și-și numi unitatea. Atunci Andriușka îl apucă de izmene și-l întrebă cu asprime:

— De unde-ai făcut rost de izmenele astea?

— Mi le-a tricotat mama, răspunse prizonierul și tresări.

— O fi mă-ta de la fabrică, spuse Andriușka tot uitîndu-se și pipăind cu buricele degetelor unghiile polonezului, îngrijite cu migală. O fi de la fabrică mă-ta, că de-alde noi n-am mai purtat izmene de-astea...

Mai pipăi o dată izmenele tricotate, apoi îl apucă pe acest al nouălea de mînă ca să-l ducă la ceilalți prizonieri,

care fuseseră înscrişi. Dar în clipa aceea l-am văzut pe Trunov apărînd de după o movilă. Din capul comandantului de escadron curgea sîngele ca ploaia de pe o căpiţă, cîrpa murdară cu care fusese legat se desfăşurase şi atîrna în voia ei. Omul se tîra pe burtă cu carabina în mînă. Era o carabină japoneză, lăcuită şi cu bătaie lungă. Cînd fu la douăzeci de paşi, Paşka îi zdrobi băieţandrului capul şi creierii polonezului mă împroşcară pe mîini. Atunci Trunov îşi aruncă din armă cartuşele trase şi se apropie de mine.

— Şterge-l de pe listă, îmi spuse el, arătînd lista.

— Ba n-am să şterg nimic, îi răspunsei eu. Pesemne că ordinele se scriu nu pentru tine, Pavel...

— Şterge-l de pe listă! repetă Trunov şi împunse hîrtia cu degetul său negru.

— Ba n-am să şterg nimic! am răcnit eu din răsputeri. Au fost zece şi nu mai sînt decît opt; la statul-major n-au să ţină seama că eşti tu Paşka...

— La statul-major or să ţie seama de viaţa noastră chinuită, răspunse Trunov şi începu să înainteze spre mine, sfîşiat, răguşit şi mînjit de fum cum era, dar pe urmă se opri, îşi ridică spre cer capul însîngerat şi rosti cu un reproş amar: Zi-i, zi-i înainte, că mai e unul care-i tot zice...

Şi comandantul escadronului ne arătă patru puncte pe cer, patru bombardiere care pluteau pe după norii sclipitori şi pufoşi ca nişte lebede. Erau aeroplanele escadrilei maiorului Fauntleroy, nişte aparate blindate de mare anvergură.

— Încălecarea! strigară comandanţii de plutoane cînd le văzură acolo sus şi duseră escadronul în trap spre pădure, dar Trunov nu vru să plece cu escadronul său. El rămase lîngă clădirea staţiei, se lipi de zid şi stătu tăcut. Andriuşka Vosmiletov şi doi mitraliori, doi flăcăi

desculți cu pantaloni zmeurii, stătură și ei alături de dînsul, alarmați.

— Dă-i la elice, băieți! le spuse Trunov și sîngele începu să-i părăsească obrazul; și uite raportul meu către Pugaciov...

Și Trunov scrise cu litere țărănești imense pe o filă de carnet smulsă strîmb:

„Urmînd să pier pe data de azi – scria el – găsesc de datoria mea să propun doi servanți pentru posibila doborîre a inamicului și totodată predau comanda lui Semion Golov, comandant de pluton..."

Lipi scrisoarea, se așeză pe pămînt și, încordîndu-se, își trase cizmele din picioare.

— Folosiți-le, zise el dînd mitraliorilor raportul și cizmele, folosiți-le, că cizmele sînt noi...

— Rămîneți cu bine, tovarășe comandant, îngăimară în loc de răspuns cei doi mitraliori, schimbîndu-se de pe un picior pe altul și neîndrăznind să plece.

— Și voi rămîneți cu bine, zise Trunov. Vedem noi, măi flăcăilor... și se duse la mitraliera care se afla pe movila de lîngă canton.

Acolo îl aștepta Andriușka Vosmiletov, cel care aduna boarfele cadavrelor.

— Vedem noi! îi spuse Trunov și se apucă să potrivească mitraliera. Ce zici, Andrei, stai și tu cu mine?...

— Doamne Iisuse, îi răspunse Andriușka speriat, se smiorcăi, se tăcu palid, apoi rîse. Doamne Iisuse, 'tu-i praporul mă-sii astăzi și mîine!...

Și se apucă să îndrepte spre aeroplan țeava celei de-a doua mitraliere.

Aeroplanele se avîntau tot mai vîrtos asupra gării, huruind în înălțimi, descriau viraje, în timp ce soarele își culca raza trandafirie pe luciul aripilor lor.

În vremea asta, noi, Escadronul 4, stăteam în pădure. Acolo, în pădure, așteptam rezultatul luptei inegale dintre Paşka Trunov şi maiorul american Reginald Fauntleroy. Maiorul şi cele trei bombardiere ale sale dovediră pricepere în această luptă. Ele coborîră la trei sute de metri şi-l omorîră cu mitralierele întîi pe Andriuşka, apoi pe Trunov. Toate benzile trase de ai noştri nu pricinuiră americanilor nici o pagubă; aeroplanele zburară în altă direcție, fără să observe escadronul ascuns în pădure. Datorită acestui fapt, după ce mai aşteptarăm vreo jumătate de ceas, ne puturăm duce să luăm cadavrele. Corpul lui Andriuşka Vosmiletov fu luat de două rubedenii de-ale sale, care făceau parte din escadronul nostru, iar pe Trunov, pe defunctul nostru comandant, îl transportarăm în Sokalul gotic şi-l îngroparăm acolo, în locul acela solemn din grădina publică, în parcul cu flori de la mijlocul oraşului.

Ivanii

Diaconul Aggheev fugise de două ori de pe front. Pentru asta fusese mutat în Regimentul disciplinar din Moscova. Comandantul suprem Kamenev Serghei Sergheevici trecuse în revistă acest regiment la Mojaisk, înainte de a-l trimite în prima linie.

— N-am eu nevoie de-alde ăștia, spusese comandantul suprem, trimiteți-i înapoi la Moscova să spele latrinele...

Totuși, la Moscova, cu chiu, cu vai a fost înjghebată din toți ăștia o companie de marș. Printre alții, nimeri în rîndurile ei și diaconul. El sosi pe frontul polonez și acolo făcu pe surdul. Subchirurgul Barsuțki din detașamentul sanitar, pierzîndu-și vremea cu el o săptămînă încheiată, nu izbuti să-i înfrîngă încăpățînarea.

— Dă-l dracului de surd! zise Barsuțki către sanitarul Soicenko. Caută și tu o căruță de la coloana de transport, să-l trimitem pe diacon la Rovno, să-l cerceteze cei de acolo...

Soicenko se duse la coloana de transport și făcu rost de trei căruțe; la prima din ele era vizitiu Akinfiev.

— Ivane, îi spuse Soicenko, să-l duci pe surdul ăsta la Rovno.

— Se poate, răspunse Akinfiev.

— Și să-mi aduci iscălitură că l-ai predat...

— E limpede, zise Akinfiev, dar care-i pricina ca n-aude?

— Mai aproape dinții decît părinții, spuse Soicenko sanitarul. Asta-i toată pricina. E farmazon, nu e surd...

— Păi, pot să-l duc, repetă Akinfiev și porni după celelalte căruțe.

La punctul de pansare a răniților se adunaseră cu totul trei căruțe. În prima căruță fu așezată o soră, trimisă în spatele frontului, a doua fu dată unui cazac bolnav de nefrită, iar în a treia luă loc Ivan Aggheev, diaconul.

După ce își îndeplini misiunea, Soicenko îl chemă pe subchirurg.

— Pleacă farmazonul nostru, zise el. L-am dat în sarcina celor de la tribunalul revoluționar, cu dovadă de primire. Acu' pornește...

Barsuțki privi pe geam, văzu căruțele și se năpusti afară din casă, roșu la față și fără chipiu.

— Vai de mine, păi tu ai să-l omori! urlă el la Akinfiev. Diaconul trebuie mutat.

— Unde să-l mai muți! răspunseră cazacii aflați în preajmă și izbucniră în rîs. Las' c-ajunge el cu bine, Vanea al nostru...

Akinfiev stătea și el tot aici, cu biciul în mînă, pe lîngă caii săi. Își scoase căciula și rosti politicos:

— Bună ziua, tovarășe subfirug.

— Bună ziua, prietene, îi răspunse Barsuțki; păi, tu ești o fiară, așa că diaconul trebuie mutat într-altă căruță...

— M-aș ruga să-mi spuneți, rosti atunci cazacul cu glas strident, și buza de sus îi tresări, se întinse și începu să-i tremure deasupra dinților strălucitori de albi; m-aș ruga să-mi spuneți, ni se potrivește ori ba, atunci cînd vrăjmașul umblă cu tirania cum nici nu poți să-ți închipui, cînd vrăjmașul dă în noi pînă ne scoate sufletul, cînd se pune ca o povară pe picioarele noastre și ne încolăcește mîinile ca un șarpe, ni se potrivește ori ba să ne astupăm urechile tocma-n momentul ăsta de primejdie de moarte?

— Apără Vanea pe comisari, zbieră Korotkov, vizitiul primei căruțe; aoleu, ce-i mai apără!...

— Nu-i vorba că-i „apără"! bodogăni Barsuțki și se întoarse cu spatele. Toți îi apărăm. Numai că lucrurile trebuie făcute după regulament...

— Păi ăsta aude, surdul ăsta al nostru, îl întrerupse deodată Akinfiev, răsuci biciul între degetele sale noduroase, rîse și-i făcu diaconului cu ochiul.

Diaconul ședea în căruță, cu umerii săi uriași lăsați în jos, și mișca din cap.

— Ei, dă-i drumul cu Dumnezeu! strigă subchirurgul cu disperare. Să știi că tu răspunzi pentru toate, Ivane...

— De răspuns răspund eu, lasă! rosti Akinfiev gînditor și-și lăsă capul în piept. Așază-te mai bine, îi spuse apoi diaconului fără să se întoarcă; hai, așază-te să te simți ca la tine acasă! repetă cazacul și luă hățurile în mînă.

Căruțele se înșiruiră una după alta și porniră în goană pe șosea. În frunte mîna Korotkov, iar Akinfiev venea al treilea, fluierînd un cîntec și făcînd vînt cu hățurile. Făcură astfel vreo cincisprezece verste și spre seară fură dați înapoi de năvala neașteptată a inamicului.

În acea zi de douăzeci și două iulie, printr-o manevră rapidă, polonezii sfîrtecară tot spatele frontului armatei noastre, năvăliră cu iuțeală în cătunul Kozin și luară prizonieri mulți ostași din Divizia 11. Escadroanele Diviziei 6 au fost trimise spre Kozin să țină piept inamicului. Manevra fulgerătoare a unităților îmbucătăți toată coloana de transport aflată în marș, iar căruțele tribunalului revoluționar rătăciră două zile și două nopți prin desișurile clocotitoare ale bătăliei și abia în a treia noapte reușiră să iasă la drumul pe care se retrăgeau statele-majore ale unităților aflate în spatele frontului. Pe acest drum, într-un miez de noapte, le-am întîlnit și eu.

Înlemnit de disperare, le-am întîlnit după lupta de la Hotin. Acolo, în lupta de la Hotin, mi-a fost ucis calul. Pierzîndu-l, m-am așezat într-o căruță sanitară și pînă

seara am tot strîns răniți de pe cîmpul de luptă. Mai tîrziu, cei sănătoși au fost lepădați din căruță, așa că am rămas singur lîngă un bordei năruit. Noaptea zbura spre mine pe cai ageri. Scîrțîitul căruțelor dădea glas universului. Pe pămîntul încins de scîncete se stingeau drumurile. Stelele ieșiră tîrîș afară din burta răcoroasă a nopții și satele părăsite începură a se învăpăia deasupra zării. Luîndu-mi șaua pe umeri, am pornit prin mirиștea răscolită și, la o cotitură, m-am oprit să-mi fac nevoile. Ușurat, am început să mă închei, cînd am simțit niște stropi pe mînă. Am aprins lanterna și întorcîndu-mă am văzut cadavrul unui polonez inundat de urina mea. Alături de leș zăcea un carnet și niște bucăți din proclamațiile lui Piłsudski. În carnetul polonezului erau însemnate cheltuielile mărunte, programul spectacolelor de la Teatrul de Dramă din Cracovia și ziua de naștere a unei femei cu numele de Maria-Luiza. Cu o proclamație a mareșalului și comandantului suprem Piłsudski am șters lichidul puturos de pe țeasta fratelui meu anonim și am plecat mai departe, încovoiat sub greutatea șeii.

În vremea asta se auzi din apropiere un scîncet de roți.

— Stai! am strigat eu. Cine-i?

Noaptea zbura spre mine pe cai ageri și incendiile fîlfîiau la orizont.

— De la tribunalul revoluționar sîntem, răspunse o voce sugrumată de întuneric.

Am alergat înainte și am dat de o căruță.

— Mi-au ucis calul, am spus eu cu glas tare. Lavrik îi zicea calului...

Nu-mi răspunse nimeni. M-am cățărat în căruță, mi-am pus șaua sub cap, am ațipit și am dormit așa pînă aproape de zori, încălzit de fînul încins și de trupul lui Ivan Akinfiev, vecinul meu întîmplător. Dimineața, cazacul se trezi după mine.

— S-a luminat, slavă Domnului, spuse el și, scoțînd revolverul, trase în dreptul urechii diaconului. Acesta ședea drept în fața lui și mîna caii. Deasupra măgurii craniului său pe jumătate pleșuv prinsese a zburătăci un fir de păr ușor și cărunt. Akinfiev mai trase o dată și în dreptul urechii celeilalte și-și vîrî revolverul în toc.

— Bună dimineața, Vanea! îi spuse el diaconului, gîfîind și încălțîndu-se. Să luăm o gustărică, ce zici?

— Măi flăcăule, strigai eu, ce faci?

— Orice-aș face, tot e puțin, răspunse Akinfiev scoțînd merindele; uite-așa mă tot stimulează de trei zile...

Atunci intră în vorbă Korotkov, din prima căruță, pe care-l cunoșteam de la Regimentul 31; el îmi istorisi de la început pînă la sfîrșit toată povestea diaconului. Akinfiev ascultă cu luare-aminte, ciulind urechea, apoi scoase de sub șa un picior fript de vită, care stătuse acoperit cu o cergă și era plin de paie.

Diaconul se dădu jos de pe capră și veni la noi, tăie cu un briceag carnea înverzită și ne dete fiecăruia cîte o bucată. Sfîrșind gustarea, Akinfiev legă piciorul de vită într-un sac și băgă sacul în fîn.

— Vanea, îi spuse el lui Aggheev, haide să scoatem diavolul. Tot ne-am oprit și trebuie adăpați și caii...

Scoase din buzunar o sticluță cu un medicament și seringa lui Tarnovski și le dădu diaconului. Se deteră jos și se duseră mai încolo cu vreo douăzeci de pași.

— Ascultă, soră! strigă Korotkov, din prima căruță, mută-ți ochii la distanța cea mai depărtată, că ai să orbești de-ai să vezi prisosul lui Akinfiev.

— Nu mai pot eu de prostiile voastre, bodogăni femeia și se întoarse cu spatele.

Akinfiev își ridică atunci cămașa. Diaconul se așeză în genunchi în fața lui și-i făcu injecția. Apoi șterse seringa cu o cîrpă și se uită la lumină. Akinfiev își ridică pantalonii

și, prinzînd un moment prielnic, veni în spatele diaconului și trase din nou cu revolverul la urechea lui.

— Mulțumirile noastre, Vanea, zise el încheindu-se la prohab.

Diaconul puse sticluța în iarbă și se scula în picioare. Firul cel ușor de păr se ridică din nou în aer.

— Pe mine are să mă judece judecătorul ăl mai mare, spuse el cu voce surdă. Tu, Ivan, nu ești pus peste mine...

— Acușa fiește judecă pe cine vrea, îl întrerupse vizitiul din a doua căruță, un cocoșat vioi. Și la moarte te osîndește fără multe marafeturi...

— Ori mai bine, rosti Aggheev, îndreptîndu-se din șale, ucide-mă, Ivane...

— Nu te prosti, diacone, zise Korotkov venind lîngă el, același Korotkov pe care-l cunoscusem și în alte vremuri. Dă-ți seama cu ce fel de om călătorești. Altul te-ar fi aranjat de mult, ca pe-o rață, și nici n-ai fi icnit, pe cîtă vreme ăsta pescuiește adevărul din tine și te învață, răspopitule...

— Ori mai bine, repetă diaconul cu îndărătnicie și făcu un pas înainte, ucide-mă, Ivane.

— Ai să te ucizi tu singur, cutră! îi răspunse Akinfiev, pălind și vorbind peltic. Singur ai să-ți sapi groapa și tot singur ai să te îngropi în ea...

În aceeași clipă ridică mîinile la cer, își sfîșie gulerul și se prăbuși la pămînt, apucat de o criză.

— Of, sîngele meu, sînge! răcni el sălbatic și începu să-și toarne țărînă pe față. Of, sîngele meu amar, puterea mea sovietică...

— Vanea, zise Korotkov venind lîngă el și punîndu-i cu gingășie o mînă pe umăr, nu te mai zbate, prietene, nu te mai necăji. Trebuie s-o luăm din loc, Vanea...

Korotkov luă o gură de apă și-l împroșcă pe Akinfiev în față, apoi îl duse în căruță. Diaconul se așeză pe capră și porniră la drum.

Pînă în tîrgușorul Verba rămăseseră cel mult două verste. În dimineața aceea se adunară în tîrgușor nenumărate coloane de căruțe. Erau aici Diviziile 11, 14 și 4. Evrei în veste, cu umerii ridicați, stăteau în pragurile caselor lor, ca niște păsări jumulite. Cazacii umblau prin curți adunînd ștergare și mîncînd prune necoapte. Îndată ce sosirăm, Akinfiev se vîrî în fîn și adormi, iar eu, luînd o pătură din căruța lui, mă dusei să caut un loc la umbră. Însă toată cîmpia de ambele părți ale drumului era plină de excremente. Un țăran bărbos, cu ochelari cu ramă de metal și cu pălărioară tiroleză pe cap, stătea mai la o parte și citea un ziar. Surprinzîndu-mi privirea îmi zise:

— S-ar chema că sîntem oameni, da' ne spurcăm mai rău ca șacalii. Și de pămînt s-ar cuveni să ne fie rușine...

Și, întorcîndu-mi spatele, urmă să-și citească mai departe ziarul, cu ochelarii săi mari pe nas.

Apucai atunci la stînga spre pădurice și-l zării pe diacon care se apropia tot mai mult de mine.

— Încotro ai pornit, consătene? îi strigă Korotkov din prima căruță.

— Să-mi fac nevoile, îngăimă diaconul și, apucîndu-mi mîna, mi-o sărută. Dumneavoastră sînteți un domn cumsecade, spuse el în șoaptă, schimonosindu-se, tremurînd și apucînd văzduhul cu mîinile. V-aș ruga într-un moment liber să scrieți în orașul Kasimov, ca să mă poată plînge soția...

— Ești surd, părinte diacon, i-am strigat eu din răsputeri, ori nu ești?

— Mă rog? zise el. Aud? și-și puse mîna la ureche.

— Ești surd, Aggheev, sau nu ești surd?

— Așa e cum spuneți, sînt surd! spuse el repede. Acum trei zile am avut auzul în bună regulă, numai că tovarășul Akinfiev mi-a nenorocit auzul cu revolverul lui. Dumnealui, tovarășul Akinfiev, era obligat să mă ducă la Rovno, dar socot că n-are să mă ducă pînă acolo...

Și, căzînd în genunchi, diaconul se tîrî de-a bușilea înainte, printre căruțe, cu părul său popesc încîlcit de tot. Apoi se sculă în picioare, se strecură printre hățuri și se apropie de Korotkov. Acesta îi dete puțin tutun și, răsucindu-și cîte o țigară, fumară amîndoi.

— Așa-i mai bine, zise Korotkov și-i făcu loc lîngă el.

Diaconul se așeză alături și amîndoi tăcură.

Apoi se trezi Akinfiev. Scoase din sac piciorul de vită, tăie carnea cu briceagul și dete fiecăruia cîte o bucată. Văzînd carnea aceea putrezită, am simțit că mă ia cu leșin și i-am dat înapoi bucata mea.

— Rămîneți cu bine, băieți, am spus eu. Drum bun...

— Cu bine, îmi răspunse Korotkov.

Mi-am luat șaua din căruță și m-am dus. În timp ce mă depărtam, am mai auzit bolboroseala fără sfîrșit a lui Ivan Akinfiev.

— Vanea, îi spuse el diaconului, o făcuși lată rău, măi Vanea. Tu ar trebui să tremuri numai la auzul numelui meu, și cînd colo te-ai așezat și în căruța mea. Ei, dacă ai mai putut să zburzi cîtă vreme nu ți-am ieșit eu în cale, apoi să știi că acu' o să-mi fac rîs de tine, Vanea, cum mă vezi și cum te văd...

Urmare la istoria unui cal

Cu patru luni în urmă, Savițki, fostul nostru comandant de divizie, îi luase lui Hlebnikov, comandantul escadronului unu, armăsarul alb. Hlebnikov plecase atunci din armată, iar astăzi Savițki a primit o scrisoare de la el.

Hlebnikov către Savițki:

„Și nu mai pot să am nici un fel de pică pe armata lui Budionnîi, suferințele mele în sînul acelei armate le înțeleg și le păstrez în inimă ca lucrul cel mai sfînt ce-l am. Iar dumneavoastră, tovarășe Savițki, ca la un erou mondial, masele muncitoare din ținutul Vitebskului, unde mă aflu în calitate de președinte al comitetului revoluționar județean, vă trimit chemarea proletară: «La revoluția mondială!» și vă doresc ca acel armăsar alb să meargă sub dumneavoastră ani mulți de-aici înainte pe cărări ușoare, spre folosul libertății iubite de toți și al republicilor surori pentru care trebuie să fim cu ochii în patru în ce privește puterea locală și unitățile de plasă din punct de vedere administrativ..."

Savițki către Hlebnikov:

„Hlebnikov, tovarășe credincios! Scrisoarea care ai scris-o tu către mine este foarte lăudabilă pentru cauza comună, cu atît mai vîrtos după prostia ta, cînd ți-ai

astupat ochii cu pielea ta proprie și ai ieșit din partidul nostru comunist al bolșevicilor. Partidul nostru comunist, tovarășe Hlebnikov, este un șir de fier al ostașilor care-și dăruiesc sîngele în linia întîi, și cînd sîngele curge din fier, asta nu e, măi tovarășe, lucru de șagă, ci e sau victorie, sau moarte. Același lucru cu privire la cauza comună, căreia nu cred să mai apuc să-i văd înflorirea, deoarece luptele sînt grele și cadrele de comandă le schimb o dată la două săptămîni. De treizeci de zile și nopți duc lupta în ariergardă, făcînd pavăză neînvinsei Armate 1 de cavalerie și mă aflu în prezent sub focul puștilor, artileriei și aeroplanelor inamicului. A fost ucis Tardîi, a fost ucis Luhmannikov, a fost ucis Lîkoșenko, a fost ucis Gulevoi, a fost ucis Trunov și nici calul alb nu-l mai călăresc, așa că, conform cu schimbările norocului pe cîmpul de luptă, nu aștepta să-l vezi, tovarășe Hlebnikov, pe iubitul comandant de divizie Savițki, ci ne vom vedea, ca să spun de-a dreptul, în împărăția cerurilor, dar, după cum se-aude, moșneagul ăla are colo-n cer nu împărăție, ci un bordel în toată regula, iar blenoragii sînt destule și pe pămînt, așa că, mai știi, poate că nici n-o să ne mai vedem deloc. Cu aceasta, rămîi cu bine, tovarășe Hlebnikov."

Văduva

Comandantul de regiment Șevelev trage să moară într-o căruță sanitară. O femeie șade la picioarele lui. Noaptea, străpunsă de reflexele canonadei, s-a arcuit deasupra muribundului. Levka, vizitiul comandantului diviziei, încălzește mîncarea într-o gamelă. Ciuful lui Levka atîrnă deasupra focului, caii împiedicați ronțăie prin tufe. Levka mestecă în gamelă cu o creangă și-i spune lui Șevelev, care zace lungit în căruța sanitară:

— Am muncit, măi tovărășele, la oraș la Tiumrek, am lucrat la călărie și tot astfel ca atlet la categoria ușoară. Orășelul, bun înțeles, era cam obositor pentru femei, că de cum m-au văzut cuconițele, să dărîme pereții, nu alta... Lev Gavrilîci, ziceau, nu ne refuzați să luați o gustare ca la carte, n-o să vă pară rău de timpul pierdut care nu se mai întoarce... M-am dus cu una la birt. Cerem două porții de vițel, mai cerem ș-o jumătățică de votcă, stăm în liniște și pace și bem... Cînd mă uit, ce să vezi: se vîră în mine un domn oareșcare, îmbrăcat, n-am ce zice, curățel, dar în persoana lui am observat o mare fandacsie, și era și cam pilit...

„Scuzați, zice ăla, ce naționalitate aveți dumneavoastră, dacă nu-i cu supărare?"

„Dar pentru care motiv mă atingi pe mine, domnule, la naționalitate? îl întreb eu. Și mai ales că vezi că mă găsesc în societatea unei doamne!"

... Da' el de colo:

„Ce mai atlet oi fi și dumneata! zice. La lupte libere din de-alde dumneata se fac căptușeli pe termen nelimitat. Dovedește-mi de ce naționalitate ești..."

... Dar eu încă mă mențin.

„Nu știu cum îți zice, zic, dar pentru ce cauți să cauzezi asemenea neînțelegeri, ca și cum ar fi cineva obligat în prezent să piară negreșit, ori ca să zic așa, să cadă odată cu ultima suflare!" Cu ultima suflare..., repetă Levka plin de încîntare și-și ridică mîinile la cer, lăsîndu-se înconjurat de noapte ca de un nimb.

Un vînt nepotolit, vîntul curat al nopții, cîntă, se umple de sunet și leagănă sufletele. Stelele pîlpîie în beznă ca niște inele de logodnă și cad peste Levka, i se încurcă în păr și se sting în coamele lui pletoase.

— Lev, îi spune deodată Șevelev în șoaptă, abia mișcîndu-și buzele vinete, vino-ncoace. Aurul, cît îl am, e pentru Sașka, inelele, harnașamentul, totu-i pentru dînsa. Am trăit și noi cum ne-a dus capul... vreau s-o răsplătesc. Hainele, rufele, ordinul pentru eroism neprecupețit trimite-le mamei, la Terek. Trimite pe cineva cu o scrisoare și scrie în scrisoarea aia așa: „Te salută comandantul, și să nu plîngi. Căsuța-i a ta, bătrînico, trăiește în ea. Care cum te-o jigni cu ceva, dă o fugă la Budionnîi și spune-i: eu sînt mama lui Șevelev...". Calul meu Abramka îl las regimentului, să fie pomană de sufletul meu...

— Am înțeles cum e cu calul, mormăie Levka și face semne cu mîinile. Saș a, o strigă el pe femeie, ai auzit ce zice?... Recunoaște în fața lui că ai să-i dai bătrînei ce-i al ei, ori poate n-ai să-i dai?...

— Mama voastră la toți! răspunde Saș ka și se duce în tufiș, țeapănă ca un orb.

— Ai să-i dai partea lui de orfan? îi strigă Levka ajungînd-o din urmă și apucînd-o de gît. Spune în fața lui...

— Am să i-o dau. Lasă-mă în pace!

Și după ce-i stoarse declarația asta verbală, Levka luă gamela de pe foc și începu să toarne fiertura în gura încleștată a muribundului. Ciorba grasă se scurgea pe obrajii lui Șevelev, lingura zăngănea între dinții lui sclipitori și morți, iar gloanțele cîntau tot mai jalnic, cu tot mai multă putere în spațiile dense ale nopții.

— Trage cu puștile, spurcăciunea! spuse Levka.

— Ce mai ocupație de slugoi, îi răspunse Șevelev. Ne face ferfeniță în flancul drept cu mitralierele...

Și închizînd ochii cu solemnitate, ca un mort întins pe masă, Șevelev începu să asculte bătălia cu urechile sale mari de ceară. Levka molfăia lîngă el niște carne, cronțăind și înecîndu-se. Terminînd carnea, Levka își linse buzele și-o tîrî pe Saşka într-o vîlcea.

— Saşka, rosti el tremurînd, rîgîind și frămîntîndu-și mîinile, Sașa, îți spun ca în fața lui Dumnezeu, că tot sîntem plini de păcate ca de scaieți... Acu' trăiește omul și-acu' crapă. Culcă-te cu mine, Sașa, și-am să-ți fiu de folos măcar și cu sîngele meu... El și-a trăit traiul, auzi tu Sașa, dar n-au intrat zilele în sac...

Se așezară amîndoi în iarba înaltă. Luna ieși agale dintre nori și se opri pe genunchiul gol al Saşkăi.

— Vă încălziți, îngăimă Șevelev, și ăla, uite, a intrat în luptă cu Divizia 14.

Levka gîfîia, sufocîndu-se în tufiș. Luna cețoasă umbla razna pe cer, ca o cerșetoare. În aer plutea ecoul schimbului de focuri, venind de departe, negara foșnea pe pămîntul zbuciumat și stelele de august cădeau în iarbă.

Saşka se întoarse după aceea în locul de unde a plecat. Se apucă să-i schimbe rănitului pansamentele și ridică lanterna deasupra rănii pline de puroi.

— Pînă mîine te duci, spuse Saşka, ștergîndu-l pe Șevelev de sudoarea lui rece. Te duci pînă mîine, că moartea e la tine în mațe...

Și în aceeași clipă o bufnitură grea, pe mai multe voci, se prăbuși pe pământ. Cele patru brigăzi proaspete, băgate în luptă de comandamentul unit al inamicului, traseră spre Busk prima salvă și, întrerupîndu-ne comunicațiile, incendiară malul Bugului. Incendii docile se ițîră la orizont și păsările grele ale canonadei prinseră a-și lua zborul din foc. Buskul ardea, și Levka zbură prin pădure în trăsura legănată a comandantului Diviziei 6. Trăgea din răsputeri de hățurile zmeurii și se izbea cu roțile lăcuite de buturugi. Căruța lui Șevelev gonea pe urmele lui, Saşka mîna cu atenție încordată caii care căutau să se smulgă din ham.

Așa ajunseră la liziera unde se afla punctul sanitar. Levka deshămă caii și se duse la intendent să-i ceară o cergă. O luă prin pădurea ticsită de căruțe. Trupurile sanitarelor se zăreau pe sub căruțe și zorile sfioase se zbăteau deasupra cojoacelor soldățești. Cizmele celor adormiți erau aruncate care încotro, ochii le erau îndreptați spre cer și gropile negre ale gurilor se căscau strîmbe la tot pasul.

În cele din urmă intendentul găsi o cergă. Levka se întoarse la Șevelev, îl sărută pe frunte și-i acoperi trupul. Atunci se apropie de căruța lui și Saşka. Își înnodă basmaua sub bărbie și-și scutură rochia de firele de paie.

— Pavlik, spuse ea. Tu, Hristosul meu... și se culcă într-o rînă peste mort, acoperindu-l cu trupul ei de huidumă.

— O doare, zise atunci Levka. Ce să spun, au dus-o bine. Acuma iar o să poarte de grijă la tot escadronul. Nici o scofală..

Și se duse mai departe spre Busk, unde se afla statul-major al Diviziei 6 de cavalerie.

Acolo, la vreo zece verste de oraș, se dădea lupta cu cazacii lui Savinkov. Trădătorii luptau sub comanda esaulului Iakovlev, care trecuse de partea polonezilor. Se băteau

vitejește. Comandantul diviziei era de două zile și două nopți alături de trupele sale, așa că, negăsindu-l la statul-major, Levka se întoarse la bordeiul lui, își țesălă caii, spălă cu apă roțile trăsurii și se duse să se culce în șură. Șura era plină de fîn proaspăt, amețitor ca parfumul. După ce se sătură de somn se așeză să mănînce. Gospodina îi fierse niște cartofi, peste care turnă lapte covăsit. Levka tocmai ședea la masă, cînd strada răsună de plînsul hohotitor al unei fanfare și de tropot de nenumărate copite. Pe întortocheata stradă galițiană trecea un escadron cu muzică și cu stindarde. Corpul lui Șevelev, așezat pe un afet de tun, era înfășurat în drapele. În urma sicriului venea Saşka, călare pe calul lui Șevelev, și un cîntec căzăcesc mustea în ultimele rînduri.

Escadronul trecu pe strada principală și coti spre rîu. Atunci Levka porni în goană, desculț, cu capul gol, să ajungă din urmă detașamentul care pleca, și apucă de dîrlogi calul comandantului de escadron.

Și nici comandantul diviziei, oprit la o răspîntie să-i dea ultimul salut comandantului mort, nici cei din statul său major nu auziră ce anume i-a spus Levka comandantului de escadron.

— Rufele... aduse vîntul pînă la noi niște crîmpeie de cuvinte, mama la Terek...

Atîta puturăm auzi din strigătele incoerente ale lui Levka. Comandantul de escadron, fără să mai asculte pînă la sfîrșit, lăsă dîrlogii și arătă cu mîna spre Saşka. Femeia clătină din cap și trecu mai departe. Atunci Levka sări în șa lîngă ea, îi dădu capul pe spate și-i zdrobi fața cu pumnul. Saşka se șterse de sînge cu poala rochiei și merse mai departe. Levka se dete jos din șa, își aruncă moțul pe spate și-și legă pe mijloc o eșarfă roșie. Iar muzicanții, urlînd din alămuri, duseră escadronul mai departe, înspre linia strălucitoare a Bugului.

Levka se întoarse peste puțin la noi și răcni, fulgerînd din ochi:

— Am aranjat-o pe cinste... Cică o să-i trimită mă-sii, cînd o fi nevoie, așa zicea. Nu uit eu, zicea, memoria lui. Da' dacă ține minte, apăi să nu uite, vipera dracului... Și dac-o uita, îi mai aducem noi aminte încă o dată. De-o uita și-a doua oară, îi amintim și de două ori.

Zamostie

Comandantul diviziei și statul său major stăteau culcați pe cîmpul cosit, la trei verste de Zamostie. Noaptea, trupele urmau să atace orașul. Ordinul pe armată ne indicase să facem popas în Zamostie, iar comandantul diviziei aștepta deci să i se aducă știrea victoriei.

Ploua. Peste pămîntul inundat pluteau vîntul și bezna. Stelele erau stinse de cerneala revărsată a norilor. Caii istoviți oftau și băteau din copite prin întuneric. N-aveam ce să le dăm. Mi-am legat de picior dîrlogii calului meu, m-am înfășurat cu mantaua și m-am culcat într-o groapă plină de apă. Pămîntul ud mă primi într-o îmbrățișare liniștitoare de mormînt. Calul trase de dîrlogi și mă tîrî de picior afară. Găsise un mănunchi de iarbă și începuse să pască. Apoi am adormit din nou și am visat un pod plin cu fîn. Deasupra duduia aurul prăfuit al treierișului. Snopii de grîu zburau prin cer, ziua de iulie se îngîna cu seara, desișurile asfințitului se prăvăleau peste fîn.

Stăteam întins în culcușul tăcut și dezmierdarea fînului la ceafă mă scotea din minți. Apoi deodată ușa de la șură se deschise vîjîind. O femeie în rochie de bal se apropie de mine. Își scoase un sîn din dantelele negre ale corsajului și și-l apropie cu grijă de mine, ca o doică ce ar fi vrut să mă alăpteze. Apoi își lipi sînii de pieptul meu. O căldură amețitoare îmi cutremură temeliile sufletului și stropii de sudoare vie și mobilă începură să clocotească între sfîrcurile noastre.

„Margot, vrui eu să strig, pământul mă tîrăște de funia nenorocirilor mele ca pe un cîine care se opintește pe picioarele dinainte, și totuși te-am putut vedea, Margot..."

Voiam să strig asta, dar maxilarele mele, cuprinse de o înfrigurare subită, nu se puteau desclești.

Atunci femeia se depărtă de mine și căzu în genunchi.

— Iisuse, spuse ea, primește sufletul răposatului robului tău...

Ea lipi doi gologani roși pe pleoapele mele și-mi astupă cu fîn înmiresmat deschizătura gurii. Răcnetul se zbătea zadarnic în cercul fălcilor mele încleștate, pupilele care se stingeau se întoarseră încet sub banii de aramă și nu eram în stare să-mi desprind mîinile una de alta... apoi m-am trezit.

În fața mea stătea culcat un țăran cu barba murdară și încîlcită. Ținea în mîini o pușcă. Spinarea calului reteza cerul, ca o grindă neagră. Frîul îmi strîngea ca un lat piciorul zvîcnit în sus.

— Adormișilea, leat! spuse țăranul și-mi zîmbi cu niște ochi de noapte și nesomn. Calul te-a tîrît ca la o juma' de verstă.

Dezlegai cureaua de la picior și mă sculai. De pe fața mea zdrelită de buruieni picura sînge.

Și tot acolo, la doi pași de noi, zăcea lanțul celor de pe pozițiile liniei întîi. Vedeam hornurile din Zamostie, luminițele furișe din ulicioarele întortocheate ale ghetoului și un stîlp cu felinarul spart. Zorile jilave se scurgeau peste noi ca niște valuri de cloroform. Rachete verzi se avîntau deasupra taberei poloneze. Tremurau în aer, se desfoiau ca trandafirii la lumina lunii, apoi se stingeau.

Și în liniștea aceasta se auzi ecoul îndepărtat al unui geamăt. Ne dădea tîrcoale fumul unei crime tăinuite.

— Bate pe careva, spusei eu. Pe cine-o fi bătînd?...

— Leahul n-are astîmpăr, îmi răspunse țăranul. Taie leahul ovrei.

Țăranul își mută pușca din mîna dreaptă în mîna stîngă. Barba i se răsuci spre umăr de-a binelea, omul mă privi cu dragoste și grăi:

— Tare-s lungi nopțile astea pe poziție, n-au capăt astfel de nopți. Că-i vine omului chef să mai stea de vorbă cu alt om, și ia spune, de un' să-l iei pe omul ăla?...

Țăranul mă puse să-mi aprind o țigară de la focul lui.

— Ovreii poartă vina la toate, spuse el, că sînt și cu ăia, și cu ăștilalți. După război o să rămînă din ei o nimica toată. Cîți ovrei or fi pe lumea asta?

— Vreo zece milioane, i-am răspuns eu și-am dat să pun zăbală calului.

— Două sute de mii or să rămînă, strigă țăranul și mă apucă de mînă, temîndu-se că am să plec.

Eu însă mă cățărai în șa și gonii călare către locul unde se afla statul-major.

Comandantul diviziei era gata de plecare. Curierii stăteau în fața lui în poziție de drepți și dormeau de-a-n picioare. Escadroanele descălecate se tîrau peste movilele ude.

— S-a strîns șurubul, spuse în șoaptă comandantul diviziei și plecă.

Pornirăm și noi după el pe drumul ce ducea la Sitaneț.

Începu iar ploaia. Pe drumuri se vedeau plutind șoareci morți. Toamna ne asedia inimile, iar copacii, niște cadavre goale, stînd rezemate în amîndouă picioarele, se clătinau la răspîntii.

Sosirăm la Sitaneț dimineața. Eram cu Volkov, cartiruitorul statului-major. El ne găsi o casă liberă în capul satului.

— Vin, îi spusei eu gazdei, vrem vin, carne și pîine!

Bătrîna ședea pe jos și hrănea din palmă o vițea ascunsă sub pat.

— Nu avem de nici unele! răspunse ea cu nepăsare. Nici nu mai mi-aduc aminte de cînd nu mai avem nimic...

Mă așezai la masă, îmi scosei revolverul de la centură și adormii. Peste un sfert de oră, trezindu-mă, îl zării pe Volkov aplecat peste pervazul ferestrei. Îi scria logodnicei.

„Mult stimată Valia, scria el, vă mai aduceți aminte de mine?"

Citii prima frază, apoi scosei chibriturile din buzunar și dădui foc unui maldăr de paie din mijlocul odăii. Flacăra eliberată se năpusti, strălucind, spre mine. Bătrîna se aruncă peste foc cu pieptul și îl stinse.

— Ce faci, domnule? spuse bătrîna și se dădu îndărăt, îngrozită.

Volkov se întoarse, își aținti asupra gazdei ochii goi, apoi continuă să scrie.

— Am să te ard de vie, babo, bodogănii eu adormind, am să-ți dau foc și ție, și la vițica asta pe care-ai furat-o.

— Așteaptă niței! țipă gazda cu voce pițigăiată.

Apoi alergă în tindă, de unde se întoarse cu un urcior de lapte și cu pîine.

Nu apucarăm să mîncăm nici jumătate, că în curte se auziră împușcături. Sumedenie de împușcături. Țăcăniră multă vreme, pînă ne plictisirăm de ele. Isprăvirăm laptele, și Volkov ieși în curte să vadă despre ce-i vorba.

— Ți-am înșeuat calul, îmi spuse el după aceea de la ferestruică. Pe-al meu l-au aranjat, mai bine nici că se putea. Leșii ăștia își pun mitralierele la o sută de pași de aici.

Și astfel rămaserăm doi inși la un cal. Animalul abia fu în stare să ne scoată din Sitaneț. Eu mă așezasem în șa, iar Volkov în spatele meu.

Coloanele de transport fugeau, urlau și înotau prin noroaie. Dimineața mustea în noi, cum mustește cloroformul pe o masă de spital.

— Ești însurat, Liutov? mă întrebă deodată Volkov, cum sta așezat la spatele meu.

— M-a lăsat nevasta, îi răspunsei, apoi ațipii cîteva clipe și visai că dorm într-un pat.

Tăcere.

Calul nostru se clătină.

— Iapa asta are să mai țină cel mult două verste, zice Volkov, așezat la spatele meu.

Tăcere.

— Am pierdut campania, mormăie Volkov și începe să sforăie.

— Da, zic eu.

Trădarea

„Tovarășe judecător de instrucție Burdenko, la întrebarea dumneavoastră vă comunic că am carnetul de partid număru douăzeci și patru zero zero eliberat pe numele Nikita Balmașov de comitetul de partid din Krasnodar. Autobiografia mea de pînă la anul 1914 o explic ca fiind casnică, unde mă ocupam pe lîngă părinți cu plugăria și am trecut de la plugărie în rîndurile imperialiștilor spre a apăra pe cetățeanul Puancare[1] și pe călăul revoluției-germane Ebert-Noske[2], care, după cum mă gîndesc, dormeau și visau cum să dea ajutor staniței mele unde m-am născut, care-i zice Sfîntul Ivan din regiunea Kuban. Și așa au stat lucrurile pînă cînd tovarășul Lenin a întors baioneta mea cea sălbătăcită și a indicat mațul dinainte stabilit și prapurele cel mai potrivit. Din acel moment port număru douăzeci și patru zero zero în vîrful baionetei mele, și e destul de rușinos și-mi vine să rîd că aud acum de la dumneavoastră, tovarășe judecător de instrucție Burdenko, această nemaiauzită tărășenie cu necunoscutul spital din

1. Raymond Poincaré (1860-1934), om de stat francez. Prim-ministru (1912-1913, 1922-1924 și 1926-1929) și președinte al Franței (1913-1920).
2. Friedrich Ebert (1871-1925), om politic și lider de dreapta al Partidului social-democrat din Germania, președinte al partidului după moartea lui A. Bebel. Ca președinte al Germaniei (1919-1925) a înăbușit în sînge Republica Sovietică din Bavaria (1919) și insurecția armată din Hamburg (1923).

orașul Ics. Eu n-am tras, nici nu m-am năpustit asupra acestui spital, lucru care nici nu putea să se întîmple. Fiind răniți tustrei, noi, adică soldatul Goloviţîn, soldatul Kustov și cu mine, aveam călduri în oase și nu atacam, căci plîngeam numai, stînd în halatele de la spital în piață în mijlocu populației libere de naționalitate evrei. Iar referindu-mă la stricăciunea acelor geamuri pe care noi le-am spart cu un nagan ofițeresc, vă spun din tot sufletul că geamurile nu corespundeau misiunii lor, ca fiind la cămară, unde nu era necesitate de ele. Și doctoru Iavein, văzînd această jalnică tragere a noastră cu arma, doar se rîdea de noi cu fel de fel de zîmbete, stînd la ferestruica spitalului dumnealui, ceea ce de asemenea pot confirma sus-arătații evrei liberi din localitatea Kozin. Asupra doctorului Iavein mai dau, tovarășe judecător de instrucție, încă un material, anume că el rîdea cînd noi, cei trei răniți, adică soldatul Goloviţîn, soldatul Kustov și cu mine, am intrat la început în spital, și cum a deschis gura, el ne-a declarat foarte grosolan: voi, ostași, să faceți baie fiecare, armele și hainele să vi le dați jos pe moment, că eu mă tem să nu fie în ele vreo molimă și ele au să meargă negreșit la etuvă... Și atunci, văzînd înaintea ochilor o fiară, nu om, soldatul Kustov a păşit înainte cu piciorul lui rănit și s-a exprimat că ce fel de molimă poate fi în sabia lui ascuțită din Kuban, afară numai că e contra dușmanilor revoluției noastre, și totodată s-a interesat să afle despre etuvă, dacă-i adevărat că acolo stă lîngă lucruri un soldat membru de partid, ori poate că din contră, unu din masa celor fără de partid. Și atunci doctoru Iavein pesemne că a băgat de seamă că noi pricepem ce-i aia trădare. El s-a întors cu spatele la noi și fără altă vorbă ne-a trimis în salon și din nou cu fel de fel de zîmbete, unde ne-am și dus, împleticindu-ne în picioarele sfărîmate, dînd din mîinile noastre invalide și ținîndu-ne

unul de altul, deoarece tustrei sîntem consăteni din staniţa Sfîntul Ivan, adică tovarăşul Goloviţîn, tovarăşul Kustov şi cu mine, noi sîntem consăteni şi cu o singură ursită, şi care din noi are piciorul rupt, ăla îl ţine pe ălălalt de mînă, iar cui îi lipseşte o mînă, ăla se sprijină de umărul tovarăşului său. Conform ordinului primit, noi ne-am dus în salon, unde ne aşteptam să vedem muncă culturală şi devotament faţă de cauză, şi cînd colo ce să vezi cînd am intrat în salon? Am văzut ostaşi din Armata Roşie, numai infanterie, şezînd pe aşternutul din paturi, jucînd dame, iar pe lîngă ei nişte surori de statură înaltă, cu pielea netedă, stînd la ferestre şi făcînd cobză cu dînşii. Văzînd acestea, noi ne-am oprit ca trăsniţi.

— Aţi termenat războiul, băieţi? exclam eu către răniţi.

— L-am termenat, zic răniţii şi-şi mută damele făcute din miez de pîine.

— Cam devreme! le spun eu la răniţi. Cam prea repede ai termenat războiul, pifane, taman cînd duşmanul vine tiptil la cincisprezece verste de localitate şi cînd în ziarul „Cavaleristul roşu" se poate citi despre situaţia noastră internaţională că este îngrozitoare şi că la orizont e plin de nori negri. – Însă vorbele mele au sărit în lături de la urechile eroicei infanterii, ca balega de oaie de pe toba regimentului, şi în loc de orice altceva s-a făcut că surorile de caritate ne-au condus la paturi şi-au început iar cu iordanele lor, că adică să predăm armele, ca şi cînd am fi fost învinşi. Cu asta ei l-au necăjit pe Kustov în aşa hal, că omul a început să-şi sfîşie rana pe care o purta pe umărul stîng, deasupra inimii însîngerate de ostaş şi proletar. Văzînd încordarea lui, surorile au tăcut mîlc, atîta că au tăcut numai pentru scurt timp şi după aceea s-au apucat iarăşi ele, masa celor fără de partid, să-şi rîză de noi şi au început a trimite doritori să tragă hainele de sub noi, care eram adormiţi, ori puneau pe cîte unii

cu muncă culturală să joace ca la teatru un rol îmbrăcat în femeie, ceea ce nu s-ar fi cuvenit.

Nu-s de caritate surorile alea... Parcă numai o dată de dragul hainelor au încercat să ne dea prafuri pentru somn, așa că noi am început să dormim cu rîndul, cu un ochi deschis, ba chiar ca să ne facem micile nevoi ne duceam îmbrăcați reglementar și înarmați, și chinuindu-ne în felul ăsta o săptămînă plus o zi, am început să vorbim aiurea, aveam vedenii și, în sfîrșit, trezindu-ne din somn în dimineața zilei de 4 august, pentru care sîntem acuzați, am observat la noi o schimbare, că stăm culcați în halate cu numere, ca ocnașii, fără arme și fără hainele țesute de mamele noastre, bietele bătrîne neputincioase din Kuban... Și vedem că soarele strălucește minunat, pe cîtă vreme infanteria de la tranșee, în mijlocul căreia sufeream trei cavaleriști roșii, face huliganism cu noi și cu ei și surorile alea fără caritate, care punîndu-ne în ajun pe furiș prafuri de somn, își saltă acu țîțele tinere și ne aduc pe tăvi cacaua cu lapte, iar lapte în cacaua aia, vorba ceea, baie să faci în el! Și de bîlciul ăsta care-o face să rîză, infanteria bate cu cîrjele în podea de ne sparge urechile, și ne pișcă de șolduri, ca pe niște tîrfe de-ale lor tocmite, parcă ar zice, mă rog: uite, a terminat războiul și Armata 1 de cavalerie a lui Budionnîi. Numai că nu-i așa, tovarăși drăgălași care ați făcut burtă de cît ați tot mîncat aici și care burtă noaptea cîntă ca mitraliera, n-a terminat ea războiul, și cerîndu-ne noi ca și cum am avea nevoie afară, am ieșit tustrei în curte și de-acolo tule-o, băiete, arzînd de căldura trupului și cu rănile vinete la cetățeanul Boiderman, la președintele comitetului revoluționar județean, fără care, tovarășe judecător de instrucție Burdenko, această neînțelegere cu focurile de armă foarte cu putință nici să nu se existe, adică fără acel președinte al comitetului revoluționar județean, din care cauză ne-am

pierdut și noi cu firea. Și măcar că nu putem să dăm un material clar în contra cetățeanului Boiderman, pot ca să vă spun că, intrînd la președintele comitetului revoluționar județean, noi am observat un cetățean în etate într-un cojoc, de naționalitate evreu, care ședea la masă, și masa lui era plină de hîrtii că ți-era și scîrbă să te uiți... Cetățeanul Boiderman își răsucea ochii ba încolo, ba încoace, că se vedea bine că nu pricepe neam ce-i în hîrtiile alea, și că vai de capul lui cu hîrtiile alea, cu atît mai mult cu cît niște soldați necunoscuți, însă plini de merit, vin mînioși la cetățeanul Boiderman pentru aprovizionare și, odată cu dînșii, lucrătorii localnici indică niște contrarevoluționari din comunele suburbane, și tot atunci au venit și niște lucrători de rînd de la centru, dorind a se cununa la comitetul revoluționar județean rapid și fără nici o tărăgăneală... La fel și noi am arătat sus și tare cum s-au petrecut lucrurile cu trădarea de la spital, dar cetățeanul Boiderman n-a făcut decît să holbeze ochii la noi, răsucindu-i iarăși ba încolo, ba încoace, și ne-a bătut pe umăr, ceea ce nu mai este autoritate și nici nu este demn de o autoritate, nu ne-a dat nici o rezoluție, numai cît ne-a spus: tovarăși ostași, dacă vă doare pentru puterea sovietică, părăsiți această încăpere, lucru cu care noi n-am fost de acord, adică să părăsim încăperea, ci i-am cerut legitimația, pe care neprimind-o ne-am pierdut cunoștința. Și aflîndu-ne fără cunoștință, am ieșit tustrei în piață, în fața spitalului, unde am dezarmat miliția formată dintr-un om de la cavalerie și am atacat cu lacrimi în ochi trei neînsemnate geamuri de la sus-arătata cămară. Doctoru Iavein față de acest fapt inadmisibil făcea figuri și mutre, și asta în asemenea moment, cînd tovarășul Kustov trebuia să moară peste patru zile din cauza bolii lui!

În scurta sa viață roșie, tovarășul Kustov a fost tot timpul îngrijorat fără margini pentru trădare, care uite că ne face cu ochiul de la ferestruica aia și-și bate joc de proletariatul grosolan, dar proletariatul, tovarăși, știe singur că e grosolan, pe noi ne doare asta, sufletul se pîrjolește în noi și sfîșie cu flacăra lui închisoarea trupului...

Trădarea, ascultați ce vă spun, tovarășe judecător de instrucție Burdenko, rîde de noi de la fereastră, trădarea umblă descălțată prin casa noastră, trădarea și-a atîrnat bocancii pe umăr ca să nu scîrțîie dușumelele în casa prădată de tîlhari..."

Cesniki

Divizia 6 s-a concentrat în pădurea de lîngă satul Cesniki și aștepta semnalul de atac. Dar Pavlicenko, comandantul Diviziei 6, aștepta încă Brigada 2 și nu dădea semnalul. Atunci Voroșilov veni călare spre comandantul de divizie. El îi atinse pieptul cu botul calului și-i spuse:

— Tărăgănezi, comandante, tărăgănezi.

— Brigada 2, răspunse Pavlicenko cu voce surdă, conform ordinului dumneavoastră vine în trap la fața locului.

— Tărăgănezi, comandante șase, tărăgănezi, spuse Voroșilov și smuci diagonala centurii.

Pavlicenko se dete un pas înapoi.

— În numele conștiinței, strigă el și începu să-și frîngă degetele jilave, în numele conștiinței, nu mă zoriți, tovarășe Voroșilov...

— Să nu te zoresc... spuse în șoaptă Klim Voroșilov, membru al Consiliului militar revoluționar, și închise ochii.

Era călare, pleoapele îi acoperiseră ochii; tăcea și își mișca buzele ușor. Un cazac în opinci și cu cască pe cap se uita la el cu nedumerire. Se auzea prin pădure tropotul escadroanelor în marș, ca freamătul de arbori în vînt, ca un zgomot de ramuri rupte. Voroșilov pieptăna cu mauserul coama calului său.

— Comandant de armată, strigă el întorcîndu-se spre Budionnîi... spune-le ostașilor un cuvînt de îmbărbătare. Uite-l, leahul, cum stă pe dîmb, stă ca în poză, și rîde de tine...

Într-adevăr, polonezii puteau fi văzuți cu binoclul. Statul-major al armatei sări pe cai și cazacii începură să se scurgă spre el din toate părțile.

Ivan Akinfiev, fostul vizitiu al Tribunalului revoluționar, trecu pe lîngă mine și mă atinse cu scara.

— Ești la front, Ivane? îi întrebai eu. Știam că n-ai coaste...

— Fac eu ceva pe coastele alea... îmi răspunse Akinfiev șezînd pe cal aplecat pe-o bucă. Lasă-mă să auz ce spune omul.

Trecu înainte și-și înghesui calul lîngă calul lui Budionnîi. Budionnîi tresări și rosti încet:

— Băieți, zise el, nu-i bună situația noastră. Mai vioi, băieți, mai vioi...

— La Varșovia! răcni cazacul în opinci și cu cască și, bulbucîndu-și ochii, tăie văzduhul cu sabia.

— La Varșovia! strigă Voroșilov cabrîndu-și calul și intrînd ca un vifor în miezul escadroanelor.

— Soldați și comandanți! spuse el cu patimă. La Moscova, în străvechea noastră capitală, se luptă o putere nemaivăzută. Guvernul muncitoresc-țărănesc, primul din lume, vă ordonă, soldați și comandanți, să atacați inamicul și să-l biruiți.

— Sabia afară, pentru atac... cîntă Pavlicenko cu glas depărtat, la spatele comandantului de armată, și buzele lui întoarse, viorii și cu spumă în colțuri, luciră dintre șirurile de ostași. Cazaca roșie a comandantului de divizie era ruptă, fața lui cărnoasă era desfigurată. Cu lama sabiei sale neprețuite îi dădu lui Voroșilov onorul.

— Conform datoriei jurămîntului revoluționar, spuse comandantul Diviziei 6, horcăind și uitîndu-se în lături, raportez Consiliului militar revoluționar al Armatei 1 de cavalerie că neînvinsa Brigadă 2 de cavalerie se apropie în trap de locul indicat.

— Dă-i drumul, răspunse Voroșilov și dădu din mînă.

Trase de dîrlogi și porni, cu Budionnîi alături. Călăreau cîte o iapă șargă, cu corpul lung, mergeau unul lîngă altul și erau îmbrăcați în tunici la fel și cu aceiași pantaloni sclipitori, cusuți cu fir de argint. Hăulind, ostașii veneau după ei, și oțelul palid pîlpîia în văpaia moale a soarelui de toamnă. N-am auzit însă unanimitate în urletele cazacilor și, fără să mai aștept atacul, m-am înfundat în pădure, în adîncul ei, spre locul unde era punctul de aprovizionare.

Acolo zăcea aiurînd un ostaș roșu rănit, iar Stiopka Duplișcev, un căzăcel zbanghiu, îl țesăla pe Uragan, un armăsar pursînge aparținînd comandantului diviziei și provenit de la Liuliușa, o iapă de curse din Rostov cu numeroase recorduri. Rănitul vorbea repede, amintindu-și de Șuia, de mînzata lui, și de nu mai știu ce fuioare de in, în vreme ce Duplișcev, acoperindu-i jalnica bolborosire, cînta un cîntec despre o ordonanță și o generăleasă durdulie, îl cînta tot mai tare, dirijînd cu țesala și mîngîind calul. Îl întrerupse însă Sașka, Sașka cea puhavă, dama tuturor escadroanelor. Ea veni călare lîngă flăcăiandru și sări jos de pe cal.

— Ce zici, facem tîrgul? spuse Sașka.

— Cară-te, îi răspunse Duplișcev întorcîndu-i spatele și apucîndu-se să lege panglici în coama lui Uragan.

— Faci cum vrei, ești stăpîn pe tine, zise atunci Sașka, ori ești un vacs și tu?

— Cară-te, îi răspunse Stiopka, fac ce vreau, aia e!

Împleti în coamă toate cordelușele și deodată îmi strigă cu disperare:

— Uitați-vă, Kiril Vasilici, băgați nițel de seamă ce batjocură își face pe contul meu. De-o lună de zile îndur de la ea toate astea, că nici nu mai știu ce să mai zic. Unde mă întorc, dau de ea, încotro îmi îndrept ochii, ea mi se pune de-a curmezișul: adu armăsarul și adu armăsarul. Ei, și ce să-i fac, cînd comandantul diviziei îmi poruncește

zi de zi: „Stiopka, zice, la armăsarul ăsta mulți or să-ți dea tîrcoale, dar să nu care cumva să-l dai pînă la patru ani...".

— Pe voi vă las la cinșpe ani, bodogăni Sașka, și ne întoarse spatele. La cinșpe, și nu zic nimic, numai cît mă lihnesc mai mult...

Ea se duse spre iapa sa, întări chinga și se pregăti să încalece.

Pintenii prinși de pantofi zăngăneau, ciorapii ajurați erau stropiți de noroi și plini de paie, iar sînii ei monstruoși dădeau să-i salte peste umeri.

— Am adus bani bătuți, spuse Sașka în gol și-și puse în scară pantoful cu pinten. I-am adus și uite că trebuie să-i duc înapoi cu mine.

Femeia scoase din sîn două monede noi-nouțe și le jucă în palmă, apoi le ascunse din nou în sîn.

— Păi, să facem tîrgul, dacă vrei! spuse atunci Duplișcev fără să-și ia ochii de la banii de argint, și-și duse de dîrlogi armăsarul.

Sașka alese un loc bun din poiană și duse iapa acolo.

— Parc-ai fi numai tu pe pămînt cu armăsar! îi spuse ea lui Stiopka și începu să-l conducă pe Uragan. Numai că iepușoara mea e curată, de doi ani n-a fost dată la armăsar, așa că, ce mi-am zis, haide să fac rost de un pursînge...

Sașka se descurcă bine cu armăsarul, apoi își duse iapa mai la o parte.

— Așa, fetițo, acum avem și noi o umplutură, șopti ea și-și sărută iapa pe buzele ei negre și umede de cal, pline de bale atîrnate ca firele de ață; își frecă fața de botul iepei, apoi își ciuli urechile să asculte zgomotul care tropăia prin pădure.

— Vine în fuga mare Brigada 2, spuse Sașka sever și se întoarse spre mine. Trebuie s-o luăm din loc, Liutîci...

— Vine – nu vine, răcni Duplișcev și glasul i se sparse în gîtlej, mie să-mi numeri banii în palmă, nășico...

— Păi nu mă vezi că sînt aici, cu bani cu tot? bolborosi Saşka și sări în șa.

Pornii după ea și alergarăm în galop. În urma noastră răsună răcnetul lui Duplișcev și un foc de armă.

— Luați seama, vă rog! urlă căzăcelul alergînd din răsputeri prin pădure.

Vîntul sărea printre crengi, ca un iepure bezmetic; Brigada 2 zbura printre stejarii galițieni, praful nepăsător al canonadei se ridica deasupra pămîntului ca peste o căsuță liniștită. Și, la un semn al comandantului diviziei, pornirăm la atac, la neuitatul atac de la Cesniki.

După luptă

Iată istoria sfadei dintre mine și Akinfiev. În ziua de treizeci și unu a avut loc atacul de la Cesniki. Escadroanele s-au concentrat în pădurea din marginea satului și la ora șase seara s-au năpustit asupra inamicului. Acesta ne aștepta pe o coamă de deal pînă la care aveam de străbătut trei verste. Noi am parcurs cele trei verste călări pe niște cai peste măsură de obosiți și, urcînd dealul, am văzut un zid funerar alcătuit din tunici negre și fețe palide. Erau cazacii care ne trădaseră de la începutul bătăliilor cu polonezii și fuseseră adunați într-o brigadă de esaulul Iakovlev. Esaulul își rînduise călărețiii în careu și ne aștepta cu sabia scoasă. Îi lucea în gură un dinte de aur, iar barba neagră îi acoperea pieptul, ca o icoană pusă pe mort. Mitralierele vrăjmașe au prins a țăcăni de la douăzeci de pași, și dintre ai noștri începură să cadă oameni răniți, pe care-i călcarăm în picioarele cailor, și ne izbirăm piept în piept cu inamicul, dar careul acestuia nici nu se clinti; atunci o luarăm la goană.

Așa au repurtat unitățile lui Savinkov o biruință de scurtă durată asupra Diviziei 6. Bătălia aceasta a fost cîștigată pentru că cei atacați nu și-au întors fața de la escadroanele năpustite asupra lor ca o lavă. De astă dată stătuse neclintit esaulul, și noi am fugit fără să ne muiem săbiile în murdarul sînge al trădătorilor.

Cinci mii de oameni, întreaga noastră divizie, zbura de pe povîrnișuri, neurmărită de nimeni. Inamicul rămăsese pe deal. El nu se încredea în neverosimila sa victorie și

nu se hotăra să pornească în urmărire. De aceea am rămas vii și am lunecat fără pierderi în vale, unde ne-a ieșit înainte Vinogradov, ajutorul comandantului Diviziei 6. Vinogradov se frămînta pe trăpașul său nebun și întorcea la luptă pe cazacii care fugeau.

— Liutov, strigă el cînd mă văzu, întoarce-mi ostașii, că-ți scot sufletul și ție!...

Cu mînerul mauserului, Vinogradov își lovea calul care juca în loc. Țipa strident și chema oamenii. M-am desprins de lîngă dînsul și m-am apropiat de kirghizul Gulimov care galopa prin apropiere.

— În sus, Gulimov, i-am spus eu. Întoarce calul...

— Întoarce tu coada iepei, îmi răspunse Gulimov și se uită înapoi.

Uitîndu-se cu o privire hoțească, trase cu pușca și-mi pîrli părul de la tîmplă.

— ... întoarce-o pe a ta, șopti Gulimov printre dinți, apoi mă apucă de umăr și prinse a-și scoate sabia cu mîna cealaltă.

Sabia era înțepenită în teacă și kirghizul, căznindu-se s-o scoată, tremura și se uita împrejur. Mă ținea de umăr și-și apropia capul tot mai mult de mine.

— ... A ta înainte, al meu după tine... repetă el abia auzit și mă lovi ușurel în piept cu lama săbiei, pe care izbutise în sfîrșit s-o scoată.

Mi s-a făcut un gol în stomac cînd am simțit apropierea morții și îmbrățișarea ei strînsă; am împins în lături cu palma fața kirghizului, fierbinte ca o piatră încinsă la soare, apoi l-am zgîriat cît am putut de adînc. Sîngele cald se mișcă sub unghiile mele, mi le gîdilă; mă îndepărtai de Gulimov gîfîind ca după un drum lung. Prietenul meu sfișiat, calul, mergea la pas. Călăream fără să zăresc calea, mergeam fără să mă uit îndărăt, și-am mers așa pînă cînd l-am întîlnit pe Vorobiov, comandantul Escadronului 1. Vorobiov

își căuta cartiruitorii și nu-i găsea. Ajunserăm împreună pînă în satul Cesniki și acolo ne așezarăm pe-o laviță alături de Akinfiev, fostul vizitiu al Tribunalului revoluționar. Pe lîngă noi trecu Saşka, sora Regimentului 31 de cavalerie, și doi comandanți se așezară pe aceeași laviță cu noi. Comandanții aceștia moțăiau și tăceau, iar unul din ei, care suferise o contuzie, dădea întruna din cap și clipea dintr-un ochi bulbucat. Saşka se duse să-l anunțe la spital, după care se întoarse la noi, trăgîndu-și iapa de dîrlogi. Iapa se împotrivea și luneca cu copitele pe lutul jilav.

— Încotro ți-ai umflat pînzele? o întrebă Vorobiov pe soră. Mai stai și cu noi, Saşa...

— Ba nu stau cu voi, răspunse Saşka și lovi iapa în burtă. N-am să stau...

— Asta ce mai e? strigă Vorobiov rîzînd. Ori poate că te-ai răzgîndit și tu să mai bei ceai în tovărășia bărbaților?...

— Cu tine m-am răzgîndit să mai beau, făcu Saşka întorcîndu-se spre comandant și aruncînd dîrlogii departe. M-am răzgîndit să mai beau ceai cu tine, Vorobiov, că v-am văzut azi pe toți, vitejilor, și pe tine te-am văzut, halal comandant...

— Dacă ai văzut, bombăni Vorobiov, trebuia să pui mîna pe armă și să tragi...

— Să trag?! rosti Saşka cu deznădejde și-și smulse de pe mînecă brasarda de sanitară. Cu asta vrei să trag?

Atunci se apropie de noi și Akinfiev, fostul vizitiu al Tribunalului revoluționar, cu care nu ajunsesem încă să mă socotesc pentru niște chestiuni mai vechi.

— N-ai cu ce trage, Saşok, zise el împăciuitor, nu-ți cată nimeni vină dintr-asta, că vină aș găsi la ăla care se încurcă la încăierări și nu are grijă să bage cartușe la livorver... Te duseși la atac, zbieră deodată Akinfiev la mine și fața îi tresări într-un spasm, te duseși, da' cartușe nu puseși, care-i pricina?

— Slăbește-mă, Ivane, i-am spus eu lui Akinfiev, însă el nu mă lăsa și se apropia tot mai mult de mine, strîmb, fără coaste, gata să facă o criză.

— Leahul să dea în tine și tu-n el ba... bombănea cazacul sucindu-se și mișcîndu-și șoldul sfărîmat. Care-i pricina?...

— Leahul să dea în mine, i-am răspuns eu cu aroganță, și eu în el ba...

— Atunci se cheamă că ești molocan[1], șuieră Akinfiev printre dinți, făcînd un pas înapoi.

— Atunci se cheamă că sînt molocan! zisei eu mai tare decît înainte. Și ce vrei de la mine?

— Aia vreau, că știi tu ce urmărești, răcni Ivan la mine cu un triumf sălbatic; știi ce urmărești, și eu am pentru molocani o lege scrisă, anume că nu-i păcat să le faci felul, că ei cinstesc pe Dumnezeu...

Cazacul își urla fără încetare ideile lui despre molocani, adunînd lumea. Am vrut să plec de lîngă el, dar mă ajunse din urmă și cînd fu lîngă mine mă izbi cu pumnul în spinare.

— Nici nu ți-ai încărcat arma! șopti Akinfiev cu voce sugrumată chiar la urechea mea, încercînd să-mi sfîșie gura cu degetele lui mari. Tu cinstești pe Dumnezeu, trădătorule...

Îmi smucea și-mi sfîșia gura, apucat de o criză de nebunie, în timp ce eu îl împingeam în lături și-l plesneam peste obraz. Akinfiev se prăbuși la pămînt într-o rînă și, căzînd, se răni pînă la sînge.

Atunci se apropie de el Saşka, cu sînii ei legănați. Femeia îl stropi cu apă și-i scoase dintre buze un dinte lung ce i se clătina în gura neagră, ca un mesteacăn într-o viroagă pustie.

---

1. Molocani, sectă religioasă din Rusia, apărută în secolul al XVIII-lea, susținînd, printre alte dogme, neîmpotrivirea.

— Cocoșii ce altă grijă au, făcu Saşka, decît să-și ciocănească unul altuia pliscul, da' mie-mi vine să-mi astup ochii să nu mai văd de-alde astea, ce văzui azi...

Femeia rosti acestea cu amărăciune și-l duse pe rănitul Akinfiev la ea, în timp ce eu m-am dus împleticindu-mă în satul Cesniki, care luneca tot prin neobosita ploaie galițiană.

Satul înota și se umfla; lutul stacojiu curgea din rănile lui posomorîte. Întîia stea sclipi deasupra mea și căzu în nori. Ploaia mai biciui răchitele și se istovi. Seara zbură spre cer ca un stol de păsări și întunericul îmi puse pe frunte cununa lui udă. Puterile mă părăsiră; încovoiat sub coroana funerară, pornii înainte, cerșindu-i soartei cea mai simplă dibăcie dintre toate: dibăcia de a ucide un om.

Un cîntec

Cît am stat în sătucul Budeatici, am avut parte de o gazdă rea. Era văduvă şi era săracă. Am spart multe lacăte la magaziile ei, dar n-am găsit în ele nimic.

Nu-mi rămînea decît şiretlicul şi iată că într-o zi, întorcîndu-mă acasă devreme, încă înainte de amurg, am văzut cum gazda mea închidea cuptorul încă fierbinte. Mirosea în casă a ciorbă de varză şi poate că ciorba asta avea şi carne în ea. Am adulmecat mirosul cărnii din ciorbă şi mi-am pus revolverul pe masă, însă baba tăgădui că ar avea ceva de mîncare, degetele negre şi muşchii obrazului începură a i se zbate în convulsii, faţa i se întunecă şi ochii mă priviră cu spaimă şi cu o uimitoare ură. Dar nimic n-ar fi putut s-o scape, aş fi ajuns cu revolverul unde năzuiam, de nu mi-ar fi stricat socotelile Saşka Koneaev ori, altminteri spus, Saşka Hristos.

El intră în casă cu o armonică sub braţ, iar minunatele lui picioare se bălăbăneau în nişte cizme scîlciate.

— Să-i zicem un cîntec! spuse el şi-şi ridică spre mine ochii cotropiţi de somnoroase gheţuri albastre. Să-i zicem un cîntec, adăugă Saşka aşezîndu-se pe laviţă, şi cîntă un preludiu.

Acest preludiu meditativ parcă venea de departe; cazacul îl întrerupse şi ochii lui albaştri se întristară, îşi întoarse capul şi, ştiind ce anume mi-ar face plăcere, începu un cîntec din Kuban.

„Steaua cîmpiilor, cîntă el, steaua cîmpiilor deasupra casei părinteşti, şi mîna tristă-a mamei mele..."

Mi-era drag acest cîntec. Saşka ştia fiindcă amîndoi, şi el, şi eu, îl auzisem întîia dată în nouă sute nouăsprezece, la gurile Donului şi în staniţa Kagalniţkaia.

L-am învăţat de la un vînător care-şi făcea meseria prin apele prohibite. Acolo, în apele prohibite, îşi depun peştii icrele şi se adună nenumărate cîrduri de păsări. Peştele se înmulţeşte în gurile Donului cu un belşug de nedescris şi îl poţi prinde cu căldările ori de-a dreptul cu mîna, iar dacă pui o vîslă în apă, rămîne în picioare: peştele o ţine dreaptă şi o poartă cu el. Am văzut asta cu ochii noştri şi nu vom uita niciciînd rezervaţia de ape de lîngă Kagalniţkaia. Toate autorităţile interziceau să se vîneze în acele locuri, şi era o interdicţie îndreptăţită; însă în anul 1919 prin gurile Donului s-a purtat război crunt, şi vînătorul Iakov, desfăşurîndu-şi în văzul nostru nedreapta lui activitate, de ochii lumii i-a dăruit lui Saşka Hristos, cîntăreţul nostru din escadron, o armonică şi l-a învăţat să cînte cîntecele pe care le ştia el. Multe din ele erau melodii străvechi şi aveau accente profunde şi tulburătoare. Şi i-am iertat totul vicleanului vînător, deoarece cîntecele lui ne erau necesare: nimeni nu întrezărea atunci sfîrşitul războiului şi numai Saşka era în stare să ne aştearnă cu cîntec şi lacrimi istovitoarele noastre drumuri. Pe drumurile acestea se întindeau urme însîngerate. Cîntecul plutea pe urmele noastre. Aşa au stat lucrurile în Kuban şi în marşurile noastre prin stepă, aşa a fost în preajma Uralskului şi la poalele Caucazului, şi tot aşa pînă în ziua de azi. Avem nevoie de cîntece, nimeni nu ştie cînd se va sfîrşi războiul, iar Saşka Hristos, cîntăreţul escadronului, nu s-a pîrguit încă destul, ca să moară...

Aşa şi în seara asta, cînd m-a amăgit ciorba gazdei, tot Saşka m-a împăcat cu glasul lui legănat şi sugrumat pe jumătate.

„Steaua cîmpiilor, cînta el, steaua cîmpiilor deasupra casei părinteşti, şi mîna tristă-a mamei mele..."

Eu îl ascultam, lungit într-un colț pe un așternut putred. Visul îmi frîngea oasele, visul scutura sub mine fînul mucegăit și prin ploaia lui abia o mai deslușeam pe bătrîna care-și proptise cu-o mînă obrazul veșted. Lăsînd în jos capul plin de păduchi, ea stătu la perete neclintită și nu se urni din loc pînă ce Saşka nu și-a isprăvit cîntecul. Saşka sfîrși de cîntat și puse armonica la o parte, apoi căscă și începu să rîdă, ca după un somn lung; după aceea, văzînd paragina din bordeiul nostru, acest bordei de vădană, aruncă gunoiul de pe laviță și aduse înăuntru o găleată de apă.

— Vezi, suflete, îi spuse gazda după ce-și scărpină spinarea de ușciorul ușii și mă arătă cu degetul, uite, șeful tău a venit adineaori aici, a răcnit la mine, a bătut din picior, mi-a luat lăcățile din toată gospodăria și mi-a pus armele la nas... E păcat de la Dumnezeu să-mi vîre în nas armele lui, că sînt o biată femeie...

Se mai scărpină o dată de ușă și începu apoi să arunce niște cojoace pe fiu-său, care sforăia sub icoană, în patul mare, împresurat de tot felul de boarfe. Băiatul era mut, avea un cap albicios, alungit și umflat, și niște tălpi gigantice, ca ale unui țăran adult. Maică-sa îi șterse nasul plin de necurățenii, apoi se întoarse la masă.

— Mătușico, îi spuse atunci Saşka, și-i atinse umărul, dacă dorești, pot să-ți acord atenție...

Dar baba se făcu a nu-l auzi.

— N-am văzut ciorbă, neam, zise dînsa sprijinindu-și obrazul în palmă, s-au dus pe copcă ciorbele mele; oamenii nu-mi arată decît numai arme și de se mai brodește cîte-un om mai cumsecade, că m-ar ispiti să mă îndulcesc cîte oleacă cu el, uite că m-am făcut așa de scîrboasă, că nici la păcat nu mă mai bucur...

Își mai tărăgănă tristele jelanii și, bolborosind, împinse apoi la perete pe fiu-său cel mut. Saşka se culcă cu ea pe așternutul de cîrpe, în vreme ce eu mă străduiam să dorm încercînd să-mi născocesc vise ca să adorm cu gînd bun.

Fiul rabinului

... Mai ții minte Jitomirul, Vasili? Îți mai aduci aminte, Vasili, de Teterev și de noaptea aceea cînd sîmbăta, tînăra sîmbătă, se furișa de-a lungul asfințitului, strivind stelele cu tocul roșu al pantofului ei?

Cornul subțire al lunii își scălda săgețile în apa neagră din Teterev. Caraghiosul Ghidale, fondatorul Internaționalei a IV-a, ne conducea la rabbi Motală Brațlavski, pentru rugăciunea de seară. Prin pîcla roșie a înserării, caraghiosul Ghidale își legăna penele de cocoș de la jobenul său. Pupilele de fiară ale lumînărilor clipeau în odaia rabinului. Aplecați asupra cărților de rugăciuni, evrei spătoși suspinau surd, și bătrînul măscărici al țadicilor din Cernobîl își zăngănea gologanii de aramă în buzunarul ferfenițit...

... Ți-aduci aminte de noaptea aceea, Vasili?... În dosul ferestrelor nechezau caii și răsunau din cînd în cînd strigăte de cazaci. Pustiul războiului căsca la geam și rabbi Motală Brațlavski, agățîndu-se de tales[1] cu degetele sale uscate, se închina în fața peretelui de la răsărit. Apoi perdeaua unui dulap se trase în lături și, în luciul funerar al lumînărilor, zărirăm sulurile Torei[2], înfășurate în cămășuțe de catifea purpurie și de mătase albastră, iar deasupra Torei

1. Veșmînt religios la evrei.
2. Tora (thora) (din ebr. *thorot*, lege, învățătură), denumire ebraică dată *Pentateuhului*, extinsă ulterior asupra întregului *Vechi Testament*.

văzurăm atîrnînd chipul fără viață, supus și minunat de frumos al lui Ilie, fiul rabinului, ultimul prinț al dinastiei...

Și iată că alaltăieri, Vasili, regimentele Armatei 12 au lăsat descoperit frontul la Kovel. În oraș bubui cu dispreț canonada învingătorilor. Trupele noastre s-au retras în învălmășeală. Trenul secției politice începu să se tîrască pe spinarea moartă a cîmpiei. Țărani tifici dădeau de-a dura în fața lor știutul gheb al morții ostășești. Ei săreau pe treptele vagoanelor trenului nostru, apoi cădeau, loviți de paturile de pușcă. Gîfîiau, zgîriau cu unghiile, zburau înainte și tăceau. Iar la kilometrul doisprezece, cînd m-am trezit că nu mai aveam cartofi, am aruncat în ei cu un teanc de foi volante. Dar numai unul dintre ei își întinse mîna murdară și moartă, ca să apuce o foaie. Și l-am recunoscut atunci pe Ilie, fiul rabinului din Jitomir. L-am recunoscut numaidecît, Vasili. Și-ți venea așa de greu să-l vezi pe prințul care-și pierduse nădragii frînt în două de o raniță soldățească, încît noi, călcînd regulamentul, l-am luat în vagonul nostru. Genunchii goi și neîndemînatici ca ai unei femei bătrîne i se loviră de fierul ruginit al scării. Două dactilografe cu sîni mari și cu bluze marinărești tîrîră pe dușumea trupul lung și sfios al muribundului. L-am așezat într-un colț al redacției, de-a dreptul pe jos. Niște cazaci cu șalvari roșii îi aranjară veșmîntul căzut. Cele două dactilografe, cu picioarele lor strîmbe de femele fără pretenții, înfipte în podea, îi cercetau cu răceală organele genitale, această bărbăție sfrijită și creață de semit pipernicit. Iar eu, care-l văzusem într-una din nopțile pribegiilor mele, începui să strîng în lădiță lucrurile răvășite ale ostașului roșu Bratlavski.

Toate erau aruncate otova, mandatele de agitator și carnețelele de însemnări cu versurile sale de poet evreu... Portretele lui Lenin și Maimonid stăteau alături. Oțelul noduros al craniului lui Lenin și mătasea sumbră a

portretelor lui Maimonid. Într-o carte cu hotărîrile Congresului al VI-lea al partidului era pusă o șuviță de păr de femeie, iar pe marginile albe ale foilor volante comuniste se înghesuiau rîndurile strîmbe ale unor versuri ebraice. Ele cădeau asupră-mi ca o ploaie zgîrcită și tristă, erau file din *Cîntarea cîntărilor* și cartușe de revolver. Ploaia melancolică a asfințitului spălă pulberea din părul meu și i-am spus tînărului care murea în colțul acela, pe un mindir ciuruit:

— Acum patru luni, într-o vineri seara, telalul Ghidale m-a adus la tatăl dumitale, la rabbi Motală, însă dumneata, Bratlavski, nu erai pe atunci în partid.

— Eram atunci în partid, răspunse băiețandrul, zgîriindu-și pieptul în chinurile febrei, dar n-am putut s-o părăsesc pe mama mea...

— Și acum, Ilie?

— În revoluție, mama e un episod, spuse el în șoaptă, cu glasul stins. A venit rîndul literei mele, litera B, și organizația m-a trimis pe front...

— Și ai nimerit la Kovel, Ilie?

— Am nimerit la Kovel! strigă el cu glas disperat. Chiaburimea a pornit război. Am primit un regiment din rezervă, dar era prea tîrziu. N-aveam destulă artilerie...

Și muri, fără să mai ajungă la Rovno. Muri, acest ultim prinț, printre versuri, filactere și obiele. Îl înmormîntarăm într-o gară uitată. Iar eu, care abia izbuteam să cuprind cu trupul bătrîn furtunile fanteziei mele, am ascultat ultimul suspin al fratelui meu.

Argamak

Mă hotărîsem să trec în armata de operații. Comandantul diviziei se strîmbă cînd auzi una ca asta.

— Unde te bagi?... Cum ai lăbărțat nițel buzele, te achită pe loc...

Am insistat și am reușit. Dar nu numai atît. Alegerea mea căzu asupra celei mai combative divizii: Divizia 6. Fui repartizat la Escadronul 4 din Regimentul 23 cavalerie. Escadronul se afla sub comanda unui lăcătuș de la uzina din Briansk, unul Baulin, băiețandru ca vîrstă. Ca să pară mai fioros, își lăsase barbă. Niște tuleie de culoarea scrumului i se ondulau pe bărbie. La cei douăzeci și doi de ani ai săi, Baulin nu era supus nici unei deșertăciuni. Această însușire, caracteristică miilor de Baulini, a intrat ca verb important în victoria revoluției. Baulin era ferm, zgîrcit la vorbă, îndărătnic. Calea vieții lui era hotărîtă. El n-avea îndoieli asupra justeței acestei căi. Privațiunile i se păreau ușoare. Știa să doarmă șezînd. Dormea cu mîinile împreunate și se trezea așa, încît trecerea de la somn la trezie nici nu se băga de seamă.

Nu puteai să aștepți cruțare dacă erai sub comanda lui Baulin. Serviciul meu începuse cu o rară prevestire a succesului: mi se dăduse un cal. Cai nu erau nici la rezervă și nici țăranii n-aveau. Mă ajutase o întîmplare. Cazacul Tihomolov omorîse fără învoire doi ofițeri prizonieri. I se dăduse însărcinarea să-i conducă la statul-major al brigăzii, unde ei ar fi putut da informații importante.

Tihomolov nu-i mai adusese la destinație. Se luase hotărîrea de a-l trimite pe cazac în judecata Tribunalului revoluționar, apoi hotărîrea fusese schimbată. Comandantul de escadron Baulin a dat o sentință mai cumplită decît ar fi dat Tribunalul: i-a luat lui Tihomolov armăsarul cu numele Argamak, iar pe el l-a trimis la coloana de transport.

Chinurile pe care le-am îndurat eu cu acest Argamak nu știu dacă n-au întrecut măsura puterilor omenești. Tihomolov își adusese calul de la Terek, de-acasă. Calul era învățat la trapul căzăcesc și la galopul specific cazac, un galop sec, turbat, subit. Argamak avea pasul lung, întins, tenace. Cu pasul acesta diabolic al lui, calul mă scotea din rînduri, mă făcea să mă rătăcesc de escadron, iar eu, lipsit de simțul orientării, hoinăream apoi cîte o zi și o noapte ca să-mi regăsesc unitatea, nimeream în dispozitivul inamic, poposeam noaptea prin rîpi, mă alipeam la alte regimente care mă alungau. Știința mea într-ale cavaleriei se mărginea la faptul că în războiul cu Germania servisem într-un divizion de artilerie al Diviziei 15 infanterie. De cele mai multe ori stătusem pe cheson și din cînd în cînd încălecam pe caii atelajului. N-aveam unde să mă deprind cu trapul aspru și legănat al lui Argamak. Tihomolov îi lăsase moștenire calului toți dracii propriei sale decăderi. Mă scuturam ca un sac pe spinarea lungă și musculoasă a armăsarului. I-am deșelat spinarea. Începură să se ivească pe ea răni. Muște metalice rodeau din aceste răni. Cercuri de sînge închegat și negru încingeau burta calului. Potcovit cu nepricepere, Argamak începuse să șchiopăteze, picioarele dinapoi i se umflaseră la chișiță și deveniseră elefantine. Argamak slăbise. Ochii i se umpluseră acum de o anumită văpaie de cal chinuit, de văpaia isteriei și încăpățînării. Calul nu se mai lăsa înșeuat.

— Ai anulat calul, mă ochelaristule! îmi spuse comandantul de pluton.

Cînd eram de față, cazacii tăceau, dar în spatele meu se pregăteau cum se pregătesc fiarele răpitoare, stînd într-o somnoroasă și perfidă imobilitate. Nici scrisori nu mă mai rugau să le scriu...

Armata de cavalerie ocupase Novograd-Volînskul. Într-o zi și-o noapte aveam de străbătut cîte șaizeci, ba și cîte optzeci de kilometri. Ne apropiam de Rovno. Popasurile de zi erau neînsemnate. Noapte de noapte visam același vis. Mă vedeam gonind în trap, călare pe Argamak. Pe marginea drumului ardeau focuri. Cazacii își găteau de mîncare. Eu treceam pe lîngă ei și dînșii nici nu-și ridicau ochii spre mine. Unii îmi dădeau bună ziua, alții nici nu mă luau în seamă, nu le ardea de mine. Ce putea să însemne asta? Nepăsarea lor însemna că în felul meu de a călări nu era nimic deosebit, că mergeam călare ca toată lumea, deci n-aveau de ce să mă privească. Și eu zburam în trap pe drumul meu și eram fericit. Setea de liniște și fericire nu mi se potolea aievea, din pricina ei visam astfel de vise întruna.

Pe Tihomolov nu-l vedeam nicăieri. El mă pîndea undeva pe la marginile campaniei, pe la cozile greoaie ale coloanelor de căruțe, ticsite de cîrpe. Într-o zi, comandantul de pluton îmi spuse:

— Paşka se tot întreabă cum eşti...

— Ce nevoie are de mine?

— O fi avînd...

— Te pomenești că-și zice că l-am jignit?

— Și parcă nu l-ai jignit!...

Ura lui Paşka venea către mine prin păduri și peste rîuri. O simțeam furnicîndu-mi pielea și mă zgribuleam. Ochii lui injectați se legaseră de drumurile mele.

— De ce m-ai blagoslovit cu un dușman? îl întrebai pe Baulin.

Comandantul de escadron trecu pe lîngă mine căscînd.

— De asta să am eu grijă?! răspunse el fără să se întoarcă. Tu să ai grijă, nu eu...

Spinarea lui Argamak se cicatriza, apoi rănile se deschideau din nou. Puneam cîte trei teltii sub șa, însă echitația tot nu era corectă, rănile nu se închideau. Conștiința că ședeam pe o rană deschisă îmi dădea întruna fiori.

Un cazac din plutonul nostru, pe care-l chema Biziukov, era consătean cu Tihomolov și-l cunoscuse acolo, lîngă Terek, și pe tatăl lui Pașka.

— Ta-su, a lu' Pașka ăsta, mi-a spus într-un rînd Biziukov, prăsea caii după pofta lui... Era călăreț dibaci ăla, dat naibii... Vine la herghelie și numaidecît dă să-și aleagă calul... I se aduce un cal. Și el vine de se protăpește cu picioarele crăcănate în fața calului, de se uită la el... Și, mă rog, ce cată el?... Uite ce cată: odată își face vînt și-i arde calului un pumn între ochi, și nu mai e cal. De ce-ai achitat dobitocul, mă Calistrat?... Și-auzi ce spune el: După cum mi-e pofta mea cumplită, zice, așa fac, și pe calul ăsta nu încalec... Calul ăsta nu mi-a deschis pofta să-l încalec... Pofta mea, zice, e cumplită, de moarte... Al dracului călăreț, nimic de zis!

Și iată că Argamak, lăsat în viață de tatăl lui Pașka și ales de el, a ajuns să fie al meu. Ce trebuia să fac mai departe? Făuream fel de fel de planuri în minte. Războiul însă m-a scutit de griji.

Armata de cavalerie atacă Rovno. Orașul fu cucerit. Stăturăm acolo două zile și două nopți. În noaptea următoare polonezii ne respinseră. Lupta o dădură numai ca să asigure retragerea trupelor. Manevra izbuti. Le sluji polonezilor drept acoperire uraganul, cu o ploaie biciuitoare și cu marile descărcări electrice ale verii, răsturnînd peste lume torente de apă neagră. Eliberarăm orașul pentru o zi și o noapte. În lupta aceasta nocturnă căzu sîrbul Dundici, cel mai curajos dintre oameni. În lupta asta se

bătu și Paşka Tihomolov. Polonezii se năpustiră asupra coloanei lui de transport. Era într-un loc şes, fără nici un fel de acoperiri. Paşka își rîndui căruțele într-un dispozitiv de luptă pe care-l știa numai el. Așa pesemne că își rînduiau și romanii carele de luptă. Paşka avea însă și o mitralieră. E de presupus că o furase și o ținuse ascunsă pentru un prilej oarecare. Cu mitraliera asta, Tihomolov scăpă de împresurare, salvă avuția unității și scoase cu bine toată coloana, afară de două căruțe, la care caii căzuseră împuşcați.

— Ce, te-ai apucat să murezi ostașii? fu întrebat Baulin la statul-major al brigăzii cîteva zile după această bătălie.

— O fi trebuind așa, de vreme ce-i murez...

— Vezi să nu-ți rupi gîtul...

Paşka n-a fost amnistiat, însă noi știam că el va veni. Și el veni, încălțat cu niște galoși de-a dreptul pe piciorul gol. Avea degetele retezate şi atîrnau de pe ele fețe de tifon negru. Fețele astea se tîrau după el, ca o mantie. Paşka veni în satul Budeatici, în piața bisericii, unde erau legați și caii noştri. Baulin ședea pe treptele bisericii catolice și-și scălda picioarele într-o albie cu apă fierbinte. Degetele de la picioare îi supurau. Avea degete trandafirii, așa cum e fierul la începutul călirii. Smocuri din părul său tineresc, ca paiul, i se lipiseră de frunte. Soarele ardea pe cărămizile și pe țigla bisericii. Biziukov, care stătea alături de comandantul escadronului, îi vîrî în gură o țigară și i-o aprinse. Tîrîndu-și după el mantia zdrențuită, Tihomolov trecu spre conovăț. Galoșii îi clămpăneau în picioare. Argamak își întinse gîtul său lung și necheză recunoscîndu-și stăpînul. Necheză strident și destul de încet, ca un cal în pustiu. Pielea de pe spinare se vălurea ca o horbotă între dungile de carne vie. Paşka se opri lîngă cal. Fețele lui murdare zăceau nemișcate pe pămînt.

— Va's'că așa... rosti cazacul cu glas abia auzit.

Făcui un pas înainte.

— Să ne împăcăm, Paşka, spusei eu. Sînt bucuros că armăsarul vine la tine. Eu unul n-am scos-o cu el la capăt... Ce zici, ne împăcăm?...

— Nu-i încă Paştele, să se împace lumea! zise comandantul de pluton, răsucindu-şi mustaţa la spatele meu.

Şalvarii îi erau lăsaţi, cămaşa descheiată pe pieptul arămiu, omul se odihnea pe o treaptă a bisericii.

— Pupă-te cu el, ca la Înviere, Paşka! mormăi Biziukov, consăteanul lui Tihomolov, care-l cunoscuse pe Calistrat, tatăl lui Paşka. Nu vezi că omul vrea să se pupe cu tine, ca la Înviere...

Eram singur între oamenii aceştia, a căror prietenie nu reuşisem s-o dobîndesc.

Paşka stătea încremenit în faţa calului. Răsuflînd adînc şi slobod, Argamak întinse botul spre el.

— Va's'că aşa, repetă cazacul, întorcîndu-se brusc spre mine şi spunîndu-mi de la obraz: N-am să mă împac cu tine.

Clămpănindu-şi galoşii, porni pe drumul calcaros şi potopit de arşiţă, măturînd colbul maidanului din sat cu feşele lui dezlegate. Argamak îl urmă ca un cîine. Dîrlogii i se legănau sub bot, iar gîtul lung şi-l ţinea jos de tot. Baulin tot îşi freca în albie putregaiul de fier ruginit al picioarelor.

— M-ai blagoslovit cu un duşman, i-am spus eu. Şi cu ce sînt eu vinovat?

Comandantul escadronului îşi ridică ochii.

— Te văd cum m-aş vedea, zise el, te văd pînă-n fund... Umbli să trăieşti fără duşmani... Asta ţi-e în gînd, să stai fără duşmani...

— Haide, pupă-te cu el ca la Înviere, mormăi Biziukov, întorcînd spatele.

Pe fruntea lui Baulin apăru o pată de foc. Unul din obraji îi tresări.

— Știi cum vine asta? zise el, neizbutind să-și tragă suflarea. Asta-i curată plictiseală... Du-te de la noi la mă-ta acasă...

N-am avut încotro. Am fost nevoit să plec. M-am mutat în Escadronul 6. Acolo lucrurile merseră mai bine. Orice s-ar spune, Argamak mă învățase călăria după sistemul lui Tihomolov. Au trecut luni de zile. Visul mi se împlini. Cazacii au încetat să ne mai petreacă din ochi, pe mine și pe calul meu.

Povestiri din Odesa

Regele

Cununia isprăvindu-se, rabinul s-a lăsat în jilț, apoi a ieșit din odaie și a văzut mesele întinse în lungul întregii curți. Erau așa de multe, încît își scoseseră coada pe poartă pînă în strada Spitalului. Acoperite cu catifea, mesele se răsuceau prin curte ca niște șerpi cărora li s-ar fi cîrpit burțile cu petice de toate culorile, și parcă toate peticele astea de catifea portocalie și roșie cîntau cu voci grele.

Locuințele deveniseră bucătării. Din ușile afumate năvălea o flacără întunecată, o flacără îmbibată de grăsime, cuprinsă de beție. În razele ei fumurii se coceau fețe de babe, bărbii muierești în colțuri, țîțe unsuroase. Trandafirie ca sîngele, ca balele de cîine turbat, sudoarea se scurgea de pe maldărele acestea de carne omenească crescută în voie și puțin dulceag. Trei bucătărese, fără să mai socotim spălătoresele de vase, găteau cina de nuntă, și peste ele domnea octogenara Reizăl, după datină mărunță și cocîrjată ca un sul al Torei.

Înainte de cină s-a strecurat în curte un tînăr pe care nimeni dintre oaspeți nu-l cunoștea. A întrebat de Benia Krik. L-a luat apoi pe Benia Krik deoparte.

— Ascultă, Rege, i-a spus tînărul, am să-ți spun două vorbe. M-a trimis tanti Hana din strada Kostețkaia.

— Bine, dă-i drumul, i-a răspuns Benia Krik, poreclit Regele; și ce zici că ai să-mi spui?

— Ieri a venit un comisar nou la secție, așa mi-a zis tanti Hana să-ți spun...

— Știam asta de-alaltăieri, i-a răspuns Benia Krik. Altceva.

— Comisarul și-a adunat secția și i-a ținut o cuvîntare...

— Mătura nouă mătură bine, răspunse Benia Krik. Vrea să facă o razie. Altceva...

— Și tu, Rege, știi cînd are să fie razia?

— Mîine o să fie.

— Rege, are să fie azi.

— Cine ți-a spus asta, băiete?

— Tanti Hana mi-a spus. Pe tanti Hana o știi.

— O știu pe tanti Hana. Altceva.

— Comisarul și-a adunat secția și i-a ținut o cuvîntare. „Trebuie să-l gîtuim pe Benia Krik, a spus el, fiindcă unde este Majestatea Sa împăratul, de rege nu mai poate fi vorba. Azi, cînd Krik își mărită sora și vor fi acolo toți, chiar astăzi trebuie să facem o razie..."

— Altceva.

— ... Atunci copoii au sfeclit-o. Au zis așa: dacă facem razie tocmai azi, cînd are bairam în casă, Benia o să se șucărească și se va vărsa mult sînge. Iar comisarul a spus: la ambiția mea țin mai mult...

— Bine, du-te! i-a răspuns Regele.

— Ce să-i spun lui tanti Hana de razie?

— Zi-i așa, că Benia știe de razie.

Și tînărul s-a dus. După el s-au luat vreo trei dintre prietenii lui Benia. Ei au zis că se vor întoarce peste o jumătate de oră. Și s-au întors peste o jumătate de oră. Asta a fost tot.

Oamenii nu se așezau la masă după vîrstă. Bătrînețea neroadă nu e mai puțin jalnică decît tinerețea fricoasă. Și nici după bogăție. Căptușeala portofelului ticsit e țesută din lacrimi.

În capul mesei ședeau mirele și mireasa. Era ziua lor. Lîngă ei se așezase Sender Eichbaum, socrul Regelui. Era dreptul lui. Se cuvine să se știe povestea lui Sender Eichbaum, fiindcă nu e o poveste oarecare.

Cum de s-a întîmplat ca Benia Krik, un tîlhar și rege al tîlharilor, să ajungă ginerele lui Eichbaum? Cum a ajuns el ginerele unui om care avea, fără una, șaizeci de vaci cu lapte? Toată povestea stă în tîlhărie. Abia de un an Benia îi scrisese lui Eichbaum o scrisoare.

„Domnu Eichbaum, scria el, puneți vă rog mîine dimineață sub poarta de pe Sofievskaia 17 douăzeci de mii de ruble. Dacă nu faceți asta, vă așteaptă una de nu s-a mai pomenit și toată Odesa are să vă vorbească. Cu stimă, Benia Regele"

Trei scrisori, una mai clară decît alta, rămaseră fără răspuns. Atunci Benia luă măsuri. Nouă inși cu ciomege lungi în mîini sosiră acolo într-o noapte. Ciomegele erau înfășurate cu cîlți muiați în smoală. Nouă stele de văpaie se aprinseră în ograda de vite a lui Eichbaum. Benia sparse lacătele staulelor și începu să scoată afară vacile, una cîte una. Un flăcău le aștepta la ieșire, cu un cuțit. El dobora vaca la pămînt dintr-o singură lovitură și își cufunda cuțitul în inima ei. Pe pămîntul inundat de sînge înfloriseră torțele ca niște trandafiri de foc și deodată izbucniră împușcături. Benia alunga cu focuri de armă lucrătoarele venite în fugă spre staul. După el începură să tragă și alți tîlhari, tot în aer, fiindcă dacă nu tragi în aer, poți omorî un om. Și abia cînd a șasea vacă se prăbuși mugind de moarte la picioarele Regelui, năvăli în curte Eichbaum, numai în izmene, întrebînd:

— Ce-o să iasă din asta, Benia?

— Dacă n-o să am bani, n-o să ai vaci, domnu' Eichbaum. Una și cu una fac două.

— Intră-n casă, Benia.

Iar în casă căzură la învoială. Vacile înjunghiate le împărțiră pe din două, și Eichbaum căpătă garanția inviolabilității ulterioare în forma unei adeverințe cu ștampilă. Dar minunea veni mai tîrziu.

În timpul spargerii din noaptea aceea cumplită, cînd vacile înjunghiate mugeau, iar vițelele alunecau în sîngele matern, cînd torțele dansau ca niște fecioare negre iar lăptăresele țipînd se fereau de țevile prietenoase ale browningurilor, se năpusti în curte numai în cămășuță și Țilea, fiica bătrînului Eichbaum. Victoria Regelui deveni înfrîngerea lui.

După două zile, Benia îi înapoie pe neașteptate lui Eichbaum toți banii furați și în seara următoare veni el însuși în vizită. Se îmbrăcase cu un costum portocaliu și sub una din manșete sclipea o brățară de briliante. Intră în odaie, salută și îi ceru lui Eichbaum mîna fetei sale Țilea. Gata să fie lovit de dambla, Eichbaum totuși se ridică. Bătrînul mai avea viață în el pentru vreo douăzeci de ani.

— Ascultă, Eichbaum, îi spuse Regele, cînd ai să mori, o să te îngrop în cimitirul evreiesc numărul unu, chiar lîngă poartă. Am să-ți clădesc un monument de marmură roz, Eichbaum. Am să te fac starostele sinagogii din Brodî. Am să mă las de specialitatea mea, Eichbaum, și am să mă fac asociatul dumitale. O să avem două sute de vaci, Eichbaum. Am să ucid pe toți lăptarii, afară de dumneata. Nici un hoț n-are să treacă pe strada pe care locuiești dumneata. Am să-ți ridic o vilă la stația numărul șaisprezece... Și adu-ți aminte, Eichbaum, că nici dumneata n-ai fost în tinerețe rabin. Cine a falsificat testamentul, ca să nu vorbim cu glas tare despre asta?... Și ginere are să-ți fie Regele, nu un mucos oarecare, auzi, Eichbaum, Regele...

Și Benia Krik și-a atins ținta, pentru că era pătimaș, iar lumile sînt stăpînite de patimă. Tinerii însurăței au trăit trei luni în mănoasa Basarabie, copleșiți de struguri, de hrană și de sudorile dragostei. După aceea Benia s-a întors la Odesa, ca s-o mărite pe soră-sa Dvoira, în vîrstă de patruzeci de ani și suferind de boala lui Basedow. Și acum, istorisind povestea lui Sender Eichbaum, iată că ne putem întoarce la nunta Dvoirei Krik, sora Regelui.

La nuntă, musafirii fură serviți la cină cu găini fripte, curcani, gîște, pește umplut și borș de pește, în care lucea sideful insulelor de lămîie. Pe deasupra capetelor moarte ale gîștelor se legănau flori ca niște panașuri bogate. Dar oare găinile fripte sînt aduse pe țărm de înspumatul flux al mării Odesei?

Tot ceea ce este mai nobil în contrabanda noastră, tot ceea ce face gloria pămîntului dintr-un capăt în altul, în noaptea aceea înstelată, în noaptea aceea albastră își săvîrșea măgulitoarea sa faptă de nimicire. Vinul de pe alte meleaguri încălzea stomacurile, muia gingaș picioarele, amețea creierii și stîrnea rîgîieli, sonore ca semnalul de luptă al goarnei. Bucătarul negru de pe Plutarh, un vapor care sosise din Pord-Said de trei zile, scosese peste linia vămii sticle pîntecoase cu rom de Jamaica, vin uleios de Madera, țigări de foi din plantațiile Peerponte Morgan și portocale din împrejurimile Ierusalimului. Iată ce aruncă pe țărm fluxul înspumat al mării la Odesa, iată ce le pică uneori cerșetorilor odesiți la nunțile evreiești. La nunta Dvoirei Krik unde romul de Jamaica le pica din cer, după ce au tot supt ca niște porci puși la îngrășat, cerșetorii evrei începură să bată asurzitor cu cîrjele. Descheiat la vestă, Eichbaum se uita printre gene la tălăzuitoarea adunare și sughița admirativ. Orchestra cînta marșuri, ca la inspecția unei divizii. Muzică de fanfară, nimic altceva decît fanfară. Șezînd în rînduri strînse, la

început, tîlharii se sfiiseră de prezența altora, dar în cele din urmă își dădură drumul. Liova Kațap sparse o sticlă de votcă în capul amantei sale, Monia Artileristul trase cu revolverul în aer. Dar entuziasmul atinse apogeul cînd, potrivit datinei, musafirii începură să facă daruri tinerilor însurăței. Cantorii de sinagogă, sărind pe mese, prinseră a cînta odată cu clocotitoarea fanfară, spre lauda cantității de ruble și linguri de argint dăruite. Și aici prietenii Regelui arătară cît prețuiește sîngele albastru și cavalerismul, încă nestins, al mahalalei Moldovanca. Cu cîte un gest neglijent aruncau în tăvile de argint monede de aur, inele, coliere de perle.

Aristocrați ai mahalalei, ei aveau trupurile strînse în veste cărămizii, sacouri roșcate le cuprindeau umerii, iar pe pulpele cărnoase stătea să plesnească pielea carîmbilor de culoarea azurului celest. Cu statura dreaptă, cu burțile scoase în afară, banditii băteau din palme în tactul muzicii, cereau mirilor să se pupe și-i aruncau miresei flori, iar ea, cuadragenara Dvoira, sora lui Benia Krik, sora Regelui, schimonosită de boală, cu gușa ei imensă și cu ochii ieșiți din orbite, ședea pe un munte de perne alături de un băiat plăpînd, cumpărat cu banii lui Eichbaum și amuțit de tristețe.

Ritualul darurilor se apropia de sfîrșit, cantorii răgușiseră, iar contrabasul nu izbutea să se împace cu vioara. Peste curte pluti deodată un vag miros de ars.

— Benia, zise taica Krik, un chirigiu bătrîn, bădăran vestit printre chirigii, știi, Benia, ce-mi vine mie să cred? Îmi vine să cred că arde funinginea...

— Taică, îi răspunse Regele bețivanului de tată-său, mănîncă și bea, te rog, și nu-ți face griji cu toate prostiile...

Taica Krik urmă povața fiului său. Mîncă și bău. Totuși nourașul de fum era din ce în ce mai înțepător. Pe undeva se și împurpuraseră marginile cerului. Și apucase să

zvîcnească spre înălțimi o limbă de flacără, îngustă ca o baionetă. Săltînd din scaune, oaspeții adulmecau văzduhul, iar femeile începură să țipe. Atunci tîlharii se uitară unii la alții. Și numai Benia, care nu observase nimic, era nepotolit.

— Îmi stricați petrecerea! strigă el plin de disperare. Vă rog, dragii mei, mîncați și beți...

Dar în același timp apăru în curte tînărul care mai venise și la căderea serii.

— Rege, zise el, am să-ți spun două vorbe...

— Bine, zi-i, răspunse Regele. Totdeauna ai tu două vorbe de spus...

— Rege, rosti tînărul necunoscut și chicoti, pur și simplu îți vine să mori de rîs, auzi dumneata, arde secția ca o lumînare...

Băcanii încremeniră. Tîlharii surîseră. Sexagenara Manka, muma bandiților mahalalei, vîrî două degete în gură și trase un șuierat așa de strident, încît vecinii ei de masă se feriră în lături.

— Mania, îi atrase Benia atenția, nu ești la lucru, păstrează-ți sîngele rece, Mania...

Tînărul care adusese uluitoarea veste chicotea și acum.

— Au ieșit de la secție vreo patruzeci de inși, povesti el mișcîndu-și fălcile larg, și s-au dus în razie. Și n-au apucat să facă nici cinșpe pași, că a și luat foc... Dați o fugă să vă uitați, dacă vreți...

Benia își opri însă oaspeții să se ducă să vadă incendiul. Plecă numai el cu doi dintre ai lui. Secția de poliție era cuprinsă de flăcări din patru părți. Scuturîndu-și fundurile, vardiștii alergau pe scările înecate de fum și aruncau prin ferestre tot felul de cufere. Arestații dispăreau în învălmășeală. Pompierii erau cuprinși de zel, însă pompa din apropiere nu avea apă. Comisarul – mătura aceea nouă care mătură bine – stătea pe trotuarul opus și-și

mușca mustața care îi tot intra în gură. Mătura cea nouă stătea nemișcată. Trecînd pe lîngă comisar, Benia îl salută milităreşte.

— Să trăiți, excelența voastră! zise el cu compasiune. Ce ziceți de nenorocirea asta? E oribil...

Apoi începu să se uite la clădirea în flăcări, clătină din cap și bolborosi:

— Vai, vai, vai...

Cînd Benia se întoarse acasă, felinarele din curte se stingeau și se revărsa de ziuă. Musafirii plecaseră, iar muzicanții moțăiau cu capetele rezemate de mînerele contrabasurilor. Numai Dvoira n-avea chef de somn. Ea își împingea cu amîndouă mîinile soțul fistîcit spre ușa camerei lor nupțiale și îl învăluia în privirile-i senzuale, ca mîța care, ținînd șoarecele în bot, îl încearcă ușor cu dinții.

Cum se petreceau lucrurile la Odesa

Am început eu.

— Reb Arie-Leib, i-am zis bătrînului, să discutăm despre Benia Krik. Să stăm de vorbă despre fulgerătorul lui debut și despre sfîrșitul lui groaznic. Trei umbre stau în calea imaginației mele. Să-l luăm pe Froim Graci. Tăria de oțel a isprăvilor lui oare n-ar suporta comparația cu forța Regelui? Sau Kolka Pakovski. Firea turbată a acestui om avea într-însa tot ce trebuie ca să poți domina. Și parcă Haim Drong n-a știut să distingă strălucirea noii stele? Și de ce numai Benia Krik s-a suit pînă la capătul scării de frînghie, în vreme ce toți ceilalți au rămas atîrnați jos, pe treptele nestatornice?

Reb Arie-Leib tăcea, șezînd pe zidul cimitirului. În fața noastră se desfășurase liniștea verde a mormintelor. Omul doritor de răspuns trebuie să-și facă rezerve de răbdare. Omului stăpînind știința îi șade bine să fie trufaș. De aceea, șezînd pe zidul cimitirului Arie-Leib tăcea. În cele din urmă el spuse:

— De ce tocmai el? Vreți să știți de ce nu ceilalți? Prin urmare, uitați un timp că pe nas aveți niște ochelari și că aveți toamnă în suflet. Curmați scandalul de pe masa dumneavoastră de scris și nu vă mai bîlbîiți în fața oamenilor. Închipuiți-vă o clipă că faceți scandal în piețele publice și că vă bîlbîiți pe hîrtie. Sînteți tigru, sînteți leu, sînteți pisică. Puteți să vă culcați o noapte cu o rusoaică și femeia aceasta va rămîne mulțumită de

dumneavoastră. Aveți douăzeci și cinci de ani. Dacă cerul și pămîntul ar avea niște verigi, ați apuca de verigile astea și ați trage cerul spre pămînt. Iar tatăl dumneavoastră este chirigiul Mendel Krik. La ce se gîndește un tată ca ăsta? El se gîndește cum să bea o cinzeacă bună de votcă, cum să-i dea cuiva un pumn în mutră, se gîndește la caii lui și la nimic altceva. Dumneavoastră vreți să trăiți, pe cînd el vă obligă să muriți de douăzeci de ori pe zi. Ce ați fi făcut în locul lui Benia Krik? N-ați fi făcut nimic. Pe cîtă vreme el a făcut. De aceea era Rege, pe cînd dumneavoastră dați cu tifla din buzunar.

El, Bencik, s-a dus la Froim Graci, care din vremea aceea începuse a se uita la lume numai cu un singur ochi și era ceea ce este și acum. Dînsul i-a spus lui Froim:

— Ia-mă și pe mine. Vreau să acostez la malul tău. Malul la care am să acostez are să fie în cîștig.

Graci l-a întrebat:

— Cine ești, de unde vii și în ce ape te scalzi?

— Pune-mă la încercare, Froim, îi răspunse Benia, și să nu mai umblăm cu cioara vopsită.

— Să nu umblăm cu cioara vopsită, răspunse Graci. Am să te pun la încercare.

Și tîlharii s-au adunat în consiliu ca să vadă ce-i cu Benia Krik. N-am fost la adunarea aceea, dar se zice că s-au adunat în consiliu. Mai-marele lor era pe atunci răposatul Liovka Bîk.

— Ce-i umblă sub cozoroc lui Benia ăsta? a întrebat răposatul Bîk.

Și Graci chiorul își spuse părerea:

— Benia vorbește puțin, dar vorbește cu haz. El vorbește puțin, dar ai dori să mai spuie cîte ceva.

— Dacă-i așa, strigă răposatul Liovka, să-l încercăm cu Tartakovski.

— Să-l încercăm cu Tartakovski, hotărî consiliul și toți cei în care mai sălășluia bunul simț au roșit cînd

le-a fost dat să audă hotărîrea asta. De ce au roșit? O să aflați asta cînd o să vă duceți acolo unde am să vă duc eu.

Tartakovski era poreclit pe la noi fie Un-Jidan-și-Jumătate, fie Nouă-Spargeri. Un-Jidan-și-Jumătate i se spunea pentru că nici un evreu nu avea atîta tupeu și atîția bani cît Tartakovski. Era mai înalt de statură decît cea mai înaltă huidumă dintre vardiștii Odesei, iar la cîntar trăgea mai mult decît cea mai grasă ovreică. Porecla Nouă-Spargeri i-o dăduseră fiindcă firma Liovka Bîk et compania făcuse în birourile lui nu opt sau zece spargeri, ci exact nouă. Lui Benia, care nu era încă Rege pe atunci, îi reveni onoarea să se ducă la acel Jidan-și-Jumătate cu a zecea spargere. Cînd Froim i-a comunicat asta, el a spus „da" și a ieșit trîntind ușa. De ce a trîntit ușa? O să aflați asta cînd o să vă duceți acolo unde am să vă duc eu.

Tartakovski are suflet de ucigaș, dar e de-ai noștri. S-a ridicat dintre noi. E sînge din sîngele nostru, carne din carnea noastră, ca și cum ne-ar fi născut aceeași mamă. Jumătate din Odesa are serviciu la prăvăliile lui. Și necazurile i s-au tras tot de la ai lui din mahala. De două ori l-au răpit ca să poată fi răscumpărat, ba odată, pe vremea pogromului, i-au făcut și slujbă de înmormîntare cu cor. Derbedeii din mahalaua Sloboda îi băteau atunci pe evrei pe strada Bolșaia Arnautskaia. Tartakovski fugise de ei și întîlnindu-se cu o procesiune de înmormîntare, a întrebat:

— Pe cine duce la groapă?

Trecătorii i-au răspuns că pe Tartakovski. Convoiul a ajuns la cimitirul Sloboda. Atunci ai noștri au scos din sicriu o mitralieră și au început să tragă în derbedeii mahalalei ăleia. Un-Jidan-și-Jumătate însă nu prevăzuse așa ceva. Un-Jidan-și-Jumătate s-a speriat de moarte. Și care proprietar nu s-ar fi speriat în locul lui?

A zecea spargere contra unui om căruia i s-a făcut odată și slujba de îngropăciune era o grosolănie. Benia, care pe atunci nu era încă Rege, înțelegea asta mai bine ca oricare altul. Dar lui Graci i-a spus „da" și chiar în aceeași zi i-a scris lui Tartakovski o scrisoare care semăna cu toate scrisorile de același soi:

„Mult stimate Ruvim Osipovici, fiți așa de binevoitor să puneți pînă sîmbătă sub polobocul cu apa de ploaie..." și așa mai departe. „În caz de refuz, așa după cum în ultimul timp ați cam început a vă permite, vă așteaptă o mare deziluzie în viața dumneavoastră de familie. Cu stimă, cunoștința dvs. Bențion Krik."

Lui Tartakovski nu i-a fost lene să răspundă imediat:

„Benia, dacă ai fi un idiot, ți-aș scrie ca unui idiot. Dar eu nu te știu ca atare, și ferească Dumnezeu să te știu drept cine nu ești. Tu pesemne faci pe pustiul. Oare nu știi că anul acesta în Argentina e așa recoltă că dă pe-afară și noi ședem cu grîul nostru fără nici un fel de saftea?... Și am să-ți mai spun cu mîna pe inimă că m-am săturat să mănînc la bătrînețe bucata asta amară de pîine și să îndur toate neplăcerile astea, după ce am muncit toată viața ca ultimul hamal. Și cu ce m-am ales după toată munca asta nesfîrșită de ocnaș? Cu ulcere, boli, griji și insomnii. Lasă-te de prostii, Benia. Prietenul tău, mult mai mare decît îți imaginezi, Ruvim Tartakovski."

Un-Jidan-și-Jumătate și-a făcut datoria. A scris o scrisoare. Dar poșta n-a dus scrisoarea la adresă. Neprimind răspuns, Benia s-a supărat. A doua zi a apărut cu patru amici în biroul lui Tartakovski. Patru tineri mascați și cu revolverele în mînă au năvălit în cameră.

— Mîinile sus! au zis ei și au început să gesticuleze cu pistoalele.

— Lucrează mai calm, Solomon, îi făcu Benia observație unuia dintre ei, celui care striga mai tare; să n-ai obiceiul ăsta să fii primul la lucru! Apoi, întorcîndu-se către un funcționar din prăvălie, care era palid ca moartea și galben ca lutul, l-a întrebat: Un-Jidan-și-Jumătate e în fabrică?

— Dumnealui nu este la fabrică, răspunse funcționarul, care se numea Mughinștain și-i mai spunea Iosif, fiind copilul din flori al tușei Pesia, precupeața de găini din Piața Seredinskaia.

— Și în locul patronului cu cine stăm noi de vorbă? au început ei să-l descoasă pe nenorocitul de Mughinștain.

— În locul patronului, cu mine, a răspuns funcționarul, verde la față ca iarba cea verde.

— Atunci, cu ajutorul bunului Dumnezeu, deschide-ne casa de bani! i-a poruncit Benia și a început numaidecît o operă în trei acte.

Nervosul Solomon așeza într-o valiză banii, hîrtiile, ceasurile și brelocurile; răposatul Iosif stătea în fața lui cu mîinile în sus și în vremea asta Benia le spunea istorioare din viața poporului evreu.

— Dacă face el cu mine pe alde Rotschild, spunea Benia despre Tartakovski, atunci să-l arză focul. Explică-mi tu mie, Mughinștain, ca unui prieten, următorul lucru: îi trimit eu o scrisoare de afaceri, și de ce n-ar cheltui el cinci copeici cu tramvaiul ca să vină pînă la mine acasă și să bea cu familia mea o cinzeacă de votcă și să ia o gustare cu ce avem și noi? Ce l-a împiedicat să-și deschidă inima în fața mea? Să fi spus măcar: „Benia, uite-așa și pe dincolo, asta e balanța mea, mai îngăduie-mă vreo două zile, lasă-mă să-mi trag răsuflarea, dă-mi voie să mă dezmeticesc". Și ce i-aș fi răspuns eu? „Nu se întîlnește porc cu porc, dar om cu om se întîlnește." Ai priceput, Mughinștain?

— Am priceput tot, i-a răspuns Mughinștain, dar a mințit, fiindcă habar n-avea de ce Un-Jidan-și-Jumătate, bogătaș respectabil și om clasa întîi, trebuia să meargă cu tramvaiul ca să ia o gustare în familia chirigiului Mendel Krik.

Iar între timp nenorocirea dădea tîrcoale pe la ferestre, ca un cerșetor în zori de zi. Nenorocirea a năvălit cu zgomot în birouri. Și cu toate că de astă-dată ea și-a luat înfățișarea ovreiului Savka Buțis, era beată ca un sacagiu.

— Ho-ho, răcni ovreiul Savka, iartă-mă, Bencik, am întîrziat! și începu să tropăie și să dea din mîini.

Apoi trase cu revolverul și glontele îl nimeri pe Mughinștain în burtă.

Mai e nevoie de cuvinte? Era omul și nu mai este. Trăia un burlac nevinovat ca pasărea pe creangă, și uite-l că a pierit dintr-o prostie. A venit un ovrei semănînd a marinar și a tras cu pistolul nu într-o carafă cu surprize, ci în burta unui om. Ce cuvinte mai trebuie aici?

— Tule-o din birou! strigă Benia și fugi ultimul. Dar plecînd, apucă să-i spuie lui Buțis:

— Jur pe mormîntul mamii, Savka, că ai să te întinzi lîngă el...

Și acuma spuneți-mi și mie, tinere domn, care tăiați cupoane din acțiunile altora, cum ați fi procedat în locul lui Benia Krik? Dumneavoastră n-ați ști cum să procedați. Pe cînd el știa. De aceea e el Rege, iar noi doi ședem pe zidul cimitirului evreiesc numărul doi și ne ferim de soare cu palma.

Nenorocitul fiu al tușei Pesia n-a murit îndată. O oră după ce l-au adus la spital, a sosit acolo și Benia.

A cerut să fie chemați la el medicul-șef și o soră și le-a spus fără să-și scoată mîinile din buzunarele pantalonilor de culoare crem:

— Am interes, a zis el, ca bolnavul Iosif Mughinștain să se facă sănătos. Pentru orice eventualitate mă recomand:

Benţion Krik. Să nu vă pară rău de camfor, perne cu oxigen, cameră rezervată. Dacă nu, de fiecare doctor, măcar de-ar fi el şi doctor în filosofie, tot nu trebuie mai mult decît doi metri de pămînt.

Şi totuşi Mughinştain a murit în aceeaşi noapte. Şi abia atunci Un-Jidan-şi-Jumătate a făcut gălăgie în toată Odesa.

— Unde începe poliţia, răcnea el, şi unde se termină Benia?

— Poliţia se termină acolo unde începe Benia, îi răspundeau oamenii cu judecată, dar Tartakovski nu s-a putut linişti şi l-a ajuns clipa cînd un automobil roşu cu o cutie muzicală în el şi-a cîntat în Piaţa Seredinskaia primul său marş din opera *Rîzi, paiaţă.* Ziua în amiaza mare maşina a venit în viteză pînă la căsuţa în care locuia tuşa Pesia.

Automobilul zdrăngănea din roţi, scuipa fum, îşi împrăştia strălucirea de alamă, puţea a benzină şi cînta diferite arii cu claxonul. Din automobil sări cineva şi se duse direct în bucătărie, unde jos, pe pămîntul care ţinea loc de podea, se zbătea văicărindu-se micuţa tuşă Pesia. Un-Jidan-şi-Jumătate şedea pe un scaun şi dădea din mîini.

— Rît de huligan, urlă el cînd îl văzu pe musafir, banditule, nu te-ar răbda pămîntul! Grozav obicei ţi-ai făcut să omori oameni vii...

— Domnu' Tartakovski, îi răspunse Benia Krik cu jumătate de glas, sînt acum aproape două zile şi două nopţi de cînd îl plîng pe iubitul răposat ca pe frate-meu. Dar ştiu că dumneavoastră scuipaţi pe tinerele mele lacrimi. Ruşine, domnu' Tartakovski! În ce safeu aţi ascuns dumneavoastră ruşinea? Aţi avut inima să-i trimiteţi mamei răposatului nostru Iosif o sută de mizerabile carboave. Mi s-a făcut măciucă în cap creierul cu păr cu tot, cînd am auzit aşa noutate.

Aici, Benia a făcut o pauză. Era îmbrăcat cu un sacou de culoarea ciocolatei, pantaloni crem și se încălțase cu ghete ca zmeura.

— Zece mii bani gheață, răcni el, zece mii bani gheață și pensie pînă la moartea dumneaei, de-ar trăi și o sută douăzeci de ani. Și dacă nu, atunci să ieșim din încăperea asta, domnu' Tartakovski, și să luăm loc în automobilul meu...

După aceea s-au înjurat unul pe celălalt. Un-Jidan-și-Jumătate se certa cu Benia. N-am fost de față la sfada asta. Dar cine a fost, își aduce aminte. S-au învoit pînă la urmă pentru cinci mii bani gheață și cîte cincizeci de ruble lunar.

— Tușă Pesia, îi spuse atunci Benia babei ăleia zburlite, care se tăvălea pe jos, dacă ai nevoie de viața mea, poți s-o primești, dar toată lumea se înșală, chiar și Dumnezeu. S-a săvîrșit o mare greșeală, tușă Pesia. Și parcă și din partea lui Dumnezeu n-a fost greșeală să așeze pe evrei în Rusia, pentru ca ei să se chinuie ca în iad? Și de ce ar fi fost rău dacă evreii ar fi trăit în Elveția, unde ar fi fost înconjurați de lacuri clasa întîi, de aerul de munte și de franțuji adevărați? Toți se înșală, pînă și Dumnezeu. Ascultă-mă cu urechile, tușă Pesia. Ai cinci mii în mînă și cincizeci de ruble lunar pînă ai să mori, chiar dac-o fi să trăiești o sută douăzeci de ani. Înmormîntarea lui Iosif are să se facă după categoria întîi: șase cai ca șase lei-paralei, două care funebre cu coroane, corul de la sinagoga din Brodî și Mirikovski personal, care o să cînte pentru răposatul fiul dumitale...

Înmormîntarea a avut loc în dimineața următoare. Despre înmormîntarea aia să-i întrebați pe cerșetorii din cimitir. Întrebați-i pe ceaușii de la sinagogă, pe comercianții de păsări cușer sau pe babele de la azilul numărul doi. Așa înmormîntare Odesa n-a văzut de cînd e ea, și lumea

n-are să mai vadă vreodată. Vardiștii și-au pus în ziua aceea mănuși de ață. În sinagogile ce stăteau cu ușile deschise și fuseseră împodobite cu verdeață, ardea lumina electrică. Pe caii albi înhămați la carul mortuar se legănau panașuri negre. Șaizeci de coriști mergeau în fruntea cortegiului. Coriștii erau băieți, dar cîntau cu voci femeiești. Epitropii sinagogii negustorilor de păsări cușer o duceau de braț pe tușa Pesia. După dînșii veneau membrii asociației funcționarilor comerciali evrei, iar după funcționarii comerciali evrei mergeau avocați, doctori în medicină și moașe. De o parte a tușei Pesia erau precupețele de găini din Piața Veche, de cealaltă parte onoratele lăptărese din Bugaiovka, înfășurate în șaluri portocalii. Ele tropăiau ca jandarmii la paradă într-o zi de sărbătoare. Șoldurile lor grase aveau mirosul mării și miros de lapte. Și în urmă de tot se împleticeau funcționarii lui Ruvim Tartakovski. Erau o sută de oameni, sau două sute, sau o mie. Purtau surtucuri negre cu revere de mătase și cizme noi, care guițau ca purceii în sac.

Și, iată, am să vorbesc așa cum a vorbit Domnul Dumnezeu pe muntele Sinai din tufișul în flăcări. Vîrîți-vă în urechi cuvintele mele. Tot ceea ce am văzut, cu ochii mei am văzut, șezînd aici, pe zidul cimitirului numărul doi, lîngă pelticul Moiseika și Șimșon de la întreprinderea de pompe funebre. Și asta am văzut-o eu, Arie-Leib, ovrei mîndru, trăind pe lîngă răposați.

Carul mortuar a ajuns la sinagoga cimitirului. Sicriul a fost pus pe una din trepte. Tușa Pesia tremura ca o păsărică. Cantorul s-a dat jos din trăsură și a început serviciul divin. Cei șaizeci de coriști îi țineau isonul. Și în momentul acela automobilul roșu s-a năpustit de după o cotitură. El cînta *Rîzi, paiață* și apoi se opri. Oamenii tăceau ca niște cadavre. Tăceau copacii, coriștii, cerșetorii. Patru oameni ieșiră de sub capota roșie și duseră cu pași

tăcuți pînă la carul mortuar o coroană extraordinară de trandafiri. Iar cînd serviciul divin luă sfîrșit, cei patru oameni își strecurară sub sicriu umerii lor de oțel și după aceea, cu ochii aprinși și cu piepturile înainte, porniră împreună cu membrii asociației funcționarilor comerciali evrei.

În fruntea lor mergea Benia Krik, pe care nimeni încă nu-l numea pe atunci Regele. Primul se apropie de mormînt el, se urcă pe movilă și întinse mîna.

— Ce vrei să faci dumneata, tinere? sări la el Kofman de la întreprinderea de pompe funebre.

— Vreau să țin un discurs, răspunse Benia Krik.

Și el a ținut un discurs. L-au auzit toți care voiau să-l audă. L-am auzit și eu, Arie-Leib, l-a auzit și pelticul Moiseika, fiindcă el ședea alături de mine pe zid.

— Domnilor și doamnelor, a spus Benia Krik, domnilor și doamnelor, a zis el, și soarele s-a suit deasupra capului său ca o santinelă cu pușca pe umăr. Ați venit să-i dați ultimul salut unui muncitor cinstit care a pierit pentru nimica toată. În numele meu și în numele tuturor celor care nu se află de față, vă mulțumesc. Domnilor și doamnelor! Ce a văzut la viața lui dragul nostru Iosif? A văzut și el vreo două fleacuri. Cu ce se ocupa el? Număra banii altuia. Pentru ce a pierit? Pentru toată clasa muncitoare. Există oameni care au și fost sortiți să moară și există oameni care nici n-au început să trăiască. Și iată că glonțul care zbura spre pieptul osîndit îl străpunge pe Iosif, care n-a apucat să vadă la viața lui nimic altceva decît vreo două fleacuri. Există oameni care știu să bea votcă și există oameni care nu știu să bea votcă, dar care totuși o beau. Și iată că cei dintîi dobîndesc plăcere la necaz și la bucurii, iar ceilalți suferă pentru toți cei care beau votcă fără să știe s-o bea. De aceea, domnilor și doamnelor, după ce ne vom închina pentru sărmanul nostru Iosif,

vă rog să conduceți la groapă pe necunoscutul, dar acum răposatul Saveli Buțis...

Și ținînd acest discurs, Benia coborî de pe movilă. Tăceau oamenii, copacii și cerșetorii cimitirului. Doi gropari au dus un sicriu nevopsit spre o groapă vecină. Bîlbîindu-se, cantorul sfîrși rugăciunea. Benia aruncă prima lopată de țărînă și trecu la Savka. Și după el porniră ca oile toți avocații și toate cucoanele cu broșe în piept. El l-a silit pe cantor să cînte și la mormîntul lui Savka un serviciu divin întreg și toți cei șaizeci de coriști îi ținură cantorului isonul. Nici în vis n-a visat Savka așa înmormîntare, vă rog să credeți cuvîntul de moșneag bătrîn al lui Arie-Leib.

Se spune că în ziua aia Un-Jidan-și-Jumătate a hotărît să închidă dosarul. N-am fost de față. Dar că nici cantorul, nici corul, nici întreprinderea de pompe funebre n-a cerut nici un ban pentru înmormîntare, am văzut cu ochii lui Arie-Leib. Arie-Leib, așa mă cheamă pe mine. Și altceva n-am putut să văd, fiindcă oamenii, dîndu-se tiptil în lături de lîngă mormîntul lui Savka, s-au pornit să fugă care încotro, ca de foc. Zburau în trăsuri, în căruțe și cu picioarele. Și numai cei patru care au venit cu automobilul roșu, tot cu el au și plecat. Cutia muzicală și-a cîntat marșul, mașina s-a cutremurat și a dispărut.

— Regele! a spus uitîndu-se după ea pelticul Moiseika, cel care-mi ia mie cele mai bune locuri de pe zid.

Acuma știți tot. Știți cine a pronunțat cel dintîi vorba „regele". Ăsta a fost Moiseika. Știți de ce nu l-a numit la fel nici pe Graci chiorul, nici pe turbatul Kolka. Știți tot. Dar ce folos, dacă și acuma aveți ochelari pe nas și toamnă în suflet?...

Un tată

Froim Graci fusese și el cîndva însurat. Dar asta se întîmplase demult, trecuseră de atunci douăzeci de ani. În vremea aceea nevasta îi născuse lui Froim o fiică și murise din naștere. Fetița căpătă numele de Basia. Bunica ei după mamă locuia la Tulcin. Bătrîna nu-și iubea ginerele. Iată ce zicea ea despre el: Froim este cărăuș de meserie și are cai murgi, dar sufletul lui Froim e mai negru decît murgii lui...

Neiubindu-și ginerele, bătrîna luase fetița nou-născută la sine. A trăit douăzeci de ani împreună cu fetița, apoi a murit. Atunci Basika s-a întors la tată-său. Lucrurile s-au petrecut astfel.

Miercuri, în ziua de cinci, Froim Graci transporta grîu din hambarele societății Dreyfus, în port, pe vaporul Caledonia. Spre seară și-a sfîrșit lucrul și s-a dus acasă. Cotind din strada Prohorovskaia, se întîlni cu fierarul Ivan Piatirubel.

— Hai să trăiești, Graci, spuse Ivan Piatirubel; nu știu ce muiere umblă să intre la tine-n casă...

Graci trecu mai departe și zări în curtea lui o huidumă de femeie. Avea niște șolduri uriașe și obraji cărămizii.

— Tataie, zise femeia cu o voce asurzitoare de bas, a intrat dracul în mine de plictiseală. A trecut ziua de cînd te-aștept... Află că bunica a murit la Tulcin.

Graci stătea pe camion și se uita cu ochii cît cepele la fie-sa.

— Nu te învîrti pe lîngă cai, strigă el disperat, ia-l pe mijlocaș de căpăstru, ce, vrei să-mi dărîmi caii?!...

Stînd în camion, Graci făcea vînt cu biciul. Basika îl apucă pe mijlocaș de căpăstru și duse caii la grajd. Îi deshămă, apoi se duse să trebăluiască pe la bucătărie. Agățâ pe frînghie obielele lui taică-său, frecă cu nisip ceainicul afumat și puse mîncarea la încălzit într-o oală de tuci.

— Ce murdărie grozavă e la matale, tataie! zise ea și azvîrli pe fereastră niște cojoace mirosind acru, pe care le găsise pe jos. Dar curăț eu murdăria asta, mugi ea și-i dete lui tată-său să mănînce.

Bătrînul bău votca din ceainicul smălțuit și mîncă jumările ce aveau mireasma copilăriei fericite. Apoi luă biciul și ieși pe poartă afară. După el veni și Basika. Se încălțase cu botine bărbătești, își luase o rochie portocalie, își pusese și pălăria plină de păsări, și astfel împodobită se așeză pe bancă. Seara umbla clătinîndu-se pe dinaintea băncii de lemn, ochiul sclipitor al asfințitului cădea în mare dincolo de Peresîp, iar cerul era roșu ca o cifră roșie din calendar. Tot comerțul se potolise pe Dalnițkaia, iar pungașii trecuseră pe o ulicioară înfundată spre stabilimentul lui Ioska Samuelsohn. Trecuseră în birje lăcuite, îmbrăcați de gală ca păsările colibri, în costume viu colorate. Ochii le erau holbați, un picior se sprijinea neglijent pe scara trăsurii, și în mîna de oțel întinsă țineau cîte un buchet înfășurat în foiță de țigară. Trăsurile lor lăcuite înaintau la pas, în fiecare din ele ședea cîte un singur ins cu buchetul în mînă, iar birjarii, înfipți pe caprele lor înalte, erau ornați cu panglici ca niște cavaleri de onoare la nuntă. Evreice bătrîne urmăreau alene scurgerea obișnuită a acestei procesiuni, căci evreicele bătrîne erau indiferente față de tot ce se întîmpla, și numai băieții băcanilor și ai constructorilor navali îi pizmuiau pe regii Moldovancăi.

Solomoncik Kaplun, fiul unui băcan, și Monia Artileristul, fiu de contrabandist, erau dintre cei care se străduiau să nu ia în seamă strălucirea norocului străin. Trecură amîndoi pe lîngă acest noroc străin, legănîndu-se ca fetele care au cunoscut iubirea, apoi schimbară șoapte între ei și începură să dea din mîini, arătînd cum ar îmbrățișa-o pe Basika, dacă dînsa ar dori așa ceva. Și iată că Basika dori numaidecît acest lucru, fiindcă nu era decît o biată fată din Tulcin, adică dintr-un tîrgușor care nu vedea mai departe de lungul nasului, însă era plin de amor propriu. Fata avea către nouăzeci de kile greutate și toată viața și-o petrecuse laolaltă cu vlăstarele răutăcioase ale misirilor din Podolia, cu colportorii de cărți și cu muncitorii forestieri, așa că nu văzuse niciodată oameni de felul lui Solomoncik Kaplun. De aceea, văzîndu-l, ea începu să bată pămîntul cu picioarele-i groase, încălțate în botine bărbătești, apoi vorbi cu taică-său.

— Tataie, zise ea cu glas de tunet, uite-te la domnișorul ăsta: are niște picioruțe de păpușică, eu aș strivi niște picioruțe ca astea...

— Ăhă, domnu' Graci, zise atunci în șoaptă un evreu bătrîn pe care-l chema Golubcik și care ședea alături, văd că odrasla dumitale se trage la păscut...

— Ce îmi lipsea mie acum! răspunse Froim, care se jucă nițel cu biciul, apoi intră în casă ca să se culce și adormi liniștit, fiindcă nu luase în seamă vorbele bătrînului. Nu l-a crezut pe bătrîn și nu avea dreptate să nu-l creadă. Dreptate avea Golubcik. Acest Golubcik care se îndeletnicea cu peștitul pe strada noastră, noaptea citea rugăciuni la căpătîiul morților bogați și știa despre viață tot ce se poate ști despre ea. Froim Graci n-avea dreptate. Golubcik avea dreptate.

Și bineînțeles chiar din ziua aceea Basika începu să-și petreacă toate serile la poartă. Ședea pe bancă și își cosea

zestrea. Femeile însărcinate se așezau lîngă ea; baloturi întregi de pînză lunecau de pe puternicii ei genunchi crăciți; muierile gravide se pîrguiau din te miri ce, așa cum se rumenește ugerul vacii la pășune cu laptele trandafiriu de primăvară, iar în vremea asta bărbații lor veneau de la lucru unul după altul. Bărbații acestor soții arțăgoase își storceau la robinet bărbile cîlțoase și făceau apoi loc babelor cocoșate. Babele scăldau în albii prunci grași, îi loveau ușurel peste bucile sclipitoare, învelindu-i după aceea în fustele lor ponosite. Și iată cum Basika cea din Tulcin a văzut aici viața darnicei noastre mume – mahalaua Moldovanca – o viață ticsită de copii de țîță, de zdrențe puse la uscat și de nopți de nuntă, o viață plină de șic suburban și de neobosită energie soldățească. Fata dori și pentru sine o viață ca asta, dar află totodată că fiica lui Graci chiorul nu poate miza pe o partidă vrednică de ea. Din clipa aceea nu i-a mai spus lui taică-său tată.

— Hoț roșcovan, îi striga dînsa în fiecare seară, hai la cină, hoț roșcovan...

Și asta a durat pînă cînd Basika și-a cusut șase cămăși de noapte și șase perechi de chiloți cu tiv de dantelă. Isprăvind tivirea horbotei, ea plînse cu un glas subțire care nu semăna cu glasul ei, și-i spuse printre lacrimi neînduplecatului Graci:

— Fiecare fată, zise ea, are un interes în viață și numai eu trăiesc ca un paznic de noapte la magazie străină. Sau faci dumneata ceva pentru mine, tataie, sau îmi pun capăt zilelor...

Graci își ascultă fiica pînă la sfîrșit, apoi își puse o jachetă de doc și se duse a doua zi în vizită la băcanul Kaplun din Piața Privoznaia.

Deasupra prăvăliei lui Kaplun strălucea o firmă aurită. Era prima prăvălie din Piața Privoznaia. Înăuntru mirosea a numeroase mări și a vieți minunate, de care habar

n-avem noi. Un băiat uda cu apa dintr-o stropitoare adîncul răcoros al prăvăliei și cînta un cîntec care se cuvenea să fie cîntat numai de oamenii mai în vîrstă. Fiul patronului, Solomoncik, stătea la tejghea; pe tejgheaua aceea se aflau măsline aduse din Grecia, ulei de Marsilia, cafea boabe, vin de Malaga din Lisabona, sardele ale firmei Philippe et Canot și piper de Cayenne. Kaplun ședea numai în vestă, la soare, într-o sălițã de sticlă și mînca pepene, un pepene roșu cu sîmburi negri, cu sîmburi oblici ca ochii chinezoaicelor șirete. Burta lui Kaplun zăcea pe masă, la soare, și soarele nu era în stare să-i facă burții nimic. Dar după aceea, băcanul îl zări pe Graci în jacheta lui de doc și păli.

— Bună ziua, domnu' Graci, zise el și se depărtă de masă. Golubcik m-a anunțat că ai să vii și ți-am pregătit juma' de kil de ceai, ceva extra...

Și îi vorbi de sortul cel nou de ceai adus la Odesa de vapoare olandeze. Graci îl ascultă răbdător, însă în cele din urmă îl întrerupse, fiindcă era un om simplu, fără ascunzișuri.

— Eu sînt un om simplu, fără ascunzișuri, spuse Froim, stau pe lîngă caii mei și mă ocup cu treburile mele. Îi dau Basikăi rufărie nouă și cîțiva gologani vechi, și mai sînt pe lîngă Basika și eu, cui nu-i place, să-l arză focul...

— Pentru ce să ne arză focul? răspunse repede Kaplun și mîngîie mîna cărăușului. La ce sînt vorbele astea, domnu' Graci, că dumneata ești un om care poți da o mînă de ajutor altui om și, între altele, poți și să jignești un om, iar faptul că nu ești rabinul din Cracovia nu înseamnă nimic, că nici eu nu m-am dus la cununie cu nepoata lui Moses Montefiore, dar... dar madam Kaplun... există și madam Kaplun, o doamnă grandioasă, la care nici Dumnezeu nu știe ce vrea ea...

— Ba eu știu, îl întrerupse Graci pe băcan, eu știu că Solomoncik o vrea pe Basika, însă madam Kaplun nu mă vrea pe mine...

— Da, eu nu te vreau pe dumneata! strigă atunci madam Kaplun, care ascultase la ușă; și după aceea ieși în sălița de sticlă, mînioasă, cu pieptul agitat. Nu te vreau, Graci, așa cum omul nu-și vrea moartea. Nu te vreau, așa cum mireasa nu dorește să aibă bube în cap. Nu uita că răposatul nostru bunic a fost băcan, și trebuie să ne ținem de branșa noastră...

— Țineți-vă de branșa voastră, îi răspunse Graci mînioasei madam Kaplun și plecă acasă.

Acolo îl aștepta Basika, îmbrăcată cu o rochie portocalie, dar bătrînul, fără să se mai uite la ea, își așternu un cojoc sub căruță, se culcă și dormi pînă cînd mîna voinică a Basikăi îl azvîrli dintre roți.

— Hoț roșcovan, zise fata în șoaptă, ca și cum nu ea ar fi șoptit, de ce trebuie să suport manierele dumitale de căruțaș și de ce taci ca un buștean, hoț roșcovan ce ești?

— Basika, rosti Graci, Solomoncik te vrea, dar madam Kaplun nu mă vrea pe mine... Ei caută un băcan.

Și așezîndu-și cojocul, bătrînul se băgă din nou sub căruță, iar Basika dispăru din curte...

Toate acestea se petrecuseră într-o sîmbătă, zi de sărbătoare. Ochiul de purpură al asfințitului, cotrobăind pe pămînt, dădu pe înserate de Graci, care sforăia sub căruța sa. Impetuoasa rază se înfipse cu un reproș de văpaie în cel adormit și îl conduse pe strada Dalniţkaia, plină de pulbere și strălucire ca un lan de secară verde în vînt. Tătarii mergeau în sus pe Dalniţkaia, tătarii și turcii cu catîrii lor. Se întorceau din pelerinaj de la Mecca, ducîndu-se acasă la ei în stepele Orenburgului și în Transcaucazia. Vaporul îi adusese la Odesa și din port toți se duceau acum la hanul Liubkăi Șneivais, poreclită Liubka Cazacul.

Halatele vărgate și țepene atîrnau pe trupurile tătarilor, inundînd caldarîmul cu sudoarea de bronz a deșertului. Prosoape albe stăteau înfășurate în jurul fesurilor, arătînd că acești oameni se închinaseră osemintelor profetului. Pelerinii ajunseră pînă la colț, apoi cotiră înspre hanul Liubkăi, dar nu putură să răzbată acolo, fiindcă la poartă se îmbulzise o grămadă de oameni. Cu o geantă atîrnîndu-i pe șold, Liubka Șneivais îl bătea pe un țăran beat, îmbrîncindu-l spre caldarîm. Îl bătea cu pumnul strîns în obraz, ca și cum ar fi lovit într-o daireá, iar cu mîna cealaltă îl ținea pe țăran ca să nu se prăvale. Șuvițe de sînge i se prelingeau omului dintre dinți și de sub ureche; el se uită la Liubka îngîndurat, ca la o străină, apoi se prăbuși pe pietre și adormi. Atunci Liubka îl izbi cu piciorul și se întoarse în prăvălie. Portarul, Evzel, închise poarta și-i făcu semn cu mîna lui Froim Graci, care tocmai trecea pe acolo...

— Să trăiești, Graci, spuse el; dacă vrei să afli cîte ceva despre viață, vino la noi în curte, ai să ai de ce rîde...

Și portarul îl conduse pe Graci pînă lîngă zidul unde ședeau pelerinii care sosiseră în ajun. Un turc bătrîn, cu turban verde, un turc bătrîn, verde și ușor ca o frunză, stătea culcat în iarbă. Îl acoperea sudoarea cu broboane de mărgăritar și el respira din greu, mișcîndu-și întruna ochii.

— Uite, zise Evzel și își îndreptă medalia agățată de vestonul ros, iacă una din dramele vieții, ca în opera *Boala turcească*. Moșneagul ăsta-i pe sfîrșite, dar nu-i poți chema nici un doctor, fiindcă cel care moare pe drum de la Mohamed acasă, la ei se cheamă că e ăl dintîi fericit și bogat... Halvaș! îl strigă Evzel pe muribund și se porni pe rîs, uite, ți-a venit doctorul să te cauți la el...

Turcul se uită la portar cu o spaimă copilărească și cu ură, apoi se întoarse aiurea. Atunci, mulțumit de sine,

Evzel îl duse pe Graci în partea opusă a curții, la pivnița cu vinuri. În pivniță se și aprinseseră lămpile și cînta muzica. Evrei bătrîni cu bărbi uriașe cîntau cîntece românești și ovreiești. La una din mese, Mendel Krik bea vin dintr-un pahar verde și povestea cum l-au ciomăgit proprii lui fii – Benia, cel mare, și Liovka, mezinul. Bătrînul își răcnea cu glas răgușit și înspăimîntător povestea, își arăta dinții sfărîmați și îngăduia să i se pipăie rănile de pe burtă. Niște ceaușI din Volînia, cu chipuri de faianță, stăteau la spatele lui Mendel Krik și-i ascultau înmărmuriți fanfaronada. Ei se mirau de ceea ce le era dat să audă, și tocmai pentru asta îi disprețuia Graci.

— Lăudăros bătrîn! bombăni el referindu-se la Mendel, și își comandă vin.

După aceea, Froim o chemă pe Liubka Cazacul, patroana. Ea stătea lîngă ușă, bînd votcă din picioare și vorbind măscări.

— Zi-i! îi strigă ea lui Froim și de turbare se uită saşiu.

— Madam Liubka, îi răspunse Froim și o așeză lîngă el, dumneata ești femeie deșteaptă și am venit la matale ca la o mamă. Toată nădejdea mi-i la dumneata, madam Liubka, întîi la Dumnezeu, apoi la matale.

— Zi-i! țipă Liubka și trase o fugă prin toată pivnița, apoi se întoarse la locul ei.

Și Graci zise:

— În colonii, spuse el, nemții scot recoltă mare de grîu, iar la Constantinopol băcănia merge jumătate pe gratis. Pudul de măsline se cumpără la Constantinopol cu trei ruble, și aicea ele se vînd cu treizeci de copeici funtul... A început să le meargă bine băcanilor, madam Liubka, băcanii umblă foarte grași; și dacă s-ar apropia de ei mai delicat, omul ar putea să ajungă fericit... Numai că eu am rămas de unul singur în activitatea mea, răposatul

Liova Bîk a murit, n-am ajutor de nicăieri, și uite-mă singur, cum e singur Dumnezeu în cer...

— Benia Krik, zise atunci Liubka. Ce cusur găsești la Benia Krik?

— Benia Krik? repetă Graci, cuprins de uimire. Mi se pare că-i burlac?

— E burlac, zise Liubka, îmbrobodește-l cu Basika, dă-i bani, scoate-l în lume...

— Benia Krik, repetă bătrînul ca un ecou, ca un ecou depărtat; uite, nu m-am gîndit la el...

Se sculă, mormăind ceva și sughițînd. Liubka alergă înainte și Froim merse după ea împleticit. Ieșiră în curte și urcară la catul întîi. Acolo, la catul întîi, locuiau femeile pe care Liubka le ținea pentru mușterii.

— Logodnicul nostru e la Katiușa, îi spuse Liubka lui Graci; așteaptă-mă pe sală! și se duse în ultima odaie, unde Benia se culcase cu femeia ce se numea Katiușa.

— Destul ți-au curs balele, îi spuse tînărului patroana; mai întîi să te oploșești pe lîngă vreo treabă serioasă, Bencik, și pe urmă lasă să-ți curgă și balele... Te caută Froim Graci. Își caută om la lucru și nu și-l poate găsi...

Și ea îi povesti tot ce știa despre Basika și despre treburile lui Graci cel chior.

— Să mă mai gîndesc, îi răspunse Benia, acoperind cu cearșaful picioarele goale ale Katiușei; vreau să mă gîndesc, bătrînul n-are decît să aștepte.

— Așteaptă-l, îi spuse Liubka lui Froim, care rămăsese pe sală; așteaptă-l să se gîndească...

Patroana îi dete un scaun, și Froim se cufundă într-o așteptare nemăsurată. El aștepta răbdător, ca țăranul la cancelarie. Dincolo de perete Katiușa gemea înecîndu-se de rîs. Bătrînul ațipi vreo două ceasuri ori poate și mai mult. Seara devenise de mult noapte, cerul se înnegrise și căile lui lactee se umpluseră de aur, strălucire și răcoare.

Pivnița Liubkăi se închisese, beţivanii zăceau prin curte ca niște mobile sparte, iar bătrînul hoge cu turban verde murise înainte de miezul nopții. Apoi veni muzica de pe mare, cornul și trompetele de pe vapoarele englezești; muzica veni și se stinse, numai Katiușa, chibzuita Katiușa tot își mai ațița pentru Benia Krik coloratul ei rai rusesc, raiul ei rumen. Ea suspina dincolo de perete și se îneca de rîs; bătrînul Froim șezu nemișcat la ușa ei și aşteptă pînă la unu noaptea; după aceea bătu în ușă.

— Omule, spuse el, nu cumva îți baţi joc de mine?

Abia atunci Benia deschise în sfîrșit ușa camerei Katiușei.

— Domnu' Graci, zise el jenat și radios, acoperindu-se cu cearșaful, cînd sîntem tineri, socotim că femeile sînt o marfă, dar ele nu-s decît paie, care iau foc de la nimica toată...

Și îmbrăcîndu-se, el aranjă așternutul Katiușei, îi umflă pernele și ieși cu bătrînul în stradă. Plimbîndu-se, ei ajunseră la cimitirul rusesc, iar acolo, lîngă cimitir, interesele lui Benia Krik și ale strîmbului Graci, ale acestui tîlhar bătrîn, se împreunară. Ei se înțeleseră ca Basika să-i aducă viitorului ei soț o zestre de trei mii de ruble, doi cai pursînge și un colier de perle. Se mai înțeleseră și asupra faptului ca băcanul Kaplun să fie obligat să-i plătească lui Benia, mirele Basikăi, suma de două mii de ruble. Kaplun din Piața Privoznaia se făcuse vinovat de a fi jignit mîndria unei familii, el se îmbogățise de pe urma măslinelor constantinopolitane și n-a cruțat prima iubire a Basikăi, așa că Benia Krik a hotărît să ia asupra sa încasarea celor două mii de ruble de la Kaplun.

— Am să iau asta asupra mea, tăticule, îi spuse el viitorului său socru; să ne ajute Dumnezeu și o să-i pedepsim pe toți băcanii...

Lucrurile acestea au fost rostite în zori, după ce noaptea trecuse, și de aici încolo începe altă poveste, povestea

prăbușirii casei Kaplunilor, a pieirii ei treptate, a unor incendii și împușcături în noapte. Și toate astea – soarta trufașului Kaplun și destinul fecioarei Basika – s-au hotărît în noaptea în care tatăl ei și logodnicul ei subit s-au plimbat în lungul cimitirului rusesc. Flăcăii trăgeau fetele după ei peste garduri și se auzeau sărutări pe pietrele funerare.

Liubka Cazacul

În mahalaua Moldovanca, la colțul străzilor Dalnițkaia și Balkovskaia, tronează casa Liubkăi Șneivais. Casa ei cuprinde o pivniță de vinuri, un han, o prăvălie cu ovăz pentru cai și o hulubărie cu o sută de perechi de porumbei de Kriukov și Nikolaev. Prăvăliile acestea, ca și sectorul numărul patruzeci și șase din carierele de piatră ale Odesei, îi aparțin Liubkăi Șneivais, poreclită Liubka Cazacul, și numai hulubăria constituie proprietatea portarului Evzel, ostaș lăsat la vatră cu o medalie. În fiecare duminică, Evzel se duce pe strada Ohotnițkaia și vinde porumbei funcționarilor din oraș sau băieților din vecini. Afară de portar, în curtea Liubkăi mai locuiește și Pesia-Mindl, bucătăreasă și codoașă, precum și administratorul Țudecikis, un evreu micuț, care semăna la statură și barbă cu rabinul nostru din Moldovanca, Ben Zharia. Știu multe istorioare despre Țudecikis. Întîia dintre ele povestește cum s-a băgat Țudecikis administrator la curtea Liubkăi cea poreclită Cazacul.

Acum vreo zece ani el i-a mijlocit unui moșier cumpărarea unei batoze trase de cai, iar seara l-a dus pe moșier la Liubka, pentru a bea aldămașul. Cumpărătorul purta mustața în furculiță, iar în picioare avea cizme de lac. Pesia-Mindl i-a dat la cină pește evreiesc umplut, și după aceea o domnișoară foarte drăguță, numită Nastia. Moșierul își petrecu noaptea acolo, iar dimineața Evzel l-a trezit pe Țudecikis, care adormise strîns covrig în pragul odăii Liubkăi.

— Uite, a spus Evzel, te-ai lăudat aseară că moșierul și-a cumpărat prin dumneata o batoză, așa că ia cunoștință precum că după ce a petrecut o noapte aici, și-a luat tălpășița cu noaptea-n cap, ca un pungaș de rînd. Acu', scoate două ruble pentru gustare și patru ruble pentru folosirea domnișoarei. Se vede că ești trecut prin ciur și prin dîrmon, moșule.

Dar Țudecikis nu i-a dat banii. Evzel l-a împins în odaia Liubkăi și l-a încuiat acolo.

— Uite, i-a spus portarul, ai să stai aici, și cînd o veni Liubka de la carieră, cu ajutorul lui Dumnezeu are să scoată mațele din tine. Amin.

— Ocnașule! îi strigă Țudecikis soldatului și începu să cerceteze încăperea nouă în care se afla. Habar n-ai de nimic, ocnaș ce ești, afară de porumbeii tăi, dar eu mai cred și în Dumnezeu, care o să mă scoată de-aici, cum i-a scos pe toți evreii, mai întîi din Egipt, după aceea și din pustiu...

Micul misit mai voia să-i spuie multe lui Evzel, dar soldatul luă cheia cu el și plecă bocănind din cizme. Atunci Țudecikis s-a întors și a văzut-o la fereastră pe codoașa Pesia-Mindl, care citea cartea *Minunile și inima lui Baal-Schem*. Ea citea această carte hasidică cu marginile aurite și balansa cu piciorul un leagăn de stejar. În leagănul acela era culcat fiul Liubkăi, David, care plîngea.

— Văd ce bune rînduieli sînt în Sahalinul ăsta, îi spuse Țudecikis Pesiei-Mindl; uite, stă culcat copilul și se sfîșie bucățele de plîns, că te doare inima să privești, și dumneata, femeie grasă, șezi ca pietroiul în pădure și nu poți să-i dai un biberon...

— Dă-i dumneata biberonul, răspunse Pesia-Mindl fără să lase cartea; numai dacă o să ia de la dumneata, mincinos bătrîn, biberonul ăla, că băiatul e mare acuma ca un ucrainean și nu vrea decît laptele mămichii, și mămica țopăie prin carierele dumneaei, bea ceai cu ovreii la ceainăria

Ursul, cumpără contrabandă pe chei și se gîndește la fiu-său taman cît la zăpada de anțărț...

— Da, zise atunci mai mult pentru sine micul misit, ești în mîinile faraonului, Țudecikis! și se îndreptă către zidul de răsărit, își bolborosi toată rugăciunea de dimineață cu diferite adăugiri și după aceea luă în brațe pruncul care plîngea. Davidka îl privi cu nedumerire și dădu din picioruşele trandafirii, acoperite de sudoare infantilă, iar bătrînul prinse a umbla prin odaie și, legănîndu-se ca un rabin la rugăciune, începu să cînte ceva ce nu se mai isprăvea.

— A-a-a, cîntă el, la toți copiii cîte o tiflă, și lui Davidka al nostru o chiflă, zi și noapte nani ca să facă... A-a-a, la toți copiii numai pumni...

Țudecikis îi arătă fiului Liubkăi pumnișorul său cu păr sur, apoi se porni să repete aceleași tifle și chifle, pînă cînd băiatul adormi, iar soarele se urcă pînă la jumătatea cerului strălucitor. Soarele se urcă pînă la jumătate și tresări ca o muscă istovită de zăduf. Țărani primitivi din Nerubaisk și Tatarka, trăgînd la hanul Liubkăi, se vîrîră sub căruțele lor și căzură într-un somn primitiv și cotropitor, iar o calfă beată ieși pe poartă și aruncîndu-și cît colo rindeaua și fierăstrăul, se prăbuși la pămînt, și prăbușindu-se începu să sforăie în mijlocul lumii, împresurat de muște de aur și de fulgerele albastre de iulie. În preajma lui, la umbră, se așezaseră niște colonişti nemți cu obrajii zbîrciți, care îi aduseseră Liubkăi vin de la granița basarabeană. Fumau lulele și fumul ciubucelor curbate prinse a se încurca în firele argintii ale bărbilor nerase de pe fețele lor bătrînicioase. Soarele atîrna din cer ca limba trandafirie a unui cîine însetat, marea uriașă se rostogolea în depărtare spre Peresîp, iar catargele corăbiilor venite de cine știe unde se legănau pe apa de smarald a golfului Odesei. Ziua ce ședea într-o luntre împodobită se apropia plutind de seară, și în întîmpinarea serii, abia la ceasul

cinci, se întoarse și Liubka din oraș. Ea veni călare pe un căluț sur cu burtă mare și cu coamă despletită. Un flăcău cu picioare groase și cu cămașă de stambă îi deschise poarta, Evzel ținu calul de căpăstru, și atunci strigă și Țudecikis din carcera lui:

— Respectele mele, madam Șneivais, și bună ziua. Uitați-vă, ați plecat pe trei ani cu treburile dumneavoastră și m-ați lăsat pe mîna unui copil flămînd...

— Zît, țoapă! îi răspunse Liubka bătrînului și coborî din șa. Care faci gură la fereastra mea?

— Ăsta-i Țudecikis, un bătrîn trecut prin ciur și prin dîrmon! răspunse stăpîne-sei soldatul medaliat și prinse a-i istorisi toată povestea cu moșierul, însă nu apucă s-o spună pînă la capăt, fiindcă, întrerupîndu-l, misitul schelălăi deodată din răsputeri.

— Așa tupeu! țipă Țudecikis și-și zvîrli jos tichia. Așa tupeu, să lași la un străin copilul și să dispari timp de trei ani... Veniți să-i dați țîță...

— Uite că vin la tine, afaceristule! bombăni Liubka și alergă în sus pe scară; apoi intră în casă și-și scoase sînul din bluza prăfuită.

Băiețelul se trase spre ea, îi mușcă sfîrcul monstruos, dar nu obținu lapte. Pe fruntea mamei se umflă o vînă, și Țudecikis îi spuse, scuturîndu-și tichia:

— Toate vreți să le luați dumneavoastră, sînteți lacomă, madam Liubka; toată lumea o înșfăcați, cum înșfacă copiii fața de masă cu firimituri; vreți primul grîu și primii struguri; vreți să coaceți pîini albe la arșița soarelui și micul dumneavoastră copilaș, așa copilaș mic ca o steluță, trebuie să se chinuie din lipsă de lapte...

— Care lapte! țipă femeia și și stoarse sînul. Care lapte, cînd azi a sosit în radă Plutarh și am făcut cincisprezece verste pe arșiță?... Și dumneata, ovrei bătrîn ce ești, te-ai întins la cîntece. Mai bine dă-mi cele șase ruble...

Dar Țudecikis nu-i dete banii nici acum. El își suflecă o mînecă, își dezgoli mîna și-i vîrî Liubkăi în gură un cot slab și murdar.

— Îndoapă-te, pușcăriașo! zise el și scuipă într-un colț.

Liubka ținu în gură cotul străin, apoi îl scoase și, încuind ușa cu cheia, ieși în curte. Acolo o și aștepta mister Trouttyburn, care părea un stîlp de carne roșcată. Mister Trouttyburn era mecanicul-șef de pe Plutarh. Venise la Liubka cu alți doi mateloți. Unul din ei era englez, celălalt malaiez. Tustrei băgară în curte marfa de contrabandă adusă din Port-Said. Lada lor era grea, așa că o scăpară jos, și din ladă căzură pe pămînt țigări de foi, încurcate în mătase japoneză. O mulțime de fete alergară spre ladă și începură să-și facă loc, cu gălăgie și ezitări, chiar două țigănci venite de aiurea.

— Afară, haimanalelor! strigă Liubka la ele și își duse marinarii la umbra unui salcîm. Acolo se așezară cu toții la o masă și Evzel îi servi cu vin, iar mister Trouttyburn își etală marfa. El scoase dintr-un balot țigări de foi și mătăsuri fine, cocaină și pînze de fierăstrău, tutun în pachete din statul Virginia și vin negru cumpărat în insula Chios. Fiecare marfă își avea prețul ei, fiecare cifră se stropea cu vin basarabean mirosind a soare și a ploșnițe. Amurgul alergă prin curte. Amurgul alergă prin curte ca un val de seară într-un fluviu larg, și malaiezul beat atinse plin de uimire cu degetul sînii Liubkăi. Îi atinse întîi cu un deget, apoi cu toate degetele pe rînd.

Ochii lui delicați și galbeni se agățară deasupra mesei ca niște lampioane de hîrtie pe o stradă chinezească; el cîntă în surdină și căzu la pămînt cînd Liubka îl împinse cu pumnul.

— Ia te uită ce om învățat! zise Liubka despre el, adresîndu-i-se lui mister Trouttyburn; din cauza malaiezului ăstuia îmi pierd ultimul lapte, și ovreiul ăla de colo m-a și sfîșiat din cauza laptelui ăstuia...

Și ea îl arătă pe Țudecikis, care-și spăla ciorapii la fereastră. Lampa mică din odaia lui Țudecikis fila, ligheanul lui sfîrîia plin de spumă, iar Țudecikis simțind că e vorba de el, își scoase capul pe fereastră să strige disperat.

— La luptă, oameni buni! strigă el și dădu din mîini.

— Zît, țoapă! izbucni Liubka rîzînd. Ține-ți pliscul!

Femeia aruncă în moșneag cu o piatră, dar nu-l nimeri de prima dată. Atunci înșfăcă o sticlă goală în care fusese vin, dar mister Trouttyburn, mecanicul-șef, îi luă sticla, ținti și nimeri direct în fereastra deschisă.

— *Miss* Liubka, zise mecanicul-șef sculîndu-se și adunînd sub el picioarele în care coborîse beția, mulți oameni demni vin după marfă la mine, *miss* Liubka, dar n-o dau nimănui, nici lui mister Cooningson, nici lui mister Batta, nici lui mister Kupcik, numai dumitale, deoarece conversația dumitale îmi este agreabilă, *miss* Liubka...

Și consolidîndu-se pe picioarele sale tremurătoare, el își luă pe după umeri mateloții, adică pe englez și pe malaiez, și se porni să danseze cu ei pe pămîntul rece al curții. Oamenii de pe Plutarh dansau într-o tăcere îngîndurată. O stea portocalie se rostogolise pînă în marginea orizontului și se uita cu mirare la ei. Apoi cei trei își primiră banii, se luară de mîini și ieșiră pe stradă legănîndu-se așa cum se leagănă un felinar atîrnat pe o corabie. De pe stradă vedeau marea, apa neagră a golfului Odesei, stegulețele ca niște jucării de pe catargele scufundate și sulițele luminilor aprinse în largile genuni. Liubka își conduse oaspeții pînă la primul colț, stătu apoi singură pe strada pustie, rîzînd de niște gînduri, și se întoarse acasă. Buimac de somn, flăcăul în cămașă de stambă închise poarta după dînsa, Evzel îi aduse patroanei încasările de peste zi și ea se duse să se culce sus, în camera ei. Acolo moțăia Pesia-Mindl, codoașa, iar Țudecikis legăna cu piciorușele sale desculțe leagănul de stejar.

— Ne-ai stors de vlagă, Liubka, femeie nerușinată, zise el și luă copilul din leagăn; dar învață de la mine, mamă denaturată ce ești...

El lipi un pieptene mic de sînul Liubkăi și-i puse feciorul în pat. Copilul dădu buzna spre maică-sa, se înțepă în dinții pieptenelui și începu să plîngă. Atunci bătrînul îi vîrî în gură un biberon, însă Davidka lepădă și biberonul.

— Ce farmece îmi tot faci, diavol bătrîn? mormăi Liubka adormind.

— Să taci, mamă denaturată! îi răspunse Țudecikis. Taci și învață, dracul să te ia...

Copilul se înțepă din nou în pieptene, apoi luă nehotărît biberonul în gură și începu să sugă.

— Uite, zise Țudecikis și începu să rîdă, ți-am înțărcat copilul, învață de la mine, să te ia dracul...

Davidka stătea culcat în leagăn, sugea biberonul, și din gură îi curgea saliva beatitudinii lui. Liubka se trezi, deschise ochii, apoi îi închise din nou. Ea își zări fiul și luna care dădea buzna la geamul ei. Luna sărea în norii negri, ca un vițel rătăcit.

— Ei, bine, zise atunci Liubka, Pesia-Mindl, deschide-i lui Țudecikis ușa și lasă-l să vină mîine să-i dau un funt de tutun american.

Iar a doua zi, Țudecikis veni să-și ia un funt din tutunul comandă specială din statul Virginia. Îl căpătă, împreună cu o litră de ceai pe deasupra. Și peste o săptămînă, cînd m-am dus la Evzel să cumpăr niște porumbei, l-am văzut pe noul administrator de la curtea Liubkăi. Era miniatural, ca rabinul nostru Ben Zharia. Administratorul cel nou era Țudecikis.

El a stat în această funcție cincisprezece ani, și în tot acest timp am aflat și eu despre el o mulțime de istorioare. Și, dacă am să fiu în stare, am să le povestesc pe toate în ordine, fiindcă sînt niște istorioare foarte interesante.

Alte povestiri

Prima dragoste

Fiind băiat de zece ani, mă îndrăgostisem de o femeie pe care o chema Galina Apollonovna, după numele de familie – Rubțova. Bărbatul ei, un ofițer, plecase în războiul împotriva Japoniei și se întorsese în octombrie o mie nouă sute cinci, aducînd cu el mai multe cufere. În cuferele acelea se aflau obiecte chinezești: paravane, arme încrustate, cu totul vreo cinci sute de kilograme. Kuzma ne spunea că Rubțov cumpărase lucrurile astea cu banii agonisiți din funcția lui militară de la comandamentul geniului din Armata manciuriană. Pe lîngă Kuzma ziceau și alții la fel. Le venea greu oamenilor să nu bîrfească pe seama Rubțovilor, întrucît Rubțovii erau fericiți. Casa lor se învecina cu proprietatea noastră, iar terasa lor cu geamlîc cuprindea în privire o parte din pămîntul nostru, însă tata nu se certa cu ei pentru atîta lucru. Rubțov, inspectorul fiscal, era socotit în orașul nostru un om corect și întreținea relații și cu evreii. Iar cînd se întoarse din războiul ruso-japonez fiul bătrînului, ofițerul, văzurăm cu toții ce viață armonioasă și fericită se statornici în familia lor. Zile întregi, Galina Apollonovna umbla ținîndu-se de mînă cu soțul ei. Nu-l slăbea din ochi, pentru că nu-l văzuse un an și jumătate, însă mie îmi era frică de privirea ei și de aceea mă întorceam cu spatele, tremurînd. În ochii ei vedeam uimitoarea viață rușinoasă a tuturor oamenilor de pe pămînt și voiam să adorm cuprins de un somn neobișnuit, ca să pot uita viața asta care depășea orice

vis. Galina Apollonovna umbla de obicei prin casă cu părul despletit, purtînd botine roșii și un halat chinezesc. Sub dantelele cămășii cu decolteu adînc se zărea despicătura și începutul sînilor ei albi, rotunzi și încorsetați, iar pe halatul ei erau brodați cu mătase trandafirie dragoni, păsări și copaci scorburoși.

Toată ziua ea umbla fără rost, cu un surîs neclar pe buzele umede, împiedicîndu-se de cuferele nedesfăcute sau de scările pentru gimnastică împrăștiate pe dușumea. De aici Galina se tot alegea cu vînătăi, și atunci își ridica halatul mai sus de genunchi și-i spunea soțului:

— Vai, buba! Vreau un pupic...

Și îndoindu-și picioarele lungi în pantalonii strîmți de cavalerist, cu cizme cu pinteni și carîmbi de piele de căprioară, ofițerul îngenunchea pe podeaua murdară, se tîra în genunchi și-i săruta zîmbind locul lovit, adică locul fraged purtînd urma jartierei. De la fereastra mea vedeam aceste sărutări. Ele îmi pricinuiau suferință, dar nu merită să vorbesc despre asta, pentru că dragostea și gelozia băieților de zece ani seamănă întru totul cu dragostea și gelozia bărbaților. Două săptămîni nu m-am mai apropiat de fereastră și m-am ferit de Galina, pînă cînd o întîmplare m-a pus față în față cu ea. Întîmplarea asta a fost un pogrom izbucnit în anul o mie nouă sute cinci la Nikolaev și în alte orașe cu populație evreiască. O gloată de ucigași plătiți devastă prăvălia tatălui meu și-l omorî pe bunicul meu Șoil. Toate astea se petrecură fără să fiu eu de față, fiindcă tocmai în dimineața aceea cumpăram porumbei de la vînătorul Ivan Nikodimîci. Cinci din cei zece ani cîți trăisem cu totul n-am visat din toate puterile sufletului meu nimic altceva decît porumbei și acum, iată, tocmai cînd mi-i cumpărasem, invalidul Makarenko i-a omorît izbindu-i de tîmpla mea. Atunci Kuzma mă luă și mă duse la Rubțovi. Pe portița Rubțovilor cineva desenase

cu creta o cruce, așa că nu se atingea nimeni de casa lor, și ei i-au ascuns pe părinții mei. Kuzma mă aduse pe terasa cu geamlîc. Acolo, într-o rotondă verde, ședea maică-mea cu Galina.

— Ar trebui să ne spălăm, îmi spuse Galina; să ne spălăm, micuțule rabin... Avem fața plină de pene, și penele sînt pline de sînge...

Ea m-a îmbrățișat și m-a dus prin coridorul care mirosea înțepător. Capul mi se sprijinise de șoldul Galinei, iar șoldul se mișca respirînd. Ajunserăm în bucătărie, și Rubțova mă vîrî sub robinet. O gîscă se frigea pe plita de faianță, vasele agățate pe pereți sclipeau în văpăi, iar alături de oale și tingiri, în colțul bucătăresei, atîrna țarul Nicolae, împodobit cu flori de hîrtie. Galina îmi spală urmele porumbelului, care se lipiseră de obrajii mei.

— Ai să fii ca un mire, drăgălașule! mi-a spus ea sărutîndu-mă pe gură cu buzele ei moi, apoi se întoarse cu spatele. Vezi tu, zise ea deodată în șoaptă, tăticul tău are neplăceri, umblă toată ziua pe străzi fără nici o treabă, cheamă-l pe tăicuțul tău acasă...

Și am văzut pe geam strada goală, cu un cer imens deasupra, și pe roșcovanul meu tată mergînd pe caldarîm. Era fără căciulă, cu tot părul roșu ridicat în sus, cu cămașa trasă într-o parte și încheiată la un nasture, dar nu cel care trebuia. Vlasov, un muncitor supt la față și îmbrăcat cu zdrențele unei pufoaice soldățești, venea în urma lui.

— Așa, spunea el cu o voce caldă și răgușită, atingîndu-l mîngîietor pe tata cu amîndouă mîinile, nu ne trebuie libertate, ca după aceea jidanii să fie liberi să facă negoț... Dă-i seninul vieții omului muncitor, pentru truda lui, pentru toată grămada asta cumplită. Auzi, prietene, dă-i, dă-i...

Nu știu ce-l tot ruga muncitorul pe tata și tot punea mîna pe el, iar umbrele de însuflețire curat bețivă se schimbau pe fața lui cu melancolia și somnolența.

— Viața noastră trebuie să semene cu a molocanilor, murmura el clătinîndu-se pe picioarele încovoiate; cam ca la molocani trebuie să fie și viața noastră, numai că fără Dumnezeul ăla de modă veche; că de pe urma lui doar ovreii trag foloase, altul nimeni...

Și Vlasov răcni cu deznădejde nu știu ce despre Dumnezeul cel vechi căruia nu-i era milă decît de evrei. Vlasov urla, se tot împiedica și alerga să-și prindă din urmă Dumnezeul neștiut, însă chiar atunci îi tăie calea o patrulă de cazaci. Un ofițer cu lampasuri și încins cu o centură de gală mergea călare în fruntea detașamentului, cu capul acoperit de un chipiu înalt. Ofițerul mergea la pas și nu se uita în lături. Călărea ca printr-o strîmtoare din munți, unde nu te poți uita decît înainte.

— Domnule căpitan, spuse tata în șoaptă cînd cazacul ajunse în dreptul său; domnule căpitan! spuse tata vîrîndu-și capul în umeri și îngenunche în noroi.

— Mă rog? răspunse ofițerul privind drept înainte ca și pînă atunci și-și atinse de cozoroc mîna cu mănușă de piele de căprioară, galbenă ca lămîia.

În față, la colțul străzii Rîbnaia, pogromiștii ne spărgeau prăvălia, aruncînd afară lăzile cu mașini și cuie, ca și noul meu portret în uniformă de licean.

— Iată, zise tata rămînînd în genunchi, ei ne sparg tot ce-am agonisit cu sudoarea frunții, și pentru ce, domnule căpitan?

Ofițerul mormăi ceva, își atinse iar de cozoroc mănușa ca lămîia, smuci de frîu, dar calul nu se urni.

Tata se tîra în genunchi în fața calului și se freca de picioarele lui scurte, cuminți, cu păr ușor ciufulit.

— Mda, zise căpitanul, smuci de frîu și plecă, iar după el porniră și cazacii.

Ei ședeau nepăsători în șeile înalte, călărind printr-o închipuită strîmtoare din munți și dispărînd apoi după colțul străzii Sobornaia.

Atunci Galina mă împinse din nou spre geam.

— Cheamă-l pe taică-tău acasă, zise dînsa. N-a mîncat nimic de azi dimineață.

Și m-am aplecat peste pervazul ferestrei. Auzindu-mi glasul, tata s-a întors.

— Băiețelul meu, gînguri el cu o gingășie imposibil de exprimat.

Și ne-am dus cu el pe terasa Rubțovilor, unde mama stătea culcată în rotonda verde. Alături de patul ei zăceau pe jos niște haltere și un aparat de gimnastică.

— Nenorociții de gologani, ne întîmpină mama, viața omenească și copiii și fericirea noastră nefericită, toate le-ai dat lor... Nenorociții de gologani! strigă ea cu voce răgușită, străină, zvîcni în așternut și tăcu.

Și atunci începu să se audă în liniștea aceea sughițul meu. Stăteam rezemat de perete, cu șapca trasă peste urechi și nu-mi puteam stăpîni sughițul.

— Nu-i frumos, drăgălașule! îmi zîmbi Galina cu zîmbetul ei disprețuitor și mă lovi cu poala țeapănă a halatului ei. Ea păși cu botinele ei roșii spre fereastră și se apucă să agațe niște perdelușe chinezești de o galerie bizară. Brațele ei dezgolite se scufundau în mătase, coada vie a părului ei i se mișca pe șold, și eu o priveam în extaz.

Băiat instruit, mă uitam la ea ca la o scenă îndepărtată pe care o iluminau o mulțime de lumînări. Și în aceeași clipă, m-am închipuit a fi Miron, fiul cărbunarului care-și vindea marfa la colțul străzii noastre. M-am imaginat într-o autoapărare evreiască și m-am văzut umblînd, ca și Miron, cu bocanci scîlciați, legați cu sfoară. Pe umăr îmi atîrna, prinsă într-un șnur verde, o pușcă ce nu era bună de nimic, iar eu stăteam în genunchi în spatele unui gard vechi de scînduri și trăgeam în ucigași. Dincolo de gardul meu se întindea un maidan plin de mormane de cărbuni prăfuiți, pușca veche trăgea rău, ucigașii, bărboși

și cu dinții albi, se apropiau tot mai mult de mine, și eu încercam sentimentul măreț al morții iminente, zărind-o în înălțimile albastre ale lumii pe Galina. Vedeam un meterez tăiat în zidul unei case gigantice, zidite din miriade de cărămizi. Casa asta de purpură se rezema de o ulicioară în care pămîntul cenușiu era prost bătătorit, iar pe meterezul cel mai înalt stătea Galina. Cu surîsul ei disprețuitor ea îmi zîmbea de la fereastra pe care n-o puteam atinge, în vreme ce soțul ei, îmbrăcat pe jumătate în haine de ofițer, stătea la spatele ei și-i săruta gîtul...

Silindu-mă să-mi curm sughițul, mi-am imaginat toate acestea ca s-o iubesc pe Rubțova mai amar, mai fierbinte, mai disperat poate, fiindcă măsura durerii este uriașă la omul în vîrstă de zece ani. Visele astea stupide m-au ajutat să uit moartea porumbeilor și moartea lui Șoil, aș fi uitat poate cu totul aceste crime dacă în aceeași clipă n-ar fi venit pe terasă Kuzma cu Aba, evreul acela cumplit.

Amurgise cînd au venit ei. Pe terasă ardea o lampă cu lumină sărăcăcioasă, strîmbă, lăsată într-o rînă, o lampă pîlpîitoare, tovarășă de drum a nenorocirii.

— L-am băgat pe moșneag în ceremonie, spuse Kuzma intrînd, că acu' zac tot morți frumoși, așa că am adus pe cine să facă slujba, să zică și el ceva la căpătîiul bătrînului...

Și Kuzma îl arătă pe cantorul Aba.

— Să scîncească și el ceva acolo, rosti binevoitor portarul; că dacă-i umpli mațul, te plictisește și-o noapte întreagă...

Kuzma stătea în prag, arătîndu-și bunul său nas zdrobit, întors în toate părțile; el vru să povestească pe cît se putea mai cald felul cum legase falca mortului, însă tata îl întrerupse:

— Vă rog, reb Aba, zise tata, rugați-vă la căpătîiul răposatului, am să vă plătesc eu...

— Mă tem că n-o să-mi plătiți, răspunse Aba cu o voce monotonă și își lipi de fața de masă chipul scîrbavnic

și bărbos; mă tem că o să-mi luați biciul și o să plecați în Argentina, la Buenos Aires, unde o să porniți o afacere *en-gros* cu biciul meu. Afacere *en-gros*! repetă Aba, mestecă aerul cu buzele lui dispreţuitoare și trase către sine ziarul „Fiul patriei" care răcea pe masă. În acel ziar scria despre manifestul țarului din 17 octombrie și despre libertate.

— „... Cetățeni ai liberei Rusii, citi Aba din ziar, silabisind și mestecîndu-și barba cu care-și umpluse toată gura, cetățeni ai liberei Rusii, vă felicităm cu prilejul luminoasei învieri a lui Hristos..."

Ziarul stătea piezișe în fața bătrînului cantor și foaia lui flutura: cantorul citea cu voce somnoroasă, niţel cîntată și punea uimitoare accente în cuvintele rusești pe care nu le știa. Accentele lui Aba semănau cu vorbirea guturală a unui negru, sosit din patrie într-un port rusesc. Aceste accente au stîrnit pînă și rîsul mamei mele.

— Fac păcat, strigă ea scoțîndu-și capul din rotondă: eu rîd, Aba... Spune-mi mai bine cum o duci și ce face familia dumitale?

— Mai bine întrebați-mă altceva, bombăni Aba fără să-și lase barba dintre dinți și continuînd să citească ziarul.

— Întreabă-l altceva, zise tata numaidecît după Aba și veni în mijlocul odăii. Ochii lui care ne zîmbeau printre lacrimi se răsuciră deodată în orbite și se fixară asupra unui punct pe care nu-l vedea nimeni dintre noi. Vai, Șoil! rosti el cu o voce egală, falsă, pregătitoare; vai, Șoil, omule drag...

Ne deterăm seama că peste o clipă va ţipa, însă mama ne-o luă înainte.

— Manus! strigă dînsa despletindu-și părul într-o secundă și începînd să-l scuture pe soțul ei de piept, uite ce rău i-e copilului nostru, de ce nu vrei să auzi cum sughite, de ce asta, Manus?...

Tata tăcu.

— Rahil, zise el cu teamă, nu pot să-ți explic cît de mult mă doare de Șoil...

Apoi se duse la bucătărie, de unde se întoarse cu un pahar cu apă.

— Bea, artistule, îmi spuse Aba venind lîngă mine, bea apa asta care o să te ajute ca funia pe spînzurat...

Și într-adevăr apa nu m-a ajutat. Sughițam tot mai mult. Din pieptul meu începeau să năvălească răgete. O umflătură plăcută la pipăit mi se ivi pe gît. Umflătura respira, se dilata, îmi acoperea beregata și se revărsa peste guler. Clocotea într-însa răsuflarea mea sfîșiată. Clocotea ca apa care a dat în fiert. Și atunci cînd în pragul nopții am încetat să mai fiu băiatul clăpăug care fusesem în toată viața mea anterioară și am devenit un ghem ce se răsucea întruna, mama, înfășurată în șal și acum mai înaltă și mai zveltă, s-a apropiat de Rubțova, care stătea înmărmurită.

— Draga mea Galina, zise mama cu voce cîntată și puternică, cît de mult vă deranjăm noi, și pe buna Nadejda Ivanovna, și pe toți ai dumneavoastră... Ce rușine îmi e, draga mea Galina...

Mama, cu obrajii în flăcări, o împinse pe Galina spre ieșire, apoi alergă spre mine și-mi vîrî șalul în gură, ca să-mi astupe gemetele.

— Rabdă, băiețaș, îmi șopti mama; rabdă pentru mămica...

Însă chiar dacă aș fi putut răbda, n-aș fi făcut-o, fiindcă nu mai simțeam nici un fel de rușine.

Așa începu boala mea. Aveam pe atunci zece ani. Dimineața mă duseră la doctor. Pogromul continua, dar de noi nu se lega nimeni. Doctorul, un om gras, îmi găsi o boală de nervi.

El îmi recomandă să plec cît mai curînd la Odesa, la niște profesori, și să aștept acolo sezonul căldurii și al băilor de mare.

Așa și făcurăm. Peste cîteva zile m-am dus cu mama la Odesa, la bunicul meu Levy-Iţhok și la unchiul Simon. Plecarăm dimineața cu vaporul, iar către amiază apele brune ale Bugului fură înlocuite de valul greu și verde al mării. Descopeream viața din casa smintitului meu bunic Levy-Iţhok și mi-am luat rămas-bun pentru totdeauna de la orașul Nikolaev, unde se scurseseră zece ani din copilăria mea.

Ai căscat gura, căpitane!

În portul Odesei ancoră vaporul Halifax. El venea de la Londra să încarce grîu rusesc.

La douăzeci și șapte ianuarie, în ziua înmormîntării lui Lenin, echipajul de culoare al vaporului – trei chinezi, doi negri și un malaiez – și-a chemat căpitanul pe punte. În oraș tunau fanfarele și șuiera viscolul.

— Căpitane O'Nearen, spuseră negrii, azi nu se încarcă, învoiți-ne în oraș pînă diseară.

— Rămîneți pe vas, le răspunse O'Nearen, furtuna este de gradul nouă și se intensifică; Beaconsfield a fost blocat de ghețuri; barometrul arată lucruri pe care mai bine nu le-ar arăta. Pe astfel de timp echipajul trebuie să rămînă pe vas. Nimeni nu părăsește puntea!

Spunînd acestea, căpitanul O'Nearen se apropie de secund. Rîse cu el și amîndoi fumară țigări de foi, arătînd mereu cu degetul spre oraș, unde vuia crivățul și gemeau fanfarele într-o durere nestăpînită.

Cei doi negri și cei trei chinezi umblau fără rost pe punte. Își suflau în pumnii rebegiți, băteau din picioarele încălțate cu cizme de cauciuc și furișau priviri spre ușa întredeschisă a cabinei căpitanului. De acolo se scurgea spre furtuna de gradul al nouălea catifeaua canapelelor, încălzită de coniac și de fumul subțire.

— Șef de echipaj! strigă O'Nearen văzîndu-i pe mateloți. Puntea nu e bulevard, alungă-i pe flăcăii ăștia în cală.

— Da, *sir*, răspunse șeful de echipaj, un stîlp de carne roșie împresurat de un păr roșcovan; da, domnule! și îl

apucă de guler pe ciufulitul malaiez. Îl rezemă de bordul dinspre largul mării, apoi îi făcu vînt spre scara de pisică. Malaiezul se rostogoli în jos și după aceea începu să alerge pe gheață. Cei trei chinezi și cei doi negri fugiră după el.

— Ai alungat oamenii în cală? îl întrebă căpitanul din cabina sa încălzită de coniac și de fumul subțire.

— I-am alungat, *sir*! răspunse șeful de echipaj, acest stîlp de carne roșie, apoi rămase în fața tambuchiului, ca o santinelă în furtună.

Vîntul sufla dinspre mare cu cele nouă grade ale lui ca nouă obuze trase de înghețatele baterii ale mării. Ninsoarea albă turba în jurul sloiurilor de gheață. Și pe valurile împietrite zburau, uitînd de sine, spre țărm, spre docuri, cinci virgule încovoiate, cu chipuri de cărbune și cu vestoanele fîlfîind în vînt. Zdrelindu-și mîinile, cei cinci se cățărară pe mal agățîndu-se de piloții înghețați, intrară în port fugind și năvăliră în orașul care tremura scuturat de crivăț.

Un detașament de docheri mergea cu un steag negru prin piață spre locul unde urma să se pună fundația monumentului lui Lenin. Negrii și chinezii merseră alături de docheri. Se înăbușeau, strîngeau niște mîini și se bucurau cu bucuria unor ocnași evadați.

În momentul acela, la Moscova, în Piața Roșie, trupul lui Lenin era coborît în mausoleu. La noi în Odesa urlau sirenele, vîjîia viforul și mulțimile mergeau rînduite în șiruri. Și numai pe vaporul Halifax impenetrabilul șef de echipaj stătea lîngă tambuchi ca o santinelă în furtună. Sub paza pe care o credea sigură, căpitanul O'Nearen sorbea coniac în cabina plină de fum de trabuc.

Bizuindu-se pe șeful de echipaj, a rămas un gură-cască, el, O'Nearen, căpitanul.

Sfîrșitul azilului

(Din povestirile odesite)

În vremea foametei nu erau la Odesa oameni care s-o ducă mai bine decît pensionarii azilului din cimitirul evreiesc numărul doi. Negustorul de stofe Kofman ridicase cîndva în memoria soției sale Isabella un azil alături de zidul cimitirului. La cafeneaua Fanconi mulți făceau haz de această vecinătate. Dar în cele din urmă se dovedi cîtă dreptate avusese Kofman. După revoluție, bătrînii și bătrînele ce-și găsiseră adăpost la azilul din cimitir puseră mîna pe funcțiile de gropari, cantori și băieși de morți. Ei făcură rost de un sicriu de stejar cu giulgiu și cu ciucuri de argint și îl închiriau oamenilor săraci.

În acel timp cheresteaua dispăruse din Odesa cu totul. Așadar sicriul de închiriat nu zăcea nefolosit. În lada de stejar mortul rămînea însă numai acasă și la slujba de înmormîntare, iar în groapă era aruncat doar în giulgiu. Asta era o lege ebraică uitată.

Înțelepții arătau că nu se cuvine să împiedici viermii să se unească cu leșul, care e necurat. „Din pămînt ai ieșit, în pămînt te vei întoarce."

Pentru că renăscuse vechea lege, bătrînii mai primeau pe lîngă tainul lor și o fiertură la care nu putea visa nimeni în anii aceia. Serile, ei se bețiveau în pivnița lui Zalman Mînă-Strîmbă dînd resturi de mîncare și la vecini.

Belșugul lor a ținut pînă la răscoala coloniilor nemțești. Nemții l-au ucis atunci în luptă pe comandantul garnizoanei, Herș Lugovoi.

Fu înmormîntat cu mare pompă. Armata venise la cimitir cu fanfarele, cu bucătăriile de campanie și cu mitralierele în briști. În fața mormîntului încă neacoperit se rostiră discursuri și jurăminte.

— Tovarășul Herș, răcnea încordîndu-se Lionka Brahman, comandantul diviziei, a intrat în P.M.S.D.R. al bolșevicilor în anul 1911, unde a desfășurat muncă de propagandist și agent de legătură. Tovarășul Herș a suferit represiuni împreună cu Sonia Ianovskaia, Ivan Sokolov și Monossohn începînd din 1913 în orașul Nikolaev...

Arie-Leib, starostele azilului, stătea în așteptare laolaltă cu tovarășii lui. Nici nu apucă Lionka să-și sfîrșească discursul de adio, că bătrînii și începură să întoarcă sicriul ca să-l răstoarne afară pe mortul acoperit de un drapel roșu. Lionka îl lovi discret pe Arie-Leib cu un pinten.

— Marș! zise el. Marș de-aici... Herș a binemeritat de la Republică...

Și sub ochii uluiți ai bătrînilor, Lugovoi fu îngropat cu sicriul de stejar cu tot, cu ciucurii, cu giulgiul negru pe care erau țesute cu fir de argint pavezele lui David și un verset dintr-o rugăciune funebră ebraică.

— Sîntem morți, zise Arie-Leib către tovarășii săi după ce se isprăvi înmormîntarea; sîntem în mîinile faraonului...

Și el năvăli la administratorul cimitirului, Broidin, cu cererea de a i se elibera alte scînduri pentru confecționarea unui nou sicriu și altă stofă pentru un giulgiu nou. Broidin făgădui, dar nu făcu nimic. Îmbogățirea bătrînilor nu intra în planurile sale. La birou, el spuse:

— Mai tare mă doare inima pentru șomerii de la serviciul comunal decît pentru speculanții ăștia...

Broidin făgădui, dar nu făcu nimic. În pivnița lui Zalman Mînă-Strîmbă se asmuțiră asupra capului său și asupra capetelor tuturor membrilor sindicatului serviciilor comunale toate blestemele *Talmudului.* Bătrînii făcură farmece creierului și oaselor lui Broidin și ale membrilor sindicatului, ca și seminței proaspete din pîntecele nevestelor acestora, și urară fiecăruia dintre ei o formă deosebită de paralizie și de ulcer.

Venitul li se micșoră. Tainul lor se alcătuia acum dintr-o zeamă vînătă cu oase de pește. Felul al doilea era un terci de ovăz, fără nici un strop de grăsime.

Un bătrîn din Odesa poate să mănînce orice fel de fiertură, din orișice s-ar compune ea, numai să aibă într-însa foi de dafin, usturoi și piper. Dar asta n-avea nimic din cele amintite.

Azilul fundat în memoria Isabellei Kofman împărtăși soarta generală. Furia bătrînilor înfometați creștea. Și ea s-a prăbușit în capul unui om care se aștepta la asta mai puțin ca oricine. Acest om a fost doctorița Iudita Șmaiser, venită la azil să facă vaccinări antivariolice.

Comitetul executiv regional dăduse publicității o dispoziție asupra obligativității acestor vaccinări. Iudita Șmaiser își întinse pe masă instrumentele și aprinse lampa de spirt. În fața ferestrelor se ridicau zidurile de smarald ale tufelor cimitirului. Limbuța albastră a flăcării încerca să se amestece cu fulgerele de iunie.

Cel mai aproape de Iudita stătea Meer Beskonecinîi, un bătrîn slăbănog. El îi urmărea posomorît pregătirile.

— Dă-mi voie să-ți fac injecția, îi spuse Iudita ridicînd seringa.

Apoi se căzni să-i tragă din zdrențe cravașa albastră a brațului.

Bătrînul își smuci mîna:

— N-ai unde să mă-nțepi...

— N-o să te doară, strigă Iudita; în carne nu doare.

— Eu n-am carne, spuse Meer Beşkonecinîi, n-ai în ce să mă înţepi...

Dintr-un colţ al camerei izbucni, ca un răspuns, plînsul surd al cuiva. Plîngea Doba-Leia, fosta bucătăreasă a ritualurilor tăierii împrejur. Meer îşi schimonosi obrajii veştezi.

— Viaţa e o porcărie, bombăni el, lumea – un bordel, oamenii – nişte afacerişti...

Ochelarii *pince-nez* se legănară pe nasul Iuditei, pieptul îi năvăli afară din halatul scrobit. Ea deschise gura ca să explice utilitatea vaccinului antivariolic, însă Arie-Leib, starostele azilului, o opri.

— Domnişoară, zise el, mama ne-a născut şi pe noi ca şi pe mata mama matale. Femeia asta, mama noastră, ne-a născut ca să trăim, nu ca să ne chinuim. Ea voia ca noi să trăim bine, şi avea dreptate, aşa cum poate să aibă dreptate numai o mamă. Omul care se mulţumeşte cu ceea ce îi eliberează Broidin nu este vrednic de materialul din care a fost făcut. Scopul matale, domnişoară, constă în a ne vaccina contra vărsatului de vînt şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, mata vaccinezi. Scopul nostru constă în a ne trăi viaţa pînă la sfîrşit, nu în a o chinui, şi noi nu ne îndeplinim acest scop.

Doba-Leia, o bătrînă mustăcioasă cu chip de leu, izbucni şi mai tare în plîns cînd auzi aceste cuvinte. Acum plîngea pe tonuri de bas.

— Viaţa e o porcărie, repetă Meer Beskonecinîi, şi oamenii – nişte afacerişti...

Paraliticul Simon-Wolf înşfăcă volanul căruciorului său şi, scîncind şi răsucindu-şi palmele, porni spre uşă. Tichia îi lunecă de pe capul rozaceu şi umflat.

Răgind şi schimonosindu-se, năvăliră după Simon-Wolf, în aleea principală, şi ceilalţi treizeci de bătrîni şi bătrîne.

Își agitau cîrjele prin aer și zbierau ca niște măgari înfometați.

Văzîndu-i, portarul cimitirului le trînti poarta în nas. Uluiți, groparii rămaseră cu lopețile în aer, iar de pe lopeți atîrnau bucăți de pămînt și rădăcini de buruieni.

Zgomotul îl scoase afară și pe bărbosul Broidin, așa cum era, cu o hăinuță scurtă, în jambiere, și cu o caschetă de biciclist pe cap.

— Afaceristule! îi strigă Simon-Wolf; n-are unde să ne înțepe... Brațele noastre n-au carne...

Doba-Leia rînji și țipă. Vru să-l calce pe Broidin cu căruciorul ei de paralitică. Arie-Leib începu însă, ca de obicei, cu parabole care se furișau de departe spre ținta nevăzută de unii.

El începu cu parabola rabinului Osias, cel care și-a dăruit copiilor averea, nevestei inima, lui Dumnezeu frica, cezarului birul, iar sieși numai un loc sub un măslin unde, asfințind, soarele lumina mai puternic ca orișiunde. De la rabbi Osias, Arie-Leib trecu la scîndurile necesare pentru un sicriu nou și la tain.

Broidin își crăcănă picioarele și ascultă fără să ridice ochii. Gardul castaniu al bărbii lui zăcea imobil pe cămașa nouă; părea că omul se cufundase în niște gînduri triste și pașnice.

— Ai să mă ierți, Arie-Leib, și Broidin oftă adresîndu-i-se înțeleptului din cimitir; ai să mă ierți dacă am să-ți spun că nu pot să nu văd în dosul cuvintelor tale alt gînd și un element politic... Eu nu pot să nu văd în spatele tău, Arie-Leib, pe cei care știu ceea ce fac, la fel cum și tu știi ceea ce faci...

Și aici Broidin ridică ochii. Ochii i se umplură subit de apa albicioasă a turbării. Movilele tremurătoare ale pupilelor lui se ațintiră asupra bătrînilor.

— Arie-Leib, spuse Broidin cu puternicul său glas, citește telegramele din Republica Tătară, unde importante

cantități de tătari mor de foame ca niște scoși din minți... Citește apelul proletarilor din Piter, care muncesc și așteaptă flămînzi în fața strungurilor lor...

— Eu n-am timp de așteptat, îl întrerupse Arie-Leib pe administrator. Nu dispun de timp...

— Există oameni, mugi Broidin fără să audă nimic, oameni care o duc mai rău ca tine și există mii de oameni care o duc mai rău decît aceia care o duc mai rău ca tine... Tu semeni nemulțumirea, Arie-Leib, și ai să culegi vijelie. O să fiți niște oameni morți dacă eu am să-mi întorc fața de la voi. O să muriți, dacă eu o să merg pe calea mea și voi pe calea voastră. Tu ai să mori, Arie-Leib. Și tu ai să mori, Simon-Wolf. Ai să mori și tu, Meer Beskonecinîi. Dar înainte de a muri, spuneți-mi, pentru că mă interesează să știu, există la noi Putere Sovietică, sau poate că ea nu există la noi? Dacă ea nu există și la noi iar eu m-am înșelat, atunci duceți-mă la domnul Beersohn pe strada Deribasovskaia colț cu Ekaterinskaia, unde am cusut veste în toți anii vieții mele... Spune-mi unde am greșit, Arie-Leib?

Și administratorul cimitirului se proțăpi drept în fața schilozilor. Pupilele lui tremurătoare se asmuțiseră asupra lor. Ele zburau peste turma încremenită în geamăt, ca razele unor reflectoare, ca niște limbi de flăcări. Jambierele lui Broidin pîrîiau, sudoarea îi îmbrobonase fața răscolită de cute și el venea tot mai aproape de Arie-Leib, cerînd să i se răspundă dacă nu cumva a greșit socotind că Puterea Sovietică se și instaurase...

Arie-Leib tăcea. Tăcerea asta ar fi putut să devină pieirea lui, de nu s-ar fi ivit în capătul aleii, desculț și în bluză de marinar, Fedka Stepun.

Fedka fusese rănit odinioară lîngă Rostov; acum locuia într-o cocioabă din vecinătatea cimitirului și purta un fluier de polițist, atîrnat de un șnur portocaliu, și un nagan fără teacă.

Fedka era beat. Cîrlionții de piatră ai părului îi cădeau pe frunte. Sub cîrlionți, fața lui ciolănoasă se strîmba spasmodic. El veni lîngă mormîntul lui Lugovoi, care era plin de coroane veștede.

— Unde erai tu, Lugovoi, îi spuse Fedka defunctului, atunci cînd eu cuceream Rostovul?...

Marinarul scrîșni din dinți, șuieră din țignalul polițienesc și-și scoase naganul de sub cingătoare. Țeava brunată a revolverului luci.

— Îi sugrumarăm pe țari, răcni Fedka; nu mai sînt țari... Toată lumea să zacă fără sicriu...

Marinarul își strîngea revolverul. Pieptul îi era dezgolit. Avea tatuat pe piept cuvîntul „Riva" și un balaur, al cărui cap se întinsese pînă la sfîrcul țîței.

Groparii cu lopețile lor ridicate în sus se îmbulziră în jurul lui Fedka. Femeile care spălau morții ieșiseră din coliviile lor și se pregăteau să bocească împreună cu Doba-Leia: Talazuri muginde se izbeau de porțile încuiate ale cimitirului.

Rudele care-și aduseseră morții în roabe cereau să li se dea drumul să intre. Cerșetorii loveau grilajul cu cîrjele.

— Îi sugrumarăm pe țari! răcni marinarul și trase cu pistolul în cer.

Oamenii alergară în salturi pe alee. Încet, fața lui Broidin se făcu palidă. El ridică o mînă, acceptă toate pretențiile azilului și, făcînd stînga împrejur militărește, intră în cancelarie. În aceeași clipă porțile se dădură în lături. Rudele morților împinseră cu vioiciune roabele de-a lungul aleilor. Cantorii uzurpatori cîntară strident și fals *El molei rahim*[1] deasupra mormintelor proaspăt săpate. Seara, își sărbătoriră victoria la Mînă-Strîmbă. Lui Fedka îi fură oferite trei ocale de vin basarabean.

1. Rugăciune funebră ebraică.

— *Ghevel gavolim*[1], zise Arie-Leib ciocnind cu marinarul; ești om, suflete, cu tine se poate trăi... *Kuloi ghevel...*[2]

Patroana, soția lui Mînă-Strîmbă, spăla pahare în dosul unui paravan.

— Dacă un rus are un caracter frumos, observă madam Mînă-Strîmbă, asta e o adevărată plăcere...

Izbutiră să-l scoată pe Fedka de-acolo abia la ora două noaptea.

— *Ghevel gavolim*, mormăia el neînțelesele vorbe aducătoare de nenorocire, strecurîndu-se pe strada Stepovaia. *Kuloi ghevel...*

A doua zi, li se dădură bătrînilor din azil cîte patru bucăți de zahăr și carne în ciorbă. Seara, fură duși cu toții la Teatrul orășenesc, la un spectacol organizat de Asistența Socială. Se reprezenta *Carmen*. Invalizii și schilozii văzură întîia oară în viața lor lojile aurite ale operei din Odesa, plușul balustradelor ei și luciul uleios al candelabrelor sale. În antracte, tuturor li se împărțiră sandviciuri cu lebărvurșt.

Bătrînii fură aduși înapoi la cimitir într-un camion militar. Explodînd și bubuind, autocamionul își deschidea drum pe străzile înghețate. Bătrînii adormiră cu burțile umflate. Rîgîiau prin somn și tremurau de sătui ce erau, ca niște cîini care alergaseră prea mult.

Dimineața, Arie-Leib se trezi înaintea tuturor. El se întoarse cu fața spre răsărit, ca să se închine, dar văzu pe ușă un aviz. Broidin anunța prin hîrtia aceea că azilul se închide pentru reparații și că toți pensionarii săi se vor prezenta pe data de azi la secția regională de asistență socială spre a fi reînregistrați conform capacității de muncă.

---

1. Deșertăciunea deșertăciunilor (în ebr., în orig.).
2. Toate sînt deșarte (în ebr., în orig.).

Soarele pluti peste vîrfurile crîngului verde al cimitirului. Arie-Leib își apăsă degetele de pleoape. Din orbitele stinse picurară lacrimi.

Aleea de castani ducea, luminată, spre camera mortuară. Castanii erau în floare. Acești copaci își purtau înaltele flori albe în labele desfăcute. O femeie necunoscută cu un șal pe umeri legat strîns pe sub sîni își vedea de treabă în camera mortuară. Aici totul era transformat, pereții erau împodobiți cu brad, mesele erau curățate. Femeia spăla un copil mort. Ea îl întorcea cu îndemînare de pe o coastă pe alta și apa se scurgea într-o șuviță diamantină pe spinarea suptă și pătată.

Broidin, tot în jambiere, ședea pe una din treptele camerei mortuare. Avea aerul unui om care se odihnește, își scoase cascheta și începu să-și șteargă fruntea cu o batistă galbenă.

— Așa i-am și spus la sindicat tovarășului Andreicik – vocea necunoscutei era melodioasă –, că noi nu fugim de muncă... Să întrebe despre noi la Ekaterinoslav... Ekaterinoslavul știe cum am lucrat noi...

— Acomodează-te, tovarășă Bliuma, acomodează-te! îi spuse Broidin cu voce pașnică, băgîndu-și batista galbenă în buzunar. Cu mine ai să te împaci... Ai să te împaci cu mine, repetă el și își îndreptă privirea sticloasă către Arie-Leib care se tîrîse pînă la scară; numai să nu-mi sufli în ciorbă...

Broidin nu-și sfîrși vorba: în fața porții se opri o droșcă trasă de un cal murg zvelt. Din droșcă se dădu jos responsabilul gospodăriei comunale, purtînd o cămașă încinsă peste pantaloni. Broidin îl luă de braț și-l conduse în cimitir.

Bătrîna calfă de croitor arătă șefului său istoria seculară a Odesei, care se odihnea sub lespezile de granit. Îi arătă monumentele și cavourile exportatorilor de grîne, ale misiților navali și ale negustorilor care clădiseră o Marsilie

rusească pe locul cătunului Hadjibei. Zăceau aici cu capul spre poartă toți cei din neamurile Aşkenazy, Hessen și Efrussi, avarii sclivisiți, petrecăreții filosofarzi, creatorii bogățiilor și anecdotelor odesite. Zăceau sub statuile din piatră de Labrador și marmoră trandafirie, despărțiți cu lanțuri de castani și cu salcîmi de plebea împinsă spre ziduri.

— Ei nu lăsau pe alții să trăiască în viață – și Broidin lovea cu cizma în cîte un soclu – și tot ei nu lăsau pe alții să moară după ce au murit...

Însuflețindu-se, el îi înfățișă responsabilului gospodăriei comunale programul său de reorganizare a cimitirelor și planul campaniei împotriva asociației de pompe funebre.

— Și pe ăștia să-i scoți de-aici! zise responsabilul arătînd spre cerșetorii aliniați la poartă.

— Se face, răspunse Broidin, cu încetul se fac toate...

— Bine, dă-i înainte! zise responsabilul Maiorov. E ordine la tine, taică... Dă-i înainte!

Puse un picior pe scara trăsurii, dar își aminti de Fedka.

— Asta ce halima a mai fost?

— Un flăcău invalid, spuse Broidin lăsînd ochii în jos. Cîteodată nu se poate stăpîni... Dar acuma i s-a explicat, așa că și-a cerut scuze...

— Lucrează bostanul, spuse Maiorov către însoțitorul său, pornind; știe cum s-o întoarcă...

Calul zvelt îl ducea spre oraș pe el împreună cu responsabilul secției de amenajări. Pe drum se întîlniră cu bătrînii alungați din azil. Aceștia șchiopătau, încovoiați sub povara boccelelor, și se împleticeau mergînd în tăcere. Ostași isteți îi împingeau înapoi în rînd. Cărucioarele paraliticilor scîrțîiau. Un șuier astmatic, un horcăit resemnat izbucnea din pieptul foștilor cantori, măscărici de nunți, bucătărese ale ritualurilor tăierii împrejur și funcționari rămași fără funcții.

Soarele era sus. Arșița sfîșia maldărul de zdrențe care se tîra prin țarină. Drumul lor trecea pe o șosea posomorîtă, aridă, pietroasă, pe lîngă cocioabele de paiantă, pe lîngă cîmpiile înăbușite de bolovani, pe lîngă casele desfăcute și surpate de obuze și pe lîngă un deal ciumat. Drumul acesta nespus de trist ducea cîndva, în Odesa, din oraș pînă la cimitir.

Drumul

Am plecat de pe frontul năruit în noiembrie o mie nouă sute șaptesprezece. Acasă mama mi-a pregătit rufele și niște pesmeți. La Kiev m-am brodit în ajunul zilei în care Muraviov a început să bombardeze orașul. Mergeam spre Petersburg. Stăturăm douăsprezece zile în beciul hotelului lui Haim Țiriulnik din Bessarabka. Autorizația de plecare mi-a dat-o comandantul garnizoanei din Kievul sovietic.

Nu este pe lume priveliște mai tristă decît gara din Kiev. De mulți ani intrarea în oraș e pîngărită de niște barăci provizorii de lemn. Pe scîndurile ude mișunau păduchii. Dezertori, borfași, țigani se tolăneau acolo claie peste grămadă. Babe galițiene urinau de-a-n picioarele pe peronul gării. Cerul scund era brăzdat de nori și încărcat de ceață și ploaie.

Trecură trei zile și trei nopți pînă cînd se urni primul tren. La început el se oprea la fiecare verstă, apoi se dezlănțui, roțile țăcăniră mai înfierbîntate și cîntară un cîntec puternic. În vagonul nostru de marfă lumea se simți fericită. În anul o mie nouă sute optsprezece, călătoria rapidă îi făcea pe oameni fericiți. Noaptea, trenul se cutremură și se opri. Ușa vagonului se deschise, înfățișîndu-ne lucirile verzi ale troienelor de zăpadă. În vagon intră telegrafistul gării, înfășurat într-o șubă încinsă cu o curea și încălțat cu cizme noi, caucaziene. Telegrafistul întinse mîna și își lovi palma cu degetul:

— Actele, aici...

Prima de lîngă uşă era o babă, care se încovrigase tăcută pe nişte baloturi. Se ducea la Liuban, la fiu-său, un feroviar. Lîngă mine moţăiau şezînd învăţătorul Iehuda Wainberg şi nevasta lui. Învăţătorul se însurase abia de cîteva zile şi îşi ducea tînăra soţie la Petersburg. Tot drumul îşi vorbiseră în şoaptă despre metoda complexă a predării în şcoală, iar acum dormeau. Mîinile lor stăteau încleştate una de alta şi prin somn.

Telegrafistul citi delegaţia celor doi, iscălită de Lunacearski[1], scoase de sub şubă un mauser cu ţeava îngustă şi murdară şi-i trase învăţătorului un glonte în faţă.

Femeii i se umflă unul din obrajii ei moi. Ea tăcea. Trenul se oprise în stepă. Ninsori vălurite roiau într-o aurora polară. Evreii erau aruncaţi din vagoane pe terasament. Focurile de armă răsunau inegal, ca nişte exclamaţii. Un ţăran căruia i se desfăcuseră clapele căciulii mă duse după o stivă de lemne îngheţate şi începu să mă perchiziţioneze. Luna ne lumina întunecîndu-se treptat. Zidul liliachiu al pădurii fumega. Caltaboşii ţepeni ai degetelor rebegite îmi umblau pe trup. Telegrafistul strigă de pe platforma vagonului:

— E jidan sau rus?

— Rus, mormăi ţăranul, cotrobăind prin hainele mele. E bun de rabin...

Îşi apropie de mine faţa mototolită şi preocupată, îmi smulse din betelia izmenelor cele patru monede de aur de zece ruble, cusute de mama să le am la drum, mă descălţă de cizme şi-mi trase paltonul, apoi, întorcîndu-mă cu spatele, mă pocni în ceafă cu muchia palmei şi-mi spuse evreieşte:

1. Anatoli Vasilievici Lunacearski (1875-1933), om de stat sovietic, publicist şi critic literar. Între 1917-1929 a fost comisar al poporului pentru învăţămînt în R.S.F.S. Rusă.

— *Ankloif*, Haim...[1]

M-am dus, călcînd desculț în zăpadă. Pe spinarea mea se aprinse o țintă, centrul țintei îmi străpungea coastele. Dar țăranul n-a tras. Printre columnele pinilor, în subterana acoperită a pădurii se legăna o luminiță într-o cunună de fum stacojiu. Am alergat spre gheretă. Ghereta tremura învăluită în fum de bălegar. Cînd m-am năpustit în ea, pădurarul gemu. Cu picioarele înfășurate în niște moletiere pe care le tăiase din șube și mantale, el ședea într-un fotoliu de bambus tapisat cu pluș și își fărîmița pe genunchi niște tutun. Părînd mai lung din cauza fumului, bătrînul mai gemu un timp, apoi se sculă și se înclină adînc în fața mea:

— Pleacă, taică... Pleacă, dragă cetățene...

El mă scoase pînă la o pîrtie și-mi dete o cîrpă să-mi înfășor picioarele. Am răzbătut pînă la prima localitate dimineața tîrziu. La spital nu era nici un doctor, ca să-mi taie picioarele degerate; salonul era în grija unui felcer. În fiece dimineață el venea la spital galopînd pe un cal murg cu picioare scurte, își lega calul de un stîlp și intra la noi cu obrajii îmbujorați, cu ochii lucind.

— Friedrich Engels, zise felcerul iluminat de tăciunii pupilelor sale, aplecîndu-se la căpătîiul meu, vă învață pe-alde voi că națiunile nu trebuie să mai existe, dar noi zicem altfel: națiunea trebuie să existe!

Smulgîndu-mi bandajele de pe picioare, el se îndreptă din șale, scrîșni din dinți și mă întrebă încet:

— Încotro? Unde vă mînă dracul... De ce călătorește nația asta a voastră?... Și de ce face tulburări, de ce se frămîntă...

Sovietul ne transportă noaptea într-o căruță pe toți cei bolnavi care nu ne înțeleseserăm cu felcerul și pe niște evreice bătrîne cu peruci, mame ale comisarilor sătești.

---

1. Fugi, Haim (în idiș, în orig.).

Picioarele mi se vindecară. Am pornit mai departe pe drumul mizeriei spre Jlobin, Orșa, Vitebsk.

O țeavă de obuzier mi-a servit de adăpost pe distanța dintre stațiile Novo-Sokolniki și Loknea. Călătoream pe o platformă deschisă. Fediuha, un tovarăș de drum întîmplător, care străbătuse marele drum al dezertorilor, era povestitor de basme, palavragiu și hăzos. Dormeam sub țeava puternică, scurtă, ridicată obraznic în sus și ne încălzeam unul pe altul într-o groapă din pînză de sac, așternută cu paie, ca într-o vizuină de fiară. După Loknea, Fediuha mi-a furat lădița de campanie și a dispărut. Lădița îmi fusese dată de sovietul unui cătun și avea în ea două rînduri de rufărie cazonă, niște pesmeți și cîțiva gologani. Două zile, în care ne apropiam de Petersburg, am stat fără hrană. În gara Țarskoe Selo am trecut de ultimele salve. Un detașament de centură trăgea în aer, întîmpinînd trenul care se apropia. Țăranii cu desagi fură scoși pe peron și li se smulseră hainele de pe trup. Alături de oamenii adevărați, cădeau pe asfalt alții, de gumă, umpluți cu alcool. La ora nouă seara gara mă azvîrli pe bulevardul Zagorodnîi, scoțîndu-mă din pușcăria ei urlătoare. Pe un zid de peste drum, alături de o farmacie cu ușa bătută în scînduri, termometrul arăta 24 de grade de ger. În tunelul străzii Gorohovaia vuia vîntul. Deasupra canalului apunea un felinar de gaz. Veneția de bazalt stătea rece și nemișcată. Am intrat pe Gorohovaia ca într-un cîmp înghețat, îngrămădit de stînci.

La numărul doi, în fosta clădire a primăriei, se afla acum Ceka. Două mitraliere, doi cîini de fier cu boturile asmuțite, stăteau în vestibul. Îi arătai ofițerului de serviciu scrisorile lui Vania Kalughin, subofițerul meu din Regimentul Șuiski. Kalughin ajunsese anchetator la Ceka și mă chemase prin poștă.

— Du-te la Anicikov, el e acum acolo, zise ofițerul de serviciu.

— Nu mai ajung eu! zîmbii răspunzîndu-i.

Bulevardul Nevski curgea ca o cale lactee spre depărtări. Îl marcau leșuri de cai, ca niște pietre kilometrice. Cu picioarele lor ridicate, caii sprijineau cerul care căzuse prea jos. Burțile lor dezgolite erau curate și sclipeau. Un bătrîn, părînd a fi ostaș din gardă, trecu pe lîngă mine într-o sanie ca o jucărie. Încordîndu-se, el își înfigea în gheață picioarele de toval, pe creștet îi ședea o pălărioară tiroleză și își legase cu sfoară barba vîrîtă într-un șal.

— Nu mai ajung eu... i-am spus moșneagului.

El se opri. Brăzdatul său chip leonin era stăpînit de liniște. Se gîndi la sine și-și mînă săniuța mai departe.

„Așa dispare necesitatea cuceririi Petersburgului", mă gîndii eu și încercai să-mi amintesc numele omului strivit de copitele cailor arabi chiar la capăt de drum. Era Iehuda Halevy.

Doi chinezi cu gambete și cu pîini mari la subsuoară stăteau în colțul străzii Sadovaia. Cu unghia rebegită ei făceau semne pe pîine, arătînd-o prostituatelor care se apropiau. Dar femeile treceau pe lîngă ei mai departe, într-o paradă tăcută.

La podul Anicikov, lîngă caii lui Klodt, m-am așezat pe un colț de statuie.

Cotul mi se răsuci sub căpătîi cînd m-am întins pe lespedea șlefuită, dar granitul mă arse, împușcă văzduhul cu trupul meu și mă izbi aruncîndu-mă înainte, spre palat.

Într-un corp lateral, de culoarea coacăzei, era deschisă o ușă. Un bec albastru sclipea deasupra capului unui lacheu adormit în jilț. Pe fața lui zbîrcită, cadaverică, parcă muiată în cerneală, atîrna buza de jos, iar o bluză militară fără curea, scăldată în lumină, îi acoperea nădragii de curtean și ceaprazurile țesute în fir de aur. O săgeată

flocoasă de cerneală indica drumul spre comandant. Urcai o scară și străbătui niște încăperi scunde și pustii. Cîteva femei pictate negricios și sumbru se înlănțuiseră în horă pe plafoane și pe pereți. Plase de sîrmă erau întinse peste ferestre, iar din cercevele atîrnau cremonele smulse. În capătul șirului de odăi, la o masă, iluminat ca pe scenă și cu fața încercuită de părul său ca paiele țărănești, ședea Kalughin. Dinaintea lui zăceau pe masă maldăre de jucării, cîrpe multicolore, ferfenițite cărți cu poze.

— Uite c-ai venit și tu! zise Kalughin ridicîndu-și ochii. Hai noroc... Aici e nevoie de tine...

Am dat în lături cu mîna jucăriile de pe masă, m-am culcat pe tăblia ei sclipitoare și... m-am trezit, după cîteva secunde sau cîteva ceasuri, pe un divan scund. Razele unui candelabru dansau deasupra mea într-o cascadă de sticlă. Tăiate brutal, zdrențele cădeau de pe mine pe dușumea, alcătuind o băltoacă.

— La baie! zise Kalughin care stătea lîngă divan; el mă ridică și mă duse în baie.

Cada era de modă veche, cu marginile joase. Apă nu curgea din robinete. Kalughin începu să mă boteze dintr-o căldare. Pe galbenele perne de atlaz, pe taburelele împletite, văzui îmbrăcăminte curată: un halat cu fireturi, o cămașă și niște ciorapi țesuți din fir dublu de mătase. În izmene am intrat pînă la gît, iar halatul era croit pe trupul unui uriaș, fiindcă îmi călcam mereu mînecile cu piciorul.

— Ce-i de glumit cu el, cu Alexandr Alexandrovici? zise Kalughin suflecîndu-mi mînecile; băiatul trăgea vreo sută cincizeci de kile...

Cu chiu, cu vai izbutirăm să legăm halatul împăratului Alexandru al III-lea și ne întoarserăm în camera din care ieșisem. Asta era biblioteca Mariei Feodorovna – o cutie parfumată, cu dulapuri aurite și rafturi trandafirii, lipite de pereți.

I-am istorisit lui Kalughin cine a mai fost ucis din Regimentul nostru Șuiski, cine a fost ales comisar, cine a plecat în Kuban. Beam ceai și în pereții de cleștar ai paharelor se irizau constelații. Mîncam salam din carne de cal, negru și crud. Ne despărțea de lume mătasea deasă și ușoară a perdelelor; încrustat în tavan, soarele se fărîmița strălucind, iar căldura înăbușitoare a caloriferelor zbura spre noi.

— Parc-a fost și nu mai e! zise Kalughin, după ce isprăvirăm salamul de cal.

Ieși nu știu unde și se întoarse cu două casete, amîndouă dăruite țarului rus de sultanul Abdul-Hamid. Una era de zinc, alta pentru țigări de foi, cu panglici și decorații de hîrtie lipite pe ea. *„À sa majesté, l'Empereur de toutes les Russies*[1] – stătea gravat pe capacul de zinc –, de la vărul său binevoitor..."

Biblioteca Mariei Feodorovna era îmbibată de miresmele preferate cu un sfert de secol mai înainte. Țigările lungi de 20 cm și groase cît un deget erau înfășurate în hîrtie roz; nu știu dacă a mai fumat cineva pe lume asemenea țigări în afară de autocratul tuturor Rusiilor, însă eu mi-am ales una. Privindu-mă, Kalughin zîmbea.

— Parcă-a fost și nu mai e, zise el; te pomenești că nu-s numărate... Mi-au povestit lacheii că Alexandru al III-lea era fumător pătimaș: îi erau dragi tutunul, cvasul și șampania... Și pe masa lui, ia te uită, scrumiere de lut de un pitac, iar nădragii îi purta cîrpiți.

Într-adevăr, halatul în care mă înfășurasem era soios, prinsese lustru și era cîrpit în multe locuri.

Ne petrecurăm restul nopții examinînd jucăriile lui Nicolae al II-lea, tobele și locomotivele lui, cămășuțele-i de botez și caietele cu mîzgălituri copilărești. La atingerea

1. Maiestății Sale, împăratul tuturor Rusiilor (în fr., în orig.).

degetelor noastre se risipeau fotografiile marilor cneji, decedați din vîrsta prunciei, șuvițe ale părului lor, jurnalele intime ale principesei daneze Dagmar, scrisorile surorii ei, regina Angliei, mirosind a parfum și mucegai. Pe paginile de gardă ale evangheliilor și ale lui Lamartine, prietenele și doamnele de onoare, fiice de primari și consilieri de stat, își luau rămas-bun în rînduri caligrafice și strîmbe de la principesa plecată în Rusia. Mica boieroaică și regină Luiza, mama ei, avusese grijă de viitorul copiilor; pe una dintre fete o măritase cu Eduard al VII-lea, împărat al Indiei și rege englez, pe alta cu Romanov, iar pe fiul ei Georg l-a făcut rege grecesc. Ajungînd în Rusia, principesa Dagmar devenise Maria. Canalele Copenhagăi plecaseră departe, ca și barbeții de ciocolată ai regelui Cristian. Născînd pe ultimii monarhi, mica femeie cu răutate de vulpe se agita între gardurile grenadirilor Regimentului Preobrajenski, dar sîngele maternității ei s-a scurs în neînduplecatul și răzbunătorul pămînt de granit.

Nu ne-am putut smulge pînă în zori dintre filele acestei surde și dezastruoase cronici. Trabucul lui Abdul-Hamid îl fumasem. Iar dimineața, Kalughin mă duse la Ceka, pe strada Gorohovaia 2. Acolo vorbi cu Uriţki. Stăteam în dosul unei draperii de stofă căzînd în valuri pe podea. Frînturi de cuvinte ajungeau pînă la urechile mele.

— Flăcăul e de-ai noștri, zicea Kalughin, tat-su e băcan, face comerț, dar el s-a lepădat de ai lui... Știe limbi străine...

Comisarul afacerilor interne pentru comunele Regiunii nordice ieși din birou cu pasul său legănat. Sub lentilele ochelarilor *pince-nez* năvăleau afară pleoapele arse de nesomn, răscolite, umflate.

Devenii translator la Secția externă. Mi se deteră efecte militare și bonuri de masă. În colțișorul ce mi se dădu într-o sală a fostei primării a Petersburgului mă apucai să traduc mărturiile unor diplomați, instigatori și spioni.

Nu trecu nici o zi și aveam totul: haine, mîncare, muncă și tovarăși credincioși la prietenie și la moarte, tovarăși cum nu sînt nicăieri pe lume, decît în țara noastră.

Așa începu acum treisprezece ani viața mea minunată, plină de gînduri și de veselie.

La subsol

Am fost un băiat mincinos. Asta mi se trăgea din citit. Imaginația îmi era totdeauna înfierbîntată. Citeam în timpul lecțiilor, în recreații, pe drumul către casă și noaptea, sub masă, acoperit de fața de masă ce atîrna pînă-n podea. Stînd aplecat pe carte am scăpat toate îndeletnicirile lumii acesteia – fuga de la lecții în port, debutul biliardului în cafenelele de pe strada Greceskaia, înotul în Langeron. N-am avut prieteni. Cui i-ar fi trecut prin minte să aibă legături cu unul ca mine?...

Odinioară văzusem în mîna primului elev din clasa noastră, Mark Borgman, o carte despre Spinoza. Tocmai o citise și n-a rezistat să nu comunice băieților adunați în jurul lui lucruri asupra inchiziției spaniole. Ceea ce ne-a povestit el a fost un soi de mormăială științifică. Vorbele lui Borgman nu aveau poezie. N-am mai putut să îndur și m-am amestecat. Le-am vorbit celor care voiau să mă asculte despre vechiul Amsterdam, despre amurgul ghetoului, despre filosofii șlefuitori de diamante. Celor citite în cărți le-am adăugat multe de la mine. Fără asta nu mă puteam descurca. Imaginația mea intensifica scenele dramatice, modifica finalurile și înnoda introducerile mai enigmatic. Moartea lui Spinoza, moartea lui liberă și singuratică, mi-a apărut în închipuire ca o bătălie. Sinedriul îl silea pe muribund să se căiască, dar acesta a rămas neînduplecat. Tot aici l-am amestecat și pe Rubens. Mi se părea că Rubens stătuse la căpătîiul lui Spinoza ca să facă o mască după chipul celui mort.

Colegii mei ascultau cu gura căscată această poveste fantastică. Le-o istorisisem cu însuflețire. Cînd a sunat clopoțelul, ne-am despărțit anevoie. În recreația următoare, Borgman veni la mine, mă luă de mînă și începurăm să ne plimbăm împreună. După cîtva timp încheiarăm un acord. Borgman nu făcea parte din speța rea a elevilor premianți. Pentru creierul lui puternic, înțelepciunea liceală nu înfățișa decît o mîzgăleală pe marginea unei cărți adevărate. Și el căuta cu lăcomie cartea aceea. Noi, neprice-puții în vîrstă de doisprezece ani, știam totuși că îl așteaptă o viață excepțională de savant. El nici nu-și făcea lecțiile, ascultînd numai pe profesori în clasă. Băiatul acesta lucid și rezervat începu să țină la mine pentru specialitatea mea de a încurca toate lucrurile din lume și mai cu seamă pe acelea cum altele mai simple nici nu s-ar fi putut născoci.

În anul acela trecurăm în clasa a treia. Carnetul meu de școlar era garnisit de treiuri cu minus. Eram atît de ciudat în aiurările mele încît, meditînd, profesorii nu se hotărîseră să-mi dea nici un doi. La începutul verii, Borgman mă invită la vila lui. Taică-său era directorul Băncii Ruse de Comerț Exterior. Fusese unul dintre oamenii care făcuseră din Odesa o Marsilie sau un Neapole. Avea în el plămada vechilor negustori odesiți. Ținea de societatea chefliilor sceptici și afabili. Tatăl lui Borgman se ferea să vorbească rusește; se folosea de limba abruptă și cam aspră a căpitanilor din Liverpool. Cînd a sosit la noi, în aprilie, opera italiană, trupa lua masa în locuința lui Borgman. Buhăitul bancher, ultimul dintre negustorii Odesei, avu o aventură de două luni cu țițoasa primadonă. Ea pleca ducînd cu sine amintiri care nu-i împovărau conștiința și un colier ales cu gust și costînd nu prea scump.

Bătrînul era consul al Argentinei și președinte al consiliului bursei. Și în casa acestuia am fost invitat eu.

Mătușă-mea, pe care o chema Bobka, dădu sfară în toată curtea. Mă îmbrăcă și ea cum putu mai bine. Plecai cu vaporașul pînă la stația 16 de pe Bolșoi Fontan. Vila era cocoțată într-un loc rîpos și înalt al țărmului, pe o stîncă roșie. Pe malul acela rîpos exista un parc cu ficuși și globuri tunse de tuia.

Eu proveneam dintr-o familie mizeră și neghioabă, înfățișarea vilei lui Borgman mă ului. Pe aleile inundate de verdeață sclipeau albe fotolii de răchită. Masa de prînz era açoperită de flori, ferestrele erau în chenare verzi. În fața casei se înălța o vastă colonadă de lemn.

Seara veni și directorul de bancă. După-masă își așeză fotoliul de răchită chiar pe buza malului rîpos, în fața cîmpiei mișcătoare a mării, își săltă picioarele în pantaloni albi rezemîndu-le comod, aprinse o țigară de foi și începu să citească „Manchester guardian". Oaspeții, niște doamne odesite, jucau pe terasă pocher. Într-un colț fluiera un samovar îngust, cu mînere de fildeș.

Cartofore și gurmande, cochete neglijente și desfrînate pe ascuns, cu șolduri mari și rufărie parfumată, aceste femei își făceau vînt cu evantaie negre și plusau cu monede de aur. Prin gardul de viță sălbatică soarele se strecura pînă la ele. Cercul lui de foc era enorm. Reflexe de aramă îngreunau părul negru al femeilor. Scînteile asfințitului pătrundeau în perle – în perlele atîrnînd peste tot: în adîncitura dintre sînii lăbărțați, în urechile sulemenite și pe infamatele degete albăstrii.

Se lăsă seara. Foșni în zbor un liliac. Mai neagră acum, marea năvălea spre stînca roșie. Inima mea în vîrstă de doisprezece ani se umfla de bucuria și ușurința bogăției străine. Prietenul meu și cu mine, luîndu-ne de mînă, umblam pe o alee depărtată. Borgman îmi spuse că o să se facă inginer de aviație. Circula zvonul că tatăl lui

avea să fie numit reprezentant al Băncii Ruse de Comerț Exterior la Londra, așa încît Mark va putea să învețe în Anglia.

În casa noastră, adică în casa mătușii Bobka, nu discuta nimeni astfel de lucruri. Eu n-aveam cu ce să plătesc pentru această neîncetată splendoare. Atunci i-am spus lui Mark că, deși în casa noastră toate sînt altminteri, totuși bunicul Levy-Itțhok și unchiul meu au cutreierat tot pămîntul și au trecut prin mii de peripeții. I-am descris pe rînd toate peripețiile astea. Sentimentul neputinței m-a părăsit numaidecît și l-am condus pe unchiul meu Wolf prin războiul ruso-turc, pînă la Alexandria, în Egipt...

Noaptea se înălță în plopi, stelele se culcară pe crengile îndoite. Vorbeam gesticulînd. Degetele viitorului inginer de aviație tremurau în mîna mea. Trezindu-se cu greu din halucinații, el făgădui să vină la mine duminica următoare. Înarmat cu această promisiune, m-am întors cu vaporașul acasă, la Bobka.

Toată săptămîna de după vizită m-am închipuit director de bancă. Efectuam operațiuni de milioane cu Singapore și cu Port-Said. Îmi procurasem un iaht și navigam de unul singur. Sîmbătă veni timpul să mă trezesc. A doua zi trebuia să sosească în vizită micul Borgman. Nu exista nimic din toate cîte i le povestisem. Exista altceva, mult mai uimitor decît ceea ce născocisem, însă la vîrsta de doisprezece ani habar n-aveam cum să mă descurc cu adevărul în lumea aceasta. Bunicul Levy-Itțhok, rabin alungat din tîrgușorul său fiindcă plastografiase pe niște polițe iscălitura contelui Braniţki, în ochii vecinilor noștri și ai băieților din împrejurimi nu era decît un biet nebun. Pe unchiul Simon-Wolf nu-l puteam suferi pentru ciudățenia lui zgomotoasă, plină de înflăcărare absurdă, de țipete și de persecuții. Te puteai înțelege numai cu Bobka. Bobka

se mîndrea că feciorul unui director de bancă e prieten cu mine. Ea considera cunoștința aceasta drept un început de carieră și făcu pentru musafir un ștrudel cu dulceață și o plăcintă cu mac. Toată inima tribului nostru, inima aceasta care știa să îndure atît de bine bătălia, se reducea la cele două plăcinte. Pe bunicul meu, cu jobenul lui rupt și cu cîrpele care-i înfășurau picioarele umflate, l-am ascuns la vecinii Apelhot și l-am implorat să nu apară pînă nu-mi va pleca musafirul. Și cu Simon-Wolf am rezolvat lucrurile ușor. El s-a dus cu prietenii lui precupeți să bea ceai la ceainăria Ursul, iar acolo mușteriii își beau ceaiul odată cu votca, așa că se putea conta pe întîrzierea lui Simon-Wolf. Trebuie să spun însă aici că familia din care mă trag nu semăna cu celelalte familii evreiești. În neamul nostru au fost și beți vani, și corupători de fiice de generali seduse și apoi părăsite la graniță, și un bunic îndeletnicindu-se cu plastografia semnăturilor și cu compunerea de scrisori de șantaj pentru soțiile abandonate.

Am făcut toate sforțările cu putință ca să-l îndepărtez pe Simon-Wolf pe toată ziua. I-am dat cele trei ruble pe care le economisisem. Nu era lesne să cheltuiești repede trei ruble, deci Simon-Wolf avea să se întoarcă tîrziu, iar fiul directorului de bancă nu va afla niciodată că istoria generozității și forței unchiului meu a fost o poveste mincinoasă. Cinstit vorbind, dacă ar fi să judecăm lucrurile cu inima, totul s-a petrecut aievea, n-a fost minciună, dar cînd te uitai întîia oară la murdarul și gălăgiosul Simon-Wolf, acest adevăr era mai greu de descifrat.

Duminică dimineața Bobka s-a împopoțonat într-o rochie cafenie de stofă. Sînii ei mari, generoși, se răspîndiseră în toate direcțiile. Pe cap își legase un batic cu flori negre imprimate, baticul care se poartă la sinagogă de ziua plîngerii și de Anul Nou. Bobka înșiră pe masă plăcintele,

dulceața, covrigii dulci și începu să aștepte. Noi locuiam la subsol. Pășind pe dușumeaua gheboasă a coridorului, Borgman înălță din sprîncene. În tindă era un ciubăr cu apă. Nici n-apucase Borgman să intre, că m-am și apucat să-l distrez cu tot felul de ciudățenii. I-am arătat un ceas deșteptător, făcut pînă la ultimul șurub de mîinile bunicului. Ceasornicul avea atașată o lampă și cînd minutarele arătau jumătăți de ore sau ore întregi, lampa se aprindea. I-am mai arătat și un butoiaș cu vacs. Rețeta acestui vacs constituia o invenție a lui Levy-Ițhok și el nu divulga nimănui secretul. Apoi am citit cu Borgman cîteva pagini dintr-un manuscris al bunicului. Bunicul scria evreiește pe niște foi galbene pătrate, uriașe cît niște hărți geografice. Manuscrisul era intitulat *Omul fără cap*, și erau descriși în el toți vecinii lui Levy-Ițhok din toți cei șaptezeci de ani de viață ai săi, întîi de la Skwir și Belaia Țerkov, apoi din Odesa. Eroii lui Levy-Ițhok erau gropari, cantori, evrei bețivani, bucătărese și escroci care făceau operația rituală. Toți aceștia erau oameni arțăgoși, gîngavi, cu nasuri turtite, cu bube în creștet și cu funduri strîmbe.

Cît citeam, apăru Bobka în rochia ei cafenie. Plutea prin odaie ducînd samovarul pe tavă, împresurată de sînii ei mari și generoși. I-am făcut cunoștință cu prietenul meu. Bobka îi spuse: „Mă bucur" și întinse degetele jilave și nemișcate și-și lipi călcîiele cu zgomot. Mergea bine totul, cum nu se poate mai bine. Familia Apelhot nu-i dădea drumul bunicului. Eu etalam comorile lui una după alta: niște gramatici în felurite limbi și șase tomuri din *Talmud*. Lui Mark îi luaseră ochii butoiașul cu vacs, iscusitul deșteptător și grămada de talmuduri, niște lucruri ce nu se pot vedea în nici o altă casă.

Băurăm cîte două pahare de ceai cu ștrudel, iar Bobka, dînd din cap și ieșind cu spatele, dispăru. Fiind într-o

excelentă stare de spirit, mi-am ales o poză corespunzătoare și am început să declam niște strofe care-mi erau mai dragi ca orice în viață. Aplecat peste cadavrul lui Cezar, Antoniu vorbește poporului roman:

O, voi, romani, prieteni, cetățeni,
Cinstiți-mă cu luarea voastră-aminte.
Eu n-am venit să-l preamăresc pe Cezar,
Ci să-i aduc doar ultimul salut.

Așa își începe jocul Antoniu. Sufocîndu-mă, mi-am strîns mîinile la piept.

Prieten mi-a fost Cezar, bun prieten,
Ambițios îl crede însă Brutus
Și Brutus e un om de stimă vrednic...
Mulțimi de prinși el aducea la Roma
S-o-mbogățească prin răscumpărări.
Să socotim acestea drept ambiții?...
Mizerie văzînd, vărsa el lacrimi –
Dar nu-i nicicînd ambiția duioasă,
Și-ambițios îl crede totuși Brutus,
Iar Brutus e un om de stimă vrednic.
Pesemne c-ați văzut la Lupercalii,
De trei ori încercînd să-i dau cununa,
Tot de trei ori și dînsul mi-a respins-o.
Să fie tot ambiție și asta?...
Ambițios îl crede însă Brutus,
Și Brutus e un om de stimă vrednic...

În fața ochilor mei, prin fumul universului, atîrna fața lui Brutus. Ea se făcuse mai albă decît creta. Poporul roman, bombănind, înainta spre mine. Am ridicat mîna (ochii lui Borgman o urmăriră supuși), pumnul meu strîns

tremura, am ridicat mîna... și l-am zărit prin geam pe unchiul Simon-Wolf trecînd prin curte în tovărășia geambașului Leikah. Duceau amîndoi pe umeri un cuier făcut din coarne de cerb și un cufăr roșu cu niște încuietori închipuind guri de leu. Îi văzu și Bobka de la fereastra ei. Uitînd de musafir, ea năvăli în odaie și mă apucă cu mîini tremurînde:

— Sufletelul meu, ăsta iar a cumpărat mobilă...

Borgman se ridică puțin în tunica lui și se înclină nedumerit în fața Bobkăi. Ceilalți dădeau să spargă ușa. Apoi în coridor se auzi tropăit de cizme, răsună zgomotul cufărului tîrît pe podea. Glasul lui Simon-Wolf și al roșcovanului Leikah bubuiau asurzitor. Erau amîndoi cu chef.

— Bobka, urlă Simon-Wolf, ia cearcă de ghicește, cît am dat pe coarnele astea?

Urla ca o goarnă, însă în glasul lui era o notă de incertitudine. Chiar beat, Simon-Wolf știa cît de nesuferit ne este roșcovanul Leikah, care-l potcovea cu tot felul de cumpărături și ne inunda cu tot soiul de mobile inutile.

Bobka tăcu. Leikah chițcăi ceva la urechea lui Simon-Wolf. Ca să-i acopăr șuieratul șerpesc și ca să-mi înăbuș neliniștea, am răcnit cuvintele lui Antoniu:

Chiar ieri mai poruncise încă lumii
Mărețul Cezar; pulbere e astăzi
Și îl disprețuiesc și cerșetorii.
De-aș fi dorit s-ațîț întru răscoală
Și răzbunare inimile voastre,
Aș dăuna lui Cassius și Brutus,
Iar dînșii sînt bărbați de stimă vrednici...

Dar aici răsună o bufnitură. Căzuse Bobka, prăvălită de lovitura soțului ei. Pesemne că făcuse vreo remarcă amară în legătură cu coarnele de cerb. Începu așadar

spectacolul cotidian. Glasul de aramă al lui Simon-Wolf astupa toate crăpăturile universului.

— Voi stoarceți tot cleiul din mine, urla unchiu-meu cu voce de tunet. Mă stoarceți de clei, ca să vă astupați boturile voastre de cîini... Munca mi-a scos sufletul. Nu mai am cu ce lucra, n-am mîini, n-am picioare. Mi-ați agățat un pietroi de gît, atîrnă pietroiul de gîtul meu...

Blestemîndu-ne pe mine și pe Bobka cu blesteme evreiești, el ne prorocea că ni se vor scurge ochii, că copiii noștri vor începe să putrezească și să se descompună încă din pîntecele mamei, că n-o să mai prididim să ne înmormîntăm unii pe alții și că vom fi trași de păr la groapa comună.

Micul Borgman se sculă de pe locul lui. Era palid și se uita în jur. El nu înțelegea întorsăturile blasfemiei evreiești, dar înjurăturile rusești de mamă le știa. Simon-Wolf nu le disprețuia nici pe astea. Feciorul directorului de bancă își frămînta șapca în mîini. Îl vedeam dublu și mă căzneam să acopăr cu glasul meu tot răul lumii. Deznădejdea mea de muribund și moartea efectivă a lui Cezar se contopiră într-un singur tot. Eram mort și strigam. Horcăitul se înălța din adîncul ființei mele.

De-aveți voi lacrimi, ele ca șuvoiul
Din ochii voștri-acuma se vor scurge.
Cine nu știe mantia aceasta!
Țin minte Cezar cînd întîi și-o puse:
Era-ntr-un cort, într-un amurg de vară,
Dușmanii după ce-i zdrobise crunt.
Aci-și vîrîse Cassius pumnalul,
Și iată-a pizmătarețului rană.
Aci și-a-nfipt pumnalul dragu-i Brutus.
Ce sînge roșu izbucni în valuri,
Pumnalul cînd din rană el și-l scoase...

Dar nimic nu era în stare să acopere glasul lui Simon-Wolf. Șezînd pe dușumea, Bobka plîngea și-și sufla nasul. Dincolo de perete imperturbabilul Leikah tîra cufărul pe podele. Și în clipa aceea zurliul meu bunic dori să-mi vină în ajutor. El se smulse din mîinile familiei Apelhot, se furișă pînă la fereastră și începu să scîrțîie din vioară, probabil pentru ca străinii să nu poată auzi înjurăturile lui Simon-Wolf. Borgman aruncă o privire spre fereastra tăiată la nivelul pămîntului și se trase îngrozit înapoi. Sărmanul meu bunic făcea schime cu gura lui vînătă și osificată. Avea pe cap un joben îndoit și purta o hlamidă neagră, vătuită, cu nasturi de os, iar picioarele lui de elefant erau încălțate cu niște ghete rupte. Barba îngălbenită de tutun îi atîrna în smocuri, fîlfîind la fereastră. Mark fugi.

— Nu-i nimic, murmură el alergînd spre libertate, zău că nu-i nimic...

Prin curte se iți tunica și șapca lui cu marginile ridicate.

Cu plecarea lui Mark mi se potoli și mie tulburarea. Așteptam să vină seara. Cînd bunicul meu, sfîrșind de umplut cu cîrligele evreiești foaia sa pătrată (el descria familia Apelhot, la care-și petrecuse, din mila mea, toată ziua), se culcă în pat și adormi, m-am strecurat pe coridor. Dușumeaua era de pămînt. Umblam pe întuneric, desculț, într-o cămașă lungă și plină de petice. Printre crăpăturile scîndurilor sclipeau în tăișul luminii pietrele de caldarîm. Într-un colț stătea ca de obicei ciubărul cu apă. M-am cufundat în el. Apa m-a despicat în două. Mi-am afundat capul, am început să mă sufoc și m-am ridicat să respir. De sus, de pe o poliță, mă privea cu ochi somnoroși o pisică. A doua oară am suportat mai mult, apa plescăia în jurul meu și geamătul mi se pierdea într-însa. Am deschis ochii și am zărit pe fundul ciubărului pînza cămășii

și picioarele lipite unul de altul. Iar n-am mai putut să rezist și mi-am scos capul afară. Alături stătea bunicul, într-o vestă de lînă. Unicul lui dinte clănțănea.

— Nepoate, rosti el distinct și disprețuitor, mă duc să iau ulei de ricin, ca să-ți pot aduce măcar ceva pe mormînt...

Atunci am strigat fără să mai știu ce fac și mi-am făcut vînt în apă. Mîna neputincioasă a bunicului mă scoase de-acolo. Și atunci am început să plîng, întîia oară în ziua aceea, și lumea lacrimilor era atît de uriașă și sublimă, încît totul afară de lacrimi dispăru din ochii mei.

M-am trezit în pat, învelit în pături. Bunicul umbla prin odaie și fluiera. Bobka cea grasă îmi încălzea mîinile la sînul ei.

— Cum tremură prostuțul ăsta al nostru, zise Bobka; și unde găsește un copil atîta putere să tremure?...

Bunicul își smuci barba, fluieră și porni să umble din nou. Dincolo de perete sforăia chinuitor Simon-Wolf. Istovit de luptele zilei, noaptea el nu se trezea niciodată.

Deşteptarea

Toţi oamenii din cercul nostru – misiţi, băcani, funcţionari de bancă şi de birouri de navigaţie – îşi dădeau copiii să înveţe muzică. Nevăzînd nici un orizont în faţa lor, părinţii noştri născociseră o loterie. O întemeiaseră pe oase de omuleţi. Odesa era cuprinsă de această demenţă mai mult decît alte oraşe. Şi într-adevăr Odesa furnizează decenii în şir o mulţime de copii-minune sălilor de concert ale lumii. De la Odesa au pornit Misha Ehlmann, Tsimbalist, Gabrilovics, tot la noi şi-a început cariera Yasha Heifitz.

Cînd un băiat împlinea patru sau cinci ani, maică-sa ducea mărunta, fragila lui făptură la domnul Zagurski. Acest Zagurski era proprietarul unei fabrici de copii-minune, o fabrică de pitici evreieşti cu gulerăşe de dantelă şi pantofiori de lac. El îi căuta în fundăturile mahalalei Moldovanca şi în ogrăzile puturoase ale Pieţii Vechi. Zagurski le dădea primele îndrumări, apoi copiii se duceau la profesorul Auer din Petersburg. În sufletele acestor stîrpituri cu capete umflate trăia o puternică armonie. Ei ajunseră virtuozi celebri. Şi iată că tatăl meu se hotărî să-i ajungă din urmă. Cu toate că eu trecusem de vîrsta unui copil-minune şi aveam să împlinesc paisprezece ani, ca debilitate şi statură puteam fi luat drept unul de opt ani. Aici era toată speranţa.

Am fost dus la Zagurski. Din stimă pentru bunicul meu, el acceptă să ne ia cîte o rublă de fiecare lecţie, adică ieftin. Bunicul meu Levy-Iţhok era batjocura şi podoaba oraşului. Se plimba pe străzi în joben şi cu ghetele rupte

și clarifica îndoieli în problemele cele mai obscure. Era întrebat de pildă ce este un gobelin, de ce l-au trădat iacobinii pe Robespierre, cum se confecționează mătasea artificială, ce este cezariana. Bunicul meu era în stare să răspundă acestor întrebări. Din respect pentru cultura și nebunia lui, Zagurski nu ne-a luat decît o rublă de fiecare lecție. Și, de teama bunicului, și-a bătut destul capul cu mine, deși n-avea de fapt cu ce să-și bată capul. Sunetele se tîrau de pe vioara mea ca o strujitură de fier. Sunetele astea îmi zgîriau sufletul pînă și mie, însă tata nu voia să se dea bătut. La noi acasă nu se mai vorbea de nimic altceva, decît despre Misha Ehlmann, pe care țarul personal îl scutise de armată. După informațiile tatălui meu, Tsimbalist fusese primit de regele Angliei și cîntase la Palatul Buckingham; părinții lui Gabrilovics cumpăraseră două case în Petersburg. Copiii-minune aduceau bogății părinților lor. Cu sărăcia, tata s-ar mai fi împăcat, dar avea nevoie de glorie.

— Nu se poate, șopteau oamenii care mîncau pe socoteala lui, nu se poate ca nepotul unui asemenea bunic...

Dar eu aveam altele în cap. În timpul exersărilor la vioară, îmi puneam pe pupitru cărțile lui Turgheniev sau Dumas și, scîrțîind, devoram pagină după pagină. Ziua le povesteam băieților din vecini tot felul de scorneli, iar noaptea le transpuneam pe hîrtie. Scriitura era o îndeletnicire ereditară în neamul nostru. Levy-Iţhok, care acum mergea spre bătrînețe, toată viața își scrisese narațiunea intitulată *Omul fără cap*. Îi semănam.

Încărcat de cutia viorii și de partituri, mă tîram de trei ori pe săptămînă pînă în strada Witte, fostă Dvoreanskaia, la Zagurski. Acolo ședeau pe lîngă ziduri, așteptîndu-și rîndul, evreice înflăcărate pînă la isterie. Ele strîngeau pe genunchii lor slăbănogi viorile ce depășeau ca dimensiune pe cei hărăziți să cînte la Palatul Buckingham.

Se deschidea ușa spre sfînta sfintelor. Din cabinetul lui Zagurski ieșeau clătinîndu-se copii pistruiați, cu capete mari, cu gîturi subțiri ca niște tulpini de floare și cu bujori apoplectici în obraji. Ușa se închidea, înghițindu-l pe piticul următor. Dincolo de zid cînta și dirija încordat profesorul cu lavalieră, cu plete roșcate și picioare lichide. Conducător al unei loterii monstruoase, el popula mahalaua Moldovanca și gangurile negre ale Pieții Vechi cu niște fantome ale pizzicato-ului și cantilenei. Cîntarea asta o ridica apoi la strălucire demonică bătrînul profesor Auer.

În această sectă eu nu aveam ce căuta. Deși pitic ca și ei, eu deslușeam în glasul strămoșilor altă chemare.

Primul pas a fost foarte greu. Odată ieșisem din casă, ducînd povara viorii, a cutiei, a notelor și a celor douăsprezece ruble care erau plata pentru o lună de învățătură. Mergeam pe strada Nejinskaia și trebuia să cotesc pe Dvoreanskaia, ca să ajung la Zagurski, însă în loc de asta m-am dus în sus pe Tiraspolskaia și m-am pomenit în port. Cele trei ore ce-mi erau destinate au zburat repede acolo în portul de manevră. Așa a început eliberarea. Sala de așteptare a lui Zagurski nu m-a mai văzut niciodată. Planurile mele au fost ocupate de chestiuni cevă mai importante. Împreună cu colegul meu Nemanov mi-am făcut drum pe vaporul Kensingtone, la un bătrîn marinar care se numea mister Trouttyburn. Nemanov era mai tînăr cu un an decît mine și se ocupase de la vîrsta de opt ani cu cel mai complicat negoț din lume. Era un geniu al afacerilor comerciale și realiza tot ce făgăduia. Acum e milionar la New York, director la General Motors C°, societate nu mai puțin puternică decît Ford. Nemanov mă căra cu el pentru că mă supuneam lui fără să crîcnesc. De la mister Trouttyburn el cumpăra pipe de contrabandă. Aceste pipe le făcea la Lincoln fratele bătrînului marinar.

— Gentlemeni, ne spunea mister Trouttyburn, nu uitați ce vă spun: copiii se fac personal... A fuma o pipă

de fabrică e la fel cum ți-ai vîrî în gură un clistir... Știți dumneavoastră cine a fost Benvenuto Cellini?... A fost un maestru. Fratele meu de la Lincoln v-ar putea povesti multe despre el. Fratele meu nu împiedică pe nimeni să trăiască. El e convins numai că nu poți face copii decît personal, cu mîinile tale, nu cu ale altuia... Nu putem să nu fim de acord cu el, gentlemeni...

Pipele lui Trouttyburn, Nemanov le vindea directorilor de bancă, consulilor străini, grecilor bogați. Cîștiga cu ele sută la sută.

Lulelele meșterului din Lincoln aveau un iz de poezie. În fiecare din ele era încrustat un gînd, un strop de eternitate. În mușțiucul lor surîdea un ochi galben, cutiile fiind căptușite cu atlaz. Mă străduiam să-mi imaginez cum trăiește în bătrîna Anglie acest Mathew Trouttyburn, ultimul meșter de pipe, împotrivindu-se mersului lucrurilor.

— Gentlemeni, nu putem să nu fim de acord cu faptul că nu poți face copii decît personal...

Talazurile grele izbindu-se de dig mă îndepărtau tot mai mult de casa noastră mirosind a ceapă și a destin evreiesc. Din portul de manevră m-am mutat dincolo de dig. Acolo, pe un mărunt banc de nisip, se instalaseră golanii de pe strada Primerskaia. Din zori pînă noaptea tîrziu, fără să-și pună vreodată pantalonii, ei se cufundau pe sub bărcile pescărești, furau pentru prînz nuci de cocos și așteptau clipa cînd vor apărea din Herson și Kamenka luntrile cu pepeni pe care-i pot sparge trîntindu-i în danele portului.

Știința de a înota a devenit un vis al meu. Mi-era rușine să mărturisesc în fața acestor golani cu pielea bronzată că, născut la Odesa, nici n-am văzut marea pînă la vîrsta de zece ani, iar la paisprezece nu știam încă să înot.

Cît de tîrziu mi-a fost dat să învăț lucrurile necesare! În copilărie, țintuit la Ghemar, am dus o viață de înțelept, iar cînd am crescut mare am început să mă cațăr în copaci.

Știința înotului fu însă inabordabilă pentru mine. Frica de apă a tuturor strămoșilor, rabini spanioli și zarafi din Frankfurt, mă trăgea la fund. Apa nu mă ținea. Biciuit și umplut de apa sărată, mă întorceam pe țărm la vioară și note. Eram legat de corpurile mele delicte și le tîram după mine peste tot. Lupta rabinilor cu marea dură pînă cînd i se făcu milă de mine zeului apelor din acele locuri, adică lui Efim Nikitici Smolici, corector la ziarul „Odeskie novosti". În pieptul atletic al acestui ins viețuia mila față de copiii evreilor. El comanda gloatele de stîrpituri rahitice, îi aduna pe toți din ploșnițăria Moldovancăi, îi ducea spre mare, îi îngropa în nisip, făcea cu ei gimnastică, înota cu ei, îi învăța să cînte și, prăjindu-se în razele verticale ale soarelui, le spunea istorioare cu pescari și cu animale. Oamenilor adulți, Nikitici se recomanda ca un filosof natural. Copiii evrei mureau de rîs auzind istorioarele lui, schelălăiau și se gudurau ca niște țînci. Soarele îi stropea cu pistrui tîrîtori de culoarea șopîrlei.

Bătrînul urmărea tăcut dintr-o parte lupta mea corp la corp cu valurile. Văzînd că nu mai e nici o nădejde și că n-am să învăț niciodată să înot, mă incluse printre statornicii inimii sale. Inima asta a lui era toată de partea noastră, fiind o inimă veselă care nu se înfumura, nu era lacomă, nici sperioasă... Cu umerii săi de aramă, cu capul de gladiator îmbătrînit, cu picioarele lui bronzate și puțin strîmbe, el se tolănea printre noi dincolo de dig, ca un suveran al acestor ape de petrol și de pepeni. L-am îndrăgit pe omul acesta atît de mult, cît îl poate îndrăgi pe un atlet un băiat bolnav de isterie și dureri de cap. Nu-l părăseam și căutam să fiu serviabil cu el.

El îmi spuse:

— Nu te agita... Întărește-ți nervii. Înotul are să vină de la sine... Ce înseamnă asta că nu te ține apa? De ce te-ar ține?

Văzînd cîtă patimă am, dintre toți elevii săi făcu numai pentru mine o excepție și mă pofti la el acasă, într-o mansardă curată așternută cu rogojini, îmi arătă cîinii lui, un arici, o broască țestoasă și niște porumbei. În schimbul acestor bogății, eu i-am adus o tragedie pe care o scrisesem în ajun.

— Eram sigur că umbli cu scrisul, îmi spuse Nikitici; se vede după ochi... Nu te mai uiți la nimic...

Citi scrierile mele, înălță din umeri, își trecu degetele prin cîrlionții cărunți, se plimbă prin mansarda lui...

— Să sperăm, rosti el alene, tăcînd după fiecare cuvînt, că ai în tine o scînteie dumnezeiască...

Ieșirăm în stradă. Bătrînul se opri, bătu viguros cu bastonul în trotuar și mă țintui cu privirea.

— Ce-ți lipsește?... Tinerețea nu-i o nenorocire, trece cu anii și ea. Îți lipsește simțul naturii!

Îmi arătă cu bastonul un pom cu tulpină roșcată și coroană scundă.

— Ce copac e ăsta?

Nu știam.

— Ce crește pe arbustul ăsta?

N-am știut nici asta. Mergeam amîndoi printr-un scuar de pe bulevardul Alexandrovski. Bătrînul împungea cu bastonul toți arborii, mă apuca de umăr ori de cîte ori trecea în zbor cîte o pasăre și mă obliga să ascult cîte un ciripit anume.

— Ce pasăre cîntă?

Nu puteam să-i răspund nimic. Nu știam nimic despre numele arborilor și păsărilor, despre împărțirea lor pe familii, nu știam încotro migrează păsările, din ce parte răsare soarele, cînd e roua mai abundentă.

— Și mai îndrăznești să scrii?... Omul care nu trăiește în mijlocul naturii așa cum trăiește o piatră sau un animal nu va scrie toată viața lui nici măcar două rînduri ca

lumea... Peisajele tale seamănă cu descrierea unor decoruri. Naiba să mă ia, dar la ce s-au gîndit paisprezece ani părinții tăi?...

La ce s-au gîndit?... La polițe protestate, la vilele lui Misha Ehlmann. Dar astea nu i le-am spus lui Nikitici. Am tăcut.

La prînz, acasă, nici nu m-am atins de mîncare. Mi se oprea dumicatul în gît.

„Simțul naturii, mă gîndeam eu. Doamne, de ce nu mi-a venit în minte una ca asta?... Unde să găsesc omul care mi-ar explica ciripitul păsărilor și numele arborilor? Ce știu eu despre toate astea? Aș putea cunoaște liliacul și timpul cînd înflorește. Liliacul și salcîmul. Străzile Deribasovskaia și Greceskaia sînt pline de salcîmi..."

La masă, tata ne povesti o nouă istorioară cu Yasha Heifitz. Nici nu ajunsese la Robin cînd l-a întîlnit pe Mendelsohn, care era unchiul lui. Și băiatul capătă se pare cîte opt sute de ruble pentru fiecare spectacol. Calculați cît iese din cincisprezece concerte pe lună!

Am calculat și mi-au ieșit douăsprezece mii pe lună. Făcînd înmulțirea și ținînd pe patru în minte, m-am uitat pe geam. Prin curticica de ciment, într-o haină ușoară, cu inelele roșcate ale părului său ieșind de sub pălăria moale și sprijinindu-se într-un baston, înainta ca într-o procesiune profesorul meu de muzică Zagurski. Nu se putea spune că se trezise prea curînd. Erau mai bine de trei luni de cînd vioara mea zăcea pe nisipul de lîngă dig...

Zagurski se îndrepta spre ușa din față. M-am năpustit spre ușa din dos, dar în ajun aceasta fusese bătută în scînduri, de frica hoților. Atunci m-am încuiat în closet. După o jumătate de oră se adunase acolo, în fața ușii, toată familia mea. Femeile plîngeau. Bobka își freca de ușă umărul gras și hohotea de plîns. Tata tăcea. Apoi vorbi atît de încet și de rar, cum nu mai vorbise niciodată:

— Eu sînt ofițer, spuse tatăl meu, și am moșie. Eu umblu la vînătoare. Țăranii îmi plătesc arendă. Pe fiul meu l-am dat la liceul militar. Nu am de ce să fiu îngrijorat pentru el...

Și amuți. Femeile se smiorcăiau. Pe urmă o lovitură îngrozitoare se prăbuși asupra ușii closetului: tata se izbise de ea cu tot corpul, făcîndu-și vînt de la distanță.

— Sînt ofițer, răcnea el, și umblu la vînătoare... Am să-l omor... Punct.

Cîrligul sări în lături, dar era și un zăvor care se mai ținea într-un cui. Femeile se tăvăleau pe jos și îl apucau pe tata de picioare; ieșindu-și din minți, el se lupta să se smulgă. Auzind larmă, veni gîfîind și o bătrînă – mama tatei.

— Copilul meu, îi spuse dînsa evreiește, durerea noastră este foarte mare. Ea nu are margini. Numai vărsarea de sînge mai lipsea din casa noastră. Eu nu vreau să văd sînge în casa noastră...

Tata gemu. I-am auzit pașii îndepărtîndu-se. Zăvorul atîrna pe ultimul cui.

Am stat în fortăreața mea pînă la căderea nopții. După ce s-au culcat toți, tanti Bobka mă duse la bunică-mea. Drumul nostru era lung. Lumina lunii înțepenise pe niște tufe anonime, pe niște arbori fără nume... O pasăre nevăzută fluieră și tăcu, sau poate că adormi... Ce fel de pasăre? Cum îi zice? Dar seara este rouă?... Unde o fi constelația Carului Mare? Din ce parte răsare soarele?...

Mergeam pe strada Poștei. Bobka mă ținea strîns de mînă, ca să nu fug. Avea dreptate. Mă gîndeam la fugă.

Guy de Maupassant

În iarna anului o mie nouă sute șaisprezece m-am trezit la Petersburg cu un buletin de identitate fals și fără para chioară în buzunar. M-a adăpostit profesorul de literatură rusă Alexei Kazanțev.

Locuia în cartierul Peski, pe o stradă înghețată, galbenă, împuțită. Își scotea un supliment la leafa lui mizeră de pe urma unor traduceri din spaniolă; pe vremea aceea își cucerea celebritatea Blasco Ibáñez.

Kazanțev nu fusese prin Spania nici măcar în trecere, însă dragostea lui pentru această țară ale cărei castele, parcuri și rîuri le cunoștea pe toate, îi umpluse ființa. Afară de mine se mai aciua la Kazanțev o mulțime de oameni smulși din mersul drept al vieții. Trăiam cu toții aproape flămînzind. Rareori, cîte o fițuică bulevardieră ne mai tipărea cu literă măruntă o însemnare despre vreun fapt divers.

Diminețile mi le petreceam la morgă sau la secțiile de poliție.

Cel mai fericit dintre noi era totuși Kazanțev. Avea o patrie: Spania.

În noiembrie mi s-a oferit o slujbă de conțopist la fabrica Obuhov și slujba nu era rea, mai ales că mă scăpa de armată.

Dar am refuzat să mă fac conțopist.

Chiar de pe atunci, cînd împlineam douăzeci de ani, mi-am spus: mai bine foamea, pușcăria, traiul rătăcitor,

decît să stau la birou cîte zece ore pe zi. Mare ispravă n-a fost nici calea aleasă, dar nu m-am abătut de la ea și nici nu mă voi abate. Înțelepciunea strămoșilor sălășluia în capul meu: noi ne naștem pentru voluptățile muncii, bătăii și dragostei, pentru asta sîntem născuți și pentru nimic altceva.

Ascultîndu-mi reflecțiile, Kazanțev își scărmăna puful gălbui și scurt de pe creștet. Ororii din ochii lui i se alătura încîntarea.

De Crăciun însă dădu peste noi norocul. Avocatul Benderski, proprietarul Editurii Alcion, se gîndi să publice o ediție nouă a operelor lui Maupassant. Se apucase să le traducă Raisa, nevasta avocatului; dar din zarva boierească nu ieși nimic.

Kazanțev, traducătorul din spaniolă, fu întrebat dacă nu cunoaște vreun om care s-o ajute pe Raisa Mihailovna. Și Kazanțev mă recomandă pe mine.

În ziua următoare, punîndu-mi un sacou de împrumut, am pornit spre casa soților Benderski. Ei ședeau pe bulevardul Nevski, în colțul străzii Moika, într-o casă zidită din granit finlandez și înconjurată de stîlpi roz, de meterezuri și steme de piatră. Bancherii fără genealogie, evreii creștinați, îmbogățiții din misitii umpluseră Petersburgul dinainte de război cu o sumedenie de atari castele meschine, cu măreție falsă.

Scara era acoperită cu un covor roșu. Pe paliere stăteau în două labe urși de catifea.

În gurile lor căscate ardeau lămpi de cristal.

Soții Benderski locuiau la etajul al doilea. Ușa mi-o deschise o subretă cu bonețică și sîni obraznici. Mă conduse într-un salon aranjat în stil paleoslav. Pe pereți erau tablourile vinete ale lui Rerich[1], înfățișînd pietre preistorice

1. Nicolai Konstantinovici Rerich (1874-1947), pictor și scenograf simbolist rus.

și monștri. În colțuri erau așezate pe policioare icoane făcute de zugravi de demult. Subreta cu sîni obraznici se mișca grav prin încăpere. Era zveltă, mioapă, arogantă. În ochii ei mari, cenușii, încremenise desfrîul. Fata umbla agale. M-am gîndit că probabil în dragoste ea se răsucea cu nepotolită hărnicie. Draperia de brocart atîrnînd peste ușă se legănă. Purtîndu-și sînii mari, intră în salon o femeie cu păr negru și ochi trandafirii. Nu mi-a trebuit mult timp să recunosc în Benderskaia specia încîntătoare de evreice venite la noi din Kiev și Poltava, din orașele sătule ale stepei, pline de castani și salcîmi. Aceste femei transformă banii soților ageri la minte în ușoara grăsime trandafirie de pe pîntec, de pe ceafă, de pe umerii rotunzi. Surîsul lor somnolent și gingaș îi scoate din minți pe toți ofițerii garnizoanei.

— Maupassant e singura pasiune a vieții mele! îmi spuse Raisa.

Străduindu-se să-și stăpînească legănarea șoldurilor pline, ea ieși din cameră și se întoarse cu traducerea nuvelei *Miss Harriet*. În traducerea ei nu mai rămăsese nici urmă din fraza degajată, cursivă, de lungă respirație pătimașă, a lui Maupassant. Benderskaia scria obositor de corect, lăbărțat și fără viață, așa cum scriau înainte evreii rusește.

Am luat manuscrisul acasă la mine, în mansarda lui Kazanțev, și toată noaptea, printre oamenii adormiți, am despicat pîrtii în traducerea străină. Munca asta nu e atît de grea pe cît pare. Fraza se naște și bună și rea în același timp. Secretul se află în turnura ei abia perceptibilă. Pîrghia trebuie să ți se încălzească în mînă. Poți s-o miști o singură dată, nu de două ori.

Dimineața, am dus manuscrisul corectat. Raisa nu mințise, vorbind de pasiunea ei pentru Maupassant. În

timpul lecturii, stătu nemișcată tot timpul, cu mîinile încleștate: mîinile astea de atlaz se scurgeau spre pămînt, fruntea i se făcuse palidă, dantela dintre sînii strînși se depărtase și palpita.

— Cum ai făcut asta?

Și atunci i-am vorbit de stil, de armata cuvintelor, despre oastea aceasta unde se pun în mișcare toate tipurile de arme. Nici un fier nu poate pătrunde în inima omului cu fiori de gheață atît de puternici ca un punct pus la timp. Ea mă asculta cu capul aplecat, cu buzele rujate întredeschise. O rază neagră juca în părul ei de lac, pieptănat neted, cu cărare. Picioarele cu pulpe delicate și tari, peste care se vărsaseră ciorapii, s-au desfăcut pe covor.

Mutîndu-și în altă parte desfrînații ochi încremeniți, subreta aduse micul dejun pe o tavă.

Soarele sticlos al Petersburgului se culca pe covorul palid și asimetric. Cele douăzeci și nouă de cărți ale lui Maupassant stăteau pe o poliță, deasupra mesei. Soarele își dansa degetele pe cotoarele lor de marochin – mormîntul sublim al inimii omenești.

Ni se dădu cafea în cești albastre, și începurăm să tălmăcim *Idila*. Ține minte oricine povestea tînărului tîmplar flămînd care i-a supt unei doici grase laptele ce o împovăra. Lucrurile s-au petrecut în trenul care mergea de la Nissa la Marsilia, într-o amiază toridă, în patria aceea a trandafirilor, unde plantațiile de flori coboară pînă pe țărmul mării...

Am plecat din casa Benderski cu un avans de douăzeci și cinci de ruble. Comuna noastră din Peski s-a îmbătat în seara aceea ca un cîrd de gîște alcoolizate. Mîncam icrele roșii cu lingura și le acopeream în gură cu lebărvurșt. Îmbătîndu-mă, am început să-l înjur pe Tolstoi.

— S-a cam speriat contele vostru, a băgat-o pe mînecă... Religia lui este frica... Fiindcă i-a fost frică de frig, și de bătrînețe, contele și-a făcut un pulover din credință...

— Și mai departe? mă întrebă Kazanțev, clătinînd din capul său de pasăre.

Adormirăm cu toții alături de așternuturile noastre. Eu o visai pe Katia, o spălătoreasă în vîrstă de patruzeci de ani, care locuia cu un cat mai jos. Luam de la ea în fiecare dimineață apă fiartă. Deși nu prea știam bine nici măcar cum arată la față, în vis făcui cu ea Dumnezeu știe cîte. Ne istovirăm unul pe altul cu sărutări. Nu mă putui abține să nu mă duc în zori la ea după apă fiartă.

Mă întîmpină o femeie veștedă, cu un șal legat cruciș peste piept, cu cîrlionții cărunți ca scrumul ai părului în neorînduială, cu mîinile stoarse de vlagă.

De atunci începui să-mi iau micul dejun în fiecare zi la Benderski. În mansarda noastră se iviră o sobă nouă, scrumbii, ciocolată. Raisa mă duse de două ori pe insule. Nu mă putui stăpîni să nu-i povestesc copilăria mea. Povestirea sună sumbru, făcîndu-mă să mă mir pînă și eu. Doi ochi strălucitori și speriați mă priviră de sub căciuliță de sobol. Blana roșcată a genelor tresărea elegiac.

Am făcut cunoștință cu soțul Raisei, un evreu galben la față, chel și cu un trup plat și puternic, avîntîndu-se oblic ca pentru zbor. Umblau vorbe despre legăturile lui cu Rasputin. Profiturile pe care le încasa din furniturile militare îi imprimaseră o alură de posedat. Ochii îi rătăceau, și pentru el țesătura realității se rupsese demult. Raisa se intimida cînd trebuia să-i facă soțului cunoștință cu alți oameni. Din pricina tinereții mele, n-am observat asta decît cu o săptămînă mai tîrziu decît trebuia.

După Anul Nou, Raisa primi vizita celor două surori ale ei din Kiev. Tocmai adusesem manuscrisul *Mărturisirii*

și, negăsind-o pe Raisa, m-am întors seara. Toți cinau, în sufragerie. Se auzea de acolo un nechezat argintiu de iapă și larma unor voci bărbătești veselindu-se fără măsură. În casele bogate și fără tradiție lumea mănîncă zgomotos. Larma de aici era curat evreiască, cu rostogoliri și finaluri cîntate. Raisa veni la mine: era în rochie de seară, cu spatele gol. Picioarele ei călcau incomod în pantofiorii legănători de lac.

— Sînt beată, dragul meu... Și îmi întinse mîinile, pline de lanțuri de platină și stele de smarald.

Corpul i se legăna ca un trup de șarpe ridicîndu-se în coadă la sunetele unei muzici. Își scutura capul coafat, sunînd din cercei, și deodată se prăbuși într-un fotoliu sculptat în stil vechi rusesc. Pe spatele ei pudrat licăriră cîteva cicatrici.

Dincolo explodă iarăși un rîs femeiesc. Din sufragerie ieșiră surorile Raisei, amîndouă cu mustăcioare și cu aceiași sîni mari ca ai ei. Sînii lor se năpusteau înainte, părul li se despletise. Amîndouă erau măritate, fiecare cu cîte un Benderski al ei. Odaia se umplu de veselia feminină fără șir a unor femei coapte. Soții înfășurară surorile în mantouri de lutru, în șaluri de Orenburg, le ferecară picioarele în cizmulițe negre; și de sub vălul de zăpadă al șalurilor se mai zăriră numai obrajii lor rumeni și aprinși, nasurile marmoreene și ochii cu mioape sclipiri semite. Mai lărmuind nițel, plecară la teatru, unde se reprezenta *Iudita*, cu Șaleapin.

— Vreau să lucrez, gînguri Raisa întinzînd spre mine brațele goale. Am pierdut amîndoi aproape o săptămînă...

Ea aduse din sufragerie o sticlă și două cupe. Sînii îi stăteau liberi în sacul de mătase al rochiei; sfîrcurile se ascuțiră și mătasea le acoperi.

— E sacrosanct, îmi spuse Raisa turnînd vin: muscat din recolta o mie opt sute optzeci și trei. Mă omoară bărbatu-meu dacă află...

N-am avut niciodată de-a face cu muscatul din recolta '83 și fără să stau pe gînduri am dat de dușcă trei cupe la rînd. Iar cupele mă duseră numaidecît pe niște ulicioare unde se legănau flăcări portocalii și se auzea muzică.

— Sînt beată, dragul meu... Ce avem azi?

— Azi, *L'aveu...*

— Bun, *Mărturisirea.* Eroul nuvelei e soarele, *le soleil de France...*[1] Stropii de soare, topiți, căzînd pe roșcovana Céleste, se prefăcură în pistrui. Soarele poleise cu razele lui verticale, cu vin și cu cidru mutra vizitiului Polyte. De două ori pe săptămînă, Céleste se ducea să vîndă la oraș frișcă, ouă și găini. Lui Polyte îi plătea de fiecare transport cîte un scud pentru ea și patru scuzi pentru coș. Și la fiecare drum, Polyte o întreba pe roșcovana Céleste, făcîndu-i cu ochiul: „Cînd o să ne distrăm și noi, *ma belle?*"[2] „Ce înseamnă asta, dom' Polyte?" Și vizitiul, săltînd pe capră, o lămuri: „Să te distrezi, ei, drace, înseamnă să te distrezi... Ca flăcăii cu fetele, de muzică nu-i nevoie...". „Nu-mi plac glume dintr-astea, dom' Polyte", îi răspunse Céleste și-și trase de lîngă flăcău fustele atîrnînd peste pulpele ei puternice, în ciorapi roșii. Dar diavolul ăsta de Polyte rîdea întruna și tușea cu înțeles: „O să ne înțelegem noi doi odată, *ma belle*" – și lacrimi de rîs se rostogoleau pe fața lui de culoarea sîngelui cărămiziu și a vinului.

Mai băui o cupă din muscatul sacrosanct. Raisa ciocni cu mine.

Subreta cu ochi împietriți trecu prin odaie și dispăru.

---

1. Soarele Franței (în fr., în orig.).
2. Frumoaso (în fr., în orig.).

— *Ce diable de Polyte...*[1] În doi ani, Céleste i-a plătit patruzeci și opt de franci. Adică cincizeci fără doi franci. La sfîrșitul celui de-al doilea an, cînd erau numai ei doi în diligență, iar Polyte, luînd un păhărel de cidru înainte de plecare, o întrebă după obicei: „Ce-ar fi să ne distrăm azi, mamzel Céleste?", dînsa îi răspunse închizînd ochii: „Sînt la dispoziția dumitale, dom' Polyte...".

Rîzînd cu hohote, Raisa se prăvăli pe masă. *Ce diable de Polyte...*

— Diligența era trasă de o mîrțoagă albă. Mîrțoaga albă, avînd din pricina bătrîneții buzele trandafirii, porni la pas. Jovialul soare al Franței înconjură rădvanul despărțit de lume prin cozorocul acoperișului gălbejit. Flăcăul era cu fata, n-aveau nevoie de muzică...

Raisa îmi întinse o cupă. Era a cincea.

— *Mon vieux*[2], pentru Maupassant...

— Ce-ar fi să ne distrăm azi, *ma belle...*

M-am aplecat spre Raisa și am sărutat-o pe buze. Buzele ei tremurară, inflamîndu-se.

— Ești amuzant, murmură Raisa printre dinți și se trase înapoi.

Ea se lipi de perete, desfăcîndu-și brațele goale. Pe mîinile și pe umerii ei se aprinseră niște pete. Din toți zeii crucificați, acesta era cel mai seducător.

— Fii amabil și așază-te, dom' Polyte...

Ea îmi arătă un fotoliu oblic, albastru, lucrat în stilul slav. Avea spetează din împletituri tăiate în lemn, cu zugrăveli. M-am dus împleticindu-mă.

Noaptea așternu sub tinerețea mea flămîndă o sticlă de muscat recolta '83 și cele douăzeci și nouă de cărți, ca douăzeci și nouă de petarde, umplute cu tristețe, geniu

1. Diavolul ăsta de Polyte (în fr., în orig.).
2. Bătrîne (în fr., în orig.).

și patimă... Sării în sus, răsturnînd un scaun și agățînd polița. Cele douăzeci și nouă de volume se năruiră pe covor, foile se împrăștiară, căzură într-o rînă... și mîrțoaga albă a destinului meu porni la pas.

— Ești amuzant! țipă Raisa.

Am plecat din casa de granit de pe Moika la ora douăsprezece, pînă să se întoarcă surorile și soțul de la teatru. Eram treaz și puteam să merg drept pe aceeași scîndură, însă era mult mai comod să mă clatin și de aceea mă clătinam dintr-o parte într-alta, cîntînd ceva într-o limbă pe care o inventasem chiar atunci. Prin tunelurile străzilor străjuite de lanțuri de felinare, treceau în valuri aburii cetii. Feluriți monștri urlau în dosul zidurilor în clocot. Caldarîmul reteza picioarele celor care îl călcau.

Acasă, Kazanțev dormea. Dormea șezînd, cu picioarele întinse, încălțate cu pîslari. Puful de canar i se ridicase pe creștet. Omul adormise lîngă sobă, aplecat peste un *Don Quijote*, ediția 1624. Pe pagina de gardă a acestei cărți era o dedicație către ducele de Broglio. M-am culcat fără zgomot, ca să nu-l trezesc pe Kazanțev, am tras lampa lîngă mine și m-am apucat să citesc cartea lui Edouard de Ménial, *Despre viața și opera lui Guy de Maupassant.*

Buzele lui Kazanțev se mișcau și capul îi căzu în piept.

Și în noaptea aceea am aflat de la Edouard de Ménial că Maupassant se născuse la 1850 dintr-un nobil normand și din Laura de Poitevin, care era verișoara lui Flaubert. La douăzeci și cinci de ani a suferit primul atac al unui sifilis ereditar. Fertilitatea și veselia lui se împotriveau bolii. La început avea dureri de cap și crize de ipohondrie. Apoi îi apăru în față năluca orbirii. Vederea îi slăbea. Crescu într-însul mania suspiciunii, odată cu dorința de singurătate și pofta de a cîrti. Se lupta cu furie, porni cu un iaht de pe Marea Mediterană, evadă la Tunis, în

Maroc, în Africa Centrală, și scria neîntrerupt. Cucerindu-și gloria, la vîrsta de patruzeci de ani își tăie beregata, pierdu sînge, totuși rămase viu. Fu închis într-o casă de nebuni. Umbla acolo în patru labe... Ultima notație în trista lui foaie clinică glăsuiește:

„*Monsieur de Maupassant va s'animaliser*" („Domnul de Maupassant o să ajungă animal"). A murit la patruzeci și doi de ani. Maică-sa i-a supraviețuit.

Citind cartea pînă la capăt, m-am sculat din pat. Ceața venise la geam și astupase universul. Inima mi se strînse. Un presentiment al adevărului mă atinse în treacăt.

Țițeiul

„... Sînt multe noutăți, ca de obicei... Șabsovici a fost premiat pentru o operație de cracare, se îmbracă numai «din străinătate», iar șefii lui au fost avansați. Aflînd de noua funcție, toată lumea se trezi brusc: a crescut băiatul!... Cu această ocazie am încetat să mă mai întîlnesc cu el. «Crescînd», băiatul a simțit ce vasăzică adevărul care se ascunde de noi, muritorii de rînd, și a devenit într-atîta de «sută la sută» și de ortodox (ortobox, cum zice Harcenko), că nu-l mai poți clinti din ale lui... Ne-am văzut acum vreo două zile și m-a întrebat de ce nu-l felicit. I-am răspuns: pe cine să felicit, pe el sau regimul sovietic?... A înțeles, a luat-o pe-alături și mi-a spus: «Dă-mi un telefon»... Consoarta lui a mirosit numaidecît cum stau lucrurile. Ieri, sună telefonul: «Klavdiușa, sîntem atașați la Organizația comercială, dacă ai nevoie cumva de ceva rufărie...». I-am răspuns că sper să ajung pînă la revoluția mondială cu propria mea cartelă...

Și acum, despre mine. Află prin urmare că sînt directorul treburilor din Sindicatul Petrolului. Fusesem propusă demult, dar am tot refuzat. Argumentele mele erau incapacitatea față de munca de birou și pe urmă dorința de a intra la Academia Industrială... Problema a fost ridicată de patru ori, așa că am fost nevoită să accept, și acum nu-mi pare rău... De aici se vede limpede toată întreprinderea, am și izbutit să fac cîte ceva,

am organizat o expediție în contul nostru în Sahalin, am intensificat prospecțiunile, mă ocup mult de Institutul de Petrol. Zinaida e cu mine. E sănătoasă, în curînd o să nască, au fost destule peripeții... Zinaida i-a spus de sarcină lui Max Alexandrovici al ei (eu îi spun Max și Moriț) cam tîrziu, era în luna a patra. El și-a manifestat entuziasmul, a depus pe fruntea Zinaidei o sărutare de gheață, apoi i-a dat de înțeles că el are de făcut o mare descoperire științifică și că gîndurile lui sînt departe de viața reală, că nu se poate imagina o ființă mai inaptă pentru viața de familie decît el, Max Alexandrovici Șolorhovici, dar că, desigur, el nu va sta în cumpănă și nu va refuza nimic etc., etc., etc... Fiind o femeie a secolului douăzeci, Zinaida a plîns, dar nu s-a pierdut cu firea... Toată noaptea a avut insomnii, s-a sufocat, și-a întins gîtul. Iar dis-de-dimineață, nepieptănată, groaznică, așa cum era într-o fustă veche, s-a dus glonț la întreprinderea lui, i-a spus o mulțime de lucruri, anume că-l roagă să uite ce s-a întîmplat ieri, că copilul va dispărea, dar că oamenilor ea nu le-o va ierta niciodată... Astea se petreceau pe culoar, la întreprindere, în înghesuială. Max și Moriț s-a făcut roșu, palid, a început să îngaime:

— Ar trebui... un telefon, să ne întîlnim...

Zinaida nu l-a ascultat pînă la sfîrșit, a venit într-un suflet la mine și m-a anunțat:

— Mîine nu mă duc la lucru!

Am sărit ca arsă, neconsiderînd necesar să mă stăpînesc, și i-am făcut o sfeștanie cum merita... Ia gîndește-te, ditamai fătoiul care a trecut de treizeci, frumoasă nu cine știe ce, pe care un bărbat ca lumea nici n-ar băga-o în seamă și-i pică din cer Max și Moriț ăsta (și nici măcar de dragul ei, ci pentru rasă, pentru strămoșii ei aristocrați); mă rog, s-a ales de la el cu

ce s-a ales, barem să și-l ție, să-l crească... Metișii proveniți din evrei sînt foarte reușiți, știm noi asta, ia te uită ce exemplar are Ania, și-apoi cînd să nască dacă nu acum, cînd îi mai funcționează mușchii la burtă, cînd își mai poate alăpta plodul?! Ea la toate are un singur răspuns: «Nu pot admite ca al meu copil să nu aibă tată», adică secolul nouăsprezece continuă, papà generalul va ieși din cabinet cu icoana și o va blestema (sau fără icoană, habar n-am cum se blestema la ei), fetele din casă or să ia pruncul să-l ducă la orfelinat sau la țară, la vreo doică...

— Fleacuri, Zinaida, i-am spus eu; acu' sînt alte timpuri, altă muzică se cîntă, o să ne descurcăm și fără Max și Moriț...

Dar n-am apucat să-i spun tot ce-aveam de spus, că m-au și chemat la ședință. Pe atunci devenise foarte acută problema cu Viktor Andreevici. Tocmai venise și hotărîrea C.C. de a se revoca vechea variantă a cincinalului și de a se ajunge cu producția de țiței în 1932 pînă la 40 de milioane de tone. Elaborarea materialului a căzut în sarcina planificatorilor, adică a lui Viktor Andreevici. El s-a încuiat în biroul lui, după aceea m-a chemat și mi-a arătat o scrisoare. Era adresată Prezidiului Consiliului superior al economiei naționale. Conținutul: îmi declin orice răspundere în ce privește secția planificării. Consider arbitrară cifra de patruzeci de milioane de tone. Se propune ca mai mult de o treime să se obțină de pe niște teritorii neexplorate, ceea ce înseamnă a vinde pielea ursului din pădure, adică a unui urs care nu numai că nu e ucis, dar nici descoperit... De asemenea, de la cele trei instalații de cracare ce funcționează acum sărim, potrivit noului plan, la o sută douăzeci în ultimul an al cincinalului. Și aceasta, față de situația deficitară în ce privește

metalul, ca și față de faptul că atît de complexa producție de utilaj de cracare la noi n-a fost încă realizată... Scrisoarea se încheia așa: La fel cu toți muritorii, prefer să lupt pentru intensificarea ritmului de producție, dar conștiința datoriei... etc., etc. Am citit scrisoarea și el mă întreabă:

— S-o trimit sau nu?

Eu zic:

— Viktor Andreevici, eu nu pot accepta argumentele dumitale și toată situația asta, însă mă consider în drept să te sfătuiesc să nu-ți dai părerile în vileag...

Totuși, a trimis scrisoarea. Cei de la Consiliul superior au sărit în sus. S-a convocat o ședință. Din partea Consiliului superior al economiei naționale a venit Bagrinovski. Pe unul dintre pereți a fost atîrnată harta Uniunii cu noile surse petrolifere, cu sonde, conducte de petrol și de produse petroliere; cum zicea și Bagrinovski:

— O țară cu un nou sistem circulator...

Tinerii ingineri de tipul «omnivor» au cerut la ședință ca Viktor Andreevici să fie pus cu botul pe labe. Am luat și eu cuvîntul și am vorbit patruzeci și cinci de minute. «Deși nu ne îndoim de cunoștințele și de bunele intenții ale profesorului Klossovski, ba chiar ne înclinăm în fața lui, noi respingem cu hotărîre fetișismul cifrelor al căror prizonier este dînsul», iată ce idee am susținut.

— Vom respinge tabla înmulțirii ca principiu al înțelepciunii de stat. Se putea afirma oare că vom realiza planul cincinal în ce privește producția de țiței în doi ani și jumătate?... Pe baza cifrelor nude s-ar fi putut spune oare că începînd din anul 1931 vom spori exportul de nouă ori și vom ajunge pe locul doi, imediat după Statele Unite?

După mine a vorbit Muradian, criticînd orientarea conductei petroliere Caspica-Moscova. Viktor Andreevici tăcea și-și lua note. Obrajii i se îmbujoraseră ca la bătrîni, cu o roșeață de sînge arterial... Mi s-a făcut milă de el și n-am stat să ascult mai departe, m-am dus în biroul meu. Iar Zinaida ședea tot în birou, cu mîinile încleștate.

— Ai să naști, o întreb eu, ori ba?

Ea se uită la mine, capul i se clătină și-mi spuse niște cuvinte aproape fără nici un sunet:

— Sîntem doi, Klavdiușa, zice ea: eu și nenorocirea mea, parcă mi-ar fi lipit cineva o cocoașă... Vai, și ce repede uităm totul, nici nu-mi mai aduc aminte cum trăiesc oamenii fără nenorociri...

Și cum mi le spunea pe astea, nasul începu să i se lungească și mai tare, s-a roșit tot, și fălcile țărănești (nobilii au uneori asemenea fălci) îi ieșeau în afară... Ce s-ar mai aprinde după tine Max și Moriț, mi-am zis eu, de te-ar vedea cum arăți... Am țipat la ea și am alungat-o la bucătărie să curețe cartofi... Nu rîde, dacă vii, te pun și pe tine la treabă! Pentru proiectarea uzinei Orsk ni s-a dat un termen așa de scurt, încît secția de proiectare și desenatorii tehnici stau și lucrează zi și noapte, și Vasiona le dă la prînz cartofi cu heringi, le mai face niște ochiuri, și apoi iar la treabă... Așa că s-a dus la bucătărie. Peste vreun minut aud un țipăt. Cînd vin fuga, Zinaida mea e întinsă pe jos, inima nu-i bate, ochii îi sînt dați peste cap... Ce să mai vorbesc, ne-a ieșit sufletul cu ea la toți trei, lui Viktor Andreevici, Vasionei și mie. Am chemat un doctor. Și-a revenit abia peste noapte, m-a luat de mînă, o știi pe Zina de cîtă gingășie e în stare... Și cînd mă uit, ce să văd? În orele acelea totul s-a topit într-însa și a renăscut totul iarăși... Nu mai era de așteptat.

— Zinușa, i-am spus, o să-i telefonăm Rozei Mihailovna (ea e și acum la noi, ca mai înainte, curteanca noastră pentru astfel de treburi) și o să-i comunicăm că te-ai răzgîndit, că nu te mai duci... Pot să telefonez?

Dînsa mi-a făcut semn că da, că pot să telefonez. Alături de ea ședea pe divan Viktor Andreevici și-i tot lua pulsul. Cînd m-am dus mai încolo, l-am auzit cum spune:

— Am 65 de ani, Zinușa, fac tot mai puțină umbră pămîntului. Sînt om de știință, om bătrîn, și uite că Dumnezeu (iar Dumnezeu!) a vrut așa ca ultimii cinci ani din viața mea să coincidă cu asta – ei, știi dumneata cum îi zice – cu cincinalul... Acuma, n-am cînd să-mi mai trag răsuflarea pînă-n pragul morții, n-am cînd să mă mai gîndesc și la mine... Și dacă n-ar veni în fiecare seară fiică-mea și nu m-ar bate pe umăr, dacă băieții mei nu mi-ar scrie scrisori, aș fi așa de trist cum nu-ți poți închipui... Să naști, Zinușa, că te luăm sub aripa noastră, Klavdia Pavlovna și cu mine.

În timp ce bătrînul tot mormăia, eu i-am telefonat Rozei Mihailovna că, mă rog, scumpă Roza Mihailovna, Murașova făgăduise să vină mîine, dar s-a răzgîndit... Și o voce tinerească a răsunat în receptor:

— Admirabil, dacă s-a răzgîndit, e minunat...

Curteanca noastră e la fel cum era: o bluză roz de mătase, fustă ecoseză, coafată, mereu dușuri, gimnastică, amanți...

Zinaida a fost transportată acasă, am culcat-o în pat, să-i fie mai cald, i-am făcut un ceai. De dormit, am dormit împreună, am mai și plîns amîndouă, ne-am adus aminte de ceea ce nu trebuia, am vorbit despre tot, amestecîndu-ne lacrimile laolaltă și apoi am adormit... «Diavolul» meu ședea liniștit, lucra, traducea din nemțește o carte tehnică. Tu, Dașa, nici nu l-ai mai recunoaște

pe «diavol»: s-a făcut mai supus, s-a strîns în el, e mai tăcut. Asta mă cam chinuie... Toată ziua muncește pe rupte la Planificare, iar seara cu traducerile...

— Zinaida o să nască, i-am spus și lui. Ce nume să-i dăm băiatului? (Nimeni nu se gîndea că ar putea fi și fată.) Ne-am hotărît: Ivan. Că de Iuri și Leonid sîntem sătule... O să fie flăcăul cam canalie, clănțos, cu dinți pentru șaizeci de inși... Combustibil îi pregătim noi, așa că o să ducă domnișoarele cu mașina undeva pe la Ialta, la Batum, nu ca alții pe noi, pînă colo pe Colina Vrăbiilor... La revedere, Dașa. «Diavolul» o să-ți scrie separat. Cum îți merg treburile?

Klavdia"

... Țăcănesc la mașină la mine la serviciu, cu zgomotul în cap, cade tencuiala din tavan. Clădirea noastră se pare că-i încă destul de solidă, așa că peste cele trei etaje anterioare mai suprapunem alte patru. Toată Moscova e răscolită, plină de tranșee, de țevi, de cărămizi, liniile de tramvai s-au încurcat, niște mașini aduse din străinătate dau din trompă, trasează terenul, huruie, peste tot miroase a smoală, e fum ca la incendii... Ieri în Piața Varvarskaia am văzut un băiat... Mutra lătăreață, capul ras și lucios, o cămașă rusească fără curea, sandale pe piciorul gol. Am tot sărit cu el de pe un mușuroi pe altul, de pe un dîmb pe altul, ne cățăram sus și iar cădeam.

— Iacătă, cum arată că s-a pornit lupta, mi-a spus el. Acușa, domnișoară, la Moscova e ditamai frontul, ca și cum ar fi război...

Și mutra lui simpatică surîde, ca un copil. Uite, parcă-l văd și acuma...

Di Grasso

Aveam paisprezece ani. Făceam parte din corpul neînfricat al misiților teatrali. Patronul meu era un pungaș cu un ochi totdeauna mijit și cu niște imense mustăți mătăsoase. Îl chema Kolea Șvarț. Am nimerit la el în anul acela nenorocit cînd a căzut spectacolul Operei italiene la Odesa. Luîndu-se după cronicarii din gazete, impresarul n-a mai contractat turneul cu Anselmi și Tito Ruffo și s-a decis să se limiteze la un bun ansamblu. Dar și-a luat singur pedeapsa, pentru că s-a ars și ne-am ars și noi odată cu el. Ca să-și îndrepte afacerile, ne-a făgăduit pe Șaleapin, însă Șaleapin i-a cerut trei mii pe seară. Așa că în locul lui a venit tragedianul sicilian Di Grasso, cu trupa sa. Au fost aduși la hotel în căruțe ticsite cu copii, pisici și colivii în care săreau păsări italienești. Examinînd șatra asta, Kolea Șvarț ne-a spus:

— Copii, asta nu-i marfă...

Cum a sosit, tragedianul s-a și dus cu papornița la piață. Seara a apărut la teatru cu alt coș. La primul spectacol nu s-au adunat decît vreo cincizeci de inși. Noi ne vindeam biletele cu jumătate de preț, și tot nu găseam amatori.

În seara aceea s-a jucat o dramă națională siciliană, o poveste tot atît de banală ca și alternarea zilelor cu nopțile. Fiica unui țăran chiabur se logodea cu un păstor. Îi era fidelă pînă în clipa cînd sosea un domnișor de la oraș, îmbrăcat cu o vestă de catifea. Stînd de vorbă cu

noul venit, fata rîdea și tăcea aiurea. Ascultîndu-l, păstorul își răsucea capul ca o pasăre speriată. Tot actul întîi el se rezema de ziduri, dispărea nu se știe unde în nădragii lui largi și, întorcîndu-se, își tot rotea ochii.

— Las-o moartă! zise în pauză Kolea Șvarț. Asta-i marfă pentru Kremenciug...

Antractul era făcut anume ca să i se lase timp fetei să mai crească pentru trădare. În actul al doilea n-am mai recunoscut-o, era nesuferită, distrată și, grăbită, îi înapoia păstorului verigheta de logodnă.

Atunci el o ducea în fața unei mizerabile statui vopsite a Sfintei Fecioare și-i spunea în dialectul său sicilian:

— *Signora*, spunea el cu glas gros și își întorcea fața aiurea, Sfînta Fecioară dorește să mă asculți ce-ți spun... Lui Giovanni, cel care a venit de la oraș, Sfînta Fecioară îi va da atîtea femei cîte va pofti el; eu însă nu am nevoie de nimeni afară de dumneata, *signora*... Fecioara Maria, patroana noastră neprihănită, îți va spune același lucru dacă o vei întreba, *signora*...

Fata stătea cu spatele spre statuia de lemn vopsită țipător. Ascultînd ce-i spune păstorul, ea bătea nerăbdătoare din picior. Nu se află pe pămîntul acesta – vai nouă! – o femeie care nu și-ar ieși din minți în clipele cînd i se hotărăște soarta... Ea rămîne singură în acele clipe, singură, fără Fecioara Maria, pe care n-o întreabă nimic...

În actul al treilea orășeanul Giovanni se întîlnea cu destinul său. El se bărbierea la un frizer de țară, aruncîndu-și spre avanscenă puternicele-i picioare de bărbat; sub soarele Siciliei cutele vestei sale luceau. Scena înfățișa o zi de tîrg într-un sat. În colțul cel mai îndepărtat stătea păstorul. Stătea tăcut, în gloata nepăsătoare. Capul îi căzuse în piept, dar apoi și-l ridică și sub greutatea privirii lui arzătoare și atente, Giovanni tresări, începu să se

mișteș pe scaun, apoi, dîndu-i brînci bărbierului, sări în sus. Cu glas tulburat el îi ceru polițaiului să îndepărteze din piață pe toți oamenii sumbri și suspecți. Păstorul (pe care-l interpreta Di Grasso) stătea dus pe gînduri, apoi zîmbi, se ridică în aer, trecu în zbor peste scena teatrului orășenesc, se lăsă din aer pe umerii lui Giovanni și, mușcîndu-l de beregată, apoi mormăind și uitîndu-se pe de lături, se apucă să-i sugă sîngele din rană. Giovanni se prăbuși la pămînt iar cortina, lunecînd amenințătoare și tăcută, ascunse vederii noastre pe cel ucis și pe ucigaș. Fără să mai așteptăm altceva, ne-am repezit cu toții în Stradela Teatrului, la casă, care avea să se deschidă a doua zi. În fruntea tuturor alerga Kolea Șvarț. În zori, ziarul „Odesskic novosti" îi anunță pe puținii spectatori care au fost la teatru că l-au văzut pe cel mai miraculos actor al secolului.

În acest turneu al lui, Di Grasso mai jucă la noi în *Regele Lear*, *Othello*, *Moartea civilă*, *Parazitul* lui Turgheniev, confirmînd cu fiecare cuvînt și fiecare gest al său că în frenezia unei pasiuni nobile e totdeauna mai multă dreptate și mai multă speranță decît în legile sumbre ale lumii.

Biletele la aceste spectacole s-au vîndut cu un preț de cinci ori mai mare decît valoarea lor. Alergînd după misiți, cumpărătorii de bilete îi găseau prin cîrciumi – stacojii, zgomotoși, debordîndu-și nevătămătorul lor sacrilegiu.

O șuviță trandafirie de zăduf prăfuit pătrunsese în Stradela Teatrului. Băcanii în tîrlici de pîslă își scoseseră în stradă sticlele verzi cu vin și butoiașele cu măsline. În cazane fierbeau în fața prăvăliilor, într-o apă înspumată, macaroanele, și aburul lor se topea în cerurile îndepărtate. Babe cu ghete bărbătești în picioare vindeau scoici și amintiri și alergau cu țipete grozave pe urmele cumpărătorilor nehotărîți. Evrei bogați cu bărbile pieptănate în două veneau în trăsuri la Hotelul Nord și băteau încetișor la ușa brunetelor mustăcioase și grase care erau actrițele

trupei lui Di Grasso. În Stradela Teatrului toți erau fericiți, afară de unul singur, și omul acela eram eu. În zilele acelea se apropia de mine dezastrul. Dintr-o clipă într-alta, tata putea să observe lipsa ceasului pe care i-l luasem fără voie, amanetîndu-l la Kolea Șvarț. Apucînd să se deprindă cu ceasornicul de aur și fiind un om care bea dimineața, în loc de ceai, vin basarabean, după ce-și primi îndărăt banii, Kolea nu se putu decide totuși să-mi restituie ceasul. Așa era firea lui. Dar nici firea tatălui meu nu se deosebea prin nimic. Strivit între acești doi oameni, mă uitam cum se rostogolesc pe lîngă mine cercurile unui noroc străin. Nu-mi mai rămînea nimic de făcut decît să fug la Constantinopol. Aranjasem totul cu mecanicul secund al vaporului Duke of Kent, însă pînă să pornesc în larg m-am gîndit să-mi iau rămas-bun de la Di Grasso. El juca ultima dată rolul păstorului pe care o forță neînțeleasă îl desparte de pămînt. Venise la teatru colonia de italieni, în frunte cu consulul chel și zvelt, veniseră și greci, ghemuindu-și capul între umeri, și elevi externi bărboși, ațintindu-și ochii fanatici într-un punct neștiut altora, și Utocikin cel cu mîinile lungi. Pînă și Kolea Șvarț și-a adus nevasta, înfășurată într-un șal violet cu ciucuri, o femeie bună de grenadir și imensă ca stepa, avînd undeva la margine o fețișoară mototolită și somnoroasă, udă de lacrimi în clipa cînd s-a lăsat cortina.

— Derbedeule, îi spuse ea lui Kolea ieșind de la teatru, acuma vezi și tu ce-i aia dragoste...

Pășind vîrtos, madam Șvarț mergea pe strada Langeron; din ochii ei de pește curgeau lacrimile, iar șalul cu ciucuri tresărea pe umerii săi voinici. Lovindu-și pasul bărbătește și scuturînd din cap, dînsa număra asurzitor, în plină stradă, pe toate femeile care trăiau bine cu soții lor.

— Porumbițo, comoara mea, puico... uite cum le spun soțiilor bărbații ăștia!...

Kolea mergea supus alături de soția lui, înfoindu-și discret mustățile mătăsoase. Ca de obicei, eu veneam după dînșii, smiorcăindu-mă. Tăcînd o clipă, madam Șvarț mă auzii cum plîng și se întoarse.

— Derbedeule, îi spuse ea soțului, holbîndu-și ochii de pește, să nu ajung ziua de mîine dacă n-ai să-i dai băiatului ceasul înapoi...

Kolea amuți, deschise gura, apoi înțelese și, pișcîndu-mă dureros, îmi vîrî ceasul în mînă.

— Cu ce m-am ales de la tine? predica necurmat, depărtîndu-se, glasul brutal și plîngăreț al lui madam Șvarț. Treburi de animal azi, treburi de animal mîine... Ascultă, derbedeule, cît poate să aștepte o femeie?...

Ajunseră la colțul străzii și cotiră pe Pușkinskaia. Strîngînd în mînă ceasul, m-am pomenit singur și am văzut deodată, cu atîta limpezime cum nu mai încercasem vreodată pînă atunci, coloanele Dumei care se ridicau în înălțimi, frunzișul luminat din parc, capul de bronz al lui Pușkin purtînd luciul mat al lunii; și am văzut toate cele care mă înconjurau așa cum erau ele aievea, tăcute și nespus de frumoase.

O sărutare

La începutul lui august, statul-major al armatei ne-a trimis pentru regrupare la Budeatici. Noi recuceriserăm în puțină vreme această localitate, ocupată la începutul războiului de polonezi. Brigada noastră a pătruns în cătun în zori; eu însă am sosit ziua. Cantonamentele cele mai bune fuseseră luate de alții, așa că eu am rămas să stau la învățător. Într-o odăiță scundă, un bătrîn paralizat ședea într-un jilț, printre ghivece cu lămîi. Bătrînul avea pe cap o pălărie tiroleză cu pană; o barbă sură îi cădea pe pieptul presărat cu scrum. Clipind din ochi, el îngăimă nu știu ce, parcă cerînd ceva. După ce m-am spălat, m-am dus la statul-major, de unde m-am întors noaptea. Mișka Surovțev, ordonanța, un cazac din Orenburg, mi-a raportat despre întreaga situație: pe lîngă bătrînul paralitic se mai afla acolo, în persoană, fiica lui, Elizaveta Alexeevna Tomilina și fiul ei de cinci anișori, Mișa, tizul lui Surovțev; fiica asta, văduvă de ofițer ucis în războiul cu Germania, se purta bine, însă potrivit informațiilor lui Surovțev putea să se ofere unui om cumsecade.

— O s-o ocrotim, zise el, apoi se duse la bucătărie unde începu să dea iama în blide; fiica învățătorului îi dete o mînă de ajutor. Făcînd pe bucătarul, Surovțev îi vorbi despre vitejia mea, despre felul cum am doborît în luptă doi ofițeri polonezi și-i spuse cît de mult mă stimează puterea sovietică. Îi răspunse vocea rezervată și discretă a Tomilinei.

— Tu unde dormi? o întrebă Surovțev la despărțire. Culcă-te mai pe lîngă noi, că nu sîntem morți...

El îmi aduse în odaie niște jumări de ouă într-o tigaie gigantică, pe care o puse pe masă.

— E de acord, spuse el așezîndu-se; doar că nu s-a exprimat...

În aceeași clipită se auziră prin casă șoapte înfundate, foșnete, alergătură de pași grei și prudenți. Nici nu apucarăm să ne înghițim mîncarea de campanie, cînd se umplu toată casa de moșnegi în cîrje, babe cu capetele înfășurate în șaluri... Patul micului Mișa fu mutat în sufragerie, în crîngul de lămîi, alături de jilțul bunicului. Neputincioșii oaspeți veniți să apere cinstea Elizavetei Alexeevna se adunară buluc, ca oile pe vreme rea, și, baricadînd ușa, jucară în tăcere cărți toată noaptea, pronunțînd mizele în șoaptă și amuțind la cel dintîi foșnet. Eu însă n-am mai putut adormi lîngă ușa asta, fiindcă mă simțeam stingherit, rușinat și abia așteptam să se facă ziuă.

— Ca să știți și dumneavoastră, i-am spus Tomilinei cînd am întîlnit-o în tindă, ca să știți și dumneavoastră, mă simt obligat să vă informez că sînt absolvent al Facultății de Drept și că aparțin așa-numitei categorii de intelectuali...

Ea se opri înlemnită, lăsînd brațele în jos, peste rochia de modă veche ce părea turnată pe silueta ei. Ochii ei albaștri sclipind de lacrimi mă priveau țintă, mari, fără să clipească.

După două zile devenirăm prieteni. Frica și lipsa de informație în care trăia familia învățătorului – o familie de oameni buni și slabi – erau nemăsurate. Funcționarii polonezi le inoculaseră ideea că Rusia se sfîrșise în barbarie și fum, ca odinioară Roma. O temătoare bucurie copilăroasă puse stăpînire pe ei cînd le-am vorbit de Lenin, de Moscova în care se frămînta viitorul, de Teatrul de Artă. Seara,

veneau pe la noi generali bolșevici în vîrstă de douăzeci și doi de ani, cu lățoase bărbi roșcovane. Fumam țigări moscovite, mîncam la cină ceea ce ne gătea Elizaveta Alexeevna din rațiile militare și cîntam cîntece studențești. Aplecat în jilț, paraliticul ne asculta cu nesaț, iar pălăria tiroleză sălta în tactul cîntecului nostru. În toate zilele acelea bătrînul trăi intens, dăruindu-se unei nădejdi subite, violente, neclare, și, spre a nu-și umbri cu nimic fericirea, se străduí să nu ia în seamă o anume bravadă a setei de sînge și o anume simplitate zgomotoasă cu care noi rezolvam pe atunci toate problemele lumii.

Se stabili într-un consiliu de familie ca după victoria asupra polonezilor, Tomilinii să se mute la Moscova: bătrînul va fi tratat de un profesor celebru, Elizaveta Alexeevna se va înscrie la universitate, iar pe Mișka îl vom da să învețe la aceeași școală de pe Patriarșie Prudî, unde învățase altădată maică-sa. Viitorul ni se părea că este proprietatea noastră necontestată de nimeni, războiul – o furtunoasă pregătire a fericirii, iar fericirea însăși, o însușire de caracter a noastră. Nerezolvate erau numai amănuntele viitorului, și amănuntele acestea le discutam nopți în șir, iar nopțile erau magnifice cînd mucul de lumînare se reflecta în damigeana tulbure de rachiu. Elizaveta Alexeevna înflorise și era ascultătoarea noastră tăcută. N-am mai văzut vreodată o ființă atît de emotivă, liberă și temătoare. Șiretul Surovțev ne ducea seara cu o trăsurică rechiziționată încă în Kuban pînă sus pe deal, unde văpaia asfințitului incendia conacul părăsit al ducelui Gonsiorowsky. Caii slăbănogi și lungi, deși pursînge, alergau mînați de hățurile roșii; un cercel singuratic se clătina în urechea lui Surovțev, iar dintr-o rîpă inundată de cuvertura galbenă a florilor izbucneau niște turnuri rotunde. Zidurile surpate desenau pe cer o linie curbă, îmbibată de sînge rubiniu, o tufă de măceș își ascundea fructele și o treaptă albastră, un

rest din vechea scară pe care urcaseră cîndva regii poloni, lucea din lăstăriș. Așezîndu-ne pe treapta asta, o dată am apropiat-o de mine pe Elizaveta Alexeevna și am sărutat-o. Ea s-a dat încet în lături, s-a ridicat în picioare și, îmbrățișînd zidul, s-a lipit cu fața de el. Stătea imobilă, în jurul capului ei orbit pîlpîia o dungă de foc prăfuită; tresărind apoi și parcă vrînd să surprindă un anume sunet, Tomilina înalță capul; degetele i se desprinseră de zid; împiedicîndu-se și iuțind pașii, alergă la vale. O strigai, însă ea nu-mi răspunse. Jos, împrăștiat prin toată trăsurica, dormea rumenul Surovțev. Iar noaptea, cînd adormiră toți, m-am furișat în odaia Elizavetei Alexeevna. Citea ținînd cartea la distanță; brațul căzut pe masă nu părea viu. Întorcîndu-se spre ușă cînd am bătut, Elizaveta Alexeevna se ridică de pe scaun.

— Nu, zise ea uitîndu-se țintă la mine; nu, dragul meu! și strîngîndu-mi capul în brațele ei lungi și goale, m-a sărutat cu un sărut tot mai năvalnic, mai nesfîrșit și fără glas. Zbîrnîitul telefonului în camera vecină ne îmbrînci pe unul de lîngă celălalt. Mă chema aghiotantul șefului de stat-major.

— Înaintăm, îmi spuse el la telefon, ai ordin să te prezinți la comandantul de brigadă...

Am alergat în capul gol, înșfăcîndu-mi hîrtiile din fugă. Caii erau scoși din curți și călărețiii goneau țipînd în beznă. De la comandantul brigăzii, care stînd în picioare își încheia dulama, aflarăm că polonezii spărseseră frontul la Lublin și că noi aveam misiunea unei operații de încercuire. Ambele regimente porneau peste un ceas. Trezit din somn, bătrînul mă urmărea cu neliniște prin frunzișul unui lămîi.

— Spune-mi că ai să te întorci, mai zise el și dădu din cap.

Aruncîndu-și o scurtă îmblănită peste bluza subțire de noapte, Elizaveta Alexeevna ieși în uliță să ne conducă.

Prin întuneric trecu în goană turbată un escadron invizibil. Cînd cotirăm în cîmp, mă uitai îndărăt: aplecată, Tomilina îi aranja hăinuța băiatului care stătea în față, iar lumina intermitentă a lămpii de pe tăblia unei ferestre se scurgea pe ceafa ei uscățivă...

Străbătînd fără haltă o sută de kilometri, am făcut joncțiunea cu Divizia 14 de cavalerie, apoi, derutați, am început să ne retragem. Dormeam în șa. La popasuri, cădeam la pămînt biruiți de somn și caii, încordîndu-și căpăstrul, ne tîrau adormiți cum eram, prin miriștea cîmpiei. Venea toamna, cu ploile galițiene cernîndu-se mute. Contopiți într-un corp tăcut și zburlit, șerpuiam și ne învîrteam în cerc, plonjam în sacul legat la gură de polonezi, apoi izbuteam să ieșim din el. Simțul timpului ne părăsise. Așternîndu-mi pentru noapte în biserica din Telșcensk, nici prin gînd nu-mi trecea că ne găsim la nouă verste de Budeatici. Îmi aminti Surovțev, și ne uitarăm unul la altul.

— Păcat că-s caii obosiți, zise el vesel; că altfel am da o fugă...

— Nu se poate, răspunsei eu; îi speriem în puterea nopții...

Și ne-am dus. Atîrnasem de oblînc niște daruri: o căpățînă de zahăr, un guler roșcat de blană și un ied viu de două săptămîni. Drumul trecea printr-o pădure plină de freamăt și cu pămîntul desfundat, o stea de oțel se pitea prin coroanele stejarilor. În mai puțin de o oră ajunserăm pînă la așezarea al cărei centru arsese și era îngrămădit cu autocamioane pudrate de praf, cu atelaje de artilerie și oiști sfărîmate. Fără să descalec, am bătut la geamul cunoscut, și un nor alb străbătu odaia. Îmbrăcată cu aceeași bluză de in cu dantelă ponosită, Tomilina ieși fuga în prag. Mă apucă de mînă cu mîna ei fierbinte și mă duse în casă. În odaia cea mare, pe lămîii rupți erau

întinse la uscat niște rufe bărbătești, oameni necunoscuți dormeau în paturi de campanie lipite unul de altul, ca la spital. Scoțîndu-și afară tălpile murdare, cu gurile înțepenite strîmb, oamenii aceștia țipau răgușit prin somn și respirau lacom și zgomotos. În casă cantonase comisia noastră pentru prada de război, iar Tomilinii fuseseră înghesuiți într-o odăiță.

— Cînd o să ne luați de aici? mă întrebă Elizaveta Alexeevna, strîngîndu-mă de mînă.

Trezindu-se, bătrînul începuse să dea din cap. Strîngînd iedul la piept, micuțul Mișa rîdea fericit, fără zgomot. Deasupra lui stătea Surovțev, bosumflat, și-i tot scotea din buzunarele șalvarilor săi căzăcești pinteni, monede găurite, un fluier cu șnur galben împletit. În casa asta ocupată de comisia pentru prada de război n-aveai unde să te ascunzi, așa că m-am dus cu Tomilina într-o baracă de scînduri unde iarna se puneau cartofii și ramele de stupi. Acolo, într-o cămară, am văzut ce cale ireversibil nefastă era calea începută cu întîia sărutare de la castelul ducelui Gonsiorowsky...

Puțin înainte de răsăritul soarelui ne-a bătut la ușă Surovțev.

— Cînd o să ne luați de-aici? întrebă Elizaveta Alexeevna uitîndu-se în lături.

Fără să-i răspund, m-am îndreptat spre casă, vrînd să-mi iau rămas-bun de la bătrîn.

— Principalul este că nu mai e timp, și Surovțev îmi îngrădi drumul. Încălecați, să mergem...

Mă împinse în uliță și-mi aduse calul. Tomilina îmi întinse mîna, care i se răcise brusc. Ea își ținea capul sus, ca de obicei. Odihniți peste noapte, caii ne duseră în trap. Prin împletiturile negre ale stejarilor se ridica soarele incendiat. Triumful dimineții îmi umplu toată ființa.

În pădure se ivi un luminiș, dădui pinteni calului, întorsei capul și-i strigai lui Surovțev:

— Să mai fi stat nițel... M-ai speriat prea devreme!

— Ba nu-i devreme deloc, îmi răspunse el, ajungîndu-mă din urmă și despărțind cu mîna ploaia de scîntei ude a unei crengi. Să nu fi fost bătrînul, v-aș fi speriat mai devreme... Dar avea chef de vorbă moșneagul, l-au apucat nervii, pe urmă a horcăit deodată și a început să se prăvale într-o rînă... Am sărit la el și, cînd mă uit, era mort, se dusese...

Pădurea se sfîrși. Intrarăm în arătură; cîmpul n-avea drum. Ridicat în scări, rotindu-și ochii și fluierînd, Surovțev adulmeca direcția, apoi, inspirînd-o odată cu aerul, se aplecă pe coama calului și porni în goană.

Ajunserăm la timp. La escadron se suna deșteptarea. Soarele ardea, făgăduind o zi fierbinte. În dimineața aceea, brigada noastră trecu fostul hotar al Regatului Polon.

Debutul

Acum vreo douăzeci de ani, aflîndu-mă la o vîrstă cu desăvîrșire gingașă, mă plimbam prin orașul Sankt Petersburg cu o legitimație în buzunar și, cu toate că era o iarnă cumplită, fără palton pe mine. Palton, trebuie să recunosc, aveam totuși, dar nu umblam îmbrăcat cu el din considerente principiale. Averea îmi era alcătuită pe atunci din cîteva povestiri, pe cît de scurte, pe atît de riscante. Duceam aceste povestiri pe la diferite redacții, unde nimănui nu-i dăduse prin cap să le citească, dar dacă totuși nimereau sub ochii cuiva, ele produceau un efect contrar. Un redactor de revistă îmi trimisese prin omul de serviciu o rublă, alt redactor îmi spusese despre manuscrisul meu că e o nerozie curată, dar că socrul său are un depozit de făină la care aș putea să capăt o slujbă. Am refuzat, pricepînd că nu-mi mai rămînea nimic de făcut decît să mă duc la Gorki.

La Petrograd apărea pe atunci revista internaționalistă „Letopis", care în cîteva luni de existență izbutise să ajungă cea mai bună dintre publicațiile noastre lunare. Revista era redactată de Gorki. M-am dus la el, în strada Bolșaia Monetnaia. Inima ba îmi bătea să se spargă, ba se oprea de tot. În sala de așteptare a redacției se adunase cea mai neobișnuită societate din cîte s-ar putea imagina: doamne din lumea bună și așa-numiții „derbedei", telegrafiști din Arzamas, liber-cugetători și bolșevici ilegaliști, muncitori stînd în grupuri aparte.

Audiențele trebuiau să înceapă la ora șase. Exact la șase ușa se deschise și intră Gorki, uimindu-mă cu statura lui, cu înfățișarea sa uscățivă, cu forța și dimensiunile oaselor lui enorme, cu albăstrimea ochilor mici și fermi, cu costumul străin care îi atîrna nițel cam ca un sac, totuși nu fără cochetărie. Am spus că ușa s-a deschis exact la șase. El a rămas credincios toată viața acestei punctualități, care este o virtute a regilor și a muncitorilor bătrîni, pricepuți și siguri de ei înșiși.

Vizitatorii din sala de așteptare se împărțeau în cei care aduseseră manuscrise și în cei care așteptau să li se hotărască soarta.

Gorki se apropie de al doilea grup. Călca ușor, fără zgomot, aș zice chiar elegant; ținea în mînă niște caiete; pe unele dintre ele mîna lui scrisese mai mult decît mîna autorului. Vorbea cu fiecare îndelung și concentrat, ascultîndu-și interlocutorul cu o atenție lacomă care absorbea totul. Părerea și-o exprima fățiș și dur, alegînd niște cuvinte a căror forță am aflat-o mult mai tîrziu, după ani și decenii, cînd cuvintele acestea, străbătîndu-și lungul drum ireversibil prin sufletul nostru, au devenit o regulă și o orientare în viață.

După ce a isprăvit cu autorii pe care-i cunoștea, Gorki s-a apropiat de noi, ceilalți, adunîndu-ne manuscrisele. Mie îmi aruncă o privire fugară. Eu aveam în vremea aceea înfățișarea unui amestec rumenit și puhav de adept al lui Tolstoi și de social-democrat, palton nu purtam, însă eram înarmat cu niște ochelari legați cu o sfoară ceruită.

Era într-o marți. Gorki mi-a luat caietul din mînă și mi-a spus:

— Pentru răspuns, vineri.

Pe atunci, astfel de vorbe sunau neverosimil... De obicei, manuscrisele mucegăiau prin redacții luni în șir, iar de cele mai multe ori, o veșnicie.

M-am întors vineri și am dat de alți oameni: ca și întîia oară, erau printre ei contese și liber-cugetători, muncitori și călugări, ofițeri de marină și liceeni. Intrînd în încăpere, Gorki îmi aruncă iarăși o privire fugară de o clipită, dar mă lăsă la urmă. Plecară toți. Rămaserăm noi doi, Gorki și cu mine, care picasem din altă planetă, din propria noastră Marsilie (nu știu dacă mai e nevoie să precizez că mă refer la Odesa). Gorki mă chemă în biroul său. Cuvintele pe care le rosti el acolo îmi hotărîră destinul.

— Cuiele pot să fie mărunte, zise el, sau pot să fie mari, cît degetul meu. Și el îmi apropie de ochi un deget lung, alcătuit din forță și gingășie. Calea scriitorului, stimate revolver (cu accentul pe o), e plină de cuie, mai cu seamă din cele mari. Vei avea de mers prin ele desculț, o să-ți curgă destul sînge și cu fiecare an o să curgă mai mult... Dacă ești om slab, or să te cumpere și or să te vîndă, or să te sîcîie, or să te adoarmă și ai să te ofilești vrînd să pari pom înflorit... Dar pentru un om cinstit, pentru un literat și revoluționar cinstit, a trece pe un astfel de drum e o mare cinste, pentru care acțiune grea, stimate domn, te și binecuvîntez...

Cred că n-au existat în viața mea ore mai importante decît cele pe care le-am petrecut în redacția revistei „Letopis". Ieșind de-acolo, mi-am pierdut cu totul senzația fizică a propriei făpturi. Pe un ger de treizeci de grade, vînăt, arzător, eu alergam în delir prin uriașele coridoare fastuoase ale capitalei, deschise spre depărtatul cer întunecos, și m-am deșteptat abia cînd am lăsat în urmă Ciornaia Recika și Novaia Dereynia...

Trecuse jumătatea nopții, și de-abia atunci m-am întors în Peterburgskaia Storona, în camera pe care mi-o închiriase în ajun soția unui inginer, o femeie tînără, fără experiență. Cînd veni soțul ei de la slujbă și-mi examină enigmatica

și adolescentina persoană, dădu dispoziție să fie luate toate paltoanele și toți galoșii din vestiar și să se încuie cu cheia ușa care dădea din camera mea în sufragerie.

Așadar m-am întors în noua mea locuință. Un perete mă despărțea de vestiarul lipsit de galoșii și paltoanele care de obicei i se destinau, iar în suflet îmi clocotea, inundîndu-mă cu arșița ei, o bucurie care-și cerea tiranic dreptul la izbucnire. N-aveam de ales. Stînd în vestiar, zîmbeam nu știu la ce și, pe neașteptate chiar pentru mine, am deschis ușa sufrageriei. Inginerul și soția lui își beau ceaiul. Văzîndu-mă la ora aceea tîrzie, amîndoi păliră la față, și mai ales fruntea li se albi de tot.

„Începe", se gîndi inginerul și se pregăti să-și vîndă scump viața.

Făcui doi pași spre el și-i mărturisii că Maxim Gorki îmi făgăduise să-mi publice povestirile.

Inginerul înțelese că a greșit luînd drept hoț pe un nebun, și îngălbeni de groază.

— Am să vă citesc povestirile mele, spusei eu așezîndu-mă și trăgînd spre mine un pahar cu ceai care nu-mi era hărăzit; povestirile pe care mi-a promis că o să le publice...

Scurtimea conținutului concura în operele mele cu ignorarea categorică a bunei-cuviințe. O parte din ele, spre norocul oamenilor cumsecade, n-a mai văzut lumina tiparului. Cenzurate din reviste, acele povestiri au servit drept motiv pentru darea mea în judecată în același timp pe baza a două articole: pentru încercarea de a răsturna ordinea existentă și pentru pornografie. Judecarea mea trebuia să aibă loc în martie 1917, însă poporul, luîndu-mi apărarea, s-a răsculat la sfîrșitul lui februarie, a ars actul de acuzare și odată cu el și clădirea judecătoriei de ocol.

Alexei Maximovici locuia pe atunci în bulevardul Kronwerkski. Îi aduceam tot ce apucam să scriu, iar de scris scriam în fiecare zi cîte o povestire (mai tîrziu am

fost nevoit să mă las de sistemul acesta, numai spre a cădea în extrema cealaltă). Gorki citea totul, respingea tot și îmi cerea să continui. În cele din urmă am obosit amîndoi și el mi-a spus cu vocea lui de bas ușor surdă:

— E categoric limpede că dumneata, stimate domn, nu știi nimic ca lumea, dar bănuiești multe... Prin urmare, intră și dumneata în rîndul oamenilor...

Și a doua zi m-am pomenit corespondent al unui ziar ce nu luase ființă, avînd o indemnizație de două sute de ruble în buzunar. Ziarul n-a apărut niciodată, dar indemnizația mi-a prins bine. Deplasarea mea de documentare a durat șapte ani și în acest răstimp am bătut multe drumuri și am fost martorul multor bătălii. Demobilizat după cei șapte ani, am făcut a doua încercare de a publica și el mi-a trimis un bilet în care-mi scria: „Poate că e timpul să începi...".

Și din nou începu să-mi dea ghes, pasionată și neobosită, mîna lui. Cerința aceasta de a spori necontenit și cu orice preț numărul lucrurilor necesare și sublime de pe pămînt el o impunea miilor de oameni descoperiți și crescuți de dînsul, iar prin ei și omenirii întregi. Era stăpînit de patima neslăbită o clipă, nemaivăzută și nețărmurită, pentru creația omenească. El suferea cînd un om în care-și pusese multe speranțe se arăta steril. Și își freca mîinile fericit, făcînd cu ochiul lumii, cerului, pămîntului, cînd dintr-o scînteie izbucnea văpaia...

Sumar

Armata de cavalerie

Trecerea rîului Zbruci 7
O biserică în Novograd 10
Scrisoarea 14
Comandantul rezervei de cai 20
Domnul Apolek 23
Soarele Italiei 33
Ghidale 38
Întîia mea gîscă 42
Rabbi 47
Drum spre Brodî 51
Lecție despre taceankă 54
Moartea lui Dolgușov 58
Comandantul Brigăzii 2 62
Saşka Hristos 65
Povestea vieții lui Pavlicenko Matvei Rodionîci 71
Cimitirul din Kozin 78
Prișcepa 79
Istoria unui cal 81
Konkin 86
Beresteciko 90
Sarea 94
Seara 99
Afonka Bida 102
La Sfîntul Valent 110
Comandantul de escadron Trunov 115
Ivanii 124

Urmare la istoria unui cal ... 132
Văduva ... 134
Zamostie ... 140
Trădarea ... 145
Cesniki ... 151
După luptă ... 156
Un cîntec ... 161
Fiul rabinului ... 164
Argamak ... 167

Povestiri din Odesa

Regele ... 177
Cum se petreceau lucrurile la Odesa ... 185
Un tată ... 196
Liubka Cazacul ... 207

Alte povestiri

Păcatul lui Iisus ... 217
Prima dragoste ... 223
Ai căscat gura, căpitane! ... 232
Sfîrșitul azilului ... 234
Drumul ... 245
La subsol ... 254
Deșteptarea ... 265
Guy de Maupassant ... 273
Țițeiul ... 283
Di Grasso ... 290
O sărutare ... 295
Debutul ... 302

www.polirom.ro

Redactor: Mădălina Vatcu
Coperta: Laurenţiu Midvichi
Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: iulie 2012. Apărut: 2012
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53 • C.P. 15-728
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

PRINT multicolor

Str. Bucium nr. 34 Iaşi
tel.: 0232/211225
fax: 0232/211252
office@printmulticolor.ro
www.printmulticolor.ro

SERVICII TIPOGRAFICE COMPLETE

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România
Nr. RO44RNCB5101000001710001 BCR UNIREA

BIBLIOTECA POLIROM
PROZĂ XX

„Nu poţi să nu te întrebi cum ar fi scris Isaac Babel dacă n-ar fi trăit în vremuri atît de tulburate. Fără teroarea istoriei, am fi vorbit acum despre el, poate, cum vorbim despre orice alt celebru artist european."

The Guardian

„Lectura lui Babel aminteşte de tînărul Tolstoi, de Maupassant, Cehov, Stephen Crane şi Şalom Alehem. Cu toate acestea, Isaac Babel e diferit: el este un cronicar al situaţiilor imposibile, ale căror claritate şi precizie dau ficţiunii intensitate lirică şi luminozitate."

Kirkus Reviews

„Lumea este pentru mine ca un spectacol uriaş, în faţa căruia eu sînt singurul spectator fără binoclu. Orchestra anunţă preludiul celui de-al treilea act, scena este departe, ca într-un vis, inima îmi tresaltă de plăcere – n-ar fi păcat ca în faţa unui asemenea spectacol să fiu orbit de o banală pereche de lentile?"

Isaac Babel

ISBN 978-973-46-2931-2
9 789734 629312
www.polirom.ro
Carte publicată şi în ediţie digitală
POLIROM